

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

**С. П. Гвоздй, В. В. Пенюв,
С. О. Баштан, Л. М. Полщук, Р. В. Бурденюк**

**ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ОСНОВ
БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА ЗАСАДАХ
СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

МОНОГРАФІЯ

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 378.147; 3778.02:372.8
Г257

Рекомендовано до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 21 грудня 2021 р.

Рецензенти:

О. М. Гасюк – кандидат біологічних наук, доцент, завідувачка кафедри біології людини та імунології Херсонського державного університету;

О. А. Листопад – доктор педагогічних наук, професор Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Т. В. Окольніча – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центрально-українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Гвоздй С. П.

Г257 Вивчення ефективності навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії: монографія / С. П. Гвоздй, В. В. Пенюв, С. О. Баштан та ін.; за заг. ред. С. П. Гвоздй. – Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. – 345 с.
ISBN 978-617-689-512-1

У монографії розглядаються науково-теоретичні та практичні підходи щодо використання суб'єкт-суб'єктної взаємодії у навчанні студентів основ безпеки та здоров'я; запропоновано методологічні підходи та інноваційні технології у навчанні основ безпеки та здоров'я; методику навчання на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії осіб з особливими освітніми потребами; наведені підходи щодо здоров'язбережувальної діяльності у закладах вищої освіти в аудиторний та позааудиторний час у діяльності кураторів академічних груп.

Матеріали, що подані в монографії, можуть стати у нагоді здобувачам вищої освіти і викладачам закладів вищої освіти, педагогам і усім, кого цікавлять проблеми безпеки та здоров'я.

УДК 378.147; 3778.02:372.8

ISBN 978-617-689-512-1

© Колектив авторів, 2021

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2021

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	4
Вступ	5
1. Теоретичний аналіз навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії	8
1.1. Соціально-психолого-педагогічні передумови дослідження проблеми навчання студентів основ безпеки та здоров'я	9
1.2. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія як основа ефективного освітнього процесу в ЗВО	18
2. Емпіричний аналіз стану навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії за даними опитувань.....	37
2.1. Актуальні проблеми у навчанні студентів основ безпеки та здоров'я (згідно з даними анкетування)	40
2.2. Стан проблеми навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії (згідно з даними анкетування)	62
3. Методика навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії в аудиторний та позааудиторний час	82
3.1. Методологічні підходи та інноваційні технології у навчанні студентів основ безпеки та здоров'я в аудиторний час	82
3.2. Методика навчання осіб з особливими освітніми потребами щодо питань безпеки та здоров'я	117
3.3. Основи здоров'язбережувальної діяльності в закладах вищої освіти.....	149
3.4. Роль, функції та задачі куратора у взаємодії зі студентами ЗВО в позааудиторний час	179
3.5. Ефективність навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії за даними анкетування	204
Висновки	211
Перелік використаних джерел.....	217
Додатки	230

Перелік умовних скорочень

- ВІЛ – вірус імунодефіциту людини
ВНД – вища нервова діяльність
ГГФ – геолого-географічний факультет
ЕПФ – економіко-правовий факультет
ЗВО – заклади вищої освіти
ЗЗД – здоров'я-збережувальна діяльність
КДМ – клініка дружня до молоді
МВ – міжнародні відносини
МВПС – факультет міжнародних відносин, політології та соціології
МФІТ – факультет математики, фізики та інформаційних технологій
ОНУ – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ПОРА – порушення опорно-рухового апарату
РГФ – факультет романо-германської філології
СНІД – синдром набутого імунодефіциту людини
ССВ – суб'єкт-суб'єктна взаємодія
ФПСР – факультет психології та соціальної роботи

Вступ

Збереження здоров'я студентської молоді та забезпечення безпеки як у повсякденні, так і під час професійної діяльності є актуальним питанням сьогодення. З погляду життєздатності та безпеки нації в Україні стан здоров'я населення дедалі більше набуває загрозливого характеру, особливо молоді. Здоров'я – одна з фундаментальних категорій людського буття, яка є найважливішим пріоритетом усіх розвинених країн світу, а ставлення до здоров'я, усвідомлення його значущості вважається атрибутом національної культури, критерієм і запорукою благополуччя суспільства. Проте, останні десятиліття загострюються проблеми здоров'я, зокрема: зростає кількість захворювань різного походження, тривалість життя як один з основних показників здоров'я населення стрімко знижується, виникають нові захворювання та пандемії, що стають новим викликом суспільству та існуванню людства.

Перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти передбачає утвердження людини та її здоров'я як найвищих загальнолюдських цінностей. У сучасних закладах вищої освіти (далі – ЗВО) необхідно впроваджувати оволодіння студентами знаннями, вміннями й практичними навичками стосовно відновлення, збереження та зміцнення здоров'я в умовах професійної та особистісної діяльності. Дані питання висвітлюються в роботах О. Міхеєнко, О. Будняка, Н. Янкина, В. Грибан та ін. Значний внесок у справу розбудови науки про здоров'я належать І. Неумивакіну, М. Амосову, І. Брехману та ін. вченим. Вивчення складових сучасної медичної здійснювали Г. Апанасенко, Л. Попова, В. Кулиниченко, Ю. Лісичин та ін. Питаннями оздоровчої практики опікувались В. Белов, Ф. Михайлович, Е. Булич, І. Муравов, Е. Вайнер тощо. З погляду оздоровчої практики поняття власної відповідальності за стан свого здоров'я набуває ключового значення. Специфіка будівництва здоров'я полягає у тому, що основним дослідником і суб'єктом управління є сам індивід (В. Белов, Ф. Михайлович, Е. Булич, І. Муравов, В. Колбанов, Ю. Лянной). Однак, щоб стати нормою, здоровий та безпечний спосіб життя повинен отримати реальну підтримку суспільства і держави.

Підготовка студентів у ЗВО як носіїв загальної професійної культури і культури здоров'я та безпечної життєдіяльності – це успішна

самореалізація у професійній та особистій життєдіяльності. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема здоров'я людини є об'єктом дослідження в багатьох галузях науки і практики. Зокрема, фундаментальну основу у вирішенні проблем здоров'я та безпеки людини становлять дослідження, що здійснювалися за такими основними напрямками: філософським; медико-біологічним; валеологічним; психологічним; педагогічним – пошук і обґрунтування форм та методів професійного викладання науки про здоров'я та безпеку; дослідження різних аспектів сприятливого для здорового та безпечного освітнього середовища. Культура здоров'я постає не тільки сумою знань, обсягом відповідних умінь і навичок, але й орієнтацією здорового способу життя на гуманістичну складову. Резервні можливості організму (фізичні, психічні, духовні) визначають рівень культури здоров'я та демонструють вміння правильно використовувати їх.

У педагогічній науці залишаються недостатньо дослідженими теоретико-методологічні аспекти навчання студентів основ здоров'я та безпеки. На концептуальному рівні сучасної освіти виявлені суперечності:

- між об'єктивною потребою затвердження людини та її здоров'я як найвищих загальнолюдських цінностей і відсутністю обґрунтованих шляхів практичної реалізації освітніх траєкторій, які сприяли б широкому впровадженню в освітній процес вивчення здоров'язбережувальних технологій;

- між потенційними можливостями закладів вищої освіти у забезпеченні якісної професійної підготовки фахівців зі здоров'я людини і недостатньою їх реалізацією через відсутність теоретико-методичного забезпечення освітнього процесу.

На соціально-психолого-педагогічному рівні виявлені суперечності:

- між потребами у вихованні здорового покоління і недостатнім рівнем усвідомлення та сприйняття молодим поколінням цінності здоров'я та власної відповідальності за його стан;

- між наявним потенціалом, який мають здоров'язбережувальні технології, і відсутністю їх широкого застосування в діяльності викладачів та педагогів для збереження здоров'я здобувачів освіти;

- між соціальним замовленням суспільства на збереження та зміцнення здоров'я громадян і недостатнім залученням до цього процесу належним чином підготовлених фахівців.

На науково-методичному рівні виявлені суперечності:

– між потребами суспільства у фахівцях, здатних кваліфіковано здійснювати оздоровчу та безпекоорієнтовану діяльність, і недостатньою розробленістю концептуальних, теоретичних та методичних засад їх підготовки згідно з сучасними вимогами до кваліфікації професійних кадрів.

Необхідність у процесі навчання основ здоров'я та безпеки життєдіяльності формувати здібності студентів до свідомого поєднання ціннісного ставлення до здоров'я, здорового способу життя і розвитку особистісних духовно-моральних якостей спонукало сформулювати тему науково-дослідної роботи: «Вивчення ефективності навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії».

Мета дослідження: науково обґрунтувати та апробувати методику навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні підходи навчання студентів основ безпеки та здоров'я.

Об'єкт дослідження: теоретичні та практичні підходи навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Результати проведеного дослідження можуть використовуватись у широкому полі освітньої діяльності як науковців, так усіх зацікавлених осіб, у процесі підготовки фахівців різних напрямів підготовки; для розробки навчальних програм з дисциплін про безпеку та здоров'я людини, методик, навчально-методичних посібників і рекомендацій для студентів й викладачів закладів вищої освіти; при оновленні змісту лекційних курсів і завдань дисциплін про безпеку та здоров'я людини, що входять до циклу дисциплін професійної та практичної підготовки, створенні нових методик їх викладання; у системі підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти та всіх зацікавлених осіб.

Перший та другий розділ монографії підготовлено С. П. Гвозд'їй, Р. В. Бурденюком; третій розділ монографії – С. П. Гвозд'їй, С. О. Баштан, В. В. Пенювим, Л. М. Поліщук, Р. В. Бурденюком.

1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА ЗАСАДАХ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Для того, щоб знання про здоров'я та безпеку життєдіяльності стали особистісною цінністю, невід'ємною якістю сучасної особистості, необхідно розробити нові підходи, прийоми, методи організації освітнього процесу закладів вищої освіти в Україні; і провідна роль у вирішенні найактуальнішого питання збереження здорового генофонду нації, вихованні фізично, психічно, духовно здорового молодого покоління належить саме закладам освіти.

Нормативно-правову базу професійної підготовки майбутніх фахівців зі здоров'я та безпеки життєдіяльності людини становлять Закони України «Про вищу освіту» [2014], Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Постанова Кабінету міністрів України № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» [2013], національний стандарт України «Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» ДСТУ 5058:2008, Кодекс цивільного захисту України, № 5403-VI [2012] тощо. У Законі України «Про основи національної безпеки» пріоритетами національних інтересів визначено забезпечення екологічно та техногенно-безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства для розвитку духовності і інтелектуального потенціалу українського народу. У проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 роки наголошено про потребу формування у всіх громадян мінімального обсягу знань і навичок з військово-спортивної й медичної підготовки, цивільної оборони та безпеки життєдіяльності на всіх рівнях і ступенях освіти.

Найбільш тривожним виступає той факт, що серед проблем сучасної молоді є: погане харчування, проблема розповсюдження епідемій соціальних хвороб, паління та алкоголь, психічні проблеми, інтелектуальні перевантаження, недотримання режиму праці та відпочинку тощо. Усі означені проблеми можуть у тому чи іншому ступені вести до зниження здоров'я і працездатності молоді, тому пропонується підвищити рівень їх свідомості до культури здоров'я та безпеки життєдіяльності. Представимо основні передумови дослідження та обґрунтуємо засади використання суб'єкт-суб'єктної взаємодії у навчанні студентів основ безпеки та здоров'я.

1.1. Соціально-психолого-педагогічні передумови дослідження проблеми навчання студентів основ безпеки та здоров'я

Питання безпеки та здоров'я почали поставати перед людством у все більш складних формах, починаючи із доісторичних часів, коли людина як біологічний вид почала проявляти у своєму функціюванні ознаки свідомої діяльності. І навіть у ті стародавні часи людина вже принаймні підсвідомо надавала безпеці та здоров'ю у тогочасному їх розумінні того ж величезного значення, що у XX столітті їм надав А. Маслоу, коли розташував потребу людини у безпеці і здоров'ї лише на один щабель вище за базові (вода, їжа, повітря, сон тощо) у своїй піраміді людських потреб [Маслоу А., 1997].

Не зважаючи на те, що людська популяція планети проходила здебільшого подібні етапи соціально-економічного розвитку – мисливсько-збиральницький, аграрний, індустріальний, постіндустріальний [Кобилянський О. В., 2012], головні закономірності та протиріччя у питаннях безпеки знаходили свій прояв протягом усієї історії людства.

Як і переважній більшості інших біологічному видів, людині завжди доводилося і доводиться зараз стикатися із різними видами небезпек. Перш за все це природні катастрофи та періодичні зміни клімату, що виникали внаслідок таких подій, або ставали результатом циклічних кліматичних процесів та геологічного формування планети. Потрапляння різноманітних космічних об'єктів у атмосферу планети, виверження вулканів, що можуть нести багаторічні зміни клімату на значних територіях, землетруси, повені, зсуви ґрунту, цунамі, періоди глобального похолодання та потепління завжди були і є зараз суттєвим фактором небезпеки для життя і ефективної діяльності людини, хоча новітні технології передбачування, запобігання та порятунку надають сучасній людині певні безпекові переваги.

Проте, більш постійного та, можливо, більш руйнівного впливу вид *Homo sapiens* зазнавав із боку інших біологічних видів та, особливо, із боку різних популяцій свого ж власного виду, причому контакти із останніми по мірі зростання чисельності набували все більш агресивного характеру [Лоренц К., 1994].

Достатньо високий загальний рівень агресивності людини як виду в поєднанні із ринковими відносинами, що поступово природно склалися у популяції, став головним двигуном розвитку суспільства, що є однією з «екстрем континуума» безпеки – розвиток, тобто будь-який рух, будь-яка діяльність, а особливо така, що має ознаки соціально-економічного зростання, передбачає збільшення небезпеки. А оскільки розвиток суспільства постійно пришвидшується, питання безпеки, як індивідуальної, так і колективної, набувають все більшої вагомості.

Уявлення про те, що однією із головних умов ефективного розвитку суспільства є свобода людини у всій її багато вимірності, призвело до розуміння безпеки як протиставлення свободі – що більше в людини індивідуальної свободи, тим меншою стає її безпека, оскільки при розширенні свободи дії особистість приймає на себе більшу міру відповідальності за свої вчинки із забезпеченням особистої та колективної безпеки під час своєї діяльності або бездіяльності рівною мірою [Штанько В. І. та ін., 2014].

Оскільки засоби виробництва за певних обставин та при незначній модифікації можуть бути використані у якості знарядь нападу та захисту, тобто зброї, конкурентна боротьба між різними людськими спільнотами часто переходила із суто економічної площини у військову, що, у свою чергу, загострювало проблеми безпеки, перш за все колективної. Питання, пов'язані із безпекою мирного населення, в першу чергу жінок і дітей як запоруки продовження існування певного угруповання, спільноти, під час бойових зіткнень постійно піднімалися різними народами протягом усієї історії людства, та зрештою знайшли свій вираз у дисциплінах, пов'язаних із цивільним захистом як елементом безпеки життєдіяльності.

Одним із вкрай важливих, проте рідко згадуваних, аспектів особистої та суспільної безпеки є безпека розвитку особистості в дитинстві. Численними дослідженнями доведений зв'язок між рівнем відчуття безпеки у дитячому, особливо ранньому, віці і здатністю до ефективної та змістовної соціалізації, мотивацією до дослідження та вивчення навколишнього середовища, творчого відношення до своєї діяльності. Тобто наявність та відчуття особистої безпеки в дитинстві, що забезпечується перш за все тими, хто безпосередньо дбає про дитину, призводить у майбутньому до формування більш гармонійної, активної та творчої особистості – тобто, можливо, головного ресурсу спільноти у

широкому сенсі, до якої вона вважає себе належною. Навіть просте усвідомлення цього факту може позитивним чином вплинути на сім'ю, яка виховує дитину, що буде мати неймовірно важливі наслідки у довгостроковій перспективі як на особистісному, так і на суспільному рівні [Van der Kolk B., 2015].

Іншим, можливо найбільш суттєвим фактором, що впливає на рівень безпеки життєдіяльності та здоров'я людини як біологічного виду, є результати її особистої діяльності як спільноти.

Сучасна західна цивілізація, збудована на переважно індустріальній основі, на початку третього тисячоліття зіткнулася із суттєвими проблемами і навіть глобальною кризою у багатьох сферах світового розвитку, які потенційно можуть становити загрозу не тільки існуванню цивілізації, а й взагалі життю на планеті. Вони стали результатом розвитку засобів виробництва та економіки, спрямованої на максимальне задоволення потреб людей й заснованої на інтенсифікації циклу витрат і споживання. Певного часу в країнах із розвиненою економікою, з метою отримання максимального прибутку і нових матеріальних благ, були сформульовані основні ліберальні принципи життя: інтереси індивідуума вище інтересів колективу, суспільства, держави; розвиток полягає у впровадженні інновацій і реалізації нових потреб, що призводить до збільшення споживання матеріальних благ та військової потужності для їхнього збереження або захоплення. Але стабільний розвиток може за певних умов призводити до нестабільності суспільства, адже із теорії систем відомо: чим швидшим стає розвиток, тим ймовірнішою виявляється втрата стійкості, тобто виникнення катастрофи. Задоволення надмірних потреб, здатність забезпечувати подальший розвиток людства і можливість самовідновлюватись виявились для природи досить обмеженими [Кобилянський О. В. , 2012].

Не зважаючи на те, що у постіндустріальному суспільстві масового споживання, для якого характерним є високий рівень науково-технічного розвитку, величезної уваги приділяється саме питанням безпеки на виробництві, кількість техногенних аварій і катастроф продовжує збільшуватись. Навіть перед індустріально розвинутими країнами із ліберальною ринковою економікою продовжують стояти питання розробки нових, більш дієвих заходів із забезпечення не просто прийняттого, а стабільно високого рівня безпеки на виробництві.

За статистичними даними, у світі на виробництві щорічно гинуть більше 200 тис. чоловік, а 120 млн. чоловік отримують травми. З числа загиблих на виробництві 38 % складають люди найбільш працездатного віку у 30–45 років. Нині кількість людей з обмеженими можливостями перевищила 500 млн., а кожен п'ятий став таким у результаті нещасного випадку [Кобилянський О. В., 2012].

Одним із найбільш конструктивних та, можливо, дієвих форм підвищення безпеки життєдіяльності на усіх рівнях може стати концепція так званого сталого розвитку людства. На основі глобальної програми «Порядок денний на XXI століття», який був прийнятий на конференції у Ріо-де-Жанейро в 1992 році, у найбільш індустріально розвинених країнах розпочалася інтенсивна робота по складанню національних стратегій із створення економік сталого розвитку. У концепції відбивається розуміння потужного взаємозв'язку різних проблем людства – екологічних, економічних і соціальних тощо, і того факту, що вони можуть і мають бути вирішені тільки комплексно, за умови співробітництва і координації зусиль усіх країн світу. З формальної точки зору сталий розвиток прийнято розглядати як гармонію взаємодію трьох структурних підсистем: соціуму, економіки та екології, де економіка і екологія є базисом сталого розвитку, а соціальна підсистема – його надбудовою [Кобилянський О. В., 2012].

Країни, що з економічної точки зору знаходяться у перехідному стані із індустріальної форми суспільства до постіндустріальної, до яких відноситься і Україна, знаходяться у більш складному положенні як щодо темпів економічного зростання, так і щодо заходів з підвищення рівня безпеки життєдіяльності.

З перших років незалежності і аж до 2000 року економіка нашої країни знаходилася у стані глибокої кризи. Неефективна приватизація державного майна, хаотичні структурні реформи, стрімка інфляція призвели до масштабного скорочення робочих місць, безробіття, глибокого падіння рівня життя. У період з 2000 року до середини 2008 року економіка не просто почала розвиватися, а і досягла у своєму розвитку доволі високих темпів, що призвело до певної стабілізації ринку праці, забезпечення постійного зростання заробітної плати, загального підвищення рівня соціального захисту населення. Водночас політична нестабільність, часта зміна урядів, ідеологічна невизначеність керівництва

щодо моделі соціально-економічного розвитку країни та, відповідно, необхідних реформ, не дозволили послідовно вирішувати нагальні соціальні проблеми, зокрема такі, як низький рівень та відсутність зростання тривалості життя, різке соціальне розшарування населення, відсутність позитивної динаміки у підвищенні екологічності виробництва та безпеки життєдіяльності людини.

Серія світових фінансових криз, від яких економіка та населення України зазнали відчутних втрат, різко загальмувала позитивні тенденції у становленні національної економіки й ще більшою мірою загострила довготривалі соціальні проблеми. Водночас у світі взагалі фінансові кризи висвітили необхідність перегляду ідеології, принципів і цілей соціально-економічного розвитку, орієнтації ресурсів більшою мірою на заходи, що стосуються особистісного розвитку людини, посилення гуманізації праці та утвердження суспільних цінностей.

За останні десятиліття дедалі більший вплив на розвиток національної економіки, ринок праці і соціальну сферу справляє процес інтеграції України у світові ринки. Глобалізація характеризується посиленням руху капіталу, товарів, робочої сили, інформації між державами, перерозподілом політичних і економічних функцій між такими основними суб'єктами регулювання процесів, як держава, міждержавні, світові організації, транснаціональні компанії [Кобилянський О. В. , 2012].

Але, не зважаючи на певні позитивні тенденції, рівень виробничого травматизму й смертності на підприємствах та загальна безпека життєдіяльності у країні подовжують знаходитися на доволі низькому рівні.

Промислову діяльність в Україні здійснюють понад 570 тисяч підприємств та установ, на яких залучено до роботи майже 13 млн. працівників. За умов економічної, екологічної та демографічної кризи в Україні склалася надзвичайна ситуація з умовами праці та виробничим середовищем на більшості підприємств, особливо середнього і малого бізнесу. Більшість роботодавців систематично не виконують у належних обсягах заходів із поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища. Питома вага таких підприємств, наприклад, Мінвуглепрому становить 87,5 % від загальної кількості підприємств, важкого машинобудування – 88,7 %, Мінагрополітики – 85 %, гірничодобувної

промисловості – 81,2 %. Загалом в усіх галузях економіки України 70,6 % підприємств не відповідають вимогам санітарного законодавства, тому постійно збільшується кількість виявлених професійних захворювань (6-7 тис. на рік). За останні роки понад 1,5 млн. працівників працювали в умовах збільшеної забрудненості повітря небезпечними хімічними речовинами, пилом, перевищення безпечного рівня шуму та вібрації, важкості та напруженості праці. На деяких підприємствах частка таких робітників становить до 2/3 їхньої загальної кількості.

За результатами аналізу стану промислової безпеки визначено, що в Україні, наприклад, у 2007 році загальний травматизм знижено на 4,2 %, або на 800 випадків (у 2007 році травмовано 18192 особи, а у 2006 році – 18992 особи). Проте смертельний травматизм у порівнянні з 2006 роком зріс на 9,2 %, або на 99 нещасних випадків (на підприємствах України у 2007 році смертельно травмовано 1176 осіб, у 2006 році – 1077 осіб). У 2009 році співвідношення кількості загиблих до травмованих на виробництві становило в Україні 1 до 18; гірші від нашої країни відповідні показники тільки в Китаї (1 до 5) та в Індії (1 до 4). У європейських країнах цей показник становить, наприклад, у Німеччині – 1 до 1260, Словаччині – 1 до 208, а у Польщі – 1 до 145. У той самий час за Глобальною оцінкою виробничого травматизму, визначеною МОП (Міжнародна організація праці), таке співвідношення у світі становить у середньому один загиблий до 763 травмованих на виробництві (з втратою працездатності на три дні та більше). При цьому слід звернути увагу, що майже 66 % нещасних випадків зі смертельним наслідком сталось з організаційних причин, 18 % – з технічних, а 16 % – з психофізіологічних [Кобилянський О. В., 2012].

Таким чином, нагальність системних заходів щодо підвищення рівня безпеки життєдіяльності та формування культури безпеки в українському суспільстві не тільки не знизилася, а й певною мірою зросла, зважаючи на прискорення темпів соціально-економічного розвитку та орієнтацію на західну модель культури виробництва.

Підвищення загального рівня культури в галузі безпеки життєдіяльності досягається формуванням кожною людиною особистої системи здорового способу життя. В умовах сучасності вміння поводитися безпечно в повсякденному житті, а також у різноманітних небезпечних і

надзвичайних ситуаціях стає нагальною потребою в житті кожної людини і суспільства в цілому.

Безпека життєдіяльності все більше набуває значення головної складової цілісної системи здорового способу життя.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів. Відповідно, здоровий спосіб життя можна визначити як індивідуальну систему поведінки людини в реальному навколишньому середовищі, що забезпечує йому фізичний, духовний і соціальний добробут, а також зниження негативного впливу на життя і здоров'я наслідків різних небезпечних і надзвичайних ситуацій [Смирнов А. Т., 2004].

Здоровий спосіб життя – це оптимальна система поведінки людини в повсякденному житті, що дозволяє їй реалізувати свої духовні і фізичні якості максимально для досягнення достатнього рівня добробуту без шкоди для життя і здоров'я. Крім того, здоровий спосіб життя – це цілісна, логічно взаємопов'язана, продумана і спланована система поведінки людини, яку він дотримується добровільно і впевнений в тому, що це буде сприяти підвищенню рівня його безпеки і благополуччя в житті.

Таким чином, підвищення загальної культури в області безпеки тісно взаємопов'язано з формуванням системи здорового способу життя.

Формування ефективної системи здорового способу життя відбувається в процесі пізнання навколишнього світу в динаміці його розвитку, пізнання себе в ньому і у процесі вироблення моральних життєвих орієнтирів та установок.

В умовах сьогодення одним з пріоритетних напрямків в діяльності людини позначилася необхідність у забезпеченні зниження негативного впливу так званого людського фактору на безпеку життєдіяльності особистості та суспільства шляхом підвищення загальної культури кожної людини в зазначеній області за рахунок цілеспрямованій системи навчання [Смирнов А. Т. , 2004].

Одним з важливих шляхів в справі оздоровлення суспільства є профілактична освітня робота серед населення. Особливо актуальною стає розробка програм виховання молоді, і особливо студентів закладів вищої освіти, що вивчають дисципліни педагогічного напрямку, щодо

формування знань і навичок здорового способу життя, особливо зважаючи на те, що для сучасного суспільства характерна тенденція переходу до якісно іншої його форми – інформаційної, в якій саме інформація у першу чергу визначає стиль життя, стає найсуттєвішим важелем маніпулювання людською свідомістю і, як наслідок, поведінкою.

В останні роки відбувається змістовний перехід від використання здоров'язбережувальних до розробки здоров'яформувальних (чи здоров'ятворчих) технологій. Вони визначаються як система способів і засобів, що забезпечують специфічну активність індивідуума в рамках діяльності, спрямованої на підтримку (збереження) існуючого або на формування більш високого рівня свого здоров'я. Зазначені технології обираються індивідуально в кожному конкретному випадку в залежності від статі, віку, виду професійної діяльності, стилю життя та ін. [Плахов Н. Н., 2012].

Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я на основі поглиблених досліджень прийшли до висновку, що здоров'я людини лише на 10 % залежить від рівня розвитку охорони здоров'я в країні, на 20 % – від екологічної обстановки, ще на 20 % – від спадкових факторів, але на 50 % – від способу життя.

Спосіб життя – це біосоціальна категорія, що інтегрує в собі уявлення про певний тип життєдіяльності людей в умовах даної суспільно-економічної формації. Він характеризує особливості трудової діяльності і побуту, задоволення матеріальних і духовних потреб, правил поведінки та ін. Спосіб життя знаходиться в залежності від мотивів діяльності індивідуума, від його інтелектуально-вольових і психоемоційних особливостей. Він включає в себе три категорії, такі як рівень, стиль та якість життя.

Рівень життя – економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних, культурних і побутових потреб.

Якість життя – соціологічна категорія, що відображає ступінь благополуччя: індивідуального, сімейного, громадського.

Стиль життя – особистісна категорія соціально-психологічного характеру, що відображає спрямованість особистості на задоволення своїх інтересів [Смирнов А. Т., 2004].

Педагогіку здоров'я цікавить категорія здорового способу життя, що приводить до формування, збереження та зміцнення здоров'я індивідуума, що є основою профілактики патологічних змін в його організмі. Здоровий

спосіб життя – це такий спосіб життєдіяльності, який об'єднує все, що сприяє виконанню людиною головних функцій, зокрема професійних, громадських і побутових в оптимальних для її розвитку умовах. Він покликаний забезпечувати виконання триєдиного завдання по створенню рівня, якості і стилю життя, які сприяли б підтримці здоров'я людини на високому рівні з метою ефективного виконання індивідуальних, сімейних і громадських функцій.

Як вже зазначалося, здоров'я – одна з найважливіших потреб людини, тому важлива роль педагогіки полягає у вихованні в індивідуума ставлення до здоров'я як для однієї із ключових людських цінностей. Це завдання є комплексним, а його рішення базується на системному підході, провідними напрямками якого є наступні:

1. Екологічне – формування здорового навколишнього середовища.

2. Соціально-економічне – формування здорових соціально-економічних умов.

3. Медичне – вдосконалення системи охорони здоров'я, перш за все в частині санітарно-епідеміологічного благополуччя населення та пропаганди знань щодо профілактики захворювань.

4. Педагогічна – формування компетентності громадян у питаннях здорового та безпечного способу життя.

Очевидно, що педагогічне спрямування має бути реалізовано в розробці програм вивчення дисциплін, безпосередньо пов'язаних із проблемами здорового способу життя та безпеки життєдіяльності, розрахованих на їх засвоєння перш за все підлітками – школярами старших класів, студентами коледжів та початкових курсів вищих навчальних закладів. Саме цей віковий період позначений формуванням психофізіологічних резервів та сфери сенсу, що є одним із визначальних етапів у становленні особистості, її активної рефлексивної і сенсотворчої діяльності [Смирнов А. Т., 2004].

Таким чином, проблеми особистої та колективної безпеки та здоров'я супроводжували людину як біологічний вид протягом усього його існування. Найбільш ефективним засобом підвищення загального рівня безпеки та здоров'я є формування здорового у широкому сенсі способу життя, що реалізується, зокрема, якісним викладанням відповідних дисциплін у закладах вищої освіти. Сучасні підходи до викладання студентам природничих дисциплін, зокрема пов'язаних із

безпекою життєдіяльності та проблемами здоров'я, є доволі різноманітними, проте ґрунтуються загалом на суб'єкт-суб'єктному підході до взаємодії викладача із студентами як на найбільш конструктивному та продуктивному засобі транслявання інформації та одночасного позитивного впливу на процес особистісного зростання усіх учасників процесу. Проводяться численні дослідження щодо ефективності того чи іншого методу навчання, проте, звичайно, їхні результати не можна визнати ані остаточними, ані вичерпними.

Необхідність викладання дисциплін, пов'язаних із питаннями здоров'я та безпеки життєдіяльності, студентам закладів вищої освіти не викликає сумніву. Разом з тим, зважаючи на постійну інтенсифікацію соціально-економічних процесів в Україні і світі, постійне прискорення науково-технічного прогресу, проблеми змісту, шляхів та засобів викладання дисциплін, пов'язаних із здоров'ям та безпекою, поява нових викликів, небезпек та надзвичайних ситуацій будуть ще протягом багатьох років складати завдання досліджень у галузі педагогіки, безпеки та здоров'я людини.

1.2. Суб'єкт-суб'єктні відносини як основа ефективної взаємодії учасників освітнього процесу в ЗВО

Україна як держава наразі ставить своєю метою рівноправне входження у співтовариство розвинутих країн. Цей непростий та, можливо, довготривалий процес, є можливим лише за умови системної трансформації усіх аспектів українського суспільства, а це, у свою чергу, не можна собі уявити без суттєвої та, головне, якісної перебудови соціальних та педагогічних відносин, без винесення на передній план поняття про суб'єктність особистості та її самореалізацію як головну ціль її розвитку. Зміни у сучасному українському суспільстві торкаються багатьох аспектів співіснування особистості та суспільства, зокрема уявлення про цінність окремої людини як такої, та як мети виховної діяльності. Особистість в уявленні суспільства набирає все більшого значення як суб'єкт свого власного існування, культури та історії.

При цьому, конструктивне оновлення педагогічного процесу у закладах вищої освіти в Україні набуває особливого значення. Такі зміни можуть торкатися його організації та змісту у відповідності до поточної

парадигми вищої освіти, потреб держави й суспільства з одного боку, та індивідуальних запитів особистості із іншого. Також, процес змін передбачає формування фахівця нового, інноваційного типу мислення, орієнтації, інновацій та культури, що відображає нові реалії сучасності.

Зважаючи на особистісно-гуманістичний характер сучасної парадигми вищої освіти в Україні, слід погодитись, що ефективність інновацій навчально-виховного процесу у вищій школі має визначатися не лише спроможністю та готовністю викладачів застосовувати наявні й розробляти нові прикладні форми педагогічної науки, а й здатністю та прагненням до формування ціннісно-змістовних взаємовідносин із студентами, виходячи із суб'єкт-суб'єктних позицій [Хоменко А., 2015].

Для більш глибокого розуміння сутності суб'єкт-суб'єктних відносин у ЗВО зокрема слід скласти уявлення, перш за все, про поняття «суб'єкт» та відносини між суб'єктами у більш загальному сенсі.

Існують різноманітні визначення поняття «суб'єкт» в залежності від дисципліни, у контексті якої це поняття розглядається, тобто філософії, соціології, психології, юриспруденції та ін.. З філософської точки зору, на думку В. І. Шинкарука, суб'єкт – це «носій діяльності, що пізнає світ навколо себе та впливає на нього; людина або група осіб, культура, суспільство або людство в цілому на відміну від того, що вивчається або змінюється внаслідок дій, або в найбільш широкому розумінні – особа, організована група осіб, соціальна, етнічна та політична спільнота, суспільство в цілому, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне і духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності; носій означених якостей, що уможлиблює виконання ним суспільно значущих функцій» [Шинкарук В. І., 2002].

Часто поняття «суб'єкт» описують з точки зору протиставлення поняттю «об'єкт», яке розглядається, зокрема, як «матеріальний предмет пізнання і практичного впливу з боку людини (суб'єкта) а також як будь-який предмет мислення, дослідження, художнього відображення тощо» [Мельничук О. С., 1974].

Також вважається, що необхідними рисами суб'єкта з філософської точки зору є:

- предметність, тобто властивість бути утворенням саме предметним і діяти виключно таким (предметним) способом;

- свідомість, що забезпечує прийнятне відображення реальності, забезпечує суб'єктові орієнтованість у середовищі існування та визначає мету його діяльності;

- активність, тобто прояв особистої агресивності суб'єкта, що визначає його провідну роль у взаємодії з навколишнім світом;

- воля, рівень якої у суб'єкта визначає здійсненність поставленої мети [Шинкарук В. І., 2002].

З психолого-педагогічної точки зору цікавим видаються погляди на суб'єктність деяких провідних психологічних шкіл.

Поняття «суб'єкт» і положення про суб'єктний підхід при дослідженні психіки людини були введені С. Л. Рубінштейном в його психолого-філософських творах 40-х років та отримали подальшу розробку у 50-х роках минулого століття. Протягом тривалого часу, як зазначає Л. І. Анциферова, поняття «суб'єкт» і принцип суб'єктності не привертали уваги психологів. Цей факт можна пояснити тим, що в центрі системи понять радянської психології впродовж кількох десятиліть перебували категорії свідомості і діяльності. Вивчення їх будувалося головним чином на основі структурного підходу: досліджувалися склад діяльності та співвідношення її компонентів. Аналізувався зв'язок свідомості і діяльності. Був сформульований принцип єдності свідомості і діяльності. Психологічне дослідження діяльності будувалося на основі структурного підходу. У діяльності виділялися мотиви, цілі, умови, в яких були сформовані ідеї, засоби досягнення цілей, предмет діяльності [Анцыферова Л. И. , 2000].

Подібна система понять була розроблена В. Дільтеєм ще наприкінці XIX ст. Вона входила у категоріальний апарат створеної ним описової психології. Аналізуючи «..могутню дійсність душевного життя..» [Dilthey W., 1894], Дільтей виділяє в ній три головні частини – інтелект, почуття (і спонукання) і вольову дію. У контурі цієї дії Дільтей розміщує постановку мети, мотив, відносини між метою і засобами, вибір і перевагу. Вольову дію філософ розглядає в широкому контексті цілісного душевного життя людини. Саме її уклад породжує намір, що характеризує вольову дію і зв'язує в єдине ціле професійні завдання людини. Розглядаючи вольові дії як прояв всієї повноти життя людини, Дільтей зазначає, що ці дії, хоча і усвідомлюються, але в той самий час відрізняються спонтанністю, життєвістю і відповідальністю. Вчений диференціює вольові дії за

спрямованістю і отриманим результатом. Одні з них мають своєю прямою метою перетворення навколишнього світу. В такому випадку вони втілюються, закріплюють себе в створюваному людиною зовнішньому устрої суспільства, в його господарському і правовому порядку. Саме таким чином, із точки зору Дільтея, відбувається їхня об'єктивація «в нашій практичній поведінці» [Dilthey W., 1894].

Інші вольові дії мають на меті зміну структури свідомості. Проте перетворення її може здійснюватися двома шляхами – непрямим, через зміну умов навколишнього світу, або прямим, коли предметом впливу стає безпосередньо душевне життя. Стосовно саме цієї ситуації Дільтей вводить поняття регулярної і впорядкованої самодіяльності, спрямованої на розвиток більш елементарних душевних зв'язків [Dilthey W., 1894].

Дільтей використовує поняття «діяльність» як синонім «вольової дії», але зазвичай воно застосовується для характеристики цілеспрямованих психічних процесів. Так, увагу він визначає як «пов'язану з предметом вольову діяльність». Дільтей ставить питання і про суб'єктність всіх проявів духовного життя, в тому числі вольових дій. У своєму визначенні він, однак, не виходить за межі цілісності духовного життя, єдності зв'язків, що його утворюють – представником усіх структурних зв'язків душі виступає єдиний суб'єкт психічного розвитку.

Фундаментальна спроба подолати безособовий, статично-структурний підхід до свідомості і діяльності була зроблена С. Л. Рубінштейном в 30-х – на початку 40-х років ХХ століття. Характеризуючи спосіб дослідження діяльності в «Основах загальної психології», він пише, що проведене ним дослідження психології діяльності, яка завжди реально походить від особистості як суб'єкта цієї діяльності, було по суті вивченням психології особистості у її функціонуванні – її мотивів (спонукань), цілей, завдань [Рубинштейн С. Л., 2000].

Але, розгортаючи свій аналіз особистості, він починає виводити її за межі власне діяльності, в простір життя, вводить поняття «дійової особи» і виділяє основні форми його активності. При цьому структуру діяльності Рубінштейн вписує в простір життя людини. Одне з центральних місць в цьому просторі займає так зване «життєве завдання». Воно височіє над мотивами і цілями конкретних форм діяльності. Після узгодження із ним діяч-суб'єкт вибудовує більш дрібні, так би мовити тактичні завдання. Особистість як суб'єкт бере на себе відповідальність не тільки за те, щоб

зберегти в центрі свідомості, в системі мотивації головне завдання, не приділяти занадто багато уваги та часу вирішенню другорядних чи поточних завдань, але перш за все за те, щоб пересувати свою кінцеву мету все далі і далі, надавати їй нового сенсу, більшої внутрішньої змістовності і мотиваційної насиченості. За словами Рубінштейна, в процесі досягнення дійовою особою віддаленої високо значущої для особистості мети відбувається об'єднання різноманітних завдань, що вирішує людина. В результаті висвітлюється спосіб життя людини, проявляється і формується цілісна людська особистість [Рубінштейн С. Л., 2000].

Наприкінці 60-х – початку 70-х років поняття «особистість» почало займати одне із центральних місць у радянській психології [Анцыферова Л. И., 2000]. Почали розроблятися такі теми, як «особистість і діяльність», «особистість і спілкування», «особистість і психічні процеси» і тому подібні. І тим не менше саме тоді з'явилися роботи, в яких поняття «суб'єкт» і «особистість» виявилися сполученими. Особливо помітними в цьому відношенні виявилися роботи Л. І. Божович та Б. Г. Ананьєва. Божович, слідом за Л. С. Виготським, визначає людину в процесі зростання як ініціатора власної активності, коріння якої походять із системи його потреб та, відповідно, із мотиваційної сфери. Ця активність являє собою основу розвитку особистості як суб'єкта. За словами Божович, «дитина поступово перетворюється з істоти, що підлягає зовнішньому впливові, в суб'єкта, здатного діяти самостійно на основі свідомо поставленої мети і прийнятих намірів» [Божович Л. И., 2008].

Первинні форми суб'єктного ставлення до світу Божович виявляє вже у немовлят на 3-му – 5-му тижнях життя. Світ викликає у дитини життєдайне почуття радості, що спонукає малюка до обстеження і оволодіння світом. Тим самим навколишня дійсність, згідно з Божович, починає робити з новонародженого суб'єкта. Проявом суб'єктності особистості вже на ранніх стадіях стає так би мовити «внутрішня позиція», що вже починає складатися. А вже на більш високих рівнях розвитку особистість як суб'єкт перетворюється в «творця нового соціального досвіду», у «вихователя власної особистості» [Божович Л. И., 2008].

У концепції Божович термін «суб'єкт» виступав як найважливіша якість особистості, як здатність опановувати світ, творити себе, створювати щось нове у соціумі.

Поняття «суб'єкт» займає також одне із центральних місць в теоріях особистості, побудованих на основі психоаналітичної практики (А. Маслоу, А. Адлер, К. Юнг, К. Хорні, К. Роджерс та ін.). Воно позначає здатність людини бути ініціатором, першопричиною своїх взаємодій зі світом, з суспільством; бути творцем свого життя; створювати умови свого розвитку; долати деформації власної особистості та ін.

У світовій психологічній науці суб'єктна сутність людини пов'язується з її здатністю самому ініціювати свою активність на основі внутрішньої мотивації, породжувати рух та дії. Саме на такому постулаті побудована теорія Б. Скіннера, засновника біхевіористського напрямку в психології, який ввів поняття оперантної поведінки. На відміну від рефлексивної поведінки, що викликається зовнішнім стимулом, джерелом оперантів є саме жива істота. Однак «автори» оперантів одразу потрапляють під владу навколишнього світу, який шляхом позитивного і аверсивного (негативного) «підкріплення» усуває одні і зберігає інші «акції». Здавалося б, уся практика виховання підтверджує позицію Скіннера. Зворотна ласкавість або незадоволення матері, захоплення або несхвалення, нагороди і покарання в різних соціальних інституціях начебто перекреслюють вільне волевиявлення людини, яка розвивається. Але це зовсім не так. З моменту своєї появи на світ і до кінця життя людина втручається у світові процеси настільки різноманітними шляхами; активність, що нею ініціюється, є настільки живою та багатовимірною, що навколишній світ не може проконтролювати усі ініціації особистості. У неї завжди залишаються величезне поле для вільного волевиявлення. Крім того, в різних сферах життя жорсткість і невідворотність санкцій є дуже різною, і таким чином індивід має сам приймати рішення – підкоритися розпорядженням або ухилитися від їх виконання [Анцыферова Л. И., 2000].

Особливістю активності, що породжується суб'єктом, є її творчий характер. Креативність суб'єкта може бути вираженою у різному ступені, обставини життя накладають на нього суттєві обмеження; іноді творчі моменти проявляються лише в віртуальних світах індивіда (уявні світи, фантазії). Але все ж за самою своєю природою людина є креативною. Саме вона, з'явившись в безособовому бутті, створила людський світ.

Варто погодитися з К. Юнгом, який підкреслив, що місія людини – довизначати, добудовувати, удосконалювати світ [Юнг К., 1996].

Особливий напрямок творчості людини – це створення їм самого себе, свого внутрішнього світу, власного душевного життя. Виділяючи одну зі сторін процесу самотворення, Рубінштейн говорить про присвоєння суб'єктом собі власного тіла і зовнішнього вигляду, здібностей, характеру, темпераменту, а також Думки, якій людина віддала всі свої сили, і почуття, з яким зрослося все його життя [Рубінштейн С. Л., 2000].

Проте і характер, і здібності не тільки привласнюються, вони активно конструюються самою людиною в процесі побудови нею свого життя і поступового оволодіння «мистецтвом жити». Вводячи це поняття, Е. Фромм підкреслює, що людина – і творець, і предмет свого мистецтва, він – і скульптор, і лікар, і пацієнт [Фромм Э., 1992].

Визнаючи, що людина виліплює себе, свій характер і здібності з матеріалу спадковості і середовища, дослідники пояснюють, що важливими є не чинники як такі, а відношення суб'єкта до них. Несприятливі життєві умови, фізичні вади можуть сприйматися людиною як виклик, що вимагає мобілізації його конструктивних сил. Але ці ж самі несприятливі обставини інша людина може сприймати як непереборні перешкоди для продовження звичного способу свого життя і відмовитися від протистояння їм.

Великий внесок у виявлення багатогранності і напруженості внутрішньої роботи людини над своїм внутрішнім світом вніс К. Юнг. Під час дослідження процесів індивідуалізації він показав, яким чином суб'єкт потрапляє в область небажаних, відчужених їм від себе особистісних властивостей (в сферу Тіні), розпізнає відмінність Маски, пов'язаної з виконанням певної соціальної ролі, від своєї істинної особистості, осягає метафори і символи колективного несвідомого, виявляє своє справжнє «Я», свою Самість. Юнг підкреслює, перш за все, важливість усвідомлення людиною свого історично-життєвого досвіду в процесі надбання нею своєї психологічної інтеграції. Юнг справедливо вказує на важливу роль самоусвідомлення в побудові людиною свого внутрішнього світу, в знаходженні свого покликання, своєї Самості [Юнг К., 1996].

Позитивний зв'язок самосвідомості з самодетермінацією і свободою людини підкреслює В. Франкл. За його словами, що чим менше розвиненою є самосвідомість, тим більш поневоленою виявляється

людина – нею керують витісненні змісти, умовні зв'язки, що утворюються в дитинстві, які він не тримає у пам'яті [Франкл В., 1990].

А. Маслоу, акцентуючи увагу на самотворчій сутності людини, стверджував, що «серцевина» або «самість» проявляється в дорослій людині лише частково за допомогою її розкриття та прийняття того, що є в людині споконвічно. Почасти ж вона є творінням самої особистості [Маслоу А., 1997].

Досвід психотерапевтичної практики дозволяє психологам зробити висновок про те, що людина виступає суб'єктом і своїх почуттів, хоча влада його над своїми емоціями і афектами є, звичайно, далеко не безмежною. Почуття, як правило, викликаються певними життєвими обставинами, але в їхньому породженні і перебігу бере активну участь сама людина.

А. Адлер визначає почуття як акцентовані, посилені поштовхи душі. Вони з'являються в індивіда, який або відкинув інші механізми досягнення поставленої ним мети, або втратив віру в те, що він може її досягти за допомогою інших засобів [Адлер А., 1997].

Роль (функція) почуттів, полягає в тому, щоб змінити на краще становище, в якому опинилася людина. Не позбавлене підстав наступне припущення: якщо сильне почуття або вибух емоцій допомагає усунути труднощі, налагодити відносини з людьми, суб'єкт розвине у себе здатність породжувати і модулювати відповідні почуття. Здатність до творчості та надання собі поштовху, що взагалі є основою суб'єктності особистості, має щонайменше екзистенційне значення для неї й виступає однією із головних умов її існування, самого її життя. Конкретно-історичні та загальнолюдські, макро- і мікросоціальної умови, у яких функціонує індивід, можуть швидко і часом непередбачувано змінюватися, і відповідно непередбачуваними бувають і результати дій суб'єкта. Звідси – необхідність для людини постійного творіння і креативної трансформації як себе, так і умов свого життя [Адлер А., 1997].

Особистість як суб'єкт «ліпить» себе, вибудовуючи і створюючи простір власного життя, унікальний життєвий світ. Суб'єкт ставить цілі і намічає життєві плани, обирає стратегії життя. Багато психологів називають людину господарем свого життя, своєї долі, суб'єктом, здатним протистояти потужному тиску несприятливих соціальних і культурних сил. Для оцінки цього положення, що настільки підносить людину як

особистість, необхідно, по-перше, залучити принцип розвитку людини як суб'єкта, а по-друге, поставити проблему «психологічного забезпечення» можливості особистості бути ефективним, успішним суб'єктом життя. Безсумнівно, що «існують різні рівні розвитку особистості як суб'єкта і самосвідомості, і своїх відносин з оточенням, і всього свого життя» [Анцыферова Л. И., 2000].

Визначення особистості як успішного творця власного індивідуального життєвого шляху, що досягає високих цілей, незважаючи на труднощі, протидії і тиск зовнішніх і внутрішніх сил, відноситься лише до найвищого рівня розвитку особистості, а швидше за все – виступає ідеалом ставлення людини до свого життя. Маслоу справедливо критикує сартрівську концепцію особистості як «проекту», який здійснюється людиною в процесі прийняття ним відповідних рішень. Неспроможною виявляється думка про те, що особистість може стати всім тим, ким би вона не побажала стати. Завдання вченого – виявити ті життєтворчі здібності, психологічні підстави і «механізми», які забезпечують перехід особистості на більш високий рівень її суб'єктності та дозволяють зробити життя більш змістовним, продуктивним, значущим.

Творець емоційно-когнітивної теорії думки і дії А. Бандура, розробляючи проблему ефективності життя і діяльності особистості, виділяє в структурі «самоефективності» череду здібностей, що спираються на саморефлексивні процеси. Саме такою є здатність привласнювати собі, вважати похідними від себе успішні дії; формувати переконання у власній ефективності, утримувати позитивну самооцінку. Інтеграл цих здібностей – «позитивну самоефективну думку» – Бандура вважає необхідною умовою ефективної активності людини протягом усього життя. Особистостей, що суттєво розвинули у себе якості самоефективності, Бандура називає продюсерами або режисерами-постановниками власного життя. У той час, як люди, що не довіряють собі, що привласнюють собі головним чином невдачі і промахи, можуть лише передбачити своє майбутнє, то ті, хто вірить в себе, за ствердженням Бандури, «переважно самі створюють це майбутнє» [Bandura A., 1986].

Безсумнівно, що впевненість в собі, переконання у своїй самоефективності – вагома підстава для повноцінної, часом натхненної самоактуалізації людини. Тому настільки актуальною є проблема виявлення умов, передумов, механізмів породження у людини на шляху

особистісного зростання того довірливого ставлення до себе, яке своїм корінням сягає в самий ранній період життя індивіда.

Під час обговорення проблеми психологічного змісту феномену «суб'єкт» не можна обійти питання про те, чи завжди людина виступає суб'єктом своїх дій, вчинків, почуттів, прагнень, думок, свого розвитку і зміни протягом життя. Відповідь на це питання вимагає опори на принцип розвитку і обліку як багатовимірності психічного світу. Бандура, однак, попереджає, що людина виступає «агентом», суб'єктом в різних сферах соціального життя. Тому вивчення рівня його «самоефективності» має бути диференційованим: як у відношенні буття людини в кожен окремий момент його життя, так і у відношенні різноякісності його функціонування в різноманітних соціальних сферах [Bandura A., 1986].

Психологи гуманістичного спрямування одностайні у думці, що вкрай несприятливі соціальні умови, такі як злидні, бідність, нещадна експлуатація, можуть суттєво обмежувати розвиток людини як суб'єкта. Фромм, підтримуючи загалом положення К. Маркса про відчуження людини від себе і від світу в капіталістичному суспільстві, підкреслює, що індивід при цьому не відчуває себе суб'єктом власних дій, людиною, взагалі здатною відчувати, мислити, любити. Він відчуває себе у вироблених ним речах лише у якості об'єкту прояву власних сил. У нього відсутні переживання себе суб'єктом і ініціатором своїх вчинків [Фромм Э., 1992].

Однак, при всій справедливості такого твердження, слід пам'ятати, що людина свою де-суб'єктність у праці здатна значною мірою компенсувати своїми ініціативами у спілкуванні з друзями, почуттям відповідальності в сімейному оточенні та ін.

Суб'єктні якості людини значно обмежуються особливостями її душевного життя. Певне місце в ньому займають неусвідомлювані мотиви, життєві плани, витіснені спогади, які, однак, впливають на поведінку індивіда незалежно від його волі. Двома видатними психологами, У. Джеймсом і К. Юнгом, докладно описаний феномен «вторгнення» несвідомого у свідомість особистості. Аналізуючи психологічні «механізми» здобуття людиною пристрасно бажаної їм віри в Бога, Джеймс встановив, що болісні, тривалі, виснажливі спроби людини знайти віру за допомогою постійних молитов, тривалих ритуалів, напруження усіх сил душі часто виявлялися безрезультатними. Але іноді змучена людина впадала у прострацію, втрачала волю, і в цей період у її

душі виникало почуття благодаті, присутності Бога. Згідно з Джеймсом, саме втрата самоконтролю, вольових зусиль дозволила несвідомому вторгнутися у область свідомого. І людина об'єктивувала його, сприймаючи як силу, що йде ззовні, як божий дарунок. Людину «охоплюють почуття», вона не може звільнитися від нав'язливих думок. Маслоу, описуючи подібні пікові переживання, підкреслює: «Ми не можемо керувати такими переживаннями. Це просто «трапляється»» [Маслоу А., 1997].

Така тимчасова втрата почуття суб'єктності – не є ущербністю людини як особистості, а є його дорогоцінною здатністю, властивістю, проявом величезних невикористаних психічних резервів. Особистість повинна бути несподіванкою для себе, відкриттям. Маслоу підкреслює, що в умовах швидкої технологізації нашої цивілізації суттєво більшої уваги слід приділяти саме спонтанності, здатності до експресії, незапланованого, мимовільності, довіри, непередбачуваності, творчості і тому подібному. [Маслоу А., 1997].

Повертаючись до проблеми співвідношення феноменів «особистість» і «суб'єкт», необхідно відзначити, що в теоріях особистості суб'єкт характеризується через різні форми зовнішньої і внутрішньої активності. Він ініціює, творить, створює внутрішній світ і вчинки людини, контролює почуття, виробляє життєві стратегії, долає складні ситуації, ставить життєво важливі завдання, виробляє здатність знаходити спільну мову з людьми, створює умови для розвитку особистості тощо. Але за межами досліджень залишається такий змістовний, ціннісно-смысловий вимір, який і характеризує людину як особистість – у перелік особливостей суб'єкта не входять такі, що укладені в поняттях духовності, гуманності, моральності, совісті, добродіяння тощо. У роботах Е. Фромма ці терміни широко використовуються, але вони утворюють термінологічну систему його гуманістичної етики. Поза творами Фромма лише в працях Маслоу, в його вченні про метамотивації знаходять місце деякі з цих категорій. Аналіз життя великих історичних постатей виявляє нерівномірність розвитку людини як особистості і як суб'єкта. Можна бути успішним політичним діячем, підприємцем та ін., але перебувати на низькому рівні розвитку як особистості. Проте високого розвитку людини як особистості неможливо досягти без настільки ж високого розвитку його як суб'єкта [Анцыферова Л. И., 2000].

Людина повинна затверджувати, захищати, реалізувати у вчинках, в міжособистісних відносинах, в справах свою духовність, моральність, цінності істини, справедливості, добра. Ці функції, що включають реальне перетворення світу, адаптацію до нього, подолання труднощів, самотворення, рефлексивні «операції», і покликаний виконувати суб'єкт.

Як видно із розглянутого вище, саме відношення людини до людини як до суб'єкта у самому загальному сенсі є найбільш продуктивним та відповідним до поняття психологічного здоров'я процесом, що в ідеалі сприяє особистісному зростанню усіх осіб, що приймають участь у процесі, хоча, можливо, і в різному ступені чи в різних аспектах.

Педагогічний процес взагалі та взаємодія викладача та студента у вищому навчальному закладі, зокрема, є саме тією сферою, де відношення усіх учасників процесу одне до одного як до суб'єктів, тобто суб'єкт-суб'єктна взаємодія, може призвести до найкращих результатів, особливо за умови розглядання процесу навчання не тільки у вузькому розумінні передачі певних знань, а в контексті особистісного зростання та досягнення мети самореалізації.

Головні принципи суб'єкт-суб'єктних відносин добре узгоджуються із пріоритетними ознаками акмеологічного підходу в сучасній педагогіці, а саме: орієнтацією на «акме» – вдосконалення на всіх етапах життя і діяльності людини; всебічним розвитком свідомості й діяльності груп (товариств); переконаністю у можливості масового вдосконалення; оптимістичним поглядом на людину та її майбутнє, вираженим в антропологічному акмеїзмі, конструктивним використанням акмеологічного аспекту кращих досягнень окремими особистостями, їх групами та співтовариствами [Сотська Г., 2017].

Важливою складовою акмеологічного підходу у педагогіці є «розуміння суб'єкт-суб'єктної природи становлення зрілої особистості та її професіоналізму. Суб'єкт-суб'єктні взаємини забезпечуються на основі усвідомлення того, що людина є одночасно початком і кінцевою метою будь-якого проекту соціального розвитку. Тому в навчальній взаємодії головним моментом виступає не засвоєння певної суми знань, а їх світоглядний аспект, тобто гуманітаризація освіти як засіб та важлива умова її ціннісного характеру» [Гвозд'їй С. П., 2016].

Процес навчання та виховання в закладі вищої освіти являє собою постійну та тісну взаємодію викладача і студента, при чому діяльність

кожного із учасників цього процесу є підпорядкованою спільній меті з одного боку, та має міжособистісний, тобто суб'єкт-суб'єктний характер.

Саме при такій системі відносин студент потрапляє у середовище, яке є найбільш сприятливим щодо відчуття себе в якості майбутнього педагога. Такі відносини надають студентові можливості розвинути свою професійну свідомість, сформувану особисту модель своєї вчительської діяльності [Хоменко А., 2015].

Для дослідження взаємовідносин між педагогом та студентом взагалі та підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, зокрема, важливим є науковий підхід до усвідомлення міжособистісної взаємодії.

Одним із найбільш видатних результатів філософсько-психологічних та філософсько-антропологічних досліджень у рамках ідей екзистенціалізму стало твердження про те, що особистість як феномен не можна пізнати при вивченні її в ізоляції від інших особистостей та спільнот, причому вона сприймається як єдине динамічне ціле, як нескінчений процес формування та вдосконалення [Гвозд'ї С. П., 2016].

У працях багатьох філософів (Е. В. Ільєнков, І. В. Кричевський, Г. С. Батищев, В. Ф. Рябов, В. Д. Плахов, К. Ясперс, С. Л. Франко та ін.) чітко прослідковуються ідеї, що описують процес зростання та формування особистості. Причому вона є представленою в якості феномену, що виникає та проходить певні етапи свого розвитку лише в контексті міжособистісних стосунків.

Водночас, для взаємодії однієї людини із іншою є характерною двобічна спрямованість, тобто певна дія однієї особистості в напрямку іншої має своїм результатом зворотню, так би мовити «відбиту» дію, що спрямовується вже в напрямку особистості, що таку дію ініціювала. Таким чином, людина опосередковано, через соціальне оточення, впливає сама на себе. Міжособистісні відносини, засновані на моделі «суб'єкт-суб'єкт», дозволяють, враховуючи індивідуальні особливості кожної із сторін, створити найбільш сприятливі умови для самореалізації усіх учасників процесу, причому можливі розбіжності вирішуються спільними зусиллями [Гвозд'ї С. П., 2016].

При тому, що акмеологічний підхід передбачає розгляд людини переважно в якості суб'єкта особистісного та професійного вдосконалення та самовдосконалення (Н. В. Кузьміна, О. О. Бодальов, А. К. Маркова, А. А. Деркач та ін.), міжособистісну взаємодію в освітньому процесі

закладів вищої освіти пропонується розглядати як комплекс проявів індивідуальних моделей діяльності та спілкування викладача-педагога й майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, що є спрямованими одне на одного.

Така взаємодія відбувається під впливом особливостей їхніх функційно-рольових та особистісних позицій, їхньої діяльності, моделей спілкування, характеру міжособистісних стосунків, рівня розвитку особистості кожного із учасників процесу взаємодії. «Суб'єкт-суб'єктна взаємодія – це процес, що характеризується, партнерськими стосунками та рефлексивним типом управлінської діяльності, активною взаємодією та взаємозбагаченням особистостей» [Гвозд'ї С. П., 2016].

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студента розглядається як двосторонній взаємозв'язок партнерів, що є рівноправними, пов'язаними спільною діяльністю; що проявляють інтенсивну активність з власної ініціативи для досягнення спільної мети та є захопленими цим процесом.

У такому сенсі взаємодія в рамках педагогічного процесу ґрунтується на принципах співпраці, організації конструктивного діалогу, налагодженні та підтримці стабільних рівноправних стосунків на основі толерантності та прийняття особливостей кожного із учасників.

Рівноправність і партнерство суб'єктів навчального процесу у вищій школі виявляється в об'єднанні викладача і студентів у спільноту, в організації взаємодії з позиції «ми разом». Механізми суб'єкт-суб'єктної взаємодії означають погодженість дій викладача і студентів на когнітивному, емоційно-мотиваційному, діяльнісному рівнях та охоплюють їхнє взаєморозуміння, співпереживання й спільне захоплення процесом, співпрацю [Равчина Т., Тюріна Т., 2013].

Багаторічний розвиток психолого-педагогічної науки дозволив розробити певні вимоги до відносин між викладачем та студентом, що безпосередньо та суттєво впливають на якість процесу навчання та виховання у вищому навчальному закладі, та за умови відповідності яким такі відносини можна віднести до суб'єкт-суб'єктних.

Серед найсуттєвіших із таких умов можна виділити наступні:

- формування навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти на ґрунті поважного ставлення до особистості кожного окремого студента, урахування його особистісних та професійних інтересів;

- надання переваги діалогічним формам спілкування в педагогічному процесі;
- залучення студентів у дослідницьку діяльність різноманітних форм, що дає змогу підвищити значущість суб'єктів відносин один для одного;
- забезпечення наукового співробітництва і співтворчості у відносинах;
- побудова відносин на усвідомленні рівня загальної культури й професійної компетенції кожного із учасників взаємодії як факторів і показників їхнього особистісного розвитку [Хоменко А., 2015].

Також для суб'єкт-суб'єктної форми відносин у процесі підготовки студентів соціономічних спеціальностей характерними є творчо-пошуковий підхід до вирішення педагогічних задач; глибина пізнавальних інтересів учасників; прагнення до здійснення трансформаційної діяльності; наявність постійних творчих досягнень, які перевершують за своєю значущістю загальноприйняті норми; активно-вибірчий характер навчально-професійної діяльності; ефективне прогнозування результатів власних дій та діяльності оточення.

За думкою Б. Ананьєва, у навчальному процесі студент являє собою, з одного боку, суб'єкт діяльності (тобто він – носій діяльності), а з іншого – суб'єкт відносин (розпорядник діяльності). При цьому майбутній фахівець з об'єкта навчання перетворюється на активного суб'єкта, що поряд із своїми професійними здібностями та прагненнями усвідомлює себе як особистість, а також свої здібності, можливості та цілі [Гвозд'їй С. П., 2016].

Необхідність побудови взаємодії студента та викладача, виходячи із цих позицій, визначається також певними протиріччями, а саме:

- між можливістю й потребою студента у самовизначенні та домінантної позиції викладача;
- між усвідомленням учасниками процесу педагогічної взаємодії необхідності встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин та недостатньою готовністю та вмінням викладачів ефективно використовувати засоби виховного впливу, що є характерними та визначальними для такого типу відносин;

- між прагненням до творчої самореалізації студента та недостатнім розумінням особливостей індивідуальних проявів особистості студента викладачем у процесі навчально-виховної діяльності.

Вирішити зазначені проблеми вкрай складно без формування конструктивної міжособистісної взаємодії студента і викладача, що дає змогу долати певні психологічні бар'єри в педагогічних взаємовідносинах, додає нових можливостей розкриття творчого потенціалу кожного окремого студента та водночас є потужним фактором особистісно-професійного зростання викладача [Хоменко А., 2015].

Сутністю взаєморозуміння є усвідомлення і прийняття цілей, мотивів та ціннісних преференцій сторін взаємодії — це дає можливість сформувати довірливі, конструктивні, доброзичливі та емпатійні взаємовідносини, тобто такі, що відповідають поняттю «суб'єкт-суб'єктні».

Продуктивне взаєморозуміння студента та викладача складає одну із найважливіших умов ефективності навчально-виховного процесу та педагогічного спілкування взагалі у закладі вищої освіти.

Звичайно, провідну роль у формуванні продуктивних взаємовідносин у навчально виховному процесі у системі «викладач-студент» відіграє саме педагог – він є як учасником міжособистісних взаємовідносин, так і їх організатором, що визначає його зміст, цілі та форми.

Саме перед викладачем закладу вищої освіти стоїть завдання всебічно сприяти розвитку особистості студента, оскільки його, зазвичай, більш зріла та багатогранна особистість може і має стати рушійною силою професійно-особистісного зростання студента як майбутнього фахівця і педагога [Хоменко А., 2015].

I. Вахоцькою були запропоновані головні психолого-педагогічні цілі перебігу процесу якісного та продуктивного взаєморозуміння:

- формування стійких уявлень про суттєве значення взаєморозуміння в педагогічному процесі і взаємодії у суб'єктів відносин взагалі;
- усвідомлення викладачами власних соціально-психологічних можливостей досягнення взаєморозуміння, цільових установок;

- усвідомлення викладачем і студентами взаємозв'язку функціонування механізмів взаєморозуміння;
- ознайомлення із явищем груподинамічних феноменів і усвідомлення своєї участі і ролі в міжособистісних ситуаціях;
- формування і корекція індивідуальних соціально-психологічних прийомів досягнення ситуації взаєморозуміння.

Спрямованість викладача у професійній діяльності на їх виконання дозволить ефективно будувати педагогічну взаємодію на основі взаєморозуміння та свідомо й цілеспрямовано прикладати зусиль до взаємного особистісно-професійного зростання [Хоменко А., 2015].

У процесі міжособистісного взаєморозуміння викладача і студента важливим та ефективним заходом вбачається застосування методу *авансування довіри* – він суттєво сприяє зміцненню віри студента у себе, у свої сили, підвищенню його бажання й здатності долати труднощі.

Саме для формування та зміцнення довіри між студентом та викладачем педагогічною наукою вироблено декілька загальних установок: чесність та порядність викладача у відносинах зі студентами, що підштовхує їх до відповідного відношення до педагога; усвідомлення почуття дорослості і, відповідно, гідності студента; прояв педагогічного оптимізму; толерантність й тактовність; обережність та обачливість в оцінці навчальних можливостей студента; повага до національних традицій і звичаїв студентів за умов наявності полікультурного освітнього середовища.

Виділяють наступні психолого-педагогічні умови ефективності взаєморозуміння між студентом та викладачем:

- наявність довірливого характеру спілкування між студентом та викладачем, коли відбувається ефективна та продуктивна взаємодія суб'єктів, реальних особливостей їх унікальної свідомості і можливостей;
- порівняно високий та сумісний рівень розвитку самосвідомості суб'єктів взаємодії, що характеризується накопиченням та аналізом різних оцінок, отриманих на свою адресу від інших і переживається особистістю як відчуття свого «Я» – що об'єктивніше і точніше людина оцінює соціально-психологічні властивості власної особистості, тим краще й тонше вона здатна зрозуміти партнера;

- наявність розвинутої здатності й бажання зрозуміти іншу людину; усвідомлення себе як партнера по спілкуванню; розуміння особливостей взаємовідносин між різними людьми та спільнотами;

- гуманістичний характер професійної діяльності викладача, що є передумовою формування довіри й духовного потягу до нього студентів [Хоменко А., 2015].

Відповідно, суттєвої уваги зараз приділяють підготовці майбутніх освітян до взаємодії із учнями саме на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин. Так, О. О. Ліннік зазначає, що в процесі підготовки майбутнього педагога до суб'єкт-суб'єктної взаємодії із студентами варто користуватися принципами, що склалися під впливом концепцій синергетичного підходу до міжособистісної взаємодії, зокрема:

принцип гуманізації освітньо-професійного середовища – сформований на основі гуманістичного характеру сучасних освітніх парадигм та передбачає погляд на особистість як на суб'єкта міжособистісної взаємодії, що складає основу побудови освітньо-професійного середовища закладу вищої освіти;

принцип свободи вибору напрямку та траєкторії розвитку – оснований на принципах синергізму у взаємодії, що передбачає врахування векторів розвитку окремих підсистем, а також на засадах суб'єктно-діяльнісного підходу, у контексті якого кожен суб'єкт повинен мати можливість модифікувати процес свого розвитку та навчання в залежності від особистих потреб, інтересів та здібностей;

принцип взаємозв'язку та взаємозбагачення сфер діяльності – передбачає врахування у міжособистісній взаємодії компліментарних зв'язків між усіма компонентами даного середовища, зокрема суб'єктних; відповідно, рівень суб'єктності всього середовища загалом знаходиться у безпосередній залежності від рівня суб'єктності кожної підсистеми;

принцип відповідності культурному середовищу – вироблений на основі культурологічного підходу та передбачає погляд на зміст навчального процесу як на систему навчальних та культурних сенсів, а на сам процес навчання – як на діалог культур різних суб'єктів освітнього процесу;

принцип вагомості у ставленні до взаємодії – заснований на аксіологічному підході до розвитку особистості та зумовлює ставлення до

взаємодії як до найважливішої форми існування живої істоти та водночас як до найпотужнішого чинника професійного та особистісного зростання;

принцип співробітництва у різноманітних сферах діяльності – ґрунтується на ідеях системного підходу до питання суб'єкт-суб'єктних відносин та підкреслює важливість врахування усіх аспектів діяльності студента: навчального, наукового, громадського, професійного, педагогічного тощо [Ліннік О. О., 2014].

2. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА ЗАСАДАХ СУБ'ЄКТ- СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗА ДАНИМИ ОПИТУВАНЬ

Об'єктивну оцінку стану навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії можливо визначити за такими показниками:

– рівень теоретичної підготовки до здорової та безпечної життєдіяльності (наявність комплексу знань про здоров'я та безпеку; сформованість аналітичного, самостійного та творчого мислення);

– підготовка до здорового та безпечного життя передбачає досягнення усвідомлення безпеки та здоров'я як особистісної потреби, як способу життя (вміння прогнозувати діяльність та її результати з позиції безпеки; ступінь володіння способами і засобами мінімізації негативного впливу; володіння технологією прийняття рішень у надзвичайних ситуаціях, оцінка стану свого здоров'я, формування мотивації на дотримання норм здорового та безпечного способу життя та ін.);

– творча активність викладача у процесі навчання студентів основ безпеки та здоров'я засадами суб'єкт-суб'єктної взаємодії (залучення до активної співпраці між усіма учасниками означеного процесу);

– усвідомлення ролі та функцій викладача в освітньому процесі та за його межами щодо забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Для визначення рівня означених показників у студентів університету викладачами кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки розроблено анкету (Додаток А), яка складається з двох розділів:

I частина – «Навчання з питань здоров'я та безпеки» – загалом 63 запитання з 288 підпунктів;

II частина – «Суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини у вишах» – загалом 38 запитань з 156 підпунктів.

Запитання, які запропоновані студентами для відповідей, дають змогу виявити певний перелік взаємозалежності та дати кількісну оцінку з таких проблем:

– здоровий спосіб життя, що впливає на здоров'я молоді, як студенти борються зі стресом, що та хто більш впливає на самопочуття та здоров'я (запитання 3, 4, 10, 12, 13, 19 першого розділу);

- проблема медичних оглядів, ефективність та потреба;
- уміння надати першу долікарську допомогу, потреба у навчанні цим питанням (запитання 26, 27 першого розділу);
- рейтинг небезпек з точки зору студентів університету (1, 2, 3 місце у 29 запитанні першого розділу);
- уміння та навички діяти у техногенних, природних, соціально-політичних та воєнних надзвичайних ситуаціях, потреба у вивченні означених питань (48, 50, 52, 58, 59 запитання першого розділу);
- безпека мережі Інтернет, інтернет-залежність та протидія (35, 36 запитання першого розділу);
- робоче місце студента, пожежна безпека, вогнегасники (37, 38, 39, 40, 41 запитання першого розділу);
- яким чином заохотити, викликати інтерес до навчання, засоби, заходи, форми і методи (42, 44, 46, 45, 51, 56, 57, 61 запитання першого розділу та 1, 26, 27, 28, 31а, 33 запитання другого розділу);
- особливості сприйняття позааудиторної роботи студентами, її вплив, актуальність та необхідність (60, 62 запитання першого розділу, 16, 24 запитання другого розділу);
- особливості взаємодії студент – викладач (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 29, 37, 38 запитання другого розділу);
- особливості самостійної роботи студентів, участь у науково-дослідній роботі (10, 12, 13, 14 запитання другого розділу);
- оцінки, критерії, адекватність оцінювання в ОНУ (15, 34, 35, 36 запитання другого розділу);
- оцінка психологічного клімату в колективі групи (17, 21 запитання другого розділу);
- ефективність навчання (18, 22, 23 запитання другого розділу);
- суб'єкт–суб'єктна взаємодія (визначення) на думку студентів (20 запитання другого розділу);
- оцінка діяльності колективу кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки (30, 31, 32 запитання другого розділу.)

Проведено анкетування 558 студентів (якісний та кількісний склад відображено у таблиці 1).

Таблиця 1

Кількість опитаних студентів ОНУ імені І. І. Мечникова

факультет	курс	ч	ж	разом
Міжнародних відносин, політології та соціології	1	8	40	48
Філологічний	3	4	14	18
Геолого-географічний	2	3	15	18
Міжнародних відносин, політології та соціології (міжнародні відносини)	маг	7	10	17
Хімії та фармації (далі хімічний)	1	6	15	21
Хімії та фармації	2	3	14	17
Біологічний (біотехнологи)	2	4	9	13
Біологічний	1	2	21	23
Біологічний	3 та 4	4	48	52
Філологічний	5	2	14	16
Романо-германської філології	2	9	114	123
Психології та соціальної роботи	1	5	18	23
Психології та соціальної роботи	маг	4	7	11
Історії та філософії	4	3	9	12
Економіко-правовий	1	7	11	18
Економіко-правовий	маг	15	32	47
Журналістики, реклами та видавничої справи	маг	1	6	7
Романо-германської філології (освітні науки)	маг	6	22	28
Фізики, математики інформаційних технологій	маг	5	4	9
Філософії та історії	маг	5	13	18
Фізики, математики інформаційних технологій	маг	4	8	12
Геолого-географічний	маг	0	7	7
Разом		107	451	558

Для оцінки та аналізу результатів опитування студенти (558 осіб) були розподілені на три групи за науковим спрямуванням спеціальності, на якій вони навчаються, а саме: факультети з природничих та точних наук, факультети соціальних наук та гуманітарних наук. Порівняння здійснювалось між молодшими та старшими курсами в рамках зазначених груп. До першої групи «факультети природничих та точних наук» входили студенти факультету хімії та фармації (ХіФ), математики, фізики та інформаційних технологій, геолого-географічного, біологічного

факультетів. До групи факультетів «соціальних наук» входили студенти міжнародних відносин, економіко-правового факультету та факультету психології та соціальної роботи. До третьої групи гуманітарних факультетів входили філологічний факультет, факультет романо-германської філології, факультет історії та філософії.

Для проведення статистичної обробки даних анкетування були задіяні такі інструменти статистичного аналізу, як-то: відсоток опитаних до загальної кількості опитаних (з одним та декількома варіантами відповідей в анкеті), середньоарифметичний показник, кластерний аналіз тощо. Якісну характеристику виявлених зв'язків у різних запитаннях здійснено методом кластерного аналізу. Основною метою кластерного аналізу зазначають визначення груп подібних об'єктів у вибірці.

Завданням кластерного аналізу в нашому дослідженні було:

1) з'ясувати за емпіричними даними, яким чином контрольовані в опитуванні елементи «групуються» або розпадаються на ізольовані сукупності – «кластери» (від cluster (англ.) – гроно, скупчення);

2) визначити, у який спосіб вони підпорядковуються одна одній.

Можливість розбиття вибірки на групи подібних або однакових об'єктів дозволяє спростити інтерпретацію отриманих даних для прийняття рішень через застосування до кожного кластеру свого методу використання. Здійснювався аналіз даних опитування сучасних студентів університету щодо актуальних питань у навчанні основ безпеки та здоров'я.

2.1. Актуальні проблеми у навчанні студентів основ безпеки та здоров'я (згідно з даними анкетування)

Проведемо аналіз запитань з першої частини анкети «Навчання з питань здоров'я та безпеки» для виявлення актуальних проблем у навчанні студентів основ безпеки та здоров'я.

Отримані під час науково-дослідної роботи результати відображені у Додатку Б і дають змогу зокрема визначити:

– види оздоровчих занять, яким передають перевагу студенти різних факультетів; аналіз раціональності харчування студентів; наявність психічної перевтоми у студентів різних факультетів;

– рейтинг чинників, які вплинули на ставлення студентів до здоров'я та здоровий спосіб життя; що має вплив на формування способу життя дітей та молоді; що може змусити студента змінити свій спосіб життя; для чого студент став би вести здоровий спосіб життя;

– найбільш актуальні проблеми для сучасної молоді; актуальність інтернет-залежності; на думку студента, який найбільш ефективний засіб протидії цієї новітньої залежності молоді;

– чи вміють студенти надавати першу долікарську допомогу (за їх власною думкою); бажання студентів відвідувати курси першої долікарської допомоги з отриманням сертифікату учасника; бажання студентів вільно/примусово відвідувати лекції та тренінги з першої допомоги; необхідність студентів підвищити свої знання в області здоров'я та безпеки життєдіяльності;

– чи знають студенти яким чином необхідно діяти при загрозі для життя та здоров'я на випадок техногенних, природних, соціально-політичних та воєнних небезпек; важливість дисциплін з безпеки та здоров'я в системі освіти; достатність знань, умінь та навичок стосовно безпеки життєдіяльності, отриманих в університеті, для життя та майбутньої професійної діяльності;

– знання основних положень протипожежної безпеки, а саме: чи знають студенти де знаходиться вогнегасник, принцип його використання; знання плану евакуації, розташування евакуаційних виходів;

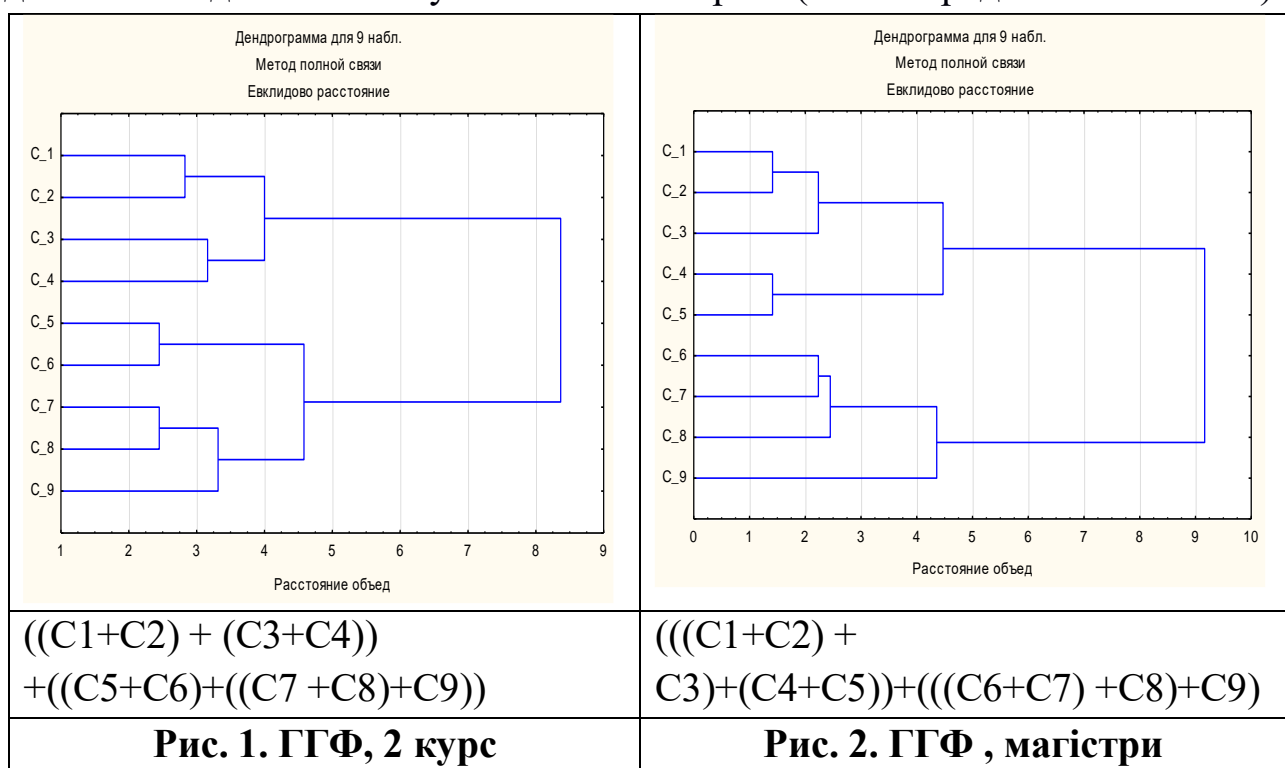
– бажання відвідувати майстер-класи, тренінги, лекції, семінари, конференції, які б відкривали сутність і актуальність здорового способу життя; шляхи впливу на студента для актуалізації питань безпеки та їх використання у власному житті; найбільш прийнятні методи попередження нездорового та небезпечного способу життя у підлітків; актуальність спеціальних заходів, акцій, присвячених проблемам здорового способу життя та безпеки життєдіяльності.

Проведемо більш детальний аналіз питань анкети для розуміння співвідношення та ієрархії чинників здорового способу життя студентами різних факультетів і спеціальностей та ієрархію розуміння впливу різноманітних чинників на стан здоров'я студента за даними кластерного аналізу.

По-перше, проводився аналіз відповідей різних груп студентів на запитання «Які фактори впливають на ваше здоров'я?», при чому

відповіді пропонувалися наступні: харчування, особиста гігієна, спосіб життя, регулярні заняття фізичною культурою та спортом, екологічна ситуація, медицина (обслуговування, забезпечення), генетика, режим праці і відпочинку, емоційний стан. Запропоновані варіанти відповідей були зашифровані у такий спосіб С1 – харчування, С2 – особиста гігієна, С3 – спосіб життя, С4 – регулярні заняття фізичною культурою та спортом; С5 – екологічна ситуація; С6 – медицина (обслуговування, забезпечення), С7 – генетика, С8 – режим праці і відпочинку; С9 – емоційний стан.

Аналіз результатів відповідей різних груп студентів на це запитання дозволив виділити велику кількість паттернів (схеми представлені нижче).

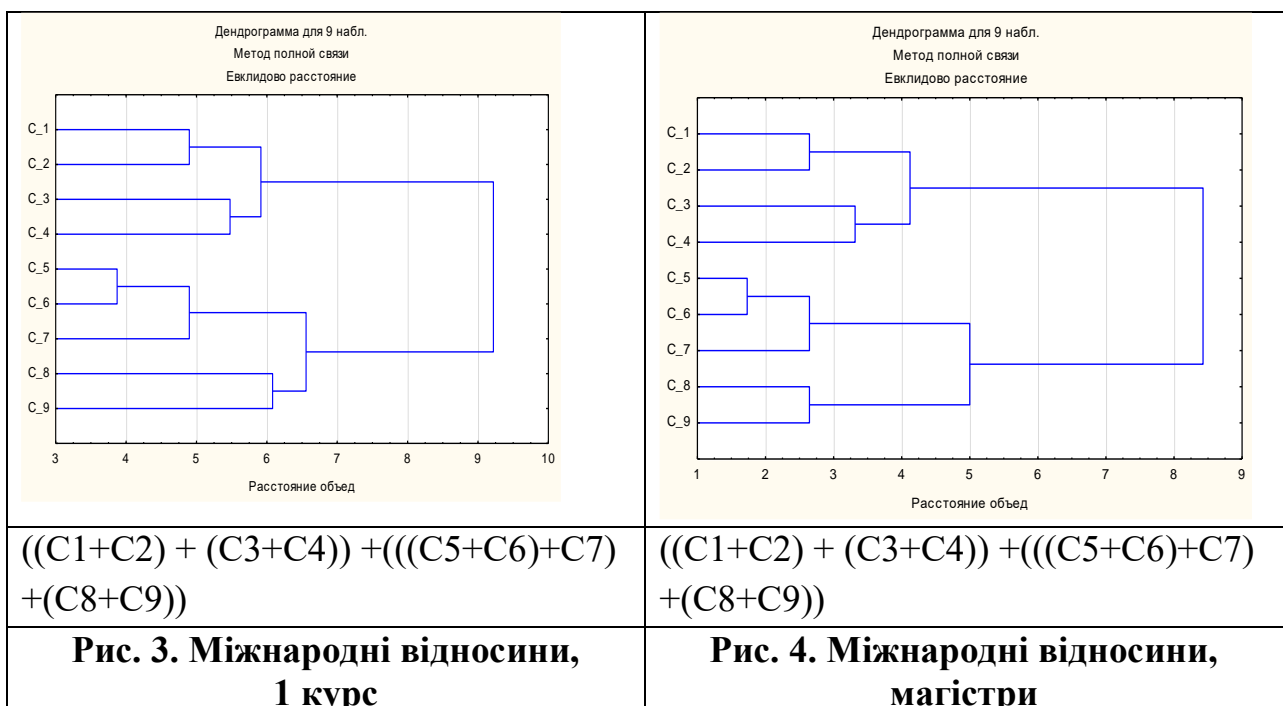

Так, студенти 2 курсу геолого-географічного факультету (рис. 1); магістратури (рис. 4.) та 1 курсу факультету міжнародних відносин, політології та соціології (рис. 3); 2 курсу факультету романо-германської філології (рис. 7); 1 курсу факультету психології та соціальної роботи (рис. 9); магістратури економіко-правового факультету (рис. 16); 1 та 2 курсу факультету ХіФ (рис. 17) та магістратури факультету математики, фізики та інформаційних технологій (рис. 18) продемонстрували загалом розподіл своїх відповідей на дві великі групи:

- харчування, особиста гігієна, спосіб життя, регулярні заняття фізичною культурою та спортом;

- екологічна ситуація, медицина (обслуговування, забезпечення), генетика, режим праці і відпочинку, емоційний стан.

Таким чином, до першої групи потрапили чинники, що становлять внутрішні фактори особистості, тобто аспекти життя, які студент може контролювати безпосередньо. До другої групи потрапили здебільшого зовнішні чинники, тобто фактори, які студент контролювати не здатен, або на які може впливати лише опосередковано та відстрочувано. Причому особистий емоційний стан асоціюється із зовнішніми чинниками, тобто можна припустити, що студенти здебільшого вважають свій емоційний стан результатом впливу ззовні.

Інша група, а саме: студенти магістратури геолого-географічного (рис. 2) та філологічного факультетів (рис. 6) продемонструвала подібний за змістом поділ чинників впливу на здоров'я, але в їхньому випадку чинник «екологічна ситуація» потрапив до групи внутрішніх факторів:

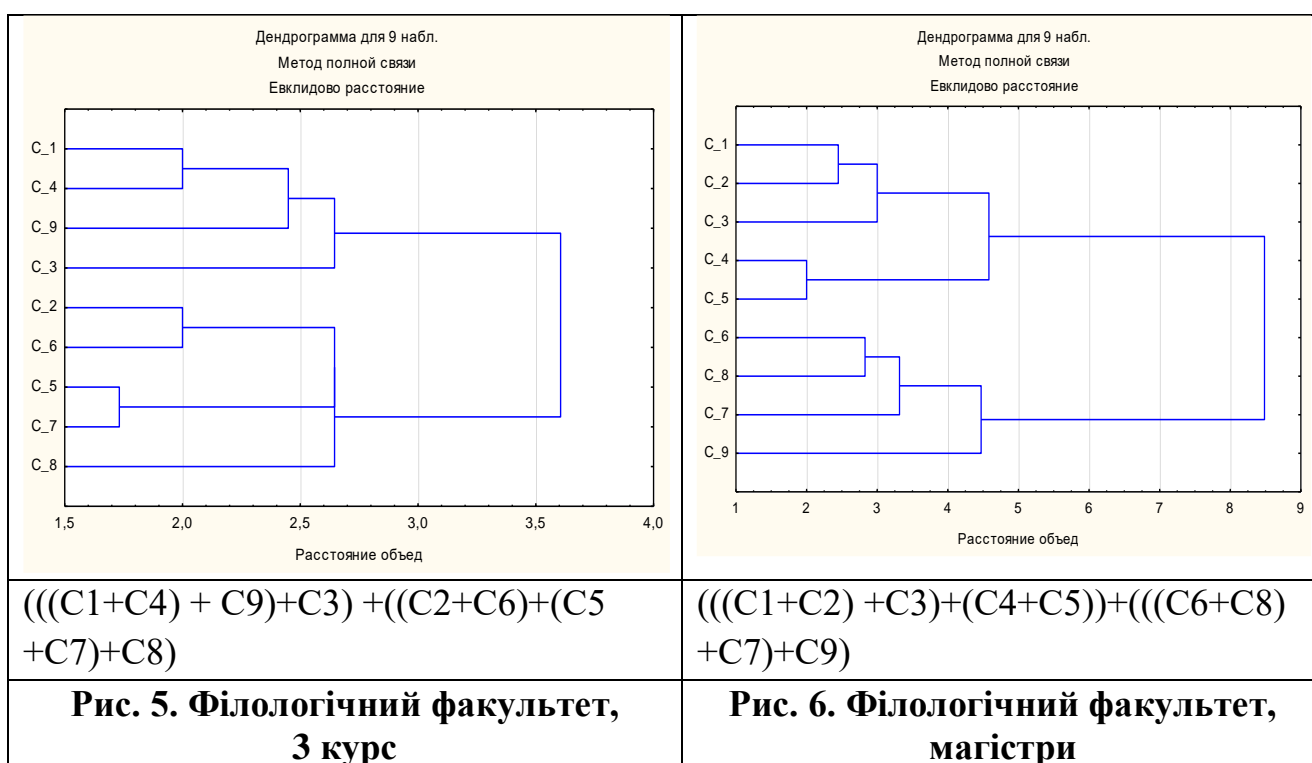
- харчування, особиста гігієна, спосіб життя, регулярні заняття фізичною культурою та спортом, екологічна ситуація;
- медицина (обслуговування, забезпечення), генетика, режим праці і відпочинку, емоційний стан.

Це може бути пояснено більш високим ступенем відчуття відповідальності досліджуваних за стан екології і, відповідно, більш

тісний зв'язок цього чинника здоров'я із внутрішніми факторами, тобто студенти вважають, що можуть безпосередньо впливати на стан довкілля.

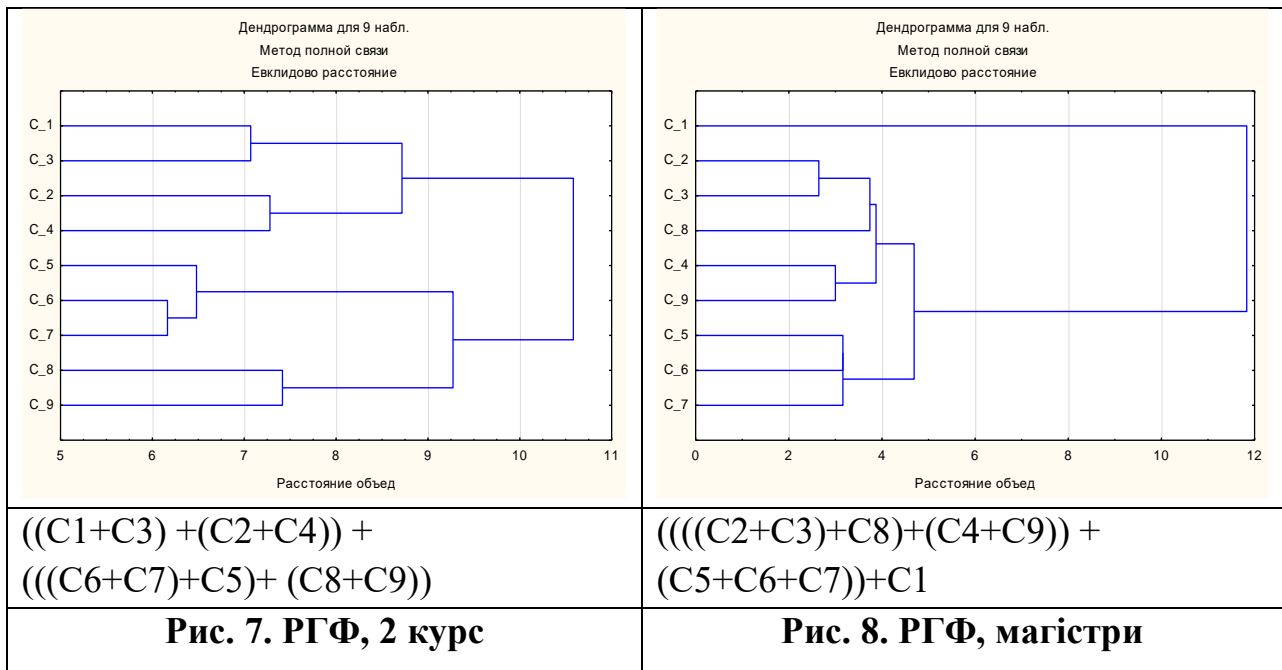
За аналізом відповідей на запропоноване питання студентів 3 курсу філологічного факультету (рис. 5), магістрів факультету романогерманської філології (рис. 8) фактори здоров'я розподілилися між двома групами наступним чином:

- харчування, регулярні заняття фізичною культурою та спортом, емоційний стан, спосіб життя;
- особиста гігієна, медицина (обслуговування, забезпечення), екологічна ситуація, генетика, режим праці і відпочинку.

Таким чином, ця група студентів також поділила чинники здоров'я на здебільшого внутрішні та здебільшого зовнішні, хоча й з певними відмінностями у складі цих груп порівняно з іншими групами досліджуваних.

Деякі інші угруповання чинників продемонстрував аналіз відповідей студентів магістратури факультету психології та соціальної роботи (рис. 10); магістратури та 4 курсу факультету історії та філософії (рис. 11, 12) та студентів 1-4 курсів біологічного факультету (рис. 13, 14).

Було виявлено дві групи чинників із наступним складом:

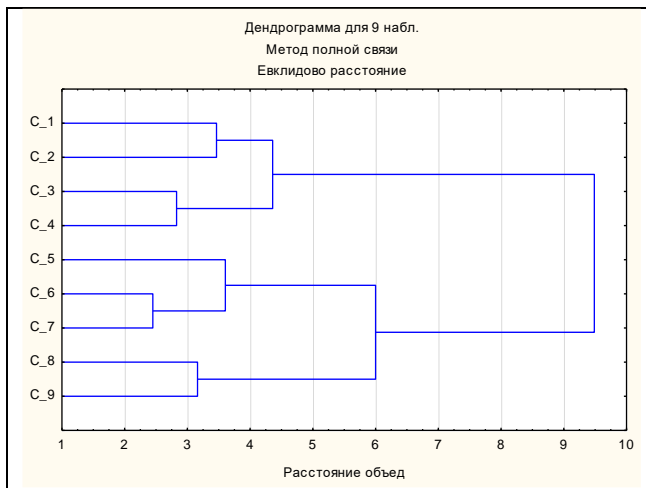
- харчування, особиста гігієна, спосіб життя;
- регулярні заняття фізичною культурою та спортом, екологічна ситуація, медицина (обслуговування, забезпечення), генетика, режим праці і відпочинку, емоційний стан.

При загальному збереженні принципу внутрішності-зовнішності обраних чинників фактор «регулярні заняття фізичною культурою та спортом» здебільшого асоціювався із зовнішніми чинниками, що може свідчити про певну зневагу до фізичних вправ як фактору покращення здоров'я та, відповідно, невисоку внутрішню мотивацію до їх виконання.

Насамкінець, студенти магістратури факультету психології та соціальної роботи при відповіді на поставлене запитання окрему увагу приділили раціональному харчуванню, тоді як усі останні відповіді утворили одну велику групу.

Студенти 1 курсу економіко-правового (рис. 15) та факультету хімії та фармації (рис. 17) за аналізом результатів опитування продемонстрували розподіл чинників здоров'я наступним чином: харчування, особиста гігієна, спосіб життя, регулярні заняття фізичною культурою та спортом, екологічна ситуація, медицина (обслуговування, забезпечення); генетика; режим праці і відпочинку; емоційний стан.

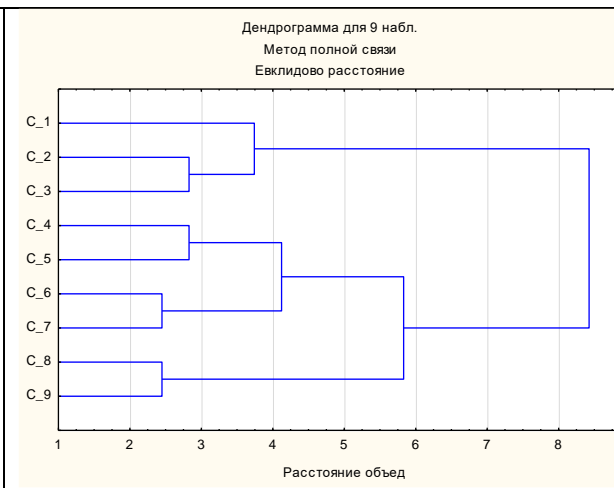
Тобто, як зовнішні, так і внутрішні чинники потрапили у одні й ті самі групи.

$$((C_1+C_2)+(C_3+C_4))+$$

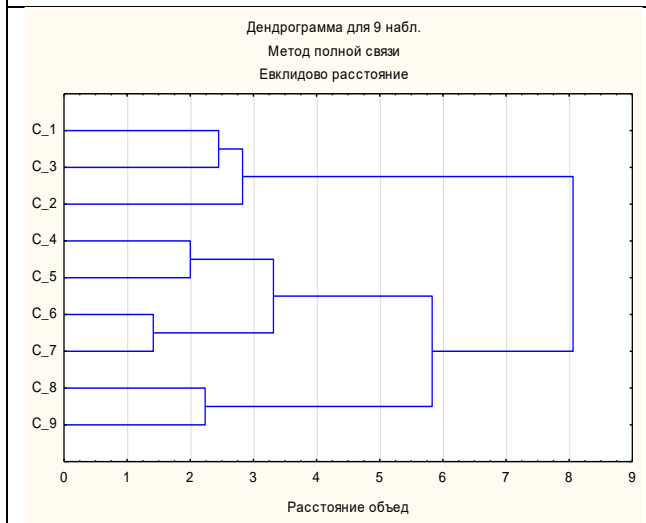
$$(((C_6+C_7)+C_5)+(C_8+C_9))$$

Рис. 9. Психология, 1 курс

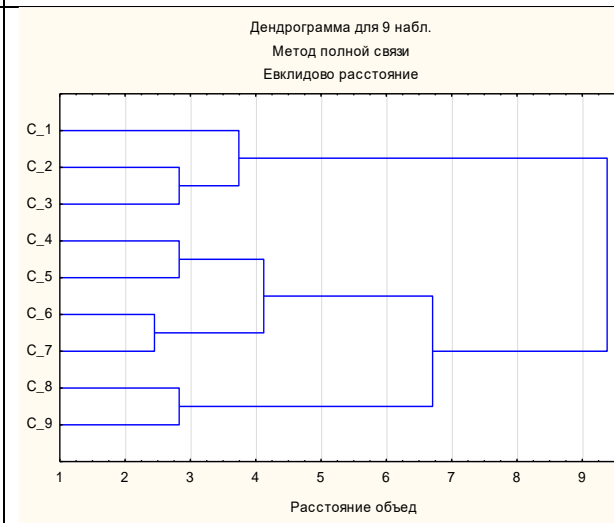
$$((C_2+C_3)+C_1)+(((C_6+C_7)+(C_4+C_5))+(C_8+C_9))$$

Рис. 10. Психология, магистри

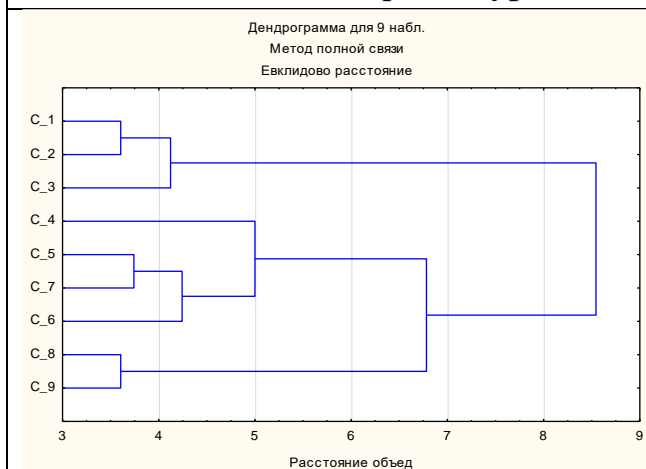
$$((C_1+C_3)+C_2)+(((C_6+C_7)+(C_4+C_5))+(C_8+C_9))$$

Рис. 11. Філософи, 4 курс

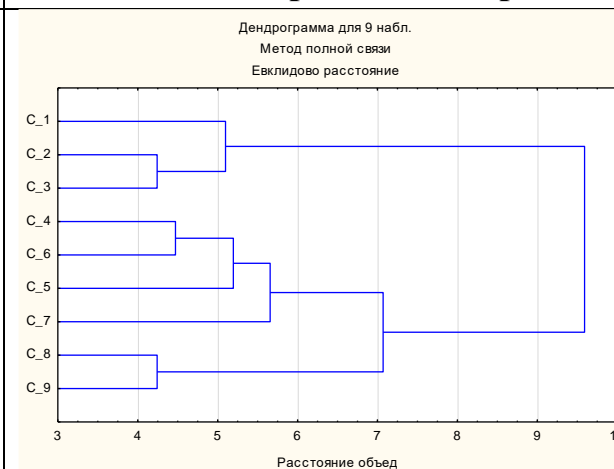
$$((C_2+C_3)+C_1)+(((C_6+C_7)+(C_4+C_5))+(C_8+C_9))$$

Рис. 12. Историки, магистри

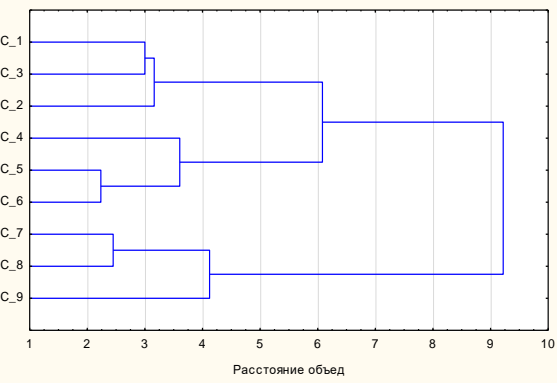
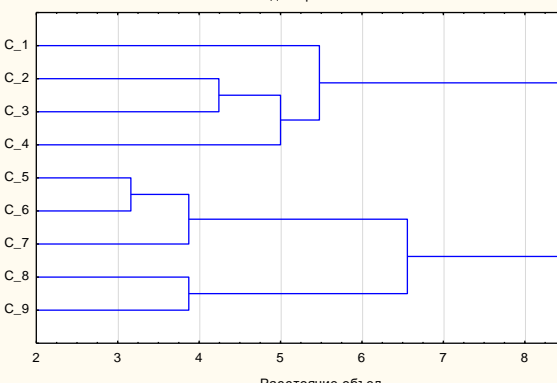
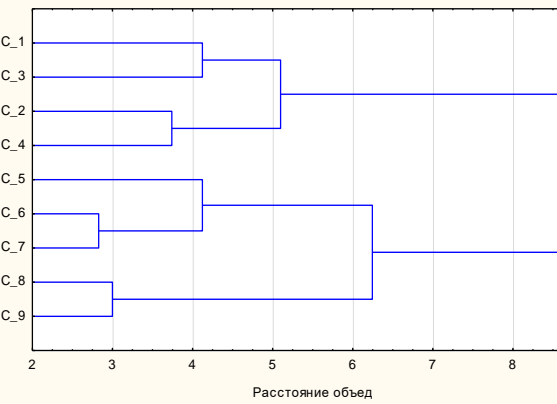
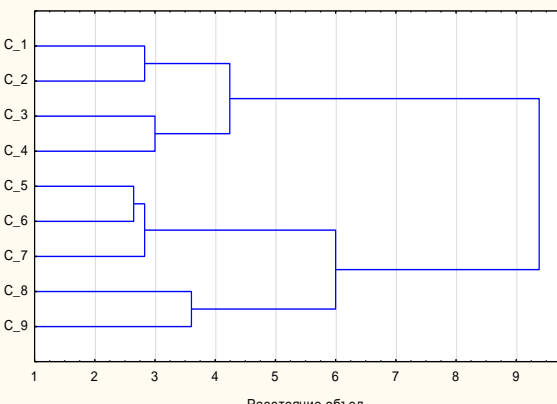
$$((C_1+C_2)+C_3)+(((C_5+C_7)+C_6)+C_4)+(C_8+C_9))$$

Рис. 13. Біологи, 1 та 2 курс

$$((C_2+C_3)+C_1)+(((C_4+C_6)+C_5)+C_7)+(C_8+C_9))$$

Рис. 14. Біологи, 3 та 4 курс

<p>Дендрограмма для 9 набл. Метод полной связи Евклидово расстояние</p> 	<p>Дендрограмма для 9 набл. Метод полной связи Евклидово расстояние</p>
$(((C1+C3)+C2)+((C5+C6)+C4))+((C7+C8)+C9)$	$(((C2+C3)+C4)+C1)+(((C5+C6)+C7)+(C8+C9))$
<p align="center">Рис. 15. ЕПФ, 1 курс</p>	<p align="center">Рис. 16. ЕПФ, магістратура</p>
<p>Дендрограмма для 9 набл. Метод полной связи Евклидово расстояние</p> 	<p>Дендрограмма для 9 набл. Метод полной связи Евклидово расстояние</p>
$((C1+C3)+(C2+C4))+(((C6+C7)+C5)+(C8+C9))$	$((C1+C2)+(C3+C4))+(((C5+C6)+C7)+(C8+C9))$
<p align="center">Рис. 17. ХіФ, 1 та 2 курс</p>	<p align="center">Рис. 18. ФМФІТ, магістри</p>

На наступному етапі емпіричного дослідження з'ясувалося ставлення студентів до чинників, що сприяють підтриманню здорового способу життя. Їм пропонувалося запитання: «Які чинники, на Вашу думку, відображають здоровий спосіб життя?» із сьома можливими відповідями:

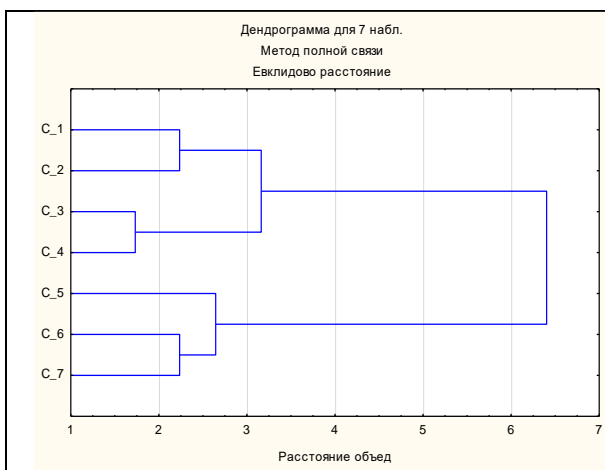
- раціональне та повноцінне харчування (C1)
- дотримання режиму дня (C2)
- дотримання правил гігієни (C3)
- заняття спортом (C4)
- підтримання оптимальної фізичної форми (C5)
- відмова від шкідливих звичок (куріння, алкоголю, наркотиків) (C6)

- вміння справлятися із своїми емоціями, гармонія з собою (C7)

Аналіз результатів відповідей студентів різних факультетів та рівнів вищої освіти на дане запитання також продемонстрував наявність декількох пат тернів, що різняться кількістю груп споріднених відповідей та самими відповідями в межах кожної з груп. Так, аналіз результатів студентів магістратури та 2 курсу бакалаврату геолого-географічного факультету (рис. 19, 20); магістратури та 1 курсу бакалаврату факультету міжнародних відносин, політології та соціології (рис. 21, 22); магістратури та 3 курсу філологічного факультету (рис. 23, 24), а також магістратури економіко-правового факультету (рис. 30) й факультету історії та філософії (рис. 32) продемонстрував наявність двох великих груп чинників, що, на їхню думку, сприяють здоровому способу життя, а саме:

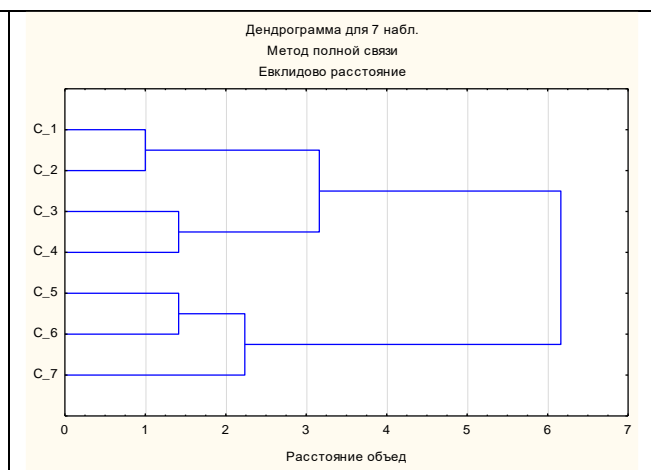
- раціональне та повноцінне харчування, дотримання режиму дня, дотримання правил гігієни, заняття спортом;
- підтримання оптимальної фізичної форми, відмова від шкідливих звичок (куріння, алкоголю, наркотиків), вміння справлятися із своїми емоціями, гармонія з собою.

Тобто, ця група студентів виділила групу суто фізіологічних чинників здоров'я та таких, що мають психофізіологічні ознаки, таких як відмова від вживання психо-активних речовин (нікотин, алкоголь, наркотики) та підтримання та розвиток особистого емоційного інтелекту.

$$((C1+C2)+(C3+C4))+((C6+C7)+C5)$$

Рис. 19. ГГФ, 2 курс

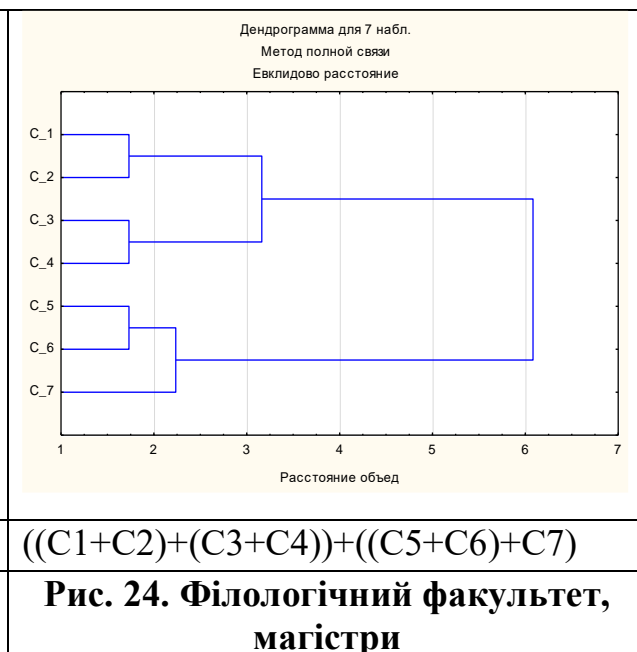
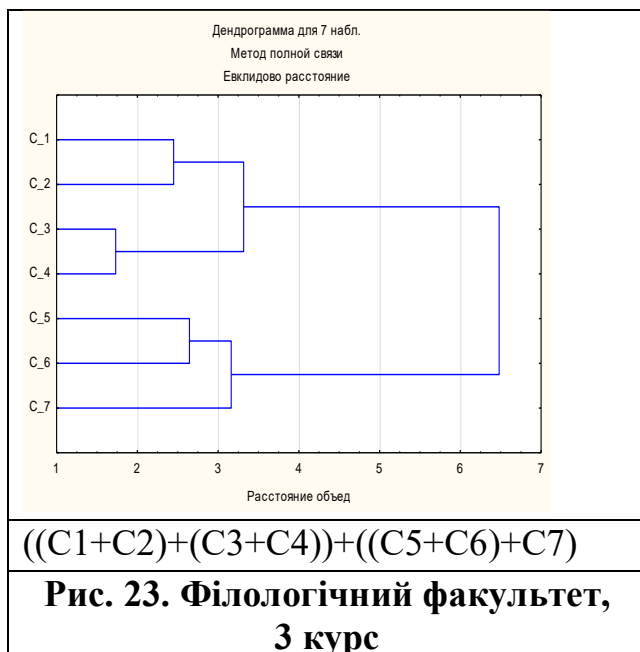
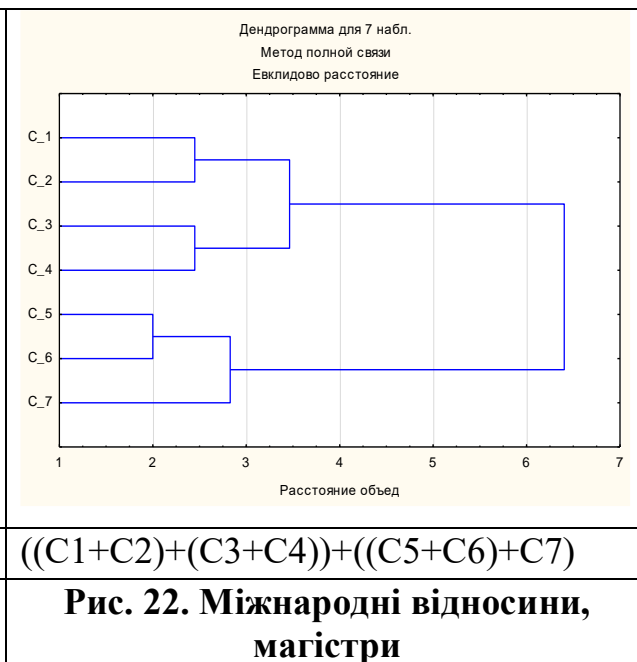
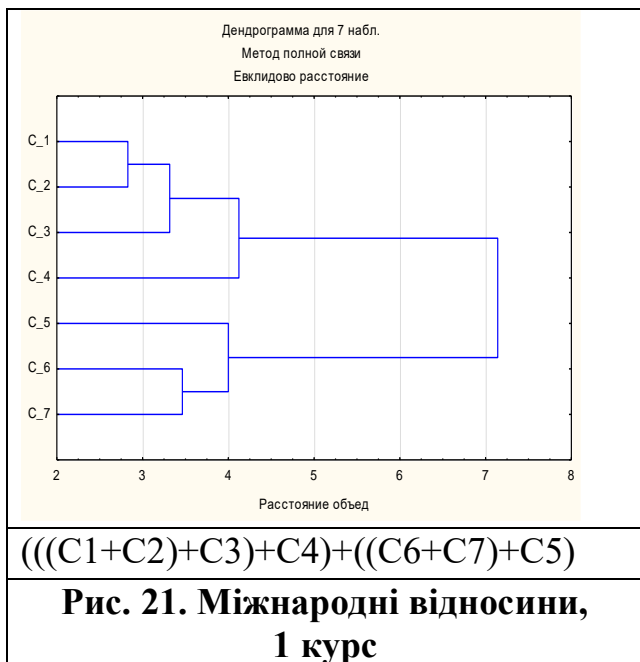
$$((C1+C2)+(C3+C4))+((C5+C6)+C7)$$

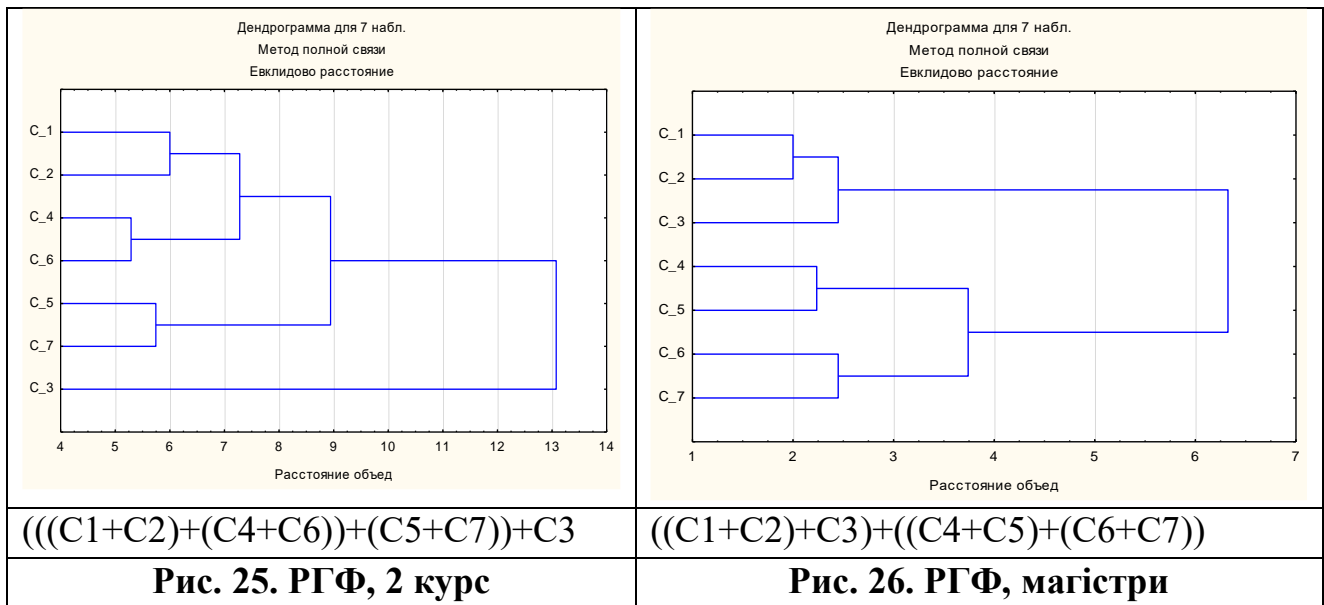
Рис. 20. ГГФ, магістри

Примітка: C1 – раціональне та повноцінне харчування;

C2 – дотримання режиму дня; C3 – дотримання правил гігієни;

C4 – заняття спортом; C5 – підтримання оптимальної фізичної форми;
 C6 – відмова від шкідливих звичок (куріння, алкоголю, наркотиків);
 C7 – вміння справлятися зі своїми емоціями, гармонія з собою.

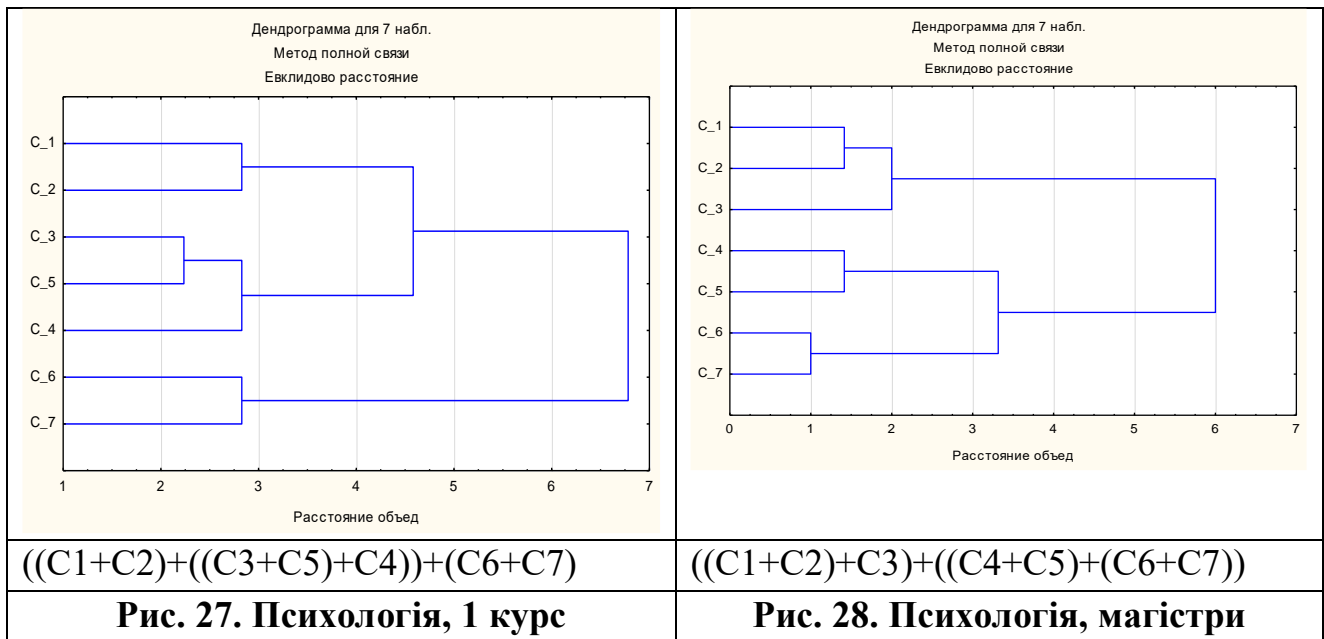

Деяко іншим чином за результатами аналізу були згруповані відповіді на запитання студентів магістратури факультету романо-германської філології (рис. 26) та факультету психології та соціальної роботи (рис. 28); 1 курсу економіко-правового факультету (рис. 29); 4 курсу факультету історії та філософії (рис. 31), 1 й 2 курсів факультету ХіФ (рис. 33), магістратури факультету математики, фізики та інформаційних технологій (рис. 34), а також студентів 1-4 курсів біологічного факультету (рис. 35, 36). Їхні відповіді на дане запитання також загалом сформувалися у дві групи, але з деяко іншим складом:

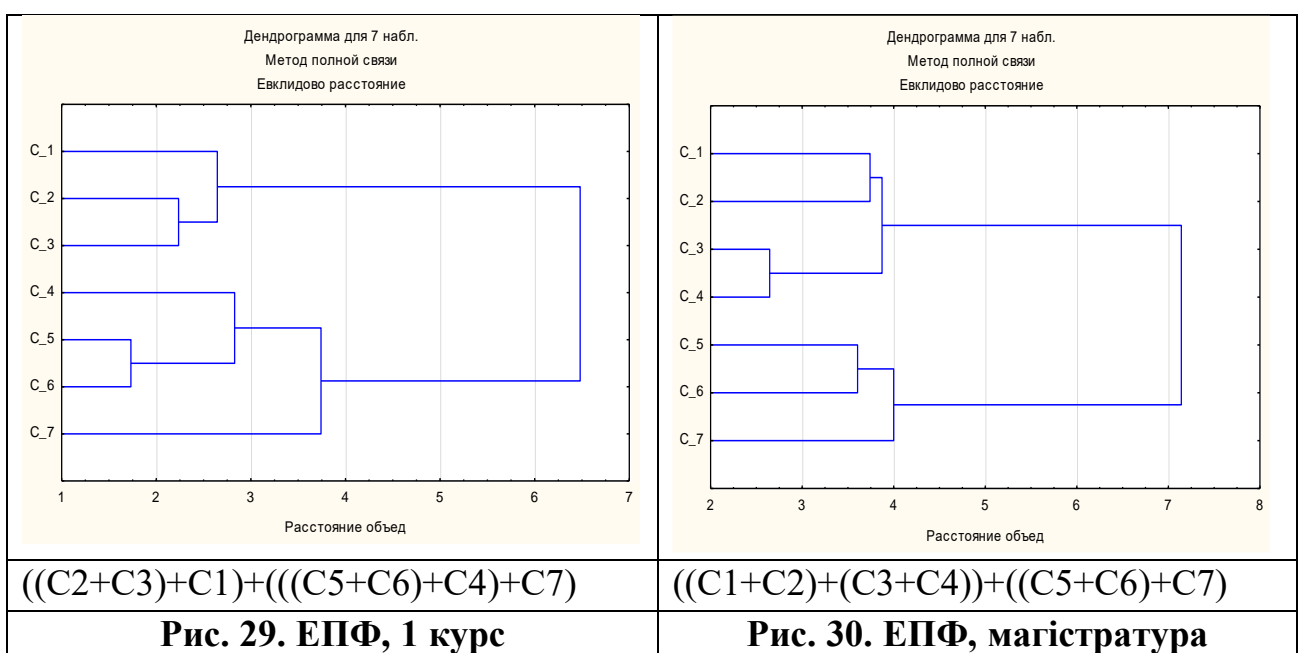
- раціональне та повноцінне харчування, дотримання режиму дня, дотримання правил гігієни, заняття спортом, підтримання оптимальної фізичної форми;
- відмова від шкідливих звичок (куріння, алкоголю, наркотиків), вміння справлятися із своїми емоціями, гармонія з собою.

Аналіз результатів опитування за даним питанням демонструє, що поляризація відношення до чинників здорового образу життя в цій групі студентів як до здебільшого фізіологічних та психофізіологічних виявилася ще більшою у порівнянні із попередньою групою, причому групу психофізіологічних чинників у даному випадку складають майже виключно психологічні.

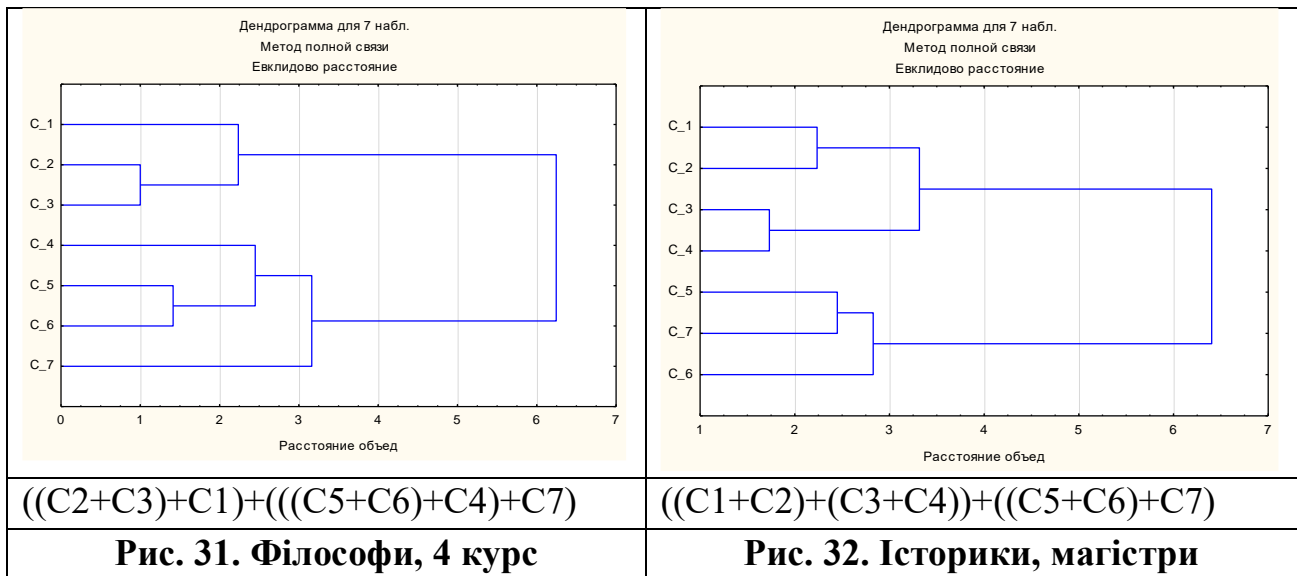

Деяко інакше виявилися сформованими групи відповідей студентів 1 курсу факультету психології та соціальної роботи (рис. 27), які за результатами аналізу склалися із наступних чинників:

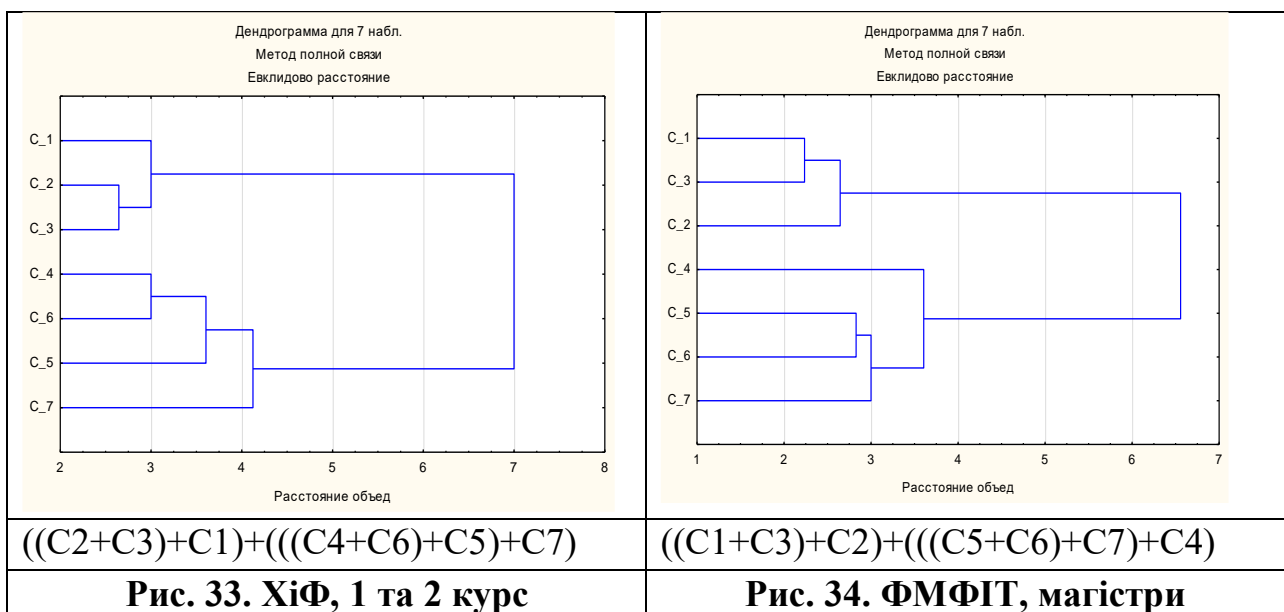
- раціональне та повноцінне харчування, дотримання режиму дня;
- дотримання правил гігієни, заняття спортом, підтримання оптимальної фізичної форми;
- відмова від шкідливих звичок (куріння, алкоголю, наркотиків), вміння справлятися із своїми емоціями, гармонія з собою.

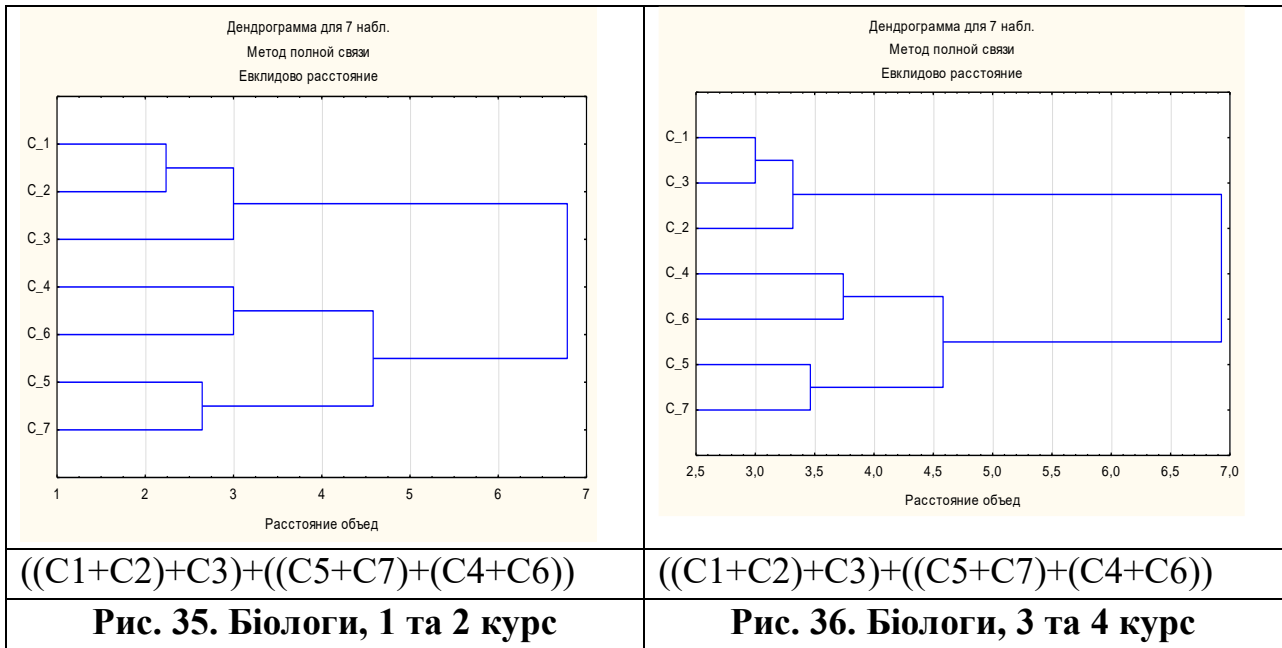

Тобто студенти цієї групи продемонстрували більш високу диференціацію чинників та виділили групу факторів, що стосуються харчування та режиму дня, групу впливу на здоров'я через вдосконалення тіла та групу психологічних факторів.

За даними, отриманими при аналізі відповідей на це запитання, дещо відрізняються результати студентів 2 курсу факультету романо-германської філології (рис. 25). Вони розділили чинники здорового образу життя на 4 групи наступним чином:

- раціональне та повноцінне харчування, дотримання режиму дня;
- заняття спортом, відмова від шкідливих звичок (куріння, алкоголю, наркотиків);
- підтримання оптимальної фізичної форми, вміння справлятися із своїми емоціями, гармонія з собою;
- дотримання правил гігієни.

Тобто, студенти даної групи, відповідаючи на запитання про чинники здорового образу життя, окремими групами виділили чинники, пов'язані із харчуванням й особистою гігієною. Дві інші групи складаються частково із фізіологічних та психологічних чинників кожна, що може свідчити про домінування у цій групі досліджуваних уявлення про єдність тілесного і духовного в процесі оздоровлення.

Подальший аналіз проводився через визначення відсотку серед опитаних середньоарифметичного показника тощо.

Запитання «Яким із запропонованих занять для зміцнення здоров'я Ви надаєте перевагу?» (запитання № 7, Додаток Б) було задане студентам факультетів природничих та точних наук, факультетів соціальних наук та гуманітарних наук, причому серед відповідей були запропоновані наступні: тренувальний зал; басейн; різні види спорту; відпочинок в базах, пансіонатах, санаторіях; подорожування.

Аналіз результатів відповідей на поставлене запитання демонструє прихильність студентів факультетів природничих та точних наук до

зміцнення здоров'я у тренувальних залах (52,4 % опитуваних), хоча деякі групи опитуваних, зокрема, очікувано студенти геолого-географічного факультету також відзначали подорожування в якості важливого фактору зміцнення здоров'я (59,1 %).

Студенти факультетів соціальних наук майже однотайно віддали перевагу також зміцненню свого здоров'я у тренувальному залі (57,6 % опитуваних), хоча певною мірою також відзначали басейн, різні види спорту та подорожування в якості важливих чинників.

Студенти факультетів гуманітарних наук у середньому вважають тренувальний зал та подорожування найважливішими для них серед наведених факторів зміцнення здоров'я.

Для відповіді на запитання «На Вашу думку, Ваше харчування є здоровим і раціональним?» (запитання № 5) студентам були запропоновані наступні варіанти: так, ні, не звертаю на це уваги, я вегетаріанець, у мене особиста система харчування (сироїдіння, дієта), свій варіант.

При відповіді на дане запитання студенти усіх факультетів здебільшого вдавалися до варіантів «так» чи «ні», при чому обидві відповіді зустрічалися приблизно із однаковою частотою (39,48 % та 41,57 % опитуваних відповідно), хоча представники факультетів природничих та точних наук були схильні вважати своє харчування дещо недостатньо здоровим та раціональним, тоді як у студентів інших факультетів відповіді розподілилися майже порівну. При цьому студенти соціального та гуманітарного напрямів частіше зазначали, що мають особисту систему харчування (12,5 % та 8.7 % відповідно проти 4,9 % у студентів природничих та точних наук).

Студентам різних факультетів також було запропоновано відповісти на питання «Психічне перевтомлення – реальність для Вас?» (запитання № 23) із наступними варіантами відповідей: я в ньому постійно; інколи; ні.

Відповіді розподілилися між факультетами майже рівномірно, при цьому більшість студентів відзначала, що перебуває у стані психічного перевтомлення інколи (62,9 % опитуваних), меншість – що знаходиться у ньому постійно (25,9 %), і дуже незначна кількість стверджувала, що не відчуває психологічного перевтомлення.

Також, студентам факультетів природничих та точних наук, соціальних та гуманітарних наук було запропоновано відповісти на

запитання «Хто або що вплинуло на Ваше ставлення до здоров'я та здорового способу життя?» (запитання № 12) визначалось за шкалою оцінювання: показник до 0,7 – не впливає; 0,7-1,49 – мають незначний вплив; 1,5-2,19 – впливають; більше 2,2 – мають значний вплив.

Варіанти відповідей були наступними: батьки; спосіб життя сім'ї; лекції у навчальному закладі; заняття в спортивних секціях; хвороби рідних і близьких людей; власні серйозні хвороби; книги, журнали, телебачення.

Аналіз результатів опитування з даного питання виявив однаковість студентів усіх факультетів у тому, що значний вплив на їхнє ставлення до свого здоров'я та на здоровий спосіб життя мають батьки та спосіб життя сім'ї (>2,2). Певний вплив, особливо серед студентів факультетів природничих і точних наук та соціальних наук, мають заняття у спортивних секціях та серйозні хвороби, власні або рідних та близьких.

До запитання «Якою мірою, на Вашу думку, на формування способу життя дітей та молоді впливають наведені нижче чинники?» (запитання № 13) студентам були запропоновані наступні відповіді: викладачі навчальних закладів; ЗМІ; зірки мистецтва, спорту; особисті якості людини; оточення (друзі, знайомі); сім'я; соціальна політика держави; свій варіант.

Студенти усіх факультетів, що приймали участь у опитуванні (природничих та точних наук, соціальних та гуманітарних наук), у своїх відповідях на дане запитання відзначали, що на їхню думку значний вплив на формування способу життя дітей та молоді мають зірки мистецтва та спорту, оточення, сім'я та особисті якості людини (>2,2). Досліджувані – представники факультетів гуманітарних наук також відзначали в даному контексті помітний вплив засобів масової інформації.

При відповіді на запитання «Що може примусити Вас змінити свій спосіб життя? (№ 14)» студенти різних факультетів мали змогу скористуватися наступними відповідями: кохання; важка хвороба; читання літератури, телебачення; приклад авторитетної людини; свій варіант.

Серед студентів усіх факультетів, що прийняли участь в опитуванні, при відповіді на дане запитання найчастіше відзначалися варіанти «кохання» та «важка хвороба» (43,9 % та 55,3 % відповідно), хоча

представники деяких факультетів, зокрема геолого-географічного та філологічного, відзначали важливість прикладу авторитетної людини щодо можливої зміни способу життя .

Також, стосовно здорового образу життя студентам було запропоновано відповісти на запитання «Для чого б Ви стали вести здоровий спосіб життя?» (запитання № 15). У якості варіантів відповідей були представлені наступні твердження: щоб бути сильним і красивим; для досягнення успіху в житті; заради здорових нащадків; щоб стати духовно багатою і здоровою особистістю тощо.

Аналіз отриманих відповідей продемонстрував, що як студенти факультетів природничих та точних наук, так і представники факультетів соціальних та гуманітарних наук приблизно однаковою мірою відзначають важливість для них усіх перелічених факторів як вагомих причин вести здоровий спосіб життя. Одночасно, студенти факультетів гуманітарних наук вважають досягнення успіху в житті для себе дещо менш вагомим фактором ведення здорового способу життя.

На запропоноване студентам запитання «Які проблеми Ви вважаєте актуальними для сучасної молоді?» (запитання № 28) були представлені наступні варіанти відповідей: байдуже ставлення до особистого здоров'я; небезпека зараження ВІЛ-інфекцією, захворювання на СНІД; зловживання алкогольними та енергетичними напоями; зловживання тютюнопалінням; розповсюдження наркоманії; участь у масових бійках та інших небезпечних заходах; соціальна невлаштованість та невизначеність; низький рівень життя.

Усі названі чинники за результатом аналізу відповідей опитуваних на дане запитання вважаються актуальними більшою чи меншою мірою студентами усіх факультетів – природничих і точних наук, соціальних та гуманітарних наук. При цьому зловживання алкогольними та енергетичними напоями, тютюнопалінням та розповсюдження наркоманії студенти найчастіше називають серед найбільш актуальних проблем сучасної молоді (65,6 %, 67,0 % та 62,8 % відповідно). Одночасно, участь у масових бійках та інших небезпечних заходах вважається дещо меншою за значущістю проблемою, зокрема, студентами факультетів соціальних та гуманітарних наук (22,7 %).

Студентам різних факультетів також було представлено запитання «Чи є небезпека для людини від інтернет-залежності?» (№ 35), на яке вони

мали змогу відповісти наступним чином: так, ні, так, звісно, зараз все частіше говорять про це у ЗМІ, на жаль, не лише чули, а особисто стикалися у своїх дітей/дітей знайомих.

Переважна більшість студентів на це запитання відповіла ствердно, причому відносна кількість позитивних відповідей не залежала від факультету навчання (68,6 % опитуваних).

Наступне запитання було продовженням попереднього і стосувалося можливих засобів протидії інтернет-залежності: «Який на Вашу думку найбільш ефективний засіб протидії цій новітній залежності молоді?» (№ 36). Серед варіантів відповіді були: більше спілкуватися із дитиною – підлітки «зависають» в Інтернеті через брак уваги батьків; фізичний та творчий розвиток дитини – секції, гуртки, художня самодіяльність; суворі обмеження – звести користування комп'ютером та гаджетами виключно до навчальних цілей; усі вищеназвані варіанти.

Аналіз результатів відповіді на запитання показав, що найчастіше студенти, незалежно від факультету навчання, у якості найбільш дієвих засобів протидії інтернет-залежності надавали перевагу збільшенню часу спілкування із дитиною та залученню її до секцій, гуртків та художньої самодіяльності (55,6 % та 79,9 % відповідно). Хоча суворі обмеження користування комп'ютером та гаджетами також фігурували в якості відповіді.

Стосовно наявності в них знань та навичок щодо надання першої долікарської допомоги хворому або постраждалому студентам різних факультетів було задано наступне питання: «Чи вмієте Ви надавати першу долікарську допомогу?» (запитання № 26). Варіантами відповідей були: можу; частково можу; не володію такими знаннями та вміннями.

Найчастіше серед відповідей на запитання зустрічалося твердження «можу» або «частково можу» незалежно від факультету навчання опитуваного (19,8 % та 64,8 %), при цьому відповідь «частково можу» зустрічалася суттєво частіше. Відсутність володіння зазначеними знаннями та навичками відзначалася головним чином студентами початкових курсів.

У продовження теми долікарської допомоги студентам було запропоновано відповісти на наступне запитання: «Хотіли б Ви відвідувати курси першої долікарської допомоги з отриманням

сертифіката учасника?» (запитання № 27). Варіанти відповіді: так, із задоволенням; ні; не певний.

Більшість студентів незалежно від факультету навчання відповіла на дане запитання ствердно (53,3 % опитуваних), тобто обрала перший варіант відповіді. При цьому, більше таких відповідей було зафіксовано у студентів факультетів природничих та точних наук (59,7 %) порівняно із студентами факультетів наук соціальних та гуманітарних (50,0 %).

Наступні два запитання стосувалися форм навчання першій допомозі та необхідності підвищення особистого рівня знань в області здоров'я та безпеки життєдіяльності. Перше питання, запропоноване студентам: «Що на Вашу думку є більш доречним у навчанні першій допомозі?» (№ 57), мало наступні варіанти відповідей: вільне відвідування лекцій та тренінгів із першої допомоги; примусове відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги.

На друге запитання «Чи вважаєте за необхідне підвищити свої знання в області здоров'я та безпеки життєдіяльності?» (№ 58) можна було відповісти лише «так» або «ні».

За результатами аналізу відповідей на перше запитання переважна більшість студентів незалежно від факультету навчання відала перевагу вільному відвідуванню лекцій та тренінгів у якості більш доречного способу навчання першій допомозі (у середньому 81,0 % опитуваних).

На запитання щодо необхідності підвищити рівень знань а області здоров'я та безпеки життєдіяльності також переважна більшість опитуваних відповіла ствердно (85,3 %), при цьому більше негативних відповідей спостерігалось у студентів факультетів соціальних наук.

Студенти також мали нагоду відповісти на запитання стосовно безпеки життєдіяльності, а саме «Як Ви вважаєте, яким чином необхідно вплинути на студента, щоб він звернув увагу на питання безпеки та використовував їх у власному житті?» (№ 42) із наступними варіантами відповіді: залякувати небезпеками та жахливими ситуаціями; наводити багато прикладів з життя; залучати до співпраці та викладання цього студента.

Аналіз відповідей на дане запитання продемонстрував загальне негативне відношення студентів факультетів усіх напрямків навчання до залякування небезпеками та жахливими ситуаціями як до методу зацікавлення студента у питаннях особистої та колективної безпеки

(перевагу цьому методу впливу надали тільки 9,3 % опитуваних). Водночас, хоча велика частина респондентів погодилася із твердженням, що залучення студента до співпраці та викладання є дієвим засобом його зацікавлення у питаннях безпеки (36,6 %), більша частина тих, хто відповів на дане питання (68,0 %), виявилися схильними вважати приклади з життя більш суттєвим фактором впливу.

Серед запитань, що були представлені студентам, були й такі, що стосувалися здорового та безпечного способу життя у підлітків, зокрема: «Який метод попередження нездорового та небезпечного способу життя у підлітків є, на Вашу думку, найбільш прийнятним?» (№ 44) Можливі варіанти відповідей були наступними: роз'яснювальні заходи в школах, університетах; соціальна реклама; посилення батьківського контролю; підвищення акцизних зборів і, як наслідок, подорожчання тютюнових виробів та алкогольних напоїв; усі вищеназвані способи разом.

При аналізі відповідей на дане запитання було виявлено, що загалом незалежно від факультету навчання студенти не схильні вдаватися до застосування усіх перелічених методів попередження нездорового та небезпечного способу життя у підлітків (лише 25,0 % опитуваних надали перевагу усім зазначеним способам), при цьому частота використання інших відповідей на дане запитання була приблизно однаковою (48,4 %, 40,2 %, 37,6 % та 29,6 % відповідно черговості у переліку відповідей) з певними особливостями залежно від спрямованості навчання факультету. Зокрема, представники факультетів соціальних наук дещо більш скептично налаштовані щодо посилення батьківського контролю та соціальної реклами, а студенти гуманітарних факультетів – щодо підвищення ціни на тютюнові вироби та алкогольні напої.

Продовжуючи тему здорового способу життя та безпеки життєдіяльності, студентам запропонували наступне питання: «Чи потрібно проводити спеціальні заходи, присвячені проблемам здорового способу життя та безпеки життєдіяльності?» (№ 45). Серед варіантів відповідей зазначили: так, звичайно; ні; важко відповісти.

Аналіз відповідей продемонстрував однотайність студентів факультетів усіх напрямків щодо необхідності проведення спеціальних заходів, присвяченим питанням здорового способу життя та безпеки життєдіяльності (75,5 % опитуваних).

Продовжуючи тему заходів, пов'язаних із проблемами здоров'я та безпеки, студентам запропонували ще одне запитання «Чи взяли би Ви участь в акції за здоровий та безпечний спосіб життя?» (№ 62) із наступними варіантами відповідей: так, безсумнівно; скоріше так, ніж ні; скоріше ні, аніж так; ні.

Аналіз отриманих результатів свідчить про загальне позитивне відношення студентів різних факультетів до участі у зазначених акціях – більшість опитуваних відповіли на запитання категорично ствердно (26,8 %) або «скоріше так, ніж ні» (44,4 %).

На наступному етапі дослідження студентам різних факультетів було запропоновано відповісти на декілька запитань, що стосуються їхньої обізнаності щодо дій на випадок виникнення техногенних, природних або соціально-політичних та воєнних небезпек, причому для кожного виду небезпеки було виділено окреме питання (№№ 30, 31, 32) із наступними варіантами відповіді: так; ні; хотілося б знати.

Аналіз результатів опитування за цими питаннями показав загальну тенденцію до більшої обізнаності студентів щодо дій у разі виникнення природних небезпек (75,7 % позитивних відповідей) та меншу – у випадку техногенних (54,4 %), соціальних та воєнних небезпек (50,8 %) незалежно від факультету навчання. Водночас, аналіз відповідей демонструє загальну меншу обізнаність щодо своїх дій у випадку виникнення будь-якої небезпеки студентів соціальних та гуманітарних наук порівняно із рівнем обізнаності студентів факультетів природничих та точних наук. При цьому серед студентів цих факультетів також відзначається бажання здобути відповідні знання, а не тільки констатація факту їх низького рівня або відсутності.

Наступне питання до студентів стосовно важливості знань щодо здоров'я та безпеки було сформульовано наступним чином: «Як Ви вважаєте, чи важливі дисципліни з безпеки та здоров'я в системі освіти?» (№ 48). Можливі варіанти відповідей включали: так, дуже важливі; ні, мені вони не цікаві; нехай будуть.

Загалом аналіз відповідей демонструє, що переважна більшість студентів усіх факультетів, які приймали участь в опитуванні, впевнені, що дисципліни з безпеки та здоров'я є дуже важливими в сучасній системі освіти (70,1 % опитуваних), хоча при цьому дещо більш помірні показники (64,8 %) демонстрували студенти факультетів гуманітарних

наук – менша кількість студентів-гуманітаріїв вважає ці дисципліни важливими, проте одночасно порівняно більша їх кількість все ж таки не вважає їх зовсім не цікавими та готова миритися з їхньою наявністю у розкладі занять.

У перебігу дослідження відношення студентів різних факультетів до знань щодо безпеки життєдіяльності було підготовлено наступне питання: «На Вашу думку, знання, уміння й навички стосовно безпеки життєдіяльності, отримані в університеті, є достатніми для Вашого життя та майбутньої професійної діяльності?» (№ 52). Варіанти відповіді були наступними: так; ні, оскільки доводиться самостійно підвищувати свою кваліфікацію; переважно так; ні, оскільки одночасно доводиться проходити додаткові курси в позанавчальний час.

Аналіз результатів опитування за цим запитанням показав, що переважна більшість студентів усіх факультетів вважає, що знання, уміння та навички щодо безпеки життєдіяльності, отримані ними в університеті, є достатніми або переважно достатніми для їхнього життя та майбутньої професійної діяльності (68,7 % опитуваних), при цьому певна частина опитуваних вважає, що вони потребують самостійного підвищення кваліфікації у зазначеній області знань та вмінь на противагу проходження додаткових курсів у позанавчальний час.

Наступна група запитань до студентів мала стосунок до пожежної безпеки. Були запропоновані наступні питання: Чи знаєте Ви, де знаходиться вогнегасник на Вашому факультеті? (№ 38); Чи знаєте Ви, як користуватися вогнегасником? (№ 39); Чи знаєте ви план евакуації під час пожежі у Вашому університеті? (№ 40). Варіанти можливих відповідей: так; ні; хотів би знати.

Для першого запитання були передбачені тільки перші два варіанти відповіді.

Аналіз результатів показав, що менше половини студентів усіх факультетів є обізнаними із місцем знаходження вогнегасників (44,6 %). Значно більша кількість студентів вважає, що знає, як користуватися вогнегасником (65,8 %), проте багато хто хотів би про це дізнатися. Водночас, менше половини студентів (48,6 %) виявилася обізнаними із планом евакуації на випадок пожежі, хоча певна кількість все ще хотіла б про це дізнатися. Різниця у відповідях студентів різних факультетів виявилася незначною.

Наступне запитання, що було запропоновано студентам для відповіді, торкалося більш тісного знайомства із темою здорового способу життя і було сформульоване наступним чином: «Чи хотіли б Ви відвідувати у Вашому навчальному закладі майстер-класи, тренінги, лекції, семінари, конференції, які б відкривали сутність і актуальність здорового способу життя?» (запитання № 17). Варіанти відповіді були наступними: так, дуже хочу; скоріше так, ніж ні; скоріше ні, аніж так; ні.

Переважна меншість студентів (32,5 %) незалежно від факультету навчання відповіла на це запитання однозначно позитивно чи негативно, при чому відверто позитивних та негативних відповідей було отримано приблизно порівну (13,8 % та 14,0 % відповідно). При цьому серед інших відповідей загалом на дане запитання дещо більша частина опитуваних відповіла “скоріше так, ніж ні” (43,6 %), підтверджуючи певний інтерес до питань здоров’я серед студентів університету.

Аналіз опитувань здобувачів вищої освіти підкреслює, що більшість студентів розуміють та підтверджують необхідність обізнаності питаннями здоров’я та безпеки як у повсякденні, так і під час навчання в університеті. Першочерговими діями у цьому напрямі нами вбачається залучення всіх учасників освітнього процесу в закладах вищої, середньої, дошкільної освіти до навчання основ здоров’я та безпеки через майбутніх фахівців (випускників вишу) на засадах суб’єкт-суб’єктної взаємодії. В Україні стан здоров’я населення, особливо молоді, дедалі більше набуває загрозливого характеру з погляду життєздатності та безпеки нації, збільшується кількість нещасних випадків побутового та виробничого характеру, кількість дорожньо-транспортних пригод тощо. Збереження здоров’я студентської молоді та забезпечення безпеки як у повсякденні, так і під час професійної діяльності є актуальним питанням сьогодення.

2.2. Стан проблеми навчання студентів основ безпеки та здоров’я на засадах суб’єкт-суб’єктної взаємодії (згідно з даними анкетування)

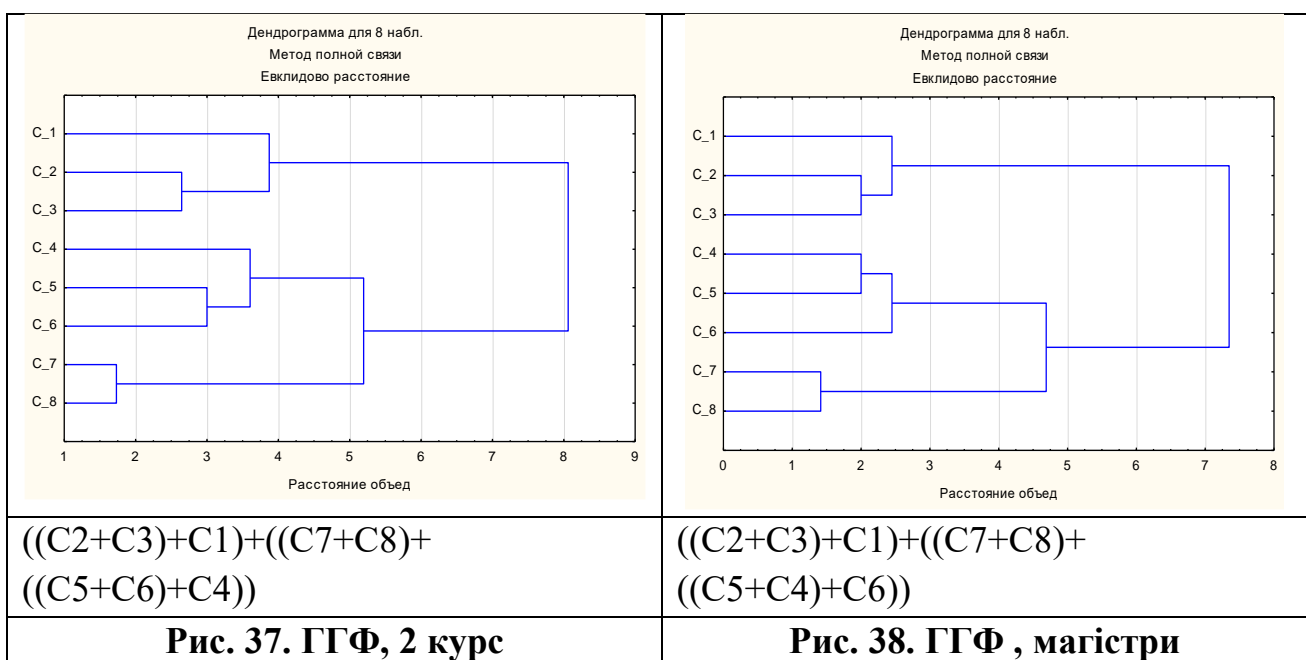
Розуміння поняття «суб’єкт-суб’єктна взаємодія» та принципи застосування в освітньому процесі навчання основ безпеки та здоров’я були наступним етапом у дослідженні думки студентів та аналізі даних

опитування здобувачів вищої освіти (Додаток В). За даними анкетування визначалось таке:

- ієрархія особистісних та професійних якостей, необхідних педагогу для організації навчального співробітництва (кластерний аналіз);
- у чому полягає суб'єкт-суб'єктна взаємодія (викладач-студент);
- відомі форми організації навчальної взаємодії викладача та студентів; форми роботи, які найбільш часто застосовувались при вивченні дисциплін кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки; найбільш привабливі форми аудиторної роботи;
- якості лектора, якими, на погляд студента, повинен володіти викладач; що повинен робити викладач для організації практичного заняття; у чому полягає комунікація викладача зі студентами;
- ставлення студентів на систему оцінки знань в університеті; її об'єктивність.

У перебігу емпіричної частини дослідження студентам I та II рівнів вищої освіти було запропоновано питання: «Які особистісні якості необхідні педагогу для організації навчального співробітництва?». Серед можливих відповідей були: повага особистості студента; любов до студента; доброзичливість; демократичність; креативність; толерантність; рефлексія; емпатія.

Результати опитування були статистично оброблені за допомогою кластерного аналізу, отримані наступні дані.

Схематично представлені кластери, які були сформовані за даними опитувань студентів. Запропоновані якості зашифровано позначками:

C1 – повага особистості студента; C2 – любов до студента;

C3 – доброзичливість; C4 – демократичність; C5 – креативність;

C6 – толерантність; C7 – рефлексія; C8 – емпатія. Біля кожної схеми представлено формули угруповань щодо зазначених якостей/відповідей.

Так, при аналізі відповідей студентів 2 курсу геолого-географічного факультету (рис. 37) було виявлено три чітко відмінних їх групи, а саме:

- повага особистості студента, любов до студента, доброзичливість;
- демократичність, креативність, толерантність;
- рефлексія, емпатія.

Причому остання група відповідей у перебігу аналізу стає частиною попередньої. Тобто, ця група студентів, демонструючи своє відношення до можливих якостей педагога щодо співробітництва із студентом, вважала головними складовими успішності навчального процесу позитивний емоційний контакт педагога зі студентами та наявність певної психологічної динаміки в процесі налагодження співробітництва на основі взаємної довіри.

Аналогічні результати продемонстрував аналіз відповідей на це запитання студентів магістратури геолого-географічного факультету (рис. 38); першого курсу бакалаврату факультету міжнародних відносин, політології та соціології (рис. 39); магістратури (рис. 42) та 3 курсу бакалаврату філологічного факультету (рис. 41); магістратури (рис. 48) та 1 курсу бакалаврату економіко-правового факультету (рис. 47); магістратури факультету історії та філософії (рис. 50); 1 та 2 курсу бакалаврату факультету ХіФ (рис. 51) та біологічного факультетів (рис. 53).

Дещо іншу структуру відповідей продемонстрували студенти магістратури факультету міжнародних відносин, політології та соціології (рис. 40); магістратури факультету романо-германської філології (рис. 44); 1 курсу бакалаврату факультету психології та соціальної роботи (рис. 45); магістратури (рис. 50) та 4 курсу бакалаврату факультету історії та філософії (рис. 49). Аналіз результатів цієї груп студентів виявив два чітких угруповання відповідей, а саме:

- повага особистості студента, любов до студента, доброзичливість, демократичність;
- креативність, толерантність, рефлексія, емпатія.

Таким чином, певною мірою змінилися акценти, тобто така особистісна характеристика як демократичність потрапила до групи емоційних якостей педагога, що може передбачувано свідчити про певне особистісне зростання студентів магістратури в порівнянні із студентами початкових курсів.

Одночасно зберігається акцент на важливості взаємної рефлексії та співробітництва в навчальному процесі.

Певними особливостями характеризуються результати опитування студентів 2 курсу факультету романо-германської філології (рис. 43). Аналіз їхніх відповідей свідчить про наявність двох великих груп якостей ефективного педагога, проте, склад цих груп дещо відрізняється від попередніх:

- повага особистості студента, доброзичливість, креативність, толерантність;
- любов до студента, демократичність, рефлексія, емпатія.

Тобто, студенти даної групи проводять менш чітку межу між емоційною залученістю педагога та його спрямованістю на побудову конструктивних взаємовідносин із студентом.

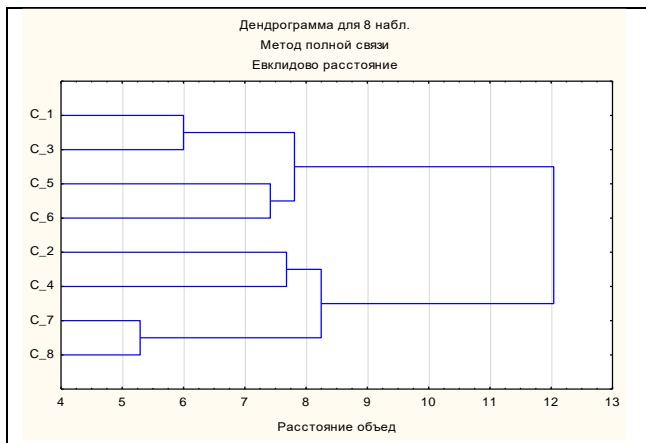
Певними особливостями в порівнянні із іншими групами студентів щодо відповіді на поставлене запитання характеризуються результати студентів магістратури факультету психології та соціальної роботи (рис. 46) та магістратури факультету математики, фізики та інформаційних технологій (рис. 52). За результатами аналізу їх відповідей склалися три групи якостей, якими студенти наділяють педагога, що ефективно організує співробітництво із студентами під час навчального процесу, а саме:

- повага особистості студента, любов до студента;
- доброзичливість, демократичність, креативність;
- толерантність, рефлексія, емпатія.

Таким чином, ця група студентів окремо виділяє групу позитивних емоційних чинників, рівноправного відношення до студента та налагодження продуктивного співробітництва на основі взаємної довіри.

Кластери, які були утворені за даними опитувань інших факультетів, є дещо схожими із попередніми та формульно відображені на подальших схемах.

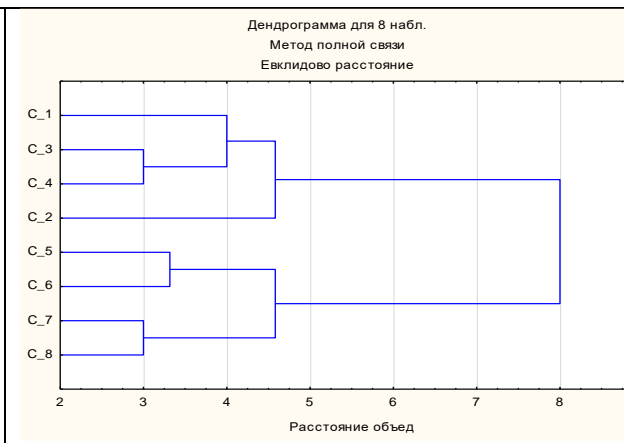
<p>Дендрограмма для 8 набл. Метод полной связи Евклидово расстояние</p> <p>Расстояние объед</p>	<p>Дендрограмма для 8 набл. Метод полной связи Евклидово расстояние</p> <p>Расстояние объед</p>
$((C_1+C_3)+C_2)+((C_7+C_8)+((C_5+C_6)+C_4))$	$(((C_2+C_3)+C_4)+C_1)+((C_7+C_8)+(C_5+C_6))$
<p>Рис. 39. Міжнародні відносини, 1 курс</p>	<p>Рис. 40. Міжнародні відносини, магістри</p>
<p>Дендрограмма для 8 набл. Метод полной связи Евклидово расстояние</p> <p>Расстояние объед</p>	<p>Дендрограмма для 8 набл. Метод полной связи Евклидово расстояние</p> <p>Расстояние объед</p>
$((C_1+C_3)+C_2)+(((C_4+C_5)+C_6)+(C_7+C_8))$	$((C_1+C_3)+C_2)+(((C_4+C_5)+C_6)+(C_7+C_8))$
<p>Рис. 41. Філологічний факультет, 3 курс</p>	<p>Рис. 42. Філологічний факультет, магістри</p>

$$((C_1+C_3)+(C_5+C_6))+$$

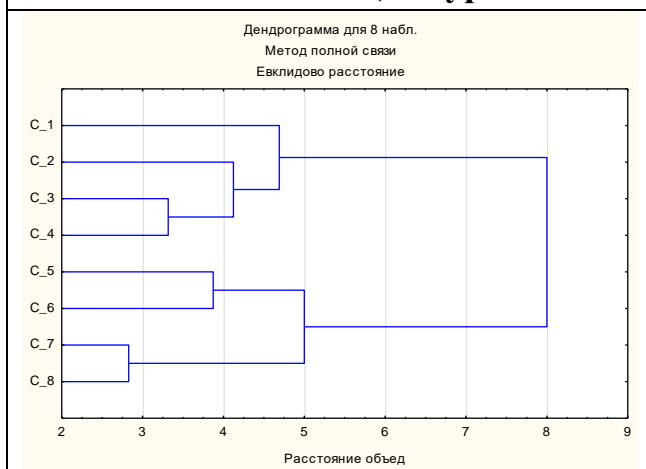
$$((C_2+C_4)+(C_7+C_8))$$

Рис. 43. РГФ, 2 курс

$$(((C_3+C_4)+C_1)+C_2)+((C_7+C_8)+(C_5+C_6))$$

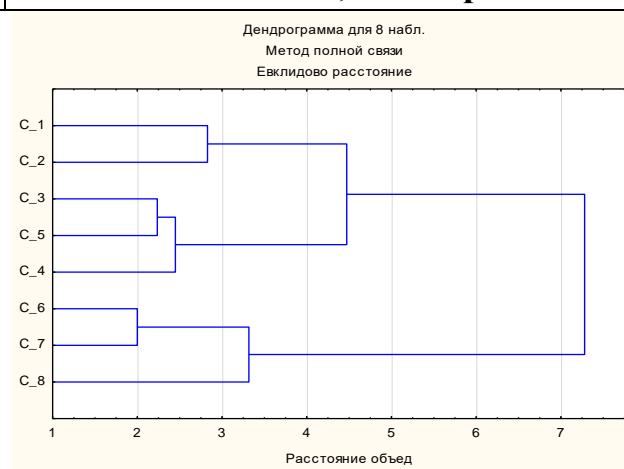
Рис. 44. РГФ, магистри

$$(((C_3+C_4)+C_2)+C_1)+$$

$$((C_7+C_8)+(C_5+C_6))$$

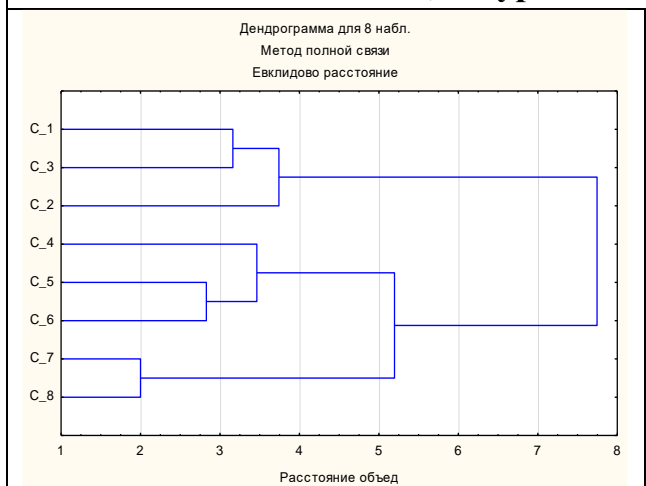
Рис. 45. Психология, 1 курс

$$((C_1+C_2)+((C_3+C_5)+C_4))+$$

$$((C_6+C_7)+C_8)$$

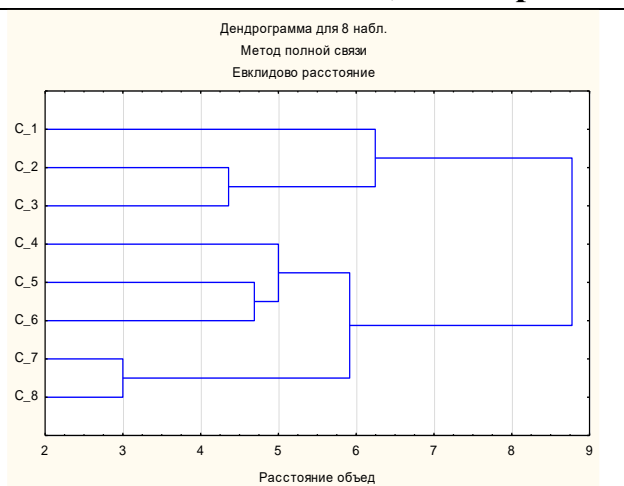
Рис. 46. Психология, магистри

$$((C_1+C_3)+C_2)+((C_7+C_8)+$$

$$((C_5+C_6)+C_4))$$

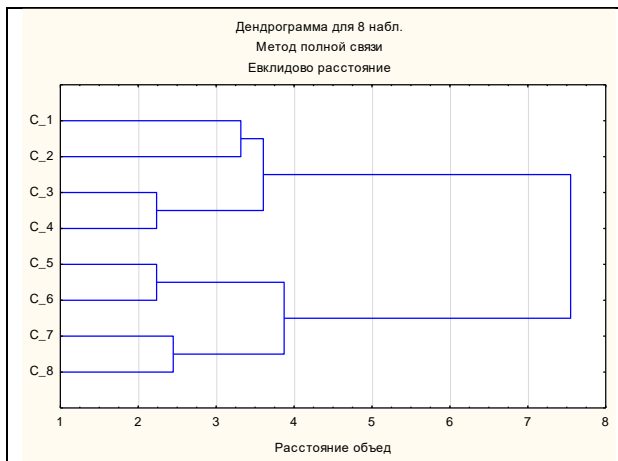
Рис. 47. ЕПФ, 1 курс

$$((C_2+C_3)+C_1)+((C_7+C_8)+$$

$$((C_5+C_6)+C_4))$$

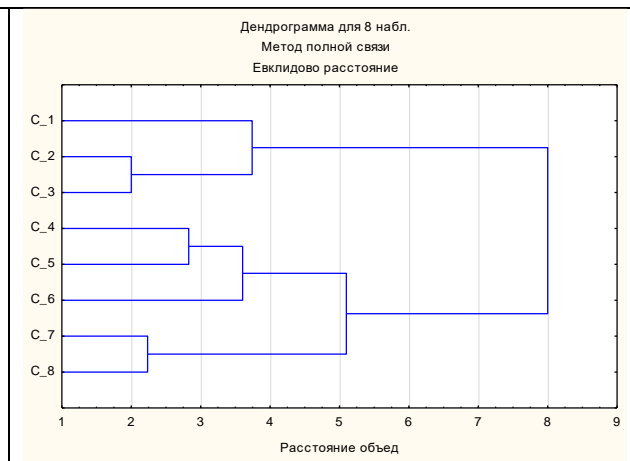
Рис. 48. ЕПФ, магистри

$$((C1+C2)+(C3+C4))+$$

$$((C5+C6)+(C7+C8))$$

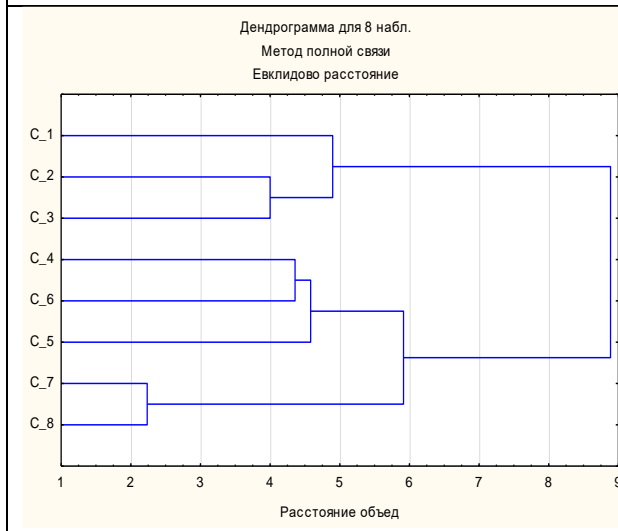
Рис. 49. Філософи, 4 курс

$$((C2+C3)+C1)+((C7+C8)+$$

$$((C4+C5)+C6))$$

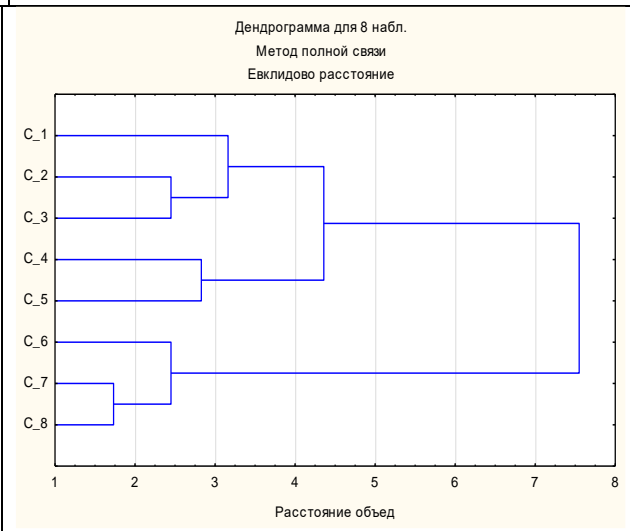
Рис. 50. Історики, магістри

$$((C2+C3)+C1)+((C7+C8)$$

$$+((C4+C6)+C5))$$

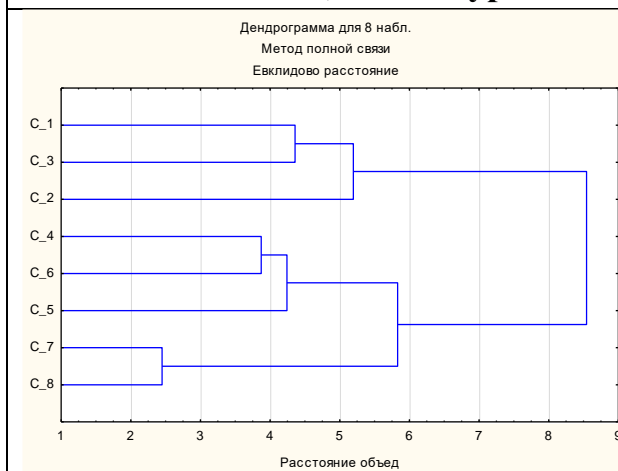
Рис. 51. ХіФ, 1 та 2 курс

$$(((C2+C3)+C1)+(C4+C5))$$

$$+((C7+C8)+C6)$$

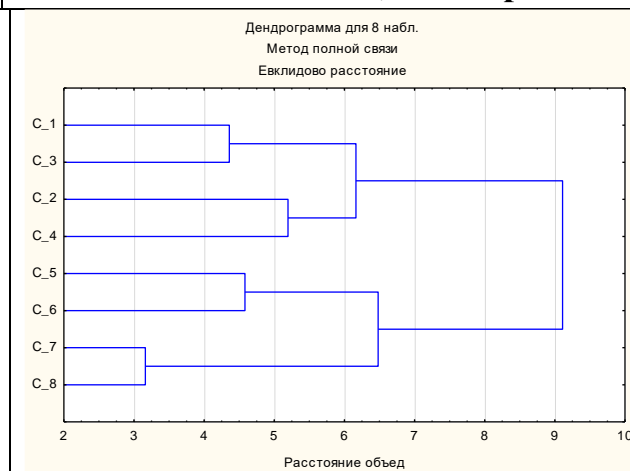
Рис. 52. ФМФІТ, магістри

$$((C1+C3)+C5)+((C7+C8)+$$

$$((C4+C6)+C5))$$

Рис. 53. Біологи, 1 та 2 курс

$$(((C1+C3)+(C2+C4))+$$

$$((C5+C6)+(C7+C8))$$

Рис. 54. Біологи, 3 та 4 курс

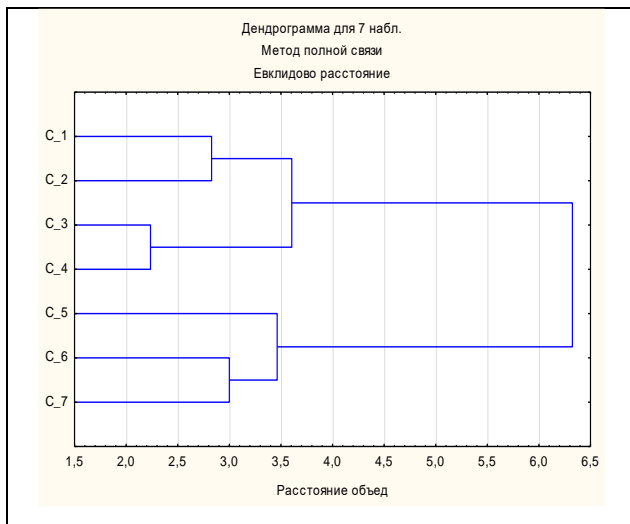
Ще одним етапом дослідження став аналіз відповідей студентів різних факультетів на запитання «Які професійні якості необхідні педагогу для організації навчального співробітництва?» з наступними варіантами відповідей: знання предмета; знання педагогіки і психології; ерудиція; комунікативність; педагогічний такт; вміння організувати учнів; вміння співпрацювати. Зазначені якості були зашифровані відповідно С1, С2,... С7.

Аналіз результатів, що продемонстрували студенти, відповідаючи на дане запитання, дав змогу виділити два головні паттерни групування відповідей. Так, студенти 2 курсу геолого-географічного факультету (рис. 55), магістратури факультету міжнародних відносин, політології та соціології (рис. 58), магістратури (рис. 62) та 2 курсу факультету романогерманської філології (рис. 61), 1 курсу факультету психології та соціальної роботи (рис. 63), магістратури (рис. 66) та 1 курсу економіко-правового факультету (рис. 65), 4 курсу факультету історії та філософії (рис. 67), 1 та 2 курсу факультету ХіФ(рис. 69) і магістратури факультету математики, фізики та інформаційних технологій (рис. 70) продемонстрували розподіл відповідей на запитання у вигляді двох великих груп:

- знання предмета, знання педагогіки і психології, ерудиція, комунікативність;
- педагогічний такт, вміння організувати учнів, вміння співпрацювати.

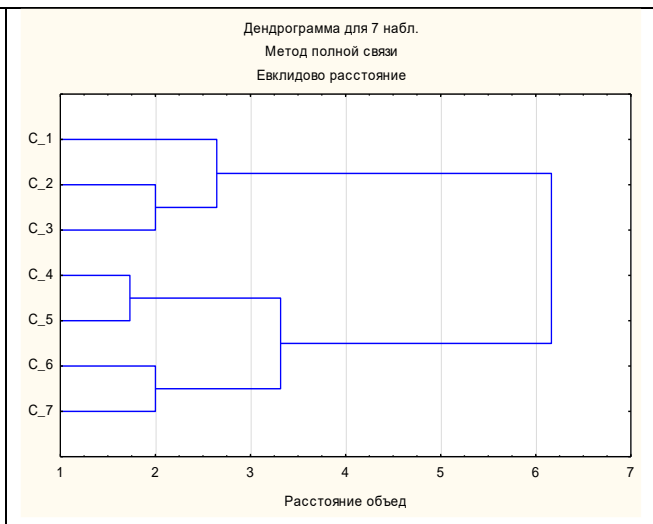
Отриманий розподіл певним чином відповідає класифікації якостей педагога на такі, що пов'язані із викладанням його дисциплін, та такі, що стосуються безпосередньо педагогіки.

Аналіз також показав, що подібним чином, але в групі із дещо іншим складом, розділилися відповіді студентів магістратури геолого-географічного факультету (рис. 56), 1 курсу факультету міжнародних відносин, політології та соціології (рис. 57), 3 курсу філологічного факультету (рис. 59), магістратури факультету психології та соціальної роботи (рис. 64) і історії та філософії (рис. 68), а також 1 й 2 курсів біологічного факультету (рис. 71).

$$((C1+C2)+(C3+C4))+((C6+C7)+C5)$$

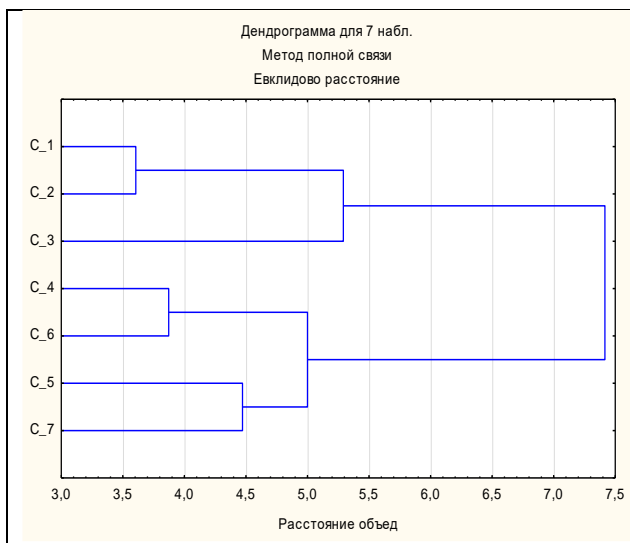
Рис. 55. ГГФ, 2 курс

$$((C2+C3)+C1)+((C4+C5)+(C6+C7))$$

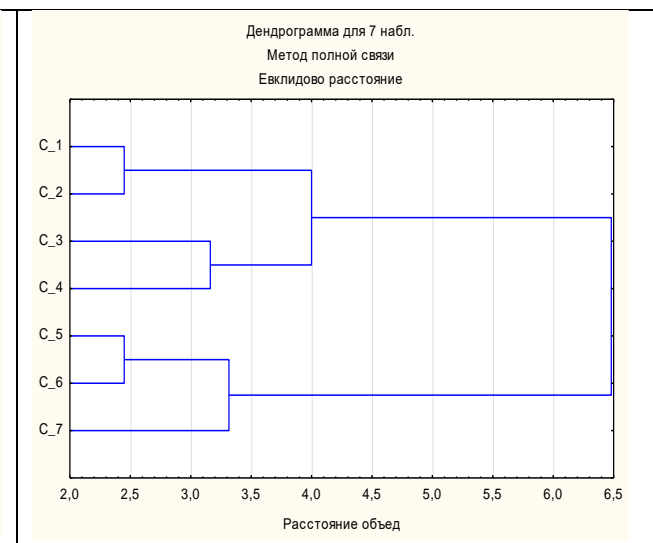
Рис. 56. ГГФ, магістри

При цьому така якість, як «комунікативність» частіше згадувалася ними у контексті групи педагогічних якостей: знання предмета, знання педагогіки і психології, ерудиція, комунікативність, педагогічний такт, вміння організувати учнів, вміння співпрацювати.

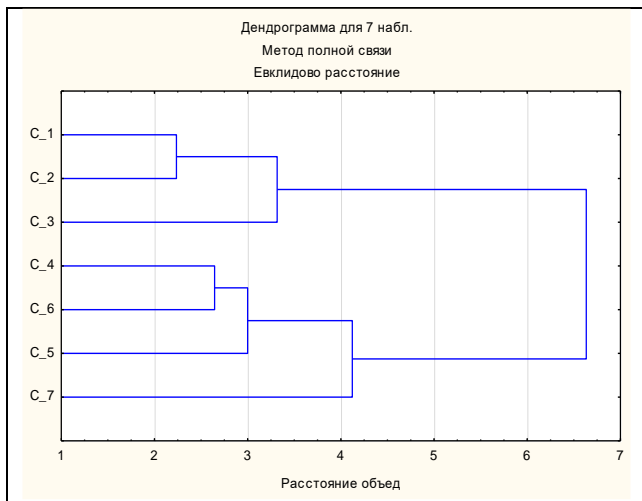
$$((C1+C2)+C3)+((C4+C6)+(C7+C5))$$

Рис. 57. Міжнародні відносини, 1 курс

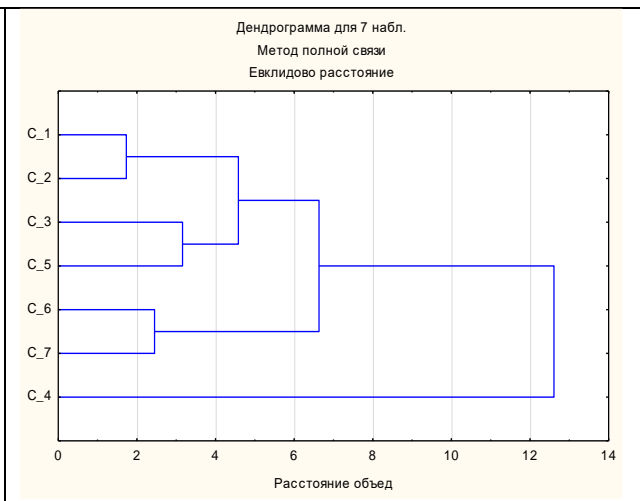
$$((C1+C2)+(C3+C4))+((C5+C6)+C7)$$

Рис. 58. Міжнародні відносини, магістри

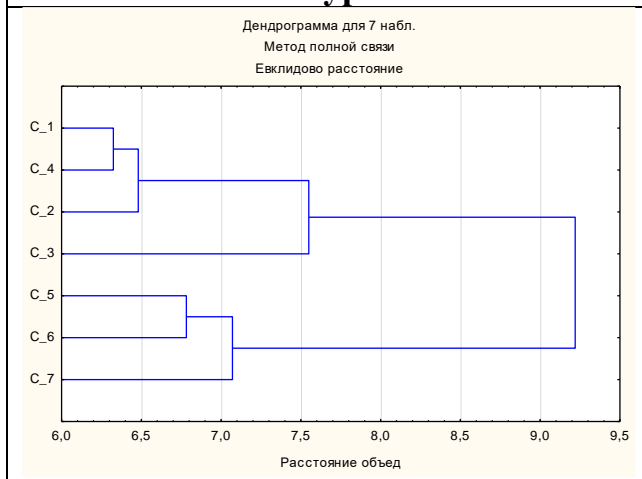
$$((C1+C2)+C3)+(((C4+C6)+C5)+C7)$$

**Рис. 59. Філологічний факультет,
3 курс**

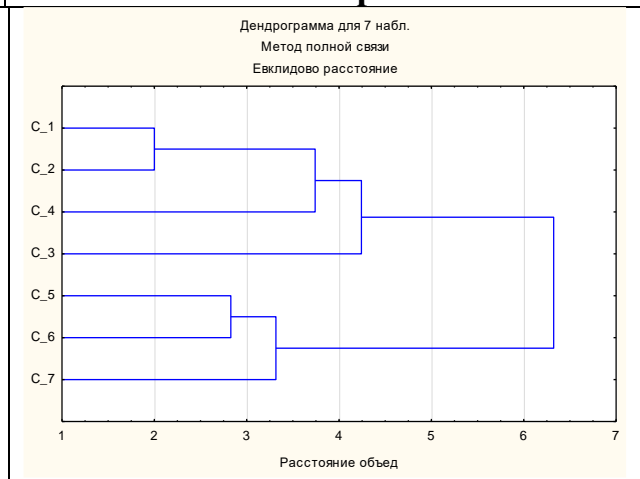
$$(((C1+C2)+(C3+C5))+(C6+C7))+C4$$

**Рис. 60. Філологічний факультет,
магістри**

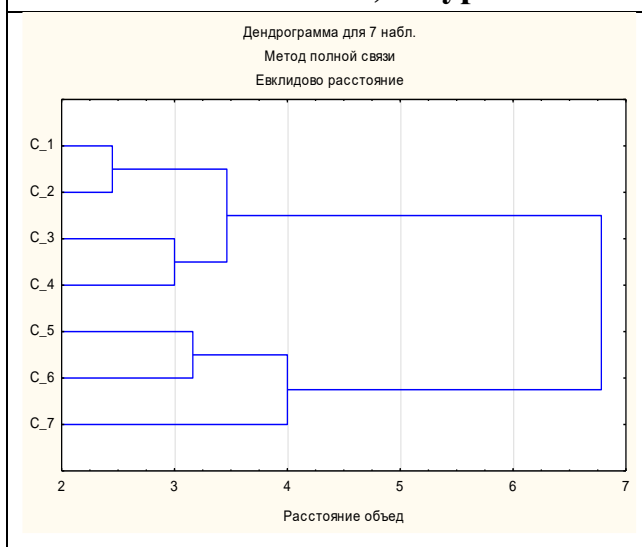
$$(((C1+C4)+C2)+C3)+((C5+C6)+C7)$$

Рис. 60. РГФ, 2 курс

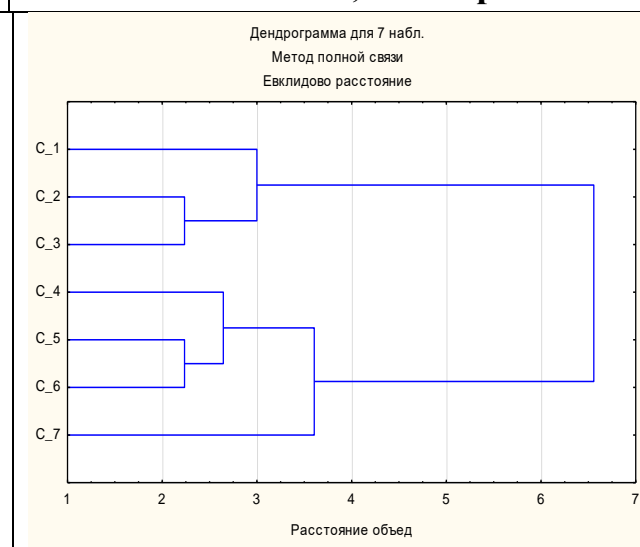
$$(((C1+C2)+C4)+C3)+((C5+C6)+C7)$$

Рис. 61. РГФ, магістри

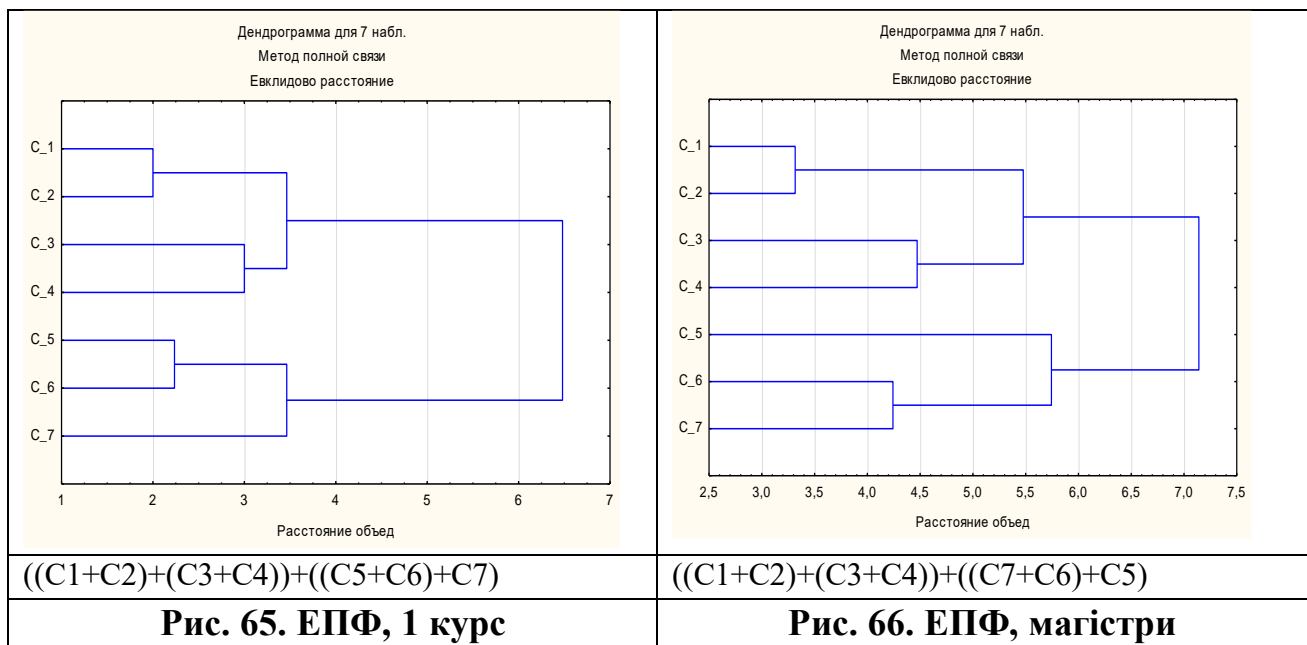
$$((C1+C2)+(C3+C4))+((C5+C6)+C7)$$

Рис. 63. Психологія, 1 курс

$$((C3+C2)+C1)+(((C6+C5)+C4)+C7)$$

Рис. 64. Психологія, магістри

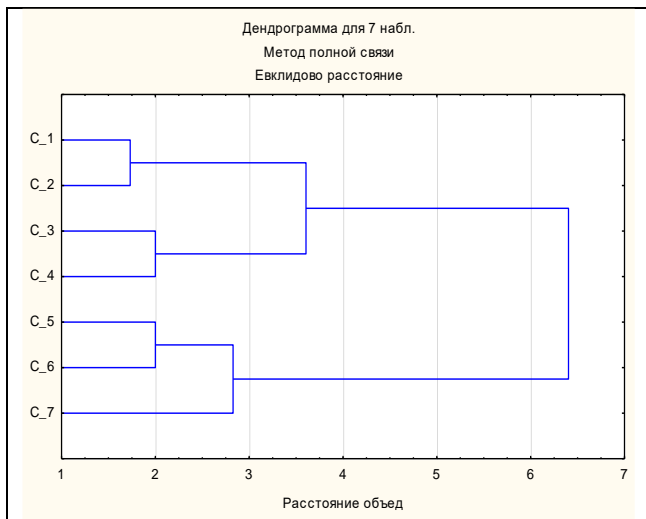
При аналізі відповідей на запитання студентів магістратури філологічного факультету виявилось (рис. 60), що респонденти не асоціюють таку якість як «комунікативність» з жодною іншою якістю педагога із запропонованих у переліку можливих відповідей. Таким чином, їхні відповіді розділилися на дві асиметричні групи:

- знання предмета, знання педагогіки і психології, ерудиція, педагогічний такт, вміння організувати учнів, вміння співпрацювати;
- комунікативність.

Аналіз отриманих результатів також показав ще один варіант групування відповідей, в даному випадку у студентів 3 та 4 курсу біологічного факультету (рис. 72). Вони також утворили дві великі групи, але зовсім іншого складу:

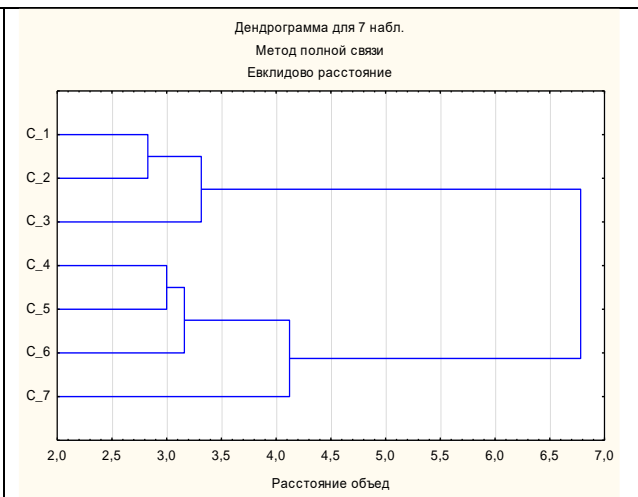
- знання предмета, знання педагогіки і психології, ерудиція, педагогічний такт;
- комунікативність, вміння організувати учнів, вміння співпрацювати.

Такий розподіл може свідчити про відокремлення в уяві студентів особистісних якостей викладача та його професійних якостей фахівця в області як дисциплін викладання, так і педагогіки.

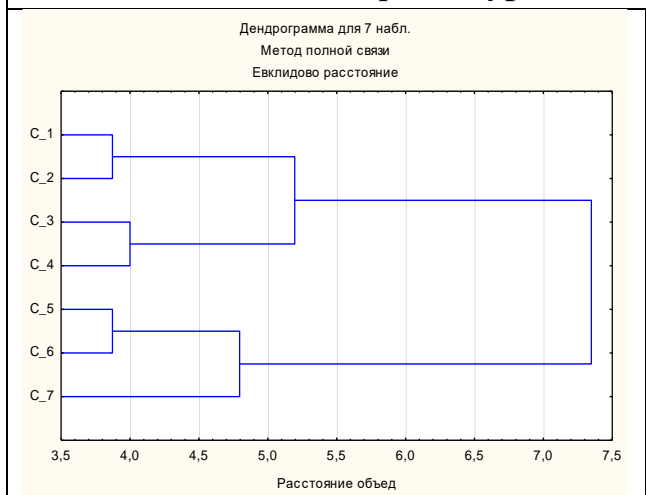
$$((C1+C2)+(C3+C4))+((C5+C6)+C7)$$

Рис. 67. Філософи, 4 курс

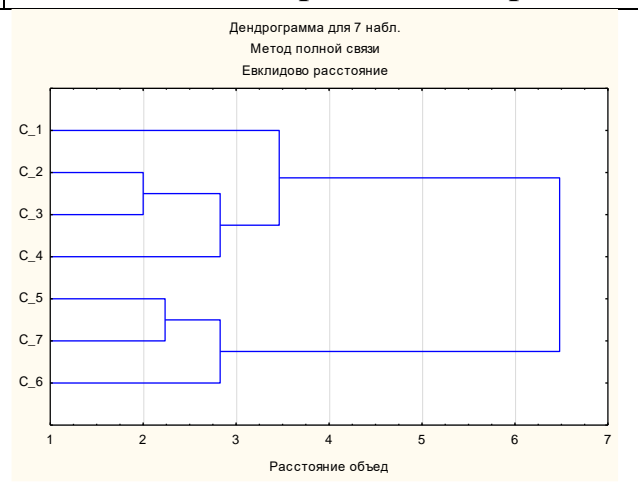
$$((C1+C2)+C3)+(((C4+C5)+C6)+C7)$$

Рис. 68. Історики, магістри

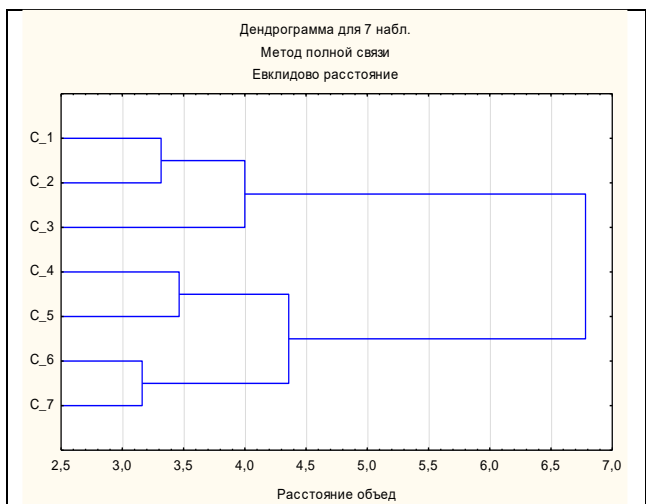
$$((C1+C2)+(C3+C4))+((C6+C5)+C7)$$

Рис. 69. ХіФ, 1 та 2 курс

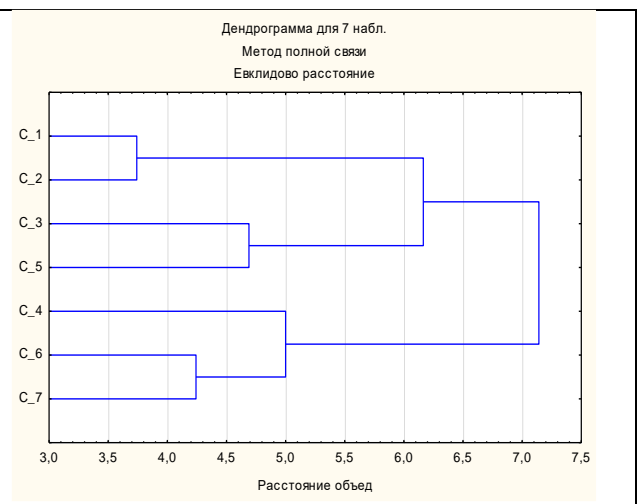
$$(((C2+C3)+C4)+C1)+((C5+C7)+C6)$$

Рис. 70. ФМФІТ, магістри

$$((C1+C2)+C3)+((C4+C5)+(C6+C7))$$

Рис. 71. Біологи, 1 та 2 курс

$$((C1+C2)+(C3+C5))+((C6+C7)+C4)$$

Рис. 72. Біологи, 3 та 4 курс

Розуміння здобувачами вищої освіти поняття «суб'єкт-суб'єктної взаємодії» описується завдяки висловлюванням (без варіантів відповідей) щодо запитання «У чому, на Вашу думку, полягає суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача-студента?».

Думки студентів були одностайними щодо таких якостей як повага, взаєморозуміння та налагоджена, щира комунікація та співпраця між викладачем і студентом. Слід підкреслити, що серед лідерів, які були позначені здобувачами вищої освіти, було відзначено якісне виконання викладачем професійних обов'язків для формування знань та вмінь у студентів на фоні доброго та толерантного ставлення, демократичності, взаємодопомоги, співпраці, доброзичливості, взаємодії, співтворчості та прийнятті один одного. Були варіанти, запропоновані студентами, що стосувались психологічного комфорту, індивідуального підходу, об'єктивної критики, підвищення мотивації, визнання цінностей один одного. Лише незначний відсоток опитуваних (3,3 %) не розуміли запитання та не надали ніякої відповіді.

Таким чином, наші студенти гарно розуміють та визнають переваги суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачами та студентами і щиро вітають таку взаємодію в освітньому процесі в університеті.

Піднімаючи тему взаємодії викладача та студентів у рамках навчального процесу студентам запропонували відповісти на запитання «Які форми організації навчальної взаємодії викладача та студентів, студентів між собою Вам відомі?» (запитання № 1.2) із наступними варіантами відповіді: робота в групах; робота в парах; навчальний діалог; дискусія; інше.

Аналіз результатів відповідей на дане запитання виявив, що студенти незалежно від факультету навчання є обізнаними із усіма названими формами організації навчальної взаємодії студентів між собою та викладача і студентів, проте, така форма як навчальний діалог є менш відомою.

З метою виявлення найбільш цікавих для студента та ефективних форм роботи на заняттях студентам був запропонований ряд запитань, зокрема, «Яка робота здається Вам найбільш привабливою на заняттях з БЖД, ЦЗ, ООП, ОМЗ?» (запитання № 31а) із такими варіантами відповіді: слухати лекції викладача; слухати виступи Ваших однокурсників; брати участь в

обговореннях й аналізі проблемних питань; самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків; брати участь у розробці різного роду проектів та реалізовувати їх.

Аналіз отриманих відповідей продемонстрував, що незалежно від факультету навчання студенти на заняттях з БЖД, ЦЗ, ООП та ОМЗ у якості форми роботи віддають перевагу головним чином слуханню лекцій викладача (49,5 %) та участі у обговореннях й аналізі проблемних питань (62,9 %). Серед менш популярних форм роботи виявилися самостійне встановлення проблеми та пошуки шляхів її розв'язання, участь у розробці різного роду проектів та їх реалізація, а також виступи однокурсників.

Продовжуючи тему пошуку найбільш цікавих форм роботи на заняттях, студентам пропонували відповісти на наступне питання: «Яка робота на заняттях здається Вам найбільш привабливою?» (запитання № 53). Варіанти відповідей включали: слухати лекції викладача; самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків; слухати виступи Ваших однокурсників; брати участь у розробці різного роду проектів та реалізовувати їх; брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань.

Аналіз відповідей виявив, що лекцій викладача (45,3 %) та участь у обговореннях й аналізі проблемних питань (62,0 %), а також участь у розробці різного роду проектів та їх реалізація (38,0 %) є найбільш привабливими формами роботи для студента на заняттях, а виступи однокурсників та самостійна постановка проблем із подальшим їх розв'язанням видаються менш привабливими. Водночас, саме процес самостійної постановки проблеми і знаходження шляхів їх розв'язання із самостійним формулюванням висновків виявився серед найбільш привабливих у студентів факультетів гуманітарних наук на відміну від інших.

З метою пошуку шляхів вдосконалення процесу навчання студентів дисциплін, пов'язаних із здоров'ям та безпекою життєдіяльності, студентам було запропоновано відповісти на наступне питання: «Які із зазначених вище занять (форм роботи) реалізуються у навчальному процесі викладачами кафедри медичних знань та БЖД (здоров'я людини та цивільної безпеки?» (№ 54). Відповіді могли бути наступними: аналіз і розв'язання конкретних ситуацій; заняття із використанням

інформаційних технологій; вправи на розвиток творчого мислення; ділові і бліц-ігри; тренінгові процедури різноманітного характеру; мозкова атака; інтерв'ю; прес-конференція; дослідницька робота; активні (нетрадиційні) лекції; виїзні заняття тощо.

Аналіз відповідей продемонстрував, що викладачі кафедри найчастіше використовують у своїй практиці такі форми роботи, як аналіз і розв'язання конкретних ситуацій (68,5 %), заняття із використанням інформаційних технологій (38,6 %) та вправи на розвиток творчого мислення (30,4 %), що підтверджується відповідями на поставлене запитання студентами усіх факультетів. Водночас, студенти факультетів природничих та точних наук у якості часто використовуваних форм викладання на кафедрі відзначили тренінгові процедури різноманітного характеру, а студенти факультетів соціальних та гуманітарних наук – дослідницьку роботу та активні (нетрадиційні) лекції.

Продовжуючи тему пошуку більш цікавих та ефективних методів викладання, студентам поставили наступне запитання: «Що на Вашу думку є найбільш цікавим під час лекційного заняття?» (№ 61). Відповіді можна було вибрати із наступного переліку: відеоматеріали; презентації; фотоматеріали; різноманітні креслення, малюнки, муляжі тощо; все вище перераховане.

За результатами аналізу відповідей студенти усіх факультетів найбільш цікавим елементом лекційного заняття вважають відеоматеріали (66,2 %) та презентації (49,8 %) й дещо менш цікавими – фотоматеріали та креслення, малюнки, муляжі та ін. При цьому достатньо часто студенти вважали цікавим застосування усіх зазначених у відповідях елементів лекції.

Наступним питанням серед запропонованих студентам для визначення шляхів підвищення їх інтересу до навчального процесу було таке: «Якими якостями лектора повинен, на Ваш погляд, володіти викладач?» (запитання № 7.2). Варіанти відповідей могли бути наступними: лекції викладача інформативні, не містять «води»; викладач вільно відповідає на запитання студентів по темі заняття; викладач при читанні лекцій не обмежується текстом підручника; викладач не допускає помилок та неточностей у викладанні матеріалу; викладач пояснює значення даного предмета для майбутньої професії; викладач наводить приклади з реальної практики професійної діяльності.

Аналіз результатів опитування за даним питанням показав, що студенти незалежно від факультету навчання мають приблизно однакові вимоги до лектора й вважають, що такий викладач повинен відповідати усім вимогам, що були наведені в запропонованих відповідях. Дещо більшу поблажливість опитувані продемонстрували по відношенню до можливих помилок або неточностей у викладанні матеріалу лектором: студенти вважають їх менш суттєвим фактором порівняно із іншими у списку якостей лектора – тільки 26,0 % опитуваних зазначили важливість відсутності неточностей та помилок у лектора.

Ще одним запитанням, що мало на меті визначити шляхи підвищення рівня викладання, було наступне: «У чому полягає завдання викладача в організації практичного заняття?» (запитання № 8.2). Відповіді могли бути наступними: викладач уміє організувати цікаву дискусію по темі заняття; викладач зазвичай цікавиться, які питання викликають у студентів труднощі; викладач подає матеріал у доступній для розуміння формі; викладач чітко формулює мету заняття та пункти плану; протягом семестру викладач проводить контрольні роботи, тести зі свого предмета; викладач зазвичай коментує результати контрольних робіт, тестів; викладач зазвичай точно дотримується навчального розкладу (вчасно починає і закінчує заняття, робить перерву).

Аналіз відповідей на дане запитання показав, що незалежно від факультету навчання студенти вважають необхідними для проведення ефективного практичного заняття усі якості, перелічені в можливих відповідях. Водночас, найбільш важливими вони вважають уміння викладача організувати цікаву дискусію по темі заняття (73,0 %), його допомогу студентам у разі виникнення труднощів (63,3 %) та доступність викладання матеріалу (75,0 %). Менш важливими, з точки зору студентів, є проведення контрольних робіт та тестів а також дотримання викладачем навчального розкладу.

Запитання до студентів, що стосується форм комунікації викладача з ними, було сформульовано наступним чином: «У чому, на Ваш погляд, полягає комунікація викладача із студентом?» (запитання № 9.2), а серед можливих варіантів відповідей були наступні: викладач підвищує голос, проявляє неповагу до студентів; викладач враховує життєві обставини студентів, які послужили причиною невиконання його вимог; викладач

враховує побажання студентів щодо організації занять; викладач позначає свою систему вимог і чітко її дотримується.

Аналіз відповідей на запитання очікувано показав, що студенти усіх факультетів не вважають прийнятним шляхом комунікації викладача із ними підвищення голосу та інші прояви неповаги до них (лише 3,8 % респондентів підтримало такий шлях комунікації). Усі інші варіанти відповідей використовувалися респондентами приблизно з однаковою частотою при дещо більш частому зазначенні такої якості викладача, як врахування побажань студентів щодо організації занять (70,4 %).

Наступна група запитань стосувалася системи оцінювання досягнень студентів у закладах вищої освіти. Першим із таких питань було «Чи вважаєте Ви, що існуюча система оцінки знань в університеті достатньо об'єктивна і справедлива, доступна і легка для розуміння?» (запитання № 15), а варіанти відповідей були запропоновані наступні: система оцінки знань об'єктивна, доступна і ясна; треба оцінювати не стільки рівень знань на іспиті, скільки ставлення до навчання, індивідуальні здібності, самостійну роботу, активність на семінарах і відповідь на іспиті, тобто сукупність результатів навчальної праці кожного студента; вважаю дуже важливим людський фактор оцінки знань: кваліфікація викладача, його ставлення до студента, вміння побудувати бесіду, врахування особливостей особистості студента; мені не зрозумілі критерії оцінки викладання.

При аналізі відповідей на дане запитання було отримано наступні результати: 34,0 % студентів вважає критерії оцінювання об'єктивними та зрозумілими. Незалежно від факультету навчання студенти здебільшого вважають, що до оцінювання студента слід підходити комплексно, тобто потрібно приймати до уваги не тільки рівень знань на іспиті, а й ставлення до навчання, індивідуальні здібності, самостійну роботу, активність на семінарах та ін. (50,3 %). Також, на думку багатьох студентів, у системі оцінювання важливим є людський фактор, тобто кваліфікація викладача, його ставлення до студента, вміння побудувати бесіду, врахування особливостей особистості студента (26,2 %).

Наступне запитання мало на меті визначити адекватність системи контролю знань та вмінь студентів, що застосовується на кафедрі, Воно було сформульоване наступним чином: «Чи об'єктивно оцінюють рівень Ваших знань та вмінь існуючі процедури контролю (іспити, заліки,

контрольні роботи тощо) по дисциплінах кафедри?» (запитання № 35). Серед можливих відповідей були вказані такі: так; не зовсім; ні.

Аналіз отриманих відповідей свідчить про те, що загалом студенти вважають методи контролю їхніх знань, що застосовуються на кафедрі у даний час, здебільшого об'єктивними (73,0 % респондентів). Негативних відповідей практично не було зафіксовано, а відповідь «не зовсім» стосовно об'єктивності методів контролю дала незначна кількість опитуваних (24,5 %). Отримані дані не залежали від належності опитуваних до певного факультету.

Ще одне питання стосовно відношення студентів до способів оцінювання їхніх знань, умінь та навичок було таким: «Яким би способом оцінювання знань, умінь і навичок студентів Ви б надали перевагу?» (№ 36). Можливі варіанти відповідей були наступними: співбесіда; дискусія; тести; розв'язання конкретних ситуацій; комп'ютерний контроль; творчі роботи.

Виходячи із даних, отриманих при аналізі відповідей студентів на дане запитання, можна зробити висновок, що незалежно від факультету навчання найбільш прийнятними в якості способу оцінювання своїх знань, навичок та умінь студенти вважають тести (54,0 %), розв'язання конкретних ситуацій (43,4 %) та співбесіду (42,6 %) й дещо меншою мірою – дискусію (39,3 %) та творчу роботу (38,2 %). Найменш прийнятним для себе способом оцінювання студенти вважають комп'ютерний контроль (8,3 %).

Для визначення ефективності форм і методів організації навчальної діяльності майбутніх фахівців, зокрема, учителів біології та здоров'я людини, нами було проведено опитування суб'єктивної думки студентів різних курсів навчання (таблиця 2 – у дужках зазначена кількість опитаних студентів I, II, IV курсів біологічного факультету та студентів-магістрів спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки» Одеського національного університету імені І. І. Мечникова).

Згідно з даними таблиці 2 ми бачимо, що різні форми і методи навчання мають різну динаміку у сприйнятті ефективності їх використання в навчальному процесі. Постійне, достатньо високе сприйняття студентами позначається на такі форми і методи як: розробка проектів – від 30,77 % до 52,17 % опитаних підкреслило їх ефективність; навчальний діалог (46,43-69,23 % опитаних); робота в групах (46,43-

69,23 %) і парах (67,31-92,31 %); дискусії (відсотковий показник межує у діапазоні 73,91-85,71 %).

За суб'єктивною оцінкою студентів від бакалаврського до магістерського рівня знижується ефективність звичайної лекції викладача (76,92 % студентів початкових курсів до 28,57 % опитаних на старших курсах), знижується значимість доповідей однокурсників (23,08 % зазначили ефективність цього методу на бакалаврському рівні, лише 7,14 % на магістерському); використання інформаційно-комунікативних технологій поступово нівелюється, що, можливо, пов'язується з їх обов'язковим використанням під час навчального процесу і не оцінюється як щось інноваційне (діапазон сприйняття від перших курсів знижується від 92,31 % до 25,00 % на старших).

Слід підкреслити, що поступово зростає динаміка сприйняття таких форм і методів як: самостійна робота (від 7,69 % до 35,71 %), дослідницька робота (від 15,38 % до 42,86 %), обговорення і аналіз проблемних питань (52,17-71,43 %), ділові ігри (7,69-67,86 %), тренінги (7,69-35,71 %), мозкова атака (15,38-39,29 %).

Таблиця 2

**Оцінка ефективності форм і методів навчання за даними опитування
(можливі декілька варіантів відповідей, у %)**

Форми і методи	I курс (26)	II курс (23)	IV курс (52)	Магістри (педагоги- 28)	Динаміка
Лекція викладача	76,92	56,52	26,92	28,57	↘
Самостійна робота	7,69	39,13	25,00	35,71	↗
Дослідницька робота	15,38	26,09	30,77	42,86	↗
Дискусія	84,62	73,91	82,69	85,71	↔
Робота в групах	78,85	91,30	92,31	89,29	↔
Робота в парах	67,31	69,57	92,31	75,0	↔
Навчальний діалог	69,23	47,83	65,38	46,43	↔
Доповіді однокурсників	15,38	21,74	23,08	7,14	↘
Обговорення і аналіз проблемних питань	52,17	59,62	69,23	71,43	↗
З використанням ІКТ	92,31	39,13	53,85	25,0	↘
Розробка проектів	30,77	52,17	46,15	39,29	↔

Ділові ігри	7,69	21,74	19,23	67,86	↗
Тренінги	7,69	30,43	28,85	35,71	↗
Мозкова атака	15,38	26,09	26,92	39,29	↗

Детальні показники за кожним запитанням анкетування за I та II частинами опитувальника представлені у Додатках Б та В.

За даними проведеного дослідження, можна стверджувати, що викладачі кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки повною мірою застосовують засади суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Загальні пропозиції щодо реалізації зазначених підходів будуть представлені у Розділі 3.

Розділ 3

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА ЗАСАДАХ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В АУДИТОРНИЙ ТА ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС

3.1. Методологічні підходи та інноваційні технології у навчанні студентів основ безпеки та здоров'я в аудиторний час

Система вищої освіти в Україні знаходиться у стані формування як один із головних та пріоритетних напрямів і державних цінностей та свідомості українського сучасного суспільства. Проблеми розвитку молодого покоління, його виховання та освіти (особливо з питань здоров'я та безпеки) набувають особливого значення, оскільки доля майбутнього людства більшою мірою залежить від розвитку духовної і моральної сфери суспільства.

Сьогоднішній стан розвитку людства ставить важливе питання переходу нашого суспільства до інформаційної стадії розвитку, а це вимагає від кожної особистості вміння вільно та безпечно орієнтуватися у безмежному та часто бурхливому потоці інформації, ефективно адаптуватися до технологічних інновацій, що впроваджуються практично безперервно. Сутністю інноваційних процесів в сучасній освіті є, по-перше, проблема вивчення, узагальнення та поширення новітнього педагогічного досвіду, а по-друге – проблема застосування напрацювань психолого-педагогічної науки у повсякденну практику.

Розвиток системи вищої освіти країни, що прискорено продовжується, вимагає від національної педагогічної науки й практики інтенсифікації вивчення і впровадження сучасних педагогічних технологій та нових методів навчання та виховання дітей та молоді. Нагальна необхідність у наданні педагогічній діяльності інноваційного характеру на даному етапі розвитку суспільства в цілому та освіти, зокрема, зумовлена певними обставинами: соціально-економічними перетвореннями і науково-технічним процесом, посиленням гуманітаризації змісту освіти, неперервними змінами складу та обсягу навчальних дисциплін, введення в номенклатуру нових спеціальностей та нових навчальних предметів, зміна характеру відношення викладачів до

самого факту освоєння і застосування педагогічних нововведень та ін. [Дубасенюк, 2004 : С. 4].

Поточні інновації в освіті є явищем загалом закономірним, розвивальним за результатами і динамічним за характером. Їх проведення дозволяє вирішити суперечності між потребами в якісно новій освіті та традиційною освітньою системою. Становлення нової системи освіти, зосередженої на впровадженні інноваційних технологій навчання та орієнтованої на входження у світовий простір вищої освіти, потребує суттєвих, іноді фундаментальних змін у підготовці майбутніх фахівців, зокрема педагогів.

Ключовим моментом у реалізації інноваційного навчання постає принципова зміна функцій педагога, який перестає бути транслятором знань і жорсткої спрямованості навчальної діяльності отримувачів освіти.

Процес професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя в системі вищої освіти на сьогодні є об'єктом досліджень П. Гусака, В. Кузі, О. Дубасенюка, М. Корця, В. Краєвського, О. Мороза, А. Маркової, Г. Падалки, Н. Протасової, О. Пехоти, Є. Рогова, В. Сиротюка, В. Семиченко, С. Сисоєвої, Л. Сущенко, М. Шеремет та інших.

Теоретико-методологічне обґрунтування процесу педагогічної підготовки майбутнього вчителя представлено в роботах О. Абдуліної, В. Бондаря, Ю. Болотіна, В. Лозової, І. Зязюна, В. Сластьоніна. Дослідження А. Бойко, В. Буряка, А. Орлова, В. Краєвського, О. Ярошенко О. Шпака, у свою чергу, присвячені проблемам відбору, розробки змісту, методів і форм розвитку теоретичних знань і педагогічних умінь у окремих напрямках діяльності вчителя.

Особливості методичної підготовки вчителів біології представлено в роботах Т. Буяло, В. Колмикова, Т. Коршевніюк, Т. Логвіної-Бик, Н. Матяш, Н. Рикова, С. Рудишина, В. Самілик, М. Скиби, М. Сидорович, В. Соломіна, О. Цуруль, О. Щербакова, Н. Щур та інших.

Крім зазначеного, одним із найважливіших завдань сучасної модернізації освітнього процесу України є забезпечення якості освіти, що відповідає сучасним світовим рівням. Успішне виконання цього завдання є можливим лише за умов зміни педагогічних методик і впровадження в повному обсязі інноваційних технологій навчання. Їх упровадження у навчання дає змогу кардинально змінити увесь навчальний процес та реформувати систему освіти.

Особливості наукових підходів і концепцій сучасної освіти, їх вплив на парадигму педагогічної освіти. Визначення освіти як найбільш пріоритетної сфери життя і діяльності суспільства зумовлено зміною вимог цивілізації, яка зараз демонструє перехід від стадії індустріального виробництва до суспільства, що формується здебільшого науково-інформаційними технологіями. Нове бачення перспектив розвитку вищої освіти вказує на нові ключові ціннісні орієнтири, створення нової інтегральної парадигми – гуманізацію, людиновимірність, відповідність вимогам глобалізованого суспільства, на які потрібно спиратись під час навчання здобувачів вищої освіти основ безпеки та здоров'я [Крисоватський, 2018 : С. 114].

Аналіз наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних педагогів свідчить про неоднозначність трактування дефініцій та понять *«парадигма», «педагогічна парадигма»* й *«парадигма освіти»*. Сучасна наукова думка пропонує безліч класифікацій педагогічних парадигм, що спричиняє ситуацію надлишковості парадигм та відсутність їх чіткості в освітньому просторі. А. Крисоватський у своєму дослідженні виокремлює такі основні парадигми освіти: науково-технократичну, езотеричну, гуманітарну та вітакультурну [2015, С. 117-118]. Вони спираються на чітко визначену структуру парадигми (за концепцією Т. Куна) і характеризують освіту як складну, відкриту, нелінійну соціальну систему, соціальний інститут і сферу духовного виробництва [Крисоватський А., 2018, С. 117].

Динаміка освітніх реформ сучасності зумовлює важливість та навіть необхідність приділення максимальної уваги до потенційних можливостей щонайскорішого впровадження інноваційних технологій навчання та виховання в організацію та зміст навчально-виховного процесу. Сучасний етап модернізації вищої освіти України характеризується посиленням уваги до особистості, суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин в освітньому процесі, спрямовуванням зусиль педагогів на розвиток творчого потенціалу учасників навчального та виховного процесів, поєднанням традиційної моделі вітчизняної вищої школи та нових ідей європейського та загальносвітового освітнього простору. Реалізація нових напрямків розвитку національної освіти передбачає широке використання новітніх технологій навчання та виховання, постійного творчого пошуку нових та вдосконалення наявних концепцій й підходів до освіти, кардинальних змін

у змісті, формах та методах навчання, виховання й управління педагогічним процесом [Мачинська Н., Комарова Ю., 2015, С. 240].

У сучасних дослідженнях інноваційне навчання протиставляється підтримувальному, традиційному навчанню. Ця форма освітньої діяльності розглядається як реакція системи освіти на перехід суспільства на найбільш високий ступінь розвитку, на зміну цілей освіти [Мачинська Н., Комарова Ю., 2015, С. 241].

Завдяки сучасним досягненням педагогічної науки дослідники виділяють два основні типи інноваційних підходів до навчального процесу:

1) *інновації-модернізації* навчального процесу, що вже існує, які спрямовані на отримання швидких та гарантованих результатів у межах його традиційної структури;

2) *інновації-трансформації*, що передбачають більш глибоке, якісне перетворення навчального процесу та спрямовуються на надання йому дослідницького характеру [Мачинська Н., Комарова Ю., 2015, С. 241].

Концептуальні положення щодо змісту, форм і організації педагогічної освіти базуються на засадах Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки, Національної доктрини розвитку освіти, державної програми «Вчитель», а також на вимогах документів ЮНЕСКО, Концепції педагогічної освіти, Міжнародної організації співробітництва й розвитку освіти, МОП (Рекомендація про статус учителів, Доповідь міжнародної Комісії з освіти ЮНЕСКО для ХХІ століття, Всесвітня доповідь з освіти ЮНЕСКО тощо), які наголошують на необхідності фундаменталізації професійної підготовки педагога, її неперервності, гуманістичної спрямованості, демократизації, всебічності та варіативності [Фруктова Я. С., 2014, С. 201].

Згідно з «Концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» [Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти, 2004] *зміст фундаментальної підготовки* передбачає поглиблене вивчення теоретичних основ своєї спеціальності згідно з вимогами до рівня теоретичної підготовки працівника відповідного профілю в університетах і базується на новітніх досягненнях науки. Для забезпечення відповідності принципу системності

у вивченні навчальних дисциплін, уникнення можливого дублювання навчального і методичного матеріалу та зміцнення міжпредметних зв'язків фундаментальна підготовка має здійснюватися шляхом упровадження інтегрованих навчальних дисциплін.

Зміст професійно-педагогічної підготовки – це складна інтегрована структура, що є побудованою як система ефективного засвоєння знань в області педагогічної науки, розвиток відповідних навичок і умінь, оволодіння досвідом дослідницької роботи в професійній сфері, а також формування структури особистих та суспільних цінностей у контексті майбутньої професійної та педагогічної діяльності. При цьому психолого-педагогічна підготовка передбачає вивчення, окрім традиційних навчальних дисциплін (теорія виховання, дидактика, загальна психологія, педагогічна і вікова психологія історія педагогіки), основ педагогічної майстерності та педагогічної творчості, порівняльної педагогіки, сучасних технологій навчання, соціальної психології та педагогіки, етнопедагогіки та дисциплін за вибором, які визначаються з урахуванням особливостей спеціальностей [Фруктова Я.С., 2014].

Існує достатньо велика кількість підходів до обґрунтування необхідності впровадження інноваційних елементів у сучасну українську освіту (ідеї глобалістики, гуманістичної філософії тощо). Теоретичний аналіз наукових джерел демонструє, що загальним для численних наукових підходів є те, що у якості головного об'єкту педагогічних інновацій вчені розглядають підготовку людини до адекватного та об'єктивного сприйняття світу та продуктивного життя в ньому.

Технократичний та гуманістичний підходи до організації освітнього процесу у закладах освіти. Найголовнішою вимогою до сучасного освітнього процесу є його гуманістична спрямованість. Цей напрямок передбачає розвиток особистості майбутнього фахівця, його самореалізацію (розкриття можливостей, талантів та самосвідомості). В основу гуманізації освіти покладено гуманістичні принципи і загальнолюдська мораль (А. Маслоу, А. Комбс, К. Роджерс та ін.) [Орлов А. Б., 2005].

Гуманістичний підхід або феноменологічна модель освіти передбачає особистий, персональний характер навчання з обов'язковим урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів,

бережливе та поважне відношення до їхніх інтересів та потреб. Педагоги, що слідують даному підходу в освіті, утворюють умови для самопізнання та підтримки розвитку кожного, хто навчається, у відповідності з успадкованою ним природою, намагаються надавати якомога більше свободи вибору для його самореалізації. Прибічники цього напрямку відстоюють право індивіда на автономію розвитку та освіти [Ортинський В. Л., 2009, С. 78-79].

Загальні ідеї феноменологічної моделі освіти Карла Роджерса:

1. Цінність та унікальність людської особистості та її досвіду. Досвід виникає та накопичується в процесі всього життя та об'єднується в поняття «феноменальне поле» (містить події, сприйняття, відчуття, впливи, які людина, можливо, не усвідомлює, але могла б усвідомлювати, якби зосереджувалася на них).

2. Головною потребою й рушійною силою розвитку людини в першу чергу є самоактуалізація. В кожному з нас є прагнення стати компетентним настільки, наскільки це можливо від природи. Навчання і виховання повинні сприяти розкриттю внутрішніх сил розвитку та прагнень до самоактуалізації того, хто навчається (це методологічно орієнтує заклад освіти на розвиток особистості в просторі різноманіття культур).

3. Самооцінка – важлива складова особистості, що розвивається. Вона формується під впливом особистого досвіду людини, при цьому відкритість новому досвіду є важливим чинником її формування.

4. Конгруентність як ступінь відповідності або невідповідності бачення суб'єктом свого внутрішнього світу з дійсністю, яка його оточує. Відповідно висока конгруентність приводить до позитивного особистісного розвитку, а низька — до внутрішніх конфліктів, тривожності, невротичного розвитку [Орлов А.Б., 2005].

Сутність сучасної гуманістичної концепції (або підходу) полягає в обов'язковому визнанні особистості як найвищої цінності сучасного суспільства, пріоритету її права на вільний та гармонійний розвиток, реалізацію її інтересів та здібностей. Завдання педагога визначається в наданні допомоги в розвитку потенціалу суб'єкта навчання й забезпечення збалансованості (з позиції задоволення як особистих, так і суспільних інтересів) у реалізації життєвого та професійного самовизначення особистості [Миرونчук Н. М., 2014, С. 4].

Розглядаючи поняття гуманізму у контексті освіти, ми отримуємо таке значення – формування людини як унікальної особистості, розвиток її природних здібностей, досягнення внутрішньої гармонії та реалізації творчого потенціалу [Мирончук Н. М., 2014, С. 4]. На нашу думку, формування такої людини в умовах закладів освіти, зокрема, можливе при дотриманні принципів суб'єкт-суб'єктної взаємодії, коли кожен учасник освітнього процесу є унікальною особистістю із власними бажаннями, надбаннями, здібностями та якостями.

Серед тенденцій гуманістичної педагогіки сучасності дослідники виділяють такі основні напрямки:

- зняття жорстких вимог у теорії й практиці педагогічного процесу;
- орієнтація на процеси розвитку та відмова від «формувальних» педагогічних уявлень (під «формуванням» у рамках освітнього середовища розуміють забезпечення індивіда засобами, необхідними для саморозвитку особистості, а не конкретно задану послідовність формувальних впливів, які межують із насиллям, пригніченням особистісних прагнень та інтересів);
- трактування концепції освіти через поняття; саморозвиток особистості, самовизначення, самореалізація, індивідуалізація;
- зміни у соціокультурній площині (тобто такі, що пов'язані із культурно-освітньою та інформаційною наповненістю середовища) [Мирончук Н. М., 2014, С. 5].

У сучасних дослідженнях науковців гуманізацію освіти пов'язують із необхідністю розвитку творчих можливостей людини, морального та соціально-вольового потенціалу особистості, стимулюванням прагнення її до самореалізації й саморозкриття особистості в інтересах держави. Згідно з гуманістичним підходом в освіті заклад повинен забезпечити суб'єкт-суб'єктну, партнерську навчальну та науково-виробничу взаємодію педагога і студентів, учителя – учнів. Цей напрямок потребує конкретизації програм і змісту навчання, змін методів навчання та значного підвищення ролі самостійної діяльності тих, хто навчається [Мирончук Н. М., 2014, С. 5].

Іншим розповсюдженим підходом до організації освітнього процесу у закладах освіти є *технократичний*, що отримав в педагогічній науці також назву раціоналістичної моделі (П. Блум, Р. Ган'є, Б. Скіннер та ін).

Організація раціоналістичної моделі освіти перед усім передбачає забезпечення засвоєння знань, умінь, навичок та практичне пристосування молодого покоління до існуючого суспільства. В рамках даної моделі забезпечується процес передачі та засвоєння лише тих культурних цінностей, які дозволяють людині гармонійно поєднатися з існуючими суспільними структурами. Центральне місце ідеології сучасної раціоналістичної моделі освіти займає біхевіористська (від англ. *behavior* – поведінка) концепція [Ортинський В. Л., 2009, С. 77].

Серед кардинальних відмінностей раціоналістичної моделі освіти від гуманістичної слід виділити такі: в технократичному підході не має місця творчості, самостійності, відповідальності, індивідуальності тощо. Тобто вона вносить в освітній процес нав'язування педагогу негнучкого та механічного образу дій. Ідеалом поведінки стає точне слідування заздалегідь написаному шаблону [Ортинський В. Л., 2009, С. 78].

Сучасні педагогічні підходи до навчання. У сучасній педагогіці існують та активно використовуються декілька підходів до навчання: особистісно зорієнтований, антропологічний, креативний, соціологічний, культурологічний, інформаційний, цілісний (холістичний) і технологічний. Проте, названі підходи не позбавлені певних недоліків, над позбавленням від них продовжують працювати сучасні науковці.

У центрі *особистісно зорієнтованого* підходу лежить поняття «особистість», термін, що педагогіка запозичила в психології. Цінність особистості визначає направлення роботи дослідника на вироблення відповідних технологій і методологій навчання. Але здебільшого, окрім «...консервативного лозунгового опису цінності особистості справа не йде, вироблені технології і методики навчання кардинально не змінюють форми і змісту» [Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г., 2013, С. 12]. Таке явище викликано відсутністю чітко розмежованих відмінностей понять «людина» й «особистість» та визначення місця людини (чи особистості) відносно до інших елементів педагогічної системи – суспільства, діяльності тощо [Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г., 2013, С. 12].

Креативний підхід, який характеризує процес здатністю до виявлення та продукування принципово нових ідей, достатньо сильно перебільшує значення психологічних методів дослідження взаємопов'язаних феноменів – творчості та особистості. У ньому практично не враховуються логічні й технологічні аспекти їх інтеграції.

В антропологічному підході об'єкт дослідження (людина, особистість, культура) дуже широкий і нечітко визначений. На практиці цей підхід зводиться до застосування особистісно-орієнтованої освіти або врахування етнологічних та етнографічних чинників [Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г., 2013, С. 13].

Культурологічний підхід (головною цінністю є культура) часто зводить уявлення про культуру лише до норм поведінки людини. Оскільки об'єкт «культура» онтологічно визначений нечітко та є розмитим, кожний окремий дослідник формує своє особисте уявлення про цей феномен.

Соціологічний підхід розглядає педагогічні явища тільки з позицій суспільних потреб соціуму. Методи і засоби таких досліджень транслуються з соціології в педагогіку в їх «чистому» вигляді. Особистісні й педагогічні аспекти розглядаються дослідниками в залежності від поглядів на те, яким на їх погляд має бути суспільство.

Інформаційний підхід (розглядає зміст як базовий визначальний компонент технологічної і педагогічної системи) спрямований на вдосконалення засобів засвоєння інформаційного потоку та комунікативних технологій. Головним недоліком вважається відсутність схеми співвідношення інформації, знань і змісту освіти. На перший план виносяться не психологічні, а саме логічні й мисленні засоби, що явно гальмує поширення даного підходу в педагогіці.

Холізм (від грецьк. *holos* – цілісний, цілий) є, можливо, найбільш інтегрованим із сучасних підходів. В ньому система розглядається як комплекс матеріальних компонентів і структур. Тут рівень відображення процесу пізнання високий, але він часто зводиться до механіцизму і структуралізму, наближаючись до методологічного осмислення наукової педагогічної дійсності, що розвивається в межах філософії освіти [Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г., 2013, С. 13].

Технологічний підхід (системотворчим елементом є технологія, за допомогою якої здійснюється взаємодія педагога і студентів) довгий час сприймався тотожним технократичному. Лише на сучасному етапі цей підхід отримав належну оцінку як необхідний і закономірний методичний компонент всієї педагогічної системи. Він ще знаходиться на етапі формування і накопичення окремих технологій та методик [Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г., 2013, С. 14].

Обґрунтування підготовки майбутніх фахівців має здійснюватися на основі певних фундаментальних положень таких наук як психологія, дидактика, гносеологія, філософія освіти, теорія систем за допомогою реалізації наступних педагогічних підходів: акмеологічного, системного, синергетичного, аксіологічного, праксеологічного, студентоцентрованого, особистісно-діяльнісного, компетентнісного [Коренева І.М., 2018, С. 17]. Ці методологічні підходи дозволили встановити світоглядні позиції, з яких проводилося дослідження (сформулювати головні його ідеї) та визначити загальні педагогічні закономірності як підґрунтя наукового пошуку. Тому вважаємо за потрібне підкреслити їх значущість як основи для реалізації процесу навчання основ безпеки та здоров'я, розкриємо їх зміст і суть використання в освітньому процесі.

Використання *системного підходу* (а також його аспектів: системно-структурного, системно-функціонального, системно-елементного, системно-комунікаційного) полягало у погляді на процес підготовки майбутніх вчителів біології та основ здоров'я до реалізації професійних функцій як на динамічну систему, що, у свою чергу, являє собою частину системи професійної підготовки майбутніх біологів та вчителів біології. Використання саме системного підходу надає можливість розробити єдину, цілісну модель підготовки майбутніх педагогів, виділити окремі елементи цієї системи та зв'язки між ними, а також виділити головні системотворні фактори та умови їх функціонування в умовах динамічних змін середовища, а також здійснювати за необхідності її цілеспрямовану та системну модифікацію. Системний підхід являє собою один із найбільш вживаних та універсальних у педагогічних дослідженнях, він дозволяє створити цілісне, інтегроване уявлення про досліджуване явище [Коренева І. М., 2018, С. 17].

Системний підхід виступає основою процесу підготовки майбутніх фахівців. Практично усі науки сучасності побудовані саме за цим принципом. Широта використання системного підходу у педагогіці зумовлена зокрема тим, що підготовка студента до професійної діяльності є складним та динамічним процесом, який протікає в умовах складної взаємодії різних за своєю природою чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

У наукових дослідженнях сучасних авторів (Боковинцев Ю. А., 2013; Крушельницька О. В., 2006; Кудж С. А., 2014; Кустовська О. В., 2005 та

ін.) методологія заснована найчастіше саме на системному підході, який дає змогу розглядати об'єкт дослідження як цілісну сукупність тісно взаємопов'язаних між собою елементів, що забезпечують високу ефективність його функціонування. Також, «системний підхід являє собою практично єдиний, можливо, найбільш оптимальний підхід до пізнання, який дає майже унікальну можливість досліднику отримати цілісне й за певних умов повне уявлення про об'єкт дослідження» [Боковинцев Ю.А., 2013].

Поняття «системний підхід» асоціюється також із іншими, близькими за своїм значенням термінами: «системний аналіз», «системні дослідження», «загальна теорія систем». Він також визначається як особливий метод дослідження складних утворень, об'єктів, явищ, речей, який дозволяє розглядати досліджувані об'єкти як цілісну систему. Сутність цього підходу безпосередньо пов'язується з таким поняттям, як «система», що по-різному тлумачиться у словниках, проте, загалом, основний зміст його відображає той факт, що мається на увазі завжди група інтерактивних, взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, які у процесі взаємодії утворюють певну цілісність [Чумаков А. Н., 2014].

Отже, якщо виходити із того, що підготовка майбутніх фахівців це сукупність таких елементів, що взаємодіють, та є об'єднаними спільною метою, системний підхід буде полягати в усвідомленні цілеспрямованості та комплексності їх функціонування.

До проблем сутності системного підходу зверталися численні автори: Боковинцев Ю. А. [2013]; Гунзунова Б. А. [2012]; Кудж С. А. [2014]; Ломов Б. Ф. [1989]; Рогалева Г. И. [2013]; Чумаков А. Н. [2014] та ін. У розгорнутому вигляді застосування системного підходу передбачає послідовне виконання певних дій, а саме проведення:

- системно-елементного аналізу, який має відповісти на запитання, із яких саме компонентів побудована система;
- системно-структурного аналізу, що покликаний розкрити внутрішню часто складну організацію системи та способи взаємодії компонентів, що її утворюють;
- системно-функціонального аналізу, що має виявити функції досліджуваної системи та її компонентів;
- системно-комунікаційний аналіз, який має розкрити взаємозв'язки досліджуваної системи з іншими системами як по вертикалі, так і по горизонталі;

- системно-інтегративний аналіз, що застосовується для виявлення чинників та механізмів розвитку, вдосконалення та збереження системи;
- системно-історичний аналіз, який здатен виявити, яким чином виникла дана система, які етапи вона проходила у своєму розвитку та якими є її історичні перспективи [Афанасьєва В. Г., 1980].

Використання системного підходу у процесі навчання основ безпеки та здоров'я є обумовленим тим фактом, що зазначений процес має усі головні ознаки та якості системи, а саме:

- складається із сукупності певних окремих елементів, які спільно утворюють цілісний процес;
- забезпечуються взаємозв'язком елементів процесу і якостей, що ним утворюються;
- структура процесу, як і у будь-якій системі, відображає найбільш стійкі й суттєві зв'язки її елементів та їхню ієрархічність;
- динамічність та процесуальність зв'язків елементів підготовки майбутніх фахівців будь-якої спеціальності як педагогічного процесу є пов'язаними із процесом розвитку та характеризуються постійним вдосконаленням структури і функції системи під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників [Рогалева Г.И., 2013].

Використання *аксіологічного* підходу зумовлено двома причинами: специфікою ціннісно орієнтованої освіти та особливостями професійної підготовки майбутніх учителів та викладачів щодо навчання основ безпеки та здоров'я, що має формувати духовно багату індивідуальність педагога, розвивати його здатність приймати максимально ефективні рішення у процесі своєї роботи, робити конструктивний, зважений та швидкий вибір у мінливих умовах педагогічного процесу на основі своїх стійких ціннісних установок. Аксіологічний підхід забезпечує виховання студентів у дусі цінностей сталого розвитку, а саме прийняття таких цінностей кожним студентом є запорукою гуманістичної спрямованості майбутніх фахівців у їхній професійній діяльності. Він вирішує світоглядні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців і продовжує бути актуальним, оскільки задає так би мовити «систему координат», що визначає професійність поведінки майбутнього фахівця та створює базові вихідні для прийняття важливих рішень у процесі професійної діяльності.

Аксіологічний підхід є тісно пов'язаним із впровадженням у вищу освіту гуманістичної парадигми, що пропонує розглядати особистість, її безпеку та здоров'я, як вищу цінність і мету суспільного розвитку. Інтерес до аксіологічного підходу і до можливостей його застосування є викликаним кризовим станом сучасного суспільства, а також характерними рисами поточного періоду трансформації соціокультурного простору [Яковлев Н. М., 2012].

Широкий потенціал застосування аксіологічного підходу під час вирішення численних проблем сучасної освіти та розвиток його основних положень розкрито в роботах О. О. Бутакова, Л. В. Вершиніної, М. Г. Казакіної, А. В. Кір'якової, Т. Г. Кісельова, А. М. Кузьміна із співавторами, Т. О. Ольхової, М. Г. Племенюк, Р. М. Пріми, З. І. Равкіна, Є. В. Яковлева та ін.

Аксіологічний підхід заснований на усвідомленні соціальної природи цінностей, рефлексії питань буття, їхнього сенсу з точки зору позитивно-творчих цінностей, впливу якісного вибору індивідуальних та колективних цінностей на формування позиції особистості, на розвиток її моральної, духовної та творчої сфери, на ціннісні результати її діяльності [Тимофеева С. В., 2009, с. 252]. Відповідно до цього підходу, підготовка майбутніх учителів постає як наступна діалектична тріада: ціннісне відношення, ціннісна свідомість, ціннісна поведінка [Сластенин В. А., 2003].

Наприклад, для процесу підготовки вчителів суттєво важливим є той факт, що аксіологічний підхід у межах пізнавальних функцій, які він виконує, передбачає:

- виявлення цінностей, що мають велике соціальне значення;
- виявлення цінностей, які домінують у процесі підготовки майбутніх вчителів та відображають їхні індивідуальні потреби;
- виявлення і встановлення ієрархії цінностей майбутніх педагогів;
- виявлення методів, шляхів та засобів формування їхніх цінностей тощо.

Реалізація зазначених функцій щодо навчання основ здоров'я та безпеки людини не тільки допомагає визначенню і структуруванню соціально значущих цінностей майбутніх вчителів, що повинні стати головною метою ціннісно орієнтованого освітнього процесу та сприяти їх засвоєнню окремою особистістю. Вона також сприяє упорядкуванню освітнього процесу, його орієнтації на досягнення своєї головної мети -

формування особистості, якості й цінності якої відповідають вимогам сучасного суспільства [Яковлев Е. В., 2012].

Акмеологічний підхід орієнтує підготовку майбутніх фахівців на посилення мотивації навчання та професійного становлення, організацію творчої діяльності, самовдосконалення особистості та створення умов для ефективної самореалізації. Таким чином, у процесі підготовки значна увага приділяється розвитку особистісних якостей та творчих здібностей студентів, які сприяють розвитку індивідуальних якостей кожної особистості і є важливим фактором у забезпеченні якісної професійної підготовки [Коренева І. М., 2018, С. 18].

Вибір цього підходу в якості базової світоглядної позиції саме передбачав, що контингентом дослідження стануть вже дорослі люди, які свідомо зробили свій вибір щодо майбутньої професії та шляхів оволодіння нею. Головним елементом змісту акмеологічного підходу є становлення працівника як професіонала та особистісно-професійний розвиток його. Теоретико-методологічні положення акмеологічного підходу були розроблені К. А. Абульхановою-Славською, Б. Г. Ананьєвою, А. А. Бодальовим, А. А. Деркачем, Н. В. Кузьміною, А. М. Леонтьєвою та ін.

Акмеологія (акме-вершина, логос-наука) являє собою сучасний напрямок у соціальних науках, який інтегрує знання про людину на етапі її зрілості. Він вивчає суттєві закономірності та шляхи досягнення дорослою людиною позицій «акме» (вершин) у різних областях життєдіяльності, зокрема, у самоосвіті, освіті та у професійній діяльності. Акмеологія досліджує чинники та процеси, що сприяють та призводять до досягнення особистістю різного рівня результатів – низьких, середніх або високих. Таким чином, принцип порівняння результатів особистісних досліджень є базовим у акмеології. Його також можна використовувати зокрема у дослідженнях проблем підготовки майбутніх фахівців із питань безпеки та здоров'я людини.

Для адекватного та ефективного вимірювання досягнень особистості у акмеології є розробленим науково-практичний інструментарій, головною особливістю якого є створення реалістичних моделей діяльності керівників різного рівня, майбутніх фахівців та педагогів. Такі моделі виділяють певні орієнтири, що призначені для стимулювання самостійного ефективного руху особистості до вершин професіоналізму та

реалізації своїх потенційних можливостей. Вимірювання досягнень професіоналізму за певними критеріями і показниками стимулює викладачів вищої школи, педагогів до пошуку найбільш ефективних та відповідних способів організації пізнавальної діяльності майбутніх фахівців та викладачів [Бегалиєва С. Б., 2013, С. 124; Бегидова С. Н., 2008].

При акмеологічному підході у пізнавальному процесі домінує проблематика формування особистісних якостей, розвитку творчих здібностей, що сприяють реалізації індивідуальних особистісних якостей майбутніх фахівців [Леонт'єв А. М., 2007, С. 194]. Його застосування у навчально-виховному процесі підготовки фахівців різних спеціальностей покликане забезпечити підвищення якості цієї підготовки та полягає в спрямуванні педагогічних впливів на реалізацію творчого потенціалу майбутніх фахівців, на підвищення їхньої мотивації щодо досягнення успіхів у професійній діяльності, формування у них прагнення до самоосвіти і самовдосконалення та успішної самореалізації у професії, на стимулювання їхньої потреби в постійному оновленні професійних знань і умінь, у творчому саморозвитку, на орієнтації студентів на досягнення нових висот професіоналізму [Кузьміна Н. В., 2002].

Акмеологічний підхід у якості одного із теоретико-методологічних підходів визначення та дослідження проблем підготовки майбутніх фахівців та викладачів передбачає:

1) цілісне вивчення особистості у період зростання та дорослої людини як індивіда, індивідуальності, особистості і суб'єкта життєдіяльності в освітньому середовищі;

2) формування педагогічних умов для посилення мотивації суб'єктів освітнього процесу до успіху, для актуалізації їхньої потреби в досягненнях, їх прагнення до творчості та демонстрації високих результатів;

3) організацію процесу творчої діяльності як мінливого освітнього простору, організацію творчого та інтелектуального потенціалу кожної особистості;

4) оцінку якості освіти з позицій інтегральних критеріїв самовдосконалення та саморозвитку студента і педагога у синергетичних освітніх системах: здоров'я як інтегральний критерій обсягу наявних життєвих сил людини; творча індивідуальність як вищий рівень комплексного розвитку людини; творчість як найвищий рівень

майстерності, активності та самостійності людини; професіоналізм як міра оцінки практичної реалізації сутнісних сил людини в її фаховій діяльності; зрілість як інтегральний критерій гармонійності та своєчасності розвитку особистості [Максимова В. Н., 2004, С. 23–24].

Акмеологічний підхід орієнтує підготовку майбутніх фахівців на посилення мотивації до навчання та професійного становлення, на вдосконалення організації творчої діяльності, на створення достатніх умов для самовдосконалення та самореалізації особистості. Тобто, у процесі підготовки майбутніх вчителів особливої уваги приділяється розвитку особистісних якостей та творчих здібностей студентів, які у подальшому суттєво сприяють розвитку індивідуальних якостей кожної людини і є вкрай важливими в забезпеченні високої якості професійної підготовки [Коренева І. М., 2018].

Коротко розглянемо ще такі підходи:

Синергетичний підхід у підготовці майбутніх вчителів біології та основ здоров'я дозволяє сформулювати стратегічні цілі підготовки майбутніх вчителів біології відповідно до завдань суспільного розвитку. Зазначений підхід забезпечує процеси самоорганізації професійної підготовки вчителів біології та основ здоров'я, орієнтує навчальний процес на пошук важливих ціннісних життєвих сенсів (тобто на свідомий вибір цілей життя; на формування у студента цілісної картини світу; на розвиток відповідальності за себе та інших, за своє оточення, довкілля, майбутнє тощо). Застосування синергетичного підходу надає можливість методологічно підсилити та урізноманітнити процес формування особистості студента як суб'єкта навчальної діяльності, виявляючи при цьому його активність та творчість, прагнення до самоствердження та самореалізації. У відповідності до даного підходу широко використовується так звана міжпредметна організація змісту навчання, що дає можливість певною мірою розширити межі спеціальності та вийти за рамки суто екологічного бачення проблематики, інтегрувати природничо-наукову та гуманітарну складові у професійну підготовку вчителів біології та основ здоров'я. У межах синергетичного підходу виховання та навчання розглядаються як єдине ціле, від якого не можна відділити його окремі елементи [Коренева І. М., 2018].

В основі *студентоцентрованого* підходу до навчання концентрація лежить на студентові та на компетентнісній моделі випускника. Такий

підхід дозволяє виокремити в дослідженні певні категорії, такі як результати підготовки майбутніх вчителів, що сформульовані на рівні освітньої програми, а саме – що студенти повинні розуміти, знати, отримати здатність продемонструвати після завершення навчання, а також такі компетентності як особистісні динамічні утворення, що студент набуває у процесі навчання.

У фокусі *особистісно-діяльнісного* підходу знаходиться особистість учня або студента, його індивідуальний досвід, самотність, що формуються в процесі різнопланової діяльності. Особливістю застосування цього підходу є його орієнтація на оточення, на соціум, адже без наповнення певним соціальним змістом особистісно-діяльнісний підхід у професійній та педагогічній підготовці здебільшого втрачає свою цілеспрямованість, а сама професійна підготовка – соціальне значення.

Так, особистісний компонент зазначеного підходу передбачає врахування вікових, індивідуально-психологічних, статевих та багатьох інших особливостей студентів під час вибору методів, змісту, форми навчальних завдань, а також темпу навчання. Він також орієнтує освітній процес на розвиток унікальної особистості студента, його ключових компетентностей, якостей, умінь та навичок. Одним із засобів такого розвитку та становлення особистості студента саме у контексті особистісно-діяльнісного підходу є діяльність самого студента. Таким чином, для освітнього процесу характерним є використання активних прийомів та методів та навчання, орієнтація на розвиток самостійної пізнавальної діяльності, використання засобів рефлексивного навчання (залучення студента до аналізу своєї особистої діяльності, діяльності одногрупників та викладача).

На концептуальному рівні використання особистісно-діяльнісного підходу полягає у спрямуванні завдань та мети підготовки майбутніх фахівців та вчителів біології в бік реалізації функцій освіти не тільки в ракурсі «знає та розуміє», але і «вміє та застосовує» [Коренева І. М., 2018, С. 18].

Праксеологічний підхід дає можливість ідентифікувати та застосувати оптимальні з точки зору ефективності педагогічні технології (форми, зміст, методи, засоби), створені для підготовки майбутніх фахівців, результативно планувати та здійснювати професійну діяльність, сприяти напрацюванню рекомендацій щодо оптимізації освітнього процесу [Коренева І. М., 2018, С. 18].

Висока частота використання поняття «компетентнісний підхід» у концептуальних та нормативно-правових документах і наукових публікаціях вітчизняних й зарубіжних педагогів вказує на те, що цей підхід стає все більш популярним серед працівників сучасної освіти та активно використовується в освітньому процесі. Активне та творче переосмислення ідей видатних педагогів щодо компетентнісного підходу в освіті пов'язано, головним чином, із спробами вирішення нагальних завдань та проблем сучасної вітчизняної вищої школи, яка потребує істотного посилення самостійності та продуктивності в діяльності тих, хто навчається, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей.

Компетентнісний підхід як один із перспективних напрямків модернізації сучасної освіти був обґрунтований В. Серіковим. На його думку, в компетентнісному підході є відображеним зміст сучасної вищої освіти, що не повинен зводитися лише до суто освітнього компонента, а має передбачати також набуття цілісного досвіду вирішення різноманітних життєвих проблем, виконання ключових функцій особистості у суспільстві, ефективного виконання соціальних ролей та прояв компетенцій. Компетентнісний підхід зумовлює не тільки і не стільки лише досягнення високої інформованості студента, а й розвиток його умінь ефективно вирішувати проблеми, з якими він стикається у різних життєвих ситуаціях [Часнікова О. В., 2014].

Компетентнісний підхід переміщує акценти із процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання й набутий досвід у різних ситуаціях.

Основні ідеї компетентнісного підходу представлені наступними тезами:

- компетентнісний підхід не можна вважати принципово новим для сучасної вищої освіти, що протягом усього свого розвитку була орієнтованою на надання студентам узагальнених способів діяльності;
- компетентність не є протиставленням до знань, умінь, навичок, а вміщує їх (хоча й не зводиться до їхньої простої суми);
- компетентність має не тільки оперативно-технологічну та когнітивну складові, а й етичну, мотиваційну, поведінкову, соціальну; включає у себе результати навчання, систему ціннісних орієнтацій студента, тобто має формуватися не тільки під час навчання, а й під

впливом друзів, родини, оточення, роботи, релігії, політики тощо [Часнікова О. В., 2014].

Головними *функціями* компетентнісного підходу в освіті є такі:

- операціональна: передбачає виявлення системи знань, умінь і навичок, видів готовності студента, що визначають його компетентність і гарантують результативність вирішення різних завдань (професійних, соціальних та особистісних);

- діяльнісно-технологічна: забезпечує побудову змісту навчання діяльнісного типу, сприяє максимальному наближенню студента до сфери його майбутньої професії, розробленню й впровадженню у навчальний процес завдань, способи вирішення яких відповідають технологіям професійної діяльності майбутнього фахівця;

- виховна: посилення виховної складової освітнього процесу, формування у студентів культури особистісного та професійного спілкування, управлінського та організаторського досвіду тощо;

- діагностична: відповідає за розробку більш ефективної та стрункої системи моніторингу якості освітньо-педагогічного процесу (зокрема, за підвищення ефективності діагностики рівня сформованості досягнутих компетенцій) [Часнікова О. В., 2014].

Необхідність глибокої модернізації сучасної національної освіти спонукає вчених до обґрунтування та пошуку способів реалізації компетентнісного підходу у вищій школі. Головні складові компетентнісного підходу (змістовна та процесуальна) є спрямованими на досягнення нового комплексного освітнього результату, що відображає підсумок як засвоєння змістовного компоненту освіти, так і досягнутий ступінь розвитку особистості [Часнікова О. В., 2014]. У рамках компетентнісного підходу дослідники акцентують головну увагу саме на результаті навчання, при цьому в якості результату розглядається не просто сума засвоєної інформації, а здатність студента ефективно діяти в різних незвичних та проблемних ситуаціях, застосовувати особистий і не тільки досвід успішної діяльності в певній сфері.

Поняття і зміст педагогічних технологій і технологічного підходу. Освітній процес – це складна і структурована система, що складається з багатьох ланок. Її існування неможливе без такої важливої складової як педагогічні технології.

Поняття «педагогічна технологія» визначається як комплексний, інтегративний процес, який залучає людей, окремі ідеї, засоби та визначає способи організації їх діяльності. Отже їх також можна трактувати як своєрідну техніку реалізації навчального процесу.

Авторство ідеї технологізації освіти належить видатному чеському гуманісту Я. А. Коменському. Він порівнював навчальний процес з годинником: « Отже, мистецтво навчання не потребує нічого іншого, крім умілого розподілу часу, предметів і методу... » [Михайліченко М. В., Рудик Я. М. 2016, С. 36]. Я. А. Коменський запровадив не тільки технологічний підхід до освіти, а й одним з перших заклав основи інтерактивного та проблемного навчання у вищій школі, його напрацювання сформували передумови для більш пізніх проєктивних та інтерактивних технологій.

На початкових етапах становлення поняття про педагогічні технології більшість дослідників розуміли його значення як синонімічне «технічним засобам навчання». Пізніше під «педагогічною технологією» стали розуміти здебільшого науковий опис (сукупність методів і засобів) педагогічного процесу загалом [Михайліченко М. В., Рудик Я. М. 2016, С. 38].

Головною ідеєю технологізації освітнього процесу постає перетворення педагогічного процесу в освітній установі на цілеспрямований процес діяльності всіх його суб'єктів.

Об'єктами технологізації в освітній діяльності є: цілі, зміст, організаційні форми переробки, сприйняття, відображення і передачі інформації, взаємодії суб'єктів освітньої діяльності між собою, паттерни їхньої особистісно-професійної поведінки, творчого розвитку та самоуправління [Сисоєва С. О., 2006, С. 127].

Продуктами технологізації освітнього процесу є особистісно-соціально і професійно важливі алгоритми та стереотипи поведінки, мірою доцільності і ефективності яких виступає успішність і конкурентоздатність випускників освітньої установи [Сисоєва С. О., 2006, С. 127].

Термін «технологія» – це один із найчастіше вживаних термінів у багатьох сферах людського життя: у політиці, медицині, виробництві, сфері обслуговування, та, звичайно, в галузі освіти. Разом із поняттям «освітні технології» часто використовуються також терміни «технології навчання», «педагогічні технології», «соціально-виховні технології», «технології виховання» та ін. Дослідники даної проблематики вважають,

що визначення «освітні технології» є ширшим за поняття «педагогічні технології». Зокрема, існують твердження, що термін «освітні технології» відображає стратегію розвитку освіти загалом, розвитку єдиного освітнього простору, а педагогічні технології виконують тактичну роль у реалізації цієї стратегії. Так, прикладами освітніх технологій можуть бути концепції освіти та освітні системи, наприклад, «Болонський процес в освіті», «Гуманістична концепція освіти», «Система освіти України» тощо [Інноваційні технології навчання, 2017].

Технологія навчання – це педагогічно, валеологічно (від лат. *valeo* – здоров'я; валеологія – галузь знань про здоров'я людини як індивіда, так і про суспільне здоров'я) та економічно обґрунтований процес ефективного досягнення намічених результатів навчання [Інноваційні технології навчання, 2017].

Проте, розуміння поняття «педагогічна технологія» і на сьогоднішній час залишається неоднозначним. Сучасна наука розглядає поняття «педагогічна технологія» в багатьох аспектах: як раціональний спосіб досягнення свідомо сформульованої освітньої (навчальної) мети; як наука; як педагогічна система чи діяльність; як системно-діяльнісний підхід до освітнього процесу; як засіб оптимізації та модернізації освітнього процесу; як процесуальний компонент навчального процесу та ін. [Сисоєва С. О., 2006, С. 128]. Наприклад, Асоціація з питань педагогічних комунікацій та технологій пропонує під терміном «педагогічна технологія» розуміти «комплексний, інтегративний процес, який включає людей, ідеї, засоби й методи організації діяльності для аналізу проблем, що охоплюють основні аспекти засвоєння знань» [Михайліченко М. В., Рудик Я. М., 2016, С. 23].

Потреба у нових педагогічних технологіях спричиняється новими потребами суспільства, що, у свою чергу, обумовлюються його розвитком або результатами наукових відкриттів. Так, виникненню технології програмованого навчання передував розвиток кібернетики; створення технології контекстного навчання відбувалось завдяки розвитку діяльнісного підходу в навчанні. Отже, у процесі становлення нової технології можна виокремити такі етапи: актуалізація суспільної потреби – фундаментальні знання в науковій думці – розробка нової технології – популяризація та реалізація нової технології в педагогічній системі. У новій технології навчання ставиться мета виявити певні закономірності

взаємодії студентів, викладача, форм і методів, змісту, засобів і джерел у процесі навчання. При такому підході технологія навчання являє собою по суті такий спосіб організації процесу навчання, що передбачає певну комплексну систему взаємодії усіх можливих його елементів.

Отже, на нашу думку, «технологія навчання» – це система науково обґрунтованих елементів навчального процесу, що перебувають у постійній взаємодії, застосування яких гарантує ефективне досягнення цілей навчання. При традиційній технології домінантне положення займає вчитель, який визначає всі основні параметри: цілі, зміст, форми, методи, засоби навчання. Учень займає підлегле, залежне становище – він не має можливості серйозно впливати на планування, оцінювання і корекцію процесу навчання. Але учень прагне до самореалізації, самостійності, він має певний побутовий досвід. Сама логіка навчального процесу вимагає, щоб навчання було організоване як співробітництво, як спільна діяльність учителя і учня на всіх етапах, щоб учень став суб'єктом навчання.

Кожне з цих визначень, безумовно, має право на існування, оскільки обидва поняття – «технології навчання», й «технології виховання» – безперечно є частиною більш загального поняття «педагогічної технології».

Педагогічна технологія (технологія навчання у найширшому сенсі) – це упорядкована система цілеспрямованих свідомих впливів, що сприяє гарантованому ефективному досягненню педагогічних цілей.

Головними характеристиками педагогічних технологій навчання є наступні:

1. Концептуальність (тобто сутність кожної педагогічної технології повинна мати в якості підґрунтя певну наукову концепцію або систему наукових уявлень).

2. Системність (технологія повинна мати ознаки системи – логіку процесу, взаємозв'язок усіх його елементів, цілісність).

3. Керованість (передбачає можливість утворення цілей, планування та проектування процесу навчання, поетапної діагностики, видозмінення засобів та методів з метою корекції результатів навчання).

4. Ефективність (технологія має характеризуватися високою ефективністю за своїм результатом та оптимальною за витратами на його досягнення, має гарантувати повне досягнення результату навчання).

5. Відтворюваність (у даному випадку розуміється саме можливість застосування технології будь-яким викладачами у будь-якому навчальному закладі).

6. Коригованість (тобто є можливим не лише виправлення неточностей та помилок, а й творчий пошук оптимальних шляхів вирішення поставлених завдань у рамках даної технології та її модифікація для більш ефективного подальшого застосування) [Інноваційні технології навчання, 2017].

7. Діагностичне визначення результативності та цілей (полягає в гарантуванні досягнення поставлених цілей, ефективності результатів навчання за даною технологією та оптимальності витрат для досягнення певного стандарту навчання).

8. Економічність (характеризує якість, що виражає резерв навчального часу, оптимізацію роботи педагога і ступінь досягнення запланованих результатів у оптимальні терміни).

9. Алгоритмізованість, цілісність, проєктованість (означає легкість відтворення даної технології будь-яким викладачем у будь-якому відповідному закладі освіти).

10. Візуалізація (передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також розробку та застосування на практиці різноманітних дидактичних навчальних матеріалів та оригінальних посібників різних форматів) [Подласый И. П., 2006].

Однією з найважливіших ознак педагогічної технології, на думку багатьох дослідників сучасного освітнього процесу, є можливість її відтворення [Сисоєва С. О., 2009, С. 130].

Головними вимогами до освітніх технологій, окрім перерахованих, вважаються: науковість, структурованість, можливість тиражування та перенесення в нові умови та ін. [Михайліченко М. В., Рудик Я. М., 2016, С. 34].

Таким чином, педагогічна технологія сучасного рівня являє собою поєднання досягнень педагогічної науки та практики, традиційних елементів досвіду минулого і новацій, що породжені суспільним прогресом, процесами гуманізації та демократизації усього суспільства. Чинниками її якості є: нове педагогічне мислення та поточні соціальні перетворення; розвиток науки (педагогічна, психологічна, суспільні науки); новітній педагогічний досвід; досвід минулого, вітчизняний та зарубіжний; народна педагогіка (етнопедагогіка) [Сисоєва С. О., 2009, С. 129].

Загальну сутність сучасних поглядів на педагогічні технології можна сформулювати таким чином: педагогічна технологія віддзеркалює процес розробки і реалізації педагогічного проекту в освітній установі. Цей проект, у свою чергу, відображає певну систему педагогічних поглядів, має спрямованість на досягнення конкретної мети освіти, є відображенням особливостей професійно-педагогічної діяльності певної освітньої установи [Сисоєва С. О., 2009, С. 130].

Поняття освітньої технології у закладі освіти найкраще співвідноситься із визначенням В. Гузєєва: «Освітня технологія – комплекс, що складається з:

- деякого уявлення запланованих результатів навчання;
- засобів діагностики поточного стану тих, кого вчать;
- набору моделей навчання;
- критеріїв відбору оптимальної моделі (до даних конкретних умов)»

[Гузєєв В. В., 2000].

Отже, наведемо риси, які відрізняють між собою поняття «освітня технологія», «педагогічна технологія», «технологія навчання», які є актуальними для певного історичного етапу освітньої концепції, педагогічної парадигми (системи поглядів):

1. Освітня технологія. Відображає загальну стратегію поточного розвитку національної освіти, єдиного освітнього простору. Її призначення – розв'язання стратегічних завдань для системи освіти загалом: прогнозування розвитку системи освіти, визначення цілей, можливих результатів, способів, організаційних форм та основних етапів освітньо-виховного процесу. Такими освітніми технологіями є освітні закони, концепції освіти, освітні системи.

2. Педагогічна технологія. Означає сукупність тактичних підходів до реалізації освітніх технологій в процесі освіти за наявності певних умов. Педагогічні технології виражають та акумулюють загальні закономірності і ознаки навчально-виховного процесу без прив'язки до конкретного навчального предмета.

3. Технологія навчання. Це шлях освоєння конкретного навчального матеріалу або поняття в межах відповідного навчального предмета, питання або теми. Така технологія є наближеною до окремої методики.

Одним з основних чинників педагогічної діяльності є складність, багатогранність, що відкриває простір для численних педагогічних технологій, динаміка розробки яких має стійку тенденцію до зростання.

Поняття «інноваційне навчання», «інноваційні технології навчання». Основні поняття інноваційних технологій навчання. Інноваційне навчання стимулює численні інноваційні зміни в сучасній культурі та соціальному середовищі, здійснює активний вплив на різноманітні проблемні ситуації, у які потрапляє як окрема людина, так і суспільство в цілому.

Термін «інноваційне навчання» трактується як тип навчання, що спонукає новаторські зміни у соціальному та культурному середовищі. Воно є орієнтованим на формування готовності кожної окремої особистості до динамічних та значущих змін у соціумі за рахунок розвитку своїх творчих здібностей, різноманітних форм логічного та образного мислення, а також здатності до співпраці з соціумом як єдиним цілим та з окремими його елементами [Інноваційні технології навчання, 2017].

Специфічними особливостями інноваційного навчання постають його відкритість майбутньому, можливість до передбачення (основана на постійному переосмисленні цінностей), налаштованість на конструктивні дії в змінних ситуаціях.

О. Пригожин зазначає, що поняття «інновація» вперше з'являється у дослідженнях, що датуються ХІХ століттям й означало тоді введення певних елементів однієї культури в іншу. Тобто загалом, інновація – це запровадження, введення чогось нового, незвичного [Пригожин А. И., 1998].

М. Поташник вважає, що інновації – це певні зміни, які одночасно зберігають усе позитивне, що накопичилося роками досвіду, та позбавляють освітню систему від певних дефектів і дають їй змогу повністю або частково перейти на новий рівень функціонування, що відрізняється від старого поліпшеними умовами і досягнутими результатами. При цьому, якщо певні зміни й не несуть радикально нової ідеї, але у поточний момент і в даній ситуації набувають особливо важливого значення для навчально-виховного процесу, то й такі зміни варто і слід вважати інновацією [Поташник М. М., Хомерики О. Г., 1994].

Дещо інший зміст у термін «інновація» вкладає М. Кларин. Він відносить до цього поняття не тільки створення та поширення певних

нововведень, але й деякі перетворення, зміни у стилі мислення, образі діяльності, що можуть бути із цими перетвореннями і змінами пов'язані [Кларин М. В., 1994].

Окрім розібраних понять поле інноваційних технологій навчання має безліч інших важливих термінів, без яких буде вкрай важко зрозуміти його повністю. Серед найбільш важливих виділяють:

1) Інновація (від італ. *innovacione*) – новина. В науково-методичній літературі термін «інновація» найчастіше вживається у значенні «нововведення». При цьому перш за все маються на увазі нові форми організації праці та управління нею, нові види технологій, що охоплюють не тільки окремі організації та установи, а й різноманітні сфери діяльності людини взагалі. «Інновація» як засіб і процес передбачає введення у певну систему чогось нового. Стосовно педагогічного процесу інновація отримала значення введення чогось нового у зміст, цілі, форми і методи навчання і виховання, організацію спільної діяльності студентів і викладача [Дубасенюк О. А., 2004, С.3].

2) Інновація освіти – цілеспрямований процес різних за масштабом змін, що ведуть до певних модифікацій мети, методів, змісту та форм навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових вимог сучасного суспільства [Дубасенюк О. А., 2004, С. 6].

3) Інноваційний заклад освіти – такий заклад освіти, в якому педагогічний та студентський колективи випробовують та впроваджують нові педагогічні теорії, ідеї, технології або експериментують із ними [Дубасенюк О. А., 2004, С. 6].

4) Інноваційний потенціал педагога – це сукупність творчих та соціокультурних характеристик особистості педагога, який виявляє готовність до вдосконалення своєї педагогічної діяльності, а також внутрішніх методів та засобів, що здатні цю готовність втілити у практику [Дубасенюк О. А., 2004, С. 6].

5) Інноваційне середовище – це сукупність певних морально-психологічних обставин, що є підкріпленими комплексом заходів методичного, організаційного та психологічного характеру, спрямованим на забезпечення впровадження інновацій в освітній процес даного закладу освіти. Створення такого інноваційного середовища, що забезпечує методичну підготовленість викладачів, їх постійну інформованість щодо фахових нововведень, здатне знизити «коефіцієнт спротиву» педагогів

нововведенням та допомогти подолати певні стереотипи у професійній діяльності. Наявність інноваційного середовища має реальний вплив на ставлення педагогів до інновацій у освітньому процесі [Дубасенюк О. А., 2004, С. 6].

Не зважаючи на популярність багатьох освітніх технологій, вчені поки що не досягли єдності в обґрунтуванні їх теоретичних основ, зокрема, у трактуванні самого терміну. Тобто, на даний момент можна констатувати відсутність загальноприйнятого категоріального тезаурусу у зазначеній сфері.

Посилена увага до освітніх технологій у сучасній Україні призвела до формування декількох наукових шкіл, що присвячують їх вивченню свої поточні дослідження. Це Волинська школа, представниками якої є І. Смолюк та А. Нісімчук; Харківська – В. Євдокимов, І. Прокопенко; Ніжинська – Н. Яковець, Л. Дубровська; Миколаївська – О. Пехота, А. Кіктенко, О. Любарська; Полтавська – М. Гриньова; декілька Київських – А. Алексюк, І. Зязюн, В. Онищук, С. Сисоєва та ін.

Головна проблема полягає у тому, що саме поняття «освітні технології» різними школами трактується по-різному (існує понад 300 визначень). Окрім поняття «освітні технології», використовуються також «педагогічні технології», «навчальні технології», «виховні технології», «соціально-виховні технології», «технології управління», «інформаційні технології». Поняття «освітні технології» є відображенням загальної стратегії розвитку освіти взагалі та єдиного освітнього простору зокрема.

Вважається, що призначення освітніх технологій полягає у розв'язанні стратегічних для системи освіти завдань: проектування і планування цілей освіти, прогнозування розвитку освіти, результатів, основних етапів, способів та організаційних форм освітньо-виховного процесу.

Термін «освітня технологія» у науково-педагогічній літературі вживається дуже широко. В залежності від контексту він може означати напрям у дидактиці, конструювання дидактичних процесів із заздалегідь заданими характеристиками, галузь наукових досліджень щодо виявлення принципів і розробки оптимальних систем, іноді – технологічно розроблену систему навчання, також – систему методів і прийомів будь-

якого окремого викладача та насамкінець – окремі методики й методи навчання.

У нашій роботі буде використовуватись поняття «освітня технологія» у наступному трактуванні: спосіб спільної діяльності викладача та студентів, якому притаманні передусім послідовність у реалізації дій (алгоритмічність), постійне і систематичне вимірювання рівня досягнень у навчанні та рівня сформованості потрібних якостей (діагностичність), взаємозв'язок основних елементів технології, тобто зміст, мета, методи, форми, засоби взаємодії учасників педагогічного процесу та результат (системність) [Михайліченко М. В., Рудик Я. М., 2016].

Теорія і практика впровадження технологічних підходів до освіти відображені також у наукових працях Ю. Бабанського, В. Беспалька, П. Гальперіна, П. Єрдієва, Л. Зоріної, М. Кларіна, Л. Ланди, І. Раченка, Н. Талізінної та ін. Аналізу сутності поняття «педагогічна технологія» присвячені також дослідження Н. Абашкіної, К. Баханова, В. Бондаря, Б. Блума, С. Гончаренка, О. Савченко, Т. Селевка, В. Корнєєва, О. Пометун та ін.

Ще однією особливістю технологічних підходів є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної. Ці терміни були запропоновані групою вчених у доповіді Римського клубу [1978], який звернув увагу світової наукової спільноти на недостатню адекватність відомих принципів традиційних форм навчання вимогам сучасного суспільства до формування особистості, її пізнавальних та функціональних можливостей [Дичківська І. М., 2004].

З тих часів питання перенесення уваги в навчанні на сучасні орієнтири постало особливо гостро. Розвинені країни провели реформи у сфері освіти, з врахуванням інноваційного фактору. Згодом виникло й визначення цього терміну. Під інноваційним навчанням почали розуміти зорієнтовану на динамічні зміни в навколишньому світі освітню та навчальну діяльність, що ґрунтується на процесі цілеспрямованого розвитку різноманітних форм творчих здібностей, мислення та високих соціально-адаптаційних можливостей особистості.

Класифікація інноваційних технологій навчання. Виділити окремі типи педагогічних нововведень досить складно перш за все тому, що різні сфери освіти є настільки взаємозалежними, взаємопов'язаними та взаємозумовленими, що інновації в одній із них зумовлюють відповідні

зміни в усіх інших. Зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як А. Пригожин, К. Ангеловські, М. Поташник, А. Хуторський та інші розробили багато підходів до побудови класифікацій інновацій, які здебільшого визначаються їх ознаками, середовищем застосування та спрямованістю. У масштабному дослідженні освітніх технологій авторства М. Михайліченко, Я. Рудика наведено вісім видів поділу. Більша частина цих критеріїв розроблена і описана А. І. Пригожиним у його праці «Нововведення: стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики)» [Буркова Л. С., 2014, С. 2-3; С. 6-7] та Хуторским А. В. у роботі «Педагогическая инноватика: методология, теория, практика» [Михайліченко М. В., Рудик Я. М., 2016, С. 53-55].

1. Інновації в залежності від сфери застосування:

- у змісті освіти (зміни у змісті навчальних програм, підручників, посібників тощо);
- у технології виховання і навчання (модифікація методик викладання та взаємодії в навчальному процесі);
- у організації освітньо-педагогічного процесу (зміна засобів і форм освітньо-виховного процесу);
- в управлінні освітою (оптимізація організації, структури та керівництва закладами освіти);
- в екології освіти (зміни в архітектурних рішеннях навчальних закладів, використання сучасних будівельних матеріалів, оновлення інтер'єру приміщень та ін.).

2. Нововведення в залежності від масштабу перетворень:

- часткові (поодинокі, локальні), такі, що не пов'язані між собою;
- модульні (група пов'язаних між собою часткових нововведень, що належать, скажімо, до однієї вікової групи дітей, однієї групи навчальних матеріалів тощо);
- системні (такі, що торкаються усього навчального закладу).

3. Нововведення в залежності від інноваційного потенціалу:

- модифікаційні (такі, що є пов'язаними із певним удосконаленням, модернізацією, видозміною, раціоналізацією того, що має свій аналог або прототип);

- комбінаторні (такі, що передбачають нове конструктивне рішення щодо поєднання елементів вже відомих методик, які в такому варіанті ще не використовували);

- радикальні, фундаментальні, глобальні, базові (нововведення, що є викликаними відкриттями, найчастіше запроваджуються у результаті творчої інтеграції вчених та наукових шкіл і сприяють створенню принципово нових навчальних засобів).

4. Нововведення в залежності від позиції щодо свого попередника:

- заміна (такі нововведення запроваджують замість якогось конкретного застарілого методу);

- скасування (припинення діяльності певних підрозділів, органів; скасування певної форми роботи, програми без заміни її іншою, якщо вона була визнана неперспективною з огляду на зміни у потребах розвитку закладу освіти або такою, що гальмує його);

- відкриття (тобто запровадження нової програми, нової технології, нового виду освітніх послуг тощо);

- ретровведення (повторне введення в обіг у закладі освіти програм, напрямків та ін., які існували в педагогічній практиці закладу раніше).

5. Нововведення в залежності від місця запровадження:

- в науці (оновлення теорії, зокрема педагогічної)

- в практиці (оновлення педагогічної програми).

6. Нововведення в залежності від часу запровадження:

- історичні (відродження елементів історико-педагогічної спадщини в нових умовах);

- сучасні (інновації сьогодення).

7. Нововведення в залежності від рівня прогнозування, планування та очікування,:

- очікувані (заплановані);

- неочікувані (незаплановані).

8. Нововведення в залежності від галузі педагогічних знань:

- виховні (у галузі виховання);

- дидактичні (у галузі навчання);

- історико-педагогічні (у галузі історії педагогіки) та ін.

Залежно від того, яка ознака буде взята у конкретному випадку, одні й ті самі освітні технології можна відносити до різних типологічних груп (двох чи навіть більше). Це обумовлено тим, що вони вибудовані на основі різноманітних підходів. Описана класифікація достатньо загальна, хоча враховує максимально всі можливі ознаки інновації. За умов певної (предметної) її адаптації вона може використовуватися в різних сферах [Алфімов Д. В., 2010].

Важливою складовою системи освіти, що є орієнтованою на європейську, вбачається впровадження численних сучасних освітніх технологій, головними аспектами яких є: технологізація наукових досліджень усіх видів (природничих, гуманітарних, хімічних, математичних, політологічних, соціальних, культурологічних тощо); перенесення головного обсягу державного фінансування зі сфери фундаментальних досліджень у сферу досліджень технологічних та у розвиток інформаційної та соціальної інфраструктури науки; постійна інтеграція та модернізація освітніх і науково-дослідних систем, підвищення престижу національної науки, технологій та освіти, їхня переорієнтація на ефективне вирішення проблем стійкого розвитку й протистояння загрозам дестабілізації у локальному й глобальному масштабах; впровадження сучасних мережевих та комп'ютерних технологій; продовження розробок і широке застосування нових інформаційно-освітніх технологій.

Основними напрямками такого процесу мають стати наступні:

- створення предметно-орієнтованих навчально-інформаційних середовищ, що передбачають використання різноманітних мультимедійних засобів, електронних підручників, систем гіпермедіа та ін.;
- широке застосування електронних засобів комунікації (комп'ютерних мереж, телевізійного, телефонного, супутникового зв'язку для швидкого та ефективного обміну інформацією);
- ознайомлення із правилами та тренування навичок «навігації» в інформаційному просторі;
- розвиток елементів дистанційної освіти.

Таким чином, головна проблема в класифікації освітніх технологій полягає у відсутності єдиного визначення самого терміну, а також суперечок щодо тотожності їх з педагогічними технологіями. Між тим, «освітні інновації» й «педагогічні інновації» не утворюють синонімічний

ряд категорій. Визначити між ними різницю можливо за умов розуміння цих категорій і виявлення спрямованості й цілей окремо освітніх і педагогічних інновацій. Ще одним важливим моментом є те, що більшість класифікацій є досить загальними через прагнення їх авторів врахувати максимальну кількість можливих ознак інновацій. Крім того, у більшості випадків, у них відсутня системність та ієрархічна побудова, що є основними ознаками класифікаційної системи як засобу встановлення зв'язків між поняттями або класами об'єктів.

За сукупністю ознак технології навчання поділяються на наступні.

1. За чинником розвитку психологічної сфери:

- біогенні (провідними є біологічні чинники);
- соціогенні (переважають соціальні чинники);
- психогенні (провідну роль відіграють психологічні чинники).

2. За філософською базою:

- ідеалістичні та матеріалістичні;
- метафізичні та діалектичні;
- релігійні та наукові;
- антигуманні та гуманістичні;
- теософські та антропософські;
- примусу та вільного виховання тощо.

3. За науковою концепцією засвоєння досвіду:

- асоціативно-рефлекторні;
- біхевіористські;
- розвивальні;
- сугестивні;
- нейролінгвістичні;
- гештальт технології та ін.

4. За ставленням до дитини:

- авторитарні;
- дидактоцентристські;
- особистісно-орієнтовані.

5. За орієнтацією на особистісні структури:

- операційні;
- інформаційні;
- евристичні;

- емоційно-художні й емоційно-моральні;
- технології саморозвитку;
- прикладні технології.

6. За типом організації та управління пізнавальною діяльністю:

- структурно-логічні технології навчання (посади́йне пропонування дидактичних завдань, варіантів способу їх виконання, оцінювання та діагностики отриманих результатів);
- інтеграційні технології (дидактичні системи, що покликані забезпечити інтеграцію знань і навичок із різних дисциплін, різних видів діяльності у вигляді інтегральних навчальних тем, курсів, навчальних проблем та інших форм організації навчального процесу);
- ігрові технології (форма взаємодії педагога й студентів, що сприяє формуванню навичок виконання завдань на основі компетентного вибору із альтернативних варіантів через реалізацію певного ігрового сюжету) [Новолокова Н. П., 2012; Самохин В. Ф., Чернолес В. П., 2006].

В освітньому процесі можуть бути використані ділові, рольові, театралізовані, комп'ютерні ігри, ігрове проектування, імітаційні вправи, та ін. Комп'ютерні технології застосовуються здебільшого в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі взаємодії в системі «вчитель – комп'ютер – учень» за допомогою тренінгових, інформаційних, розвивальних, контрольних та інших навчальних програм. Діалогові технології передбачають створення своєрідного комунікативного середовища, розширення простору для співробітництва на суб'єктивному рівні. Тренінгові технології являють собою систему діяльності що торкається відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів виконання типових завдань у процесі навчання – тести, розв'язання управлінських завдань, психологічні тренінги інтелектуального розвитку. Педагогами-практиками розробляються авторські технології, що часто поєднують у різних варіантах елементи вже апробованих технологій. Зазвичай, усі вони зорієнтовані на реалізацію змісту й досягнення мети різнорівневого та різнопрофільного навчання.

Для вибору адекватної технології у конкретно-історичних умовах навчання та побудови гнучкої технології навчання варто вивчити усе їх розмаїття та принципи застосування. Навчання основ безпеки та здоров'я з використанням усього спектру інноваційних технологій можливе за

умови тісної співпраці викладачів/педагогів із студентами/учнями. Лише за наявності чіткого розуміння можливостей зазначених технологій, розуміння принципів їх використання, зацікавленості всіх учасників освітнього процесу дасть позитивний ефект та покращить будь-який освітній процес, дозволить досягти високих результатів навчання та сформувати широкий спектр компетентностей.

Так, підготовка майбутніх учителів до ефективної педагогічної взаємодії із учнями та студентами передбачає оволодіння навичками конструктивного вирішення педагогічних суперечок і конфліктів на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин, зокрема, діалогічним підходом у педагогічній конфліктології. Діалогічний підхід відкриває можливості розгляду діалогу у якості спрямованого руху партнерів до можливого примирення, усвідомлення основних принципів та уявлень даного підходу сприяє кращому розумінню природи конфлікту. Діалог в конфліктній ситуації має реалізовуватись у формі обговорення, дискусії, що дозволяє виявити нові грані у поглядах своїх та свого опонента і тим самим, можливо, прийти до нового, більш глибокого, розуміння позицій учасників та їхніх особистостей. Діалогічний підхід у парадигмі суб'єкт-суб'єктних відносин підкреслює важливість рефлексивно-емпатійної позиції особистості в конфлікті, наголошує на необхідності розвитку позитивного та конструктивного сприймання конфлікту і ставлення до нього. Діалог як принцип спілкування надає міжособистісному конфлікту конструктивного характеру, дозволяє йому стати джерелом розвитку особистісних сенсів, цінностей, формуванню культури міжособистісної взаємодії [Ярослав Л. О., 2017].

Також ефективна підготовка майбутнього педагога до взаємодії із учнями та студентами на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії передбачає оволодіння сучасними педагогічними технологіями, під якими загалом розуміють сучасні методи, за допомогою яких функціонує весь процес викладання і засвоєння знань на основі технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що ставлять своїм завданням оптимізацію форм навчання і виховання, та певні сукупності засобів й прийомів, форм взаємодії викладача й учня, що забезпечують високу ефективність функціонування усієї педагогічної системи й ефективне досягнення поставленої педагогічної мети [Гончар О. В., 2012].

Провідною сучасною педагогічною технологією, в основі якої закладена суб'єкт-суб'єктна взаємодія, є *інтерактивне навчання*, що розглядається як варіант організації педагогічної взаємодії в ході навчального процесу методом занурення у спілкування, і головними особливостями якого є наступні:

- процес навчання відбувається в груповій спільній діяльності, де група розглядається як суспільство в мініатюрі, тобто навички спільної роботи та міжособистісного спілкування, отримані у ході навчання, студент у подальшому зможе використовувати у реальній професійній діяльності (тобто вирішуються три завдання: пізнавальне, комунікативно-розвивальне, соціально-орієнтовне);

- важливість навчитися виявляти позитивні та негативні зразки взаємодії, тобто опанувати навички попередження виникнення конфліктів, не перенесення робочого конфлікту на міжособистісні стосунки поза площиною ділового спілкування, демонстрації переваг та результативності роботи згуртованої групи (важливість приділення уваги у першу чергу не змістовим помилкам, а саме ходу взаємодії, тобто апелювання до людських якостей – доброзичливості, толерантності, чемності та ін.);

- дотримання діалогічних форм взаємодії, безперервного діалогу;

- вирішення нестандартної постановки проблеми у ході внутрішньогрупової співпраці;

- зникнення більш вираженої в навчальній взаємодії асиметричності позицій викладача і студента, ніж у ході виховної; викладач постає ініціатором вирішення навчальних завдань, та координатором процесу спілкування, інтерпретатором досягнення групової мети (результату).

Педагогічна взаємодія, що застосовує принципи суб'єкт-суб'єктного підходу, є тьюторство, в основі якого лежить середньовічна традиція диспутів та наукових сперечань. Тьютор, тобто викладач-педагог, допомагає учневі в розвитку здібностей логічного мислення і розуміння навчальної інформації, отриманої в ході лекцій та в результаті роботи в бібліотеці. Тьютор – це керівник і викладач в одній особі. В Україні сьогодні тьюторство співвідноситься більшою мірою із дистанційними формами навчання.

Усе більшого розповсюдження зазнає також така технологія, як коучинг, яка здобула велике визнання та поширення наприкінці 90-х рр.

Під коучингом розуміють таку систему психолого-педагогічних методів, що сприяють встановленню балансу співпраці в групі завдяки цілеспрямованій та динамічній комунікації учасників для досягнення певних цілей. Оскільки будь-яка співпраця у вищій школі або в реальній професійній діяльності неможлива без процесу комунікації, науковці звернули увагу на коучингові вміння, зокрема їх комунікативну складову, тобто уміння встановити клімат довіри, конструктивно сприймати доводи співрозмовника, емпатією, здатністю чітко формулювати ідеї й стимулювати самомотивацію [Гончар О. В., 2012].

Слід підкреслити, що до інноваційних технологій навчання основ безпеки та здоров'я можна віднести ігрові, проєктні, тренінгові, інформаційно-комунікативні технології, технології кооперативного навчання тощо. Деталі використання зазначених технологій описані у методичних вказівках С. Гвоздій [2021].

3.2. Методика навчання осіб з особливими освітніми потребами щодо питань безпеки та здоров'я

Зміни, що відбуваються в останні десятиліття в гуманітарній сфері життя суспільства, проявляються в посиленні уваги до проблем безперервної загальної та професійної освіти та соціальної інтеграції людей з особливими освітніми потребами. Соціальна політика нашої держави в цілому орієнтується на створення для таких людей рівних з іншими громадянами можливостей участі у всіх сферах життя сучасного суспільства. Тому однією із соціально значущих проблем педагогічної науки і практики на цей час є питання навчання студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладів вищої освіти [Байда, 2012].

Термін «особи з особливими потребами» був запропонований у Саламанкській декларації, де зазначається, що «особливі потреби» стосуються всіх осіб, чиї потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, пов'язаних із навчанням [Байда, 2012].

Закон України «Про вищу освіту» визначає осіб з особливими освітніми потребами осіб, які потребують додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти; створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним

супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури вищого навчального закладу з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я; належної державної підтримки підготовки фахівців з числа осіб з особливими освітніми потребами на основі створення для них вільного доступу до освітнього процесу та забезпечення спеціального навчально-реабілітаційного супроводу [Данілявічутє, 2013].

В освітньому законодавстві зазначено, що особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади. До даної категорії відносять обдаровані особи або які мають труднощі в навчанні, незадовільний стан здоров'я або інвалідність, поведінкові та емоційні порушення, тривалу відсутність на заняттях [Миронова 2016]. При цьому обдарування розглядаються в якості особливої потреби, якщо студент має потенціал для досягнення видатних результатів (загальні інтелектуальні здібності, академічні здібності, творче мислення, лідерські здібності, здібності до образотворчого або акторського мистецтва, психомоторні здібності тощо) [Колупаєва, 2009].

Це призводить до необхідності адаптації змісту занять, скорочення тривалості занять, зміни навчального навантаження, добору навчального середовища (навчальні посібники, навчальні приміщення, мова спілкування, зокрема, мова жестів або інші альтернативні засоби спілкування, персонал підтримки, педагоги зі спеціальною підготовкою).

Базуючись на численних дослідженнях з проблеми інклюзивної освіти, треба зазначити, що виділяють наступні групи студентів з особливими освітніми потребами, які потребують особливого підходу в процесі навчання:

соціальна (складна життєва ситуація): біженці, переселенці, студенти-сироти, студенти-жертви збройних і міжнаціональних конфліктів, жертви екологічних і техногенних катастроф, жертви стихійних лих, студенти, які проживають в малозабезпечених сім'ях, маргінали;

географічна: студенти – іноземці;

психологічна: студенти, що потребують психологічної допомоги, жертви насильства та з відхиленнями в поведінці;

порушення здоров'я (фізичного та психічного): студенти з інвалідністю (проблеми зору, слуху, ДЦП, мовленнєвими порушеннями) та з незначними психічними відхиленнями (емоційно-вольовими порушеннями та з аутизмом), а також що потребують фізичної реабілітації;

старший (зрілий) вік;

вагітність;

обдарованість: талановиті студенти які потребують спеціальних освітніх програм підвищеної складності, а також які мають високі спортивні або художні досягнення;

належність до меншин: студенти, які належать до релігійних організацій, мовних та етнічних меншин [Миронова, 2016].

В Україні відзначається неухильне зростання загального числа інвалідів, частка яких в структурі населення збільшилась за останні 15 років вдвічі (до 2,6 млн. осіб, в тому числі 168 тис. дітей). Викликає занепокоєння, що на 450 тис. вагітностей народжується 150 тис. дітей з вродженими порушеннями [Данілявічутє, 2013].

Таким чином, зростає кількість студентів із порушенням фізичного та психічного здоров'я. Так, якщо у 2005 році кількість студентів з особливими освітніми потребами складала 3447 осіб, 2013 році – 1381, то у 2020 році– 16345 осіб, це лише студенти, які мають порушення фізичного та психічного здоров'я. Саме студенти з вадами психофізичного розвитку потребують особливої уваги при здобутті якісної вищої освіти. Це вимагає від закладу вищої освіти (ЗВО) зосередження зусиль на створенні відповідних умов доступу і супроводу навчання студентів з особливими потребами. Формування питань з безпеки та здоров'я студентів набуває особливого значення, оскільки студенти, з одного боку, входять у групу ризику стосовно стану здоров'я, з іншого, за останнє десятиріччя у світі спостерігається тенденція до погіршення здоров'я молоді. Саме тому особливу увагу треба звернути на методику навчання студентів з особливими освітніми потребами щодо питань безпеки та здоров'я.

Такі умови визначають інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права

людини на освіту та права здобувати її за місцем проживання (або на території країни), що передбачає навчання особи з особливими освітніми потребами в умовах університету.

Інклюзивне навчання – це процес, що базується на системно організованому та багатовимірному конструкті, в основі якого суб’єктна взаємодія. Успішність цієї взаємодії залежить від усвідомлення переваг, що їх мають усі суб’єкти освітнього процесу від реалізації інклюзивної практики [Колупаєва, 2009].

Інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів реалізації прийомів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [Колупаєва, 2009].

Інклюзивний освітній заклад – це заклад освіти, який відкритий для навчання всіх людей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей [Порошенко, 2019]. Цей заклад забезпечує безбар’єрне фізичне середовище, адаптує навчальні програми та плани, методи й форми навчання, тим самим надаючи можливість усім студентам успішно навчатись, в тому числі і дітям, і молоді з особливими освітніми потребами; залучає батьків до співпраці; співпрацює з фахівцями з метою надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб.

У сучасній освітній практиці в Україні поняття «інклюзивне навчання» поки що переважно використовується стосовно студентів з особливостями психофізичного розвитку [Колупаєва, 2009]. Наразі таке звуження трактування пояснюється тим, що інклюзивні процеси в Україні перебувають на першому еволюційному етапі. Ще одна ознака полягає в значно меншому акцентуванні уваги на необхідності адаптації та модифікації для досягнення залучення студентів з певними відмінностями в освітнє середовище, а також доволі фрагментарна розробка теоретичних і практичних аспектів, що стосуються розуміння статусно-рольових позицій усіх суб’єктів інклюзивного навчання.

Інклюзивне навчання як освітній особистісно орієнтований процес передбачає залучення студентів в загальноосвітнє середовище, забезпечення доступності освітніх програм шляхом диверсифікації різноманітних форм та методів, забезпечення гнучкості курикулуму, адаптації дидактичних технологій та надання додаткових освітніх послуг і підтримки.

Умовами якісного інклюзивного навчання є:

- визначення особливих освітніх потреб студента;
- підвищення кваліфікації викладачів стосовно методики навчання даної категорії студентів;
- створення інклюзивного освітнього середовища;
- надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг;
- здійснення психолого-педагогічного супроводу протягом усього періоду навчання [Порошенко, 2019].

Основними проблемами доступності до вищої освіти для осіб з особливими освітніми потребами чи інвалідністю (насамперед інклюзивної освіти), інтеграція їх в освітнє та соціальне середовище, які мають різний масштаб та характер, є:

- недостатній рівень якості загальної середньої створює перешкоди при їх вступі до закладів вищої освіти;
- відсутність умов для сумісництва фахової підготовки інвалідів та їх медичної реабілітації;
- недостатня розробленість нормативно-правової бази щодо освіти інвалідів;
- незабезпеченість безбар'єрного архітектурного середовища при навчанні інвалідів;
- недостатній рівень забезпечення студентів-інвалідів адаптивними технічними засобами навчання (різноманітним сурдо-, тифлотехнічним та іншим адаптивним обладнанням);
- недостатній рівень забезпечення студентів-інвалідів навчально-методичною літературою, адаптованою до їх психофізіологічних потреб;
- недостатній рівень розвитку суспільної свідомості щодо розуміння проблем та потреб інвалідів;
- недостатня консолідація зусиль інвалідів (в силу суб'єктивних, так і об'єктивних обставин) у частині відстоювання своїх прав, у тому числі й права на здобуття освіти [Порошенко, 2019].

В основі навчання студентів з особливими освітніми потребами головне місце відводять принципам навчання.

В принципах навчання зображені основні сторони закономірностей і виражені вимоги до змісту, організації та методики навчання. Вони мають

характер найзагальніших вказівок, правил, норм, що регулюють процес навчання і забезпечують його відповідність положенням педагогічної науки.

Визначаючи систему принципів дидактики, слід враховувати, що процес навчання у вищій школі має свою специфіку: навчання у закладах вищої освіти — це професійне навчання на основі загальної освіти студентів (по. Л. Клінберг). Навчання у вищій школі проводиться переважно в освітніх установах, які одночасно є дослідницькими установами, навчання в університеті в цілому відрізняються від форм викладання і навчання в школі. При навчанні студентів з особливими освітніми потребами слід враховувати особливості стану (захворювання) та залежно від цього добирати принципи та методи навчання.

Всі принципи навчання пов'язані один з одним, тому вони можуть бути представлені як цілісна система, що складається із сукупності змістовних і процесуальних (або організаційно-методичних) принципів.

З усіх праць по роботі над формулюванням і систематизацією принципів навчання особливо виділяються роботи наступних вчених: Я. А. Коменський, А. Дістервег, К. Д. Ушинський [Аксёнова, 2001].

Дослідження вчених при навчанні студентів з особливими освітніми потребами зазначили, що головним принципом навчання даної категорії є *специфічний* принцип, який сформувався в результаті виникнення спеціальної освіти – навчання студентів з психічними та фізичними особливостями.

Специфічний принцип поділяється на: принцип предметності; принцип єдності наук; принцип одноразового розвитку слухового сприйняття і усного мовлення; принцип активного мовного спілкування; принцип системності; принцип системності супроводу; принцип науковості; принцип інтегративності; принцип безперервності; принцип позитивно-ресурсної комплексності; принцип адаптивності; принцип превентивності; принципи індивідуального і диференційованого підходів [Аксёнова, 2001].

Перший з перерахованих вище принципів, принцип предметності, передбачає предметно-практичну орієнтованість освітнього процесу глухих і слабчуючих осіб. Навчальна діяльність повинна бути різносторонньою і повноцінною, вона повинна спиратися на практику.

Принцип єдності наук говорить: основи наук повинні засвоюватися паралельно з основами мови. Слабочуючі мають можливість розуміти мову. Загальний рівень мовного розвитку дуже впливає на здатність студентів до засвоєння будь-якого наукового матеріалу. Цей принцип міцно пов'язаний з попереднім. Обидва вони спрямовані на розвиток у глухих і слабочуючих цілого ряду розумових здібностей, які йдуть на додаток до загальної освіти. Формула «корекційний курс + освітній курс» для таких дітей – це формула успіху.

Принцип одноразового розвитку слухового сприйняття та усного мовлення знайшов відображення в попередніх двох принципах, але все ж вимагає виділення в окремий пункт. Він спрямований на розвиток у студента двох умінь: вільно розуміти звернену до нього мову та говорити виразно, розбірливо та виразно.

Принцип активного мовного спілкування покликаний заохочувати студентів з ООП до спілкування за допомогою мови. Тому часто в спеціальному навчанні нечуючих студентів використовується моделювання ситуацій, в яких особи з ООП могли б попрактикуватися в зверненні до інших людей, умінні формулювати запитання і відповідати на них і так далі.

Принцип системності передбачає, що психолого-педагогічний супровід вибудовується як системна діяльність, яка побудована на сучасних досягненнях в області психології та педагогіки та є взаємозв'язком і взаємозумовленістю окремих компонентів супроводу.

Принцип системності супроводу реалізується також через єдність комплексної діагностики, розвитку та корекції – визначення основних завдань і заходів з надання допомоги студентам з ООП, які навчаються в університеті. До системо-утворюючих чинників належить соціальна ситуація розвитку студента, адекватне навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, координованість зусиль, командний стиль організованого психолого-педагогічного супроводу.

Принцип науковості відображає використання сучасних наукових підходів, методів діагностики та корекції розвитку особистості того, хто навчається з особливими освітніми потребами.

Принцип інтегративності передбачає інтеграцію різних технологій, методів, методик, дидактичних прийомів в процесі психолого-педагогічного супроводу студентів з ООП.

Принцип безперервності – організація супроводу осіб з особливими освітніми потребами на всіх етапах навчання в університеті.

Принцип позитивно-ресурсної діагностики – виявлення чинників, що дозволяють вирішувати завдання психолого-педагогічного супроводу осіб з ООП на всіх етапах навчання.

Принцип комплексності передбачає взаємозв'язок і координацію діяльності різних фахівців, всіх учасників освітнього процесу у вирішенні завдань психолого-педагогічного супроводу: викладачів, кураторів студентських груп, педагогів-психологів, адміністрації та ін.

Принцип адаптивності – передбачає врахування і приведення основних параметрів соціальних і особистісних характеристик студентів з особливими освітніми потребами в стан динамічної відповідності з умовами вузівського середовища як зовнішнього чинника по відношенню до студента, розробку засобів оптимізації процесу адаптації.

Принцип превентивності – попередження виникнення проблемних ситуацій розвитку особистості і навчання в університеті.

Надзвичайно важливим є принципи *індивідуального та диференційованого підходів в основі котрих полягає диференційне викладання*. Тільки з огляду на особливості розвитку даного конкретного студента з ООП можливо забезпечити йому комфортні умови для розвитку.

При навчанні студентів з особливими освітніми потребами важливо застосовувати диференційне викладання з урахуванням в навчальному процесі таких студентських характеристик:

– рівень підготовленості – через варіювання темпу навчання та міри складності матеріалу;

– індивідуальний стиль навчання – через організацію різноманітних видів діяльності, для того щоб студенти отримували та опрацьовували інформацію в різні способи і на різних рівнях;

– інтереси – через опору на зацікавлення та бажання опанувати певну тему чи виробити конкретне вміння [Таранченко, 2012].

Ці аспекти беруться до уваги під час планування, організації навчання, зваженого варіювання змісту, процесу та продуктів навчальної діяльності, передбачених окремим розділом програми чи темою.

Сутність диференційованого викладання полягає в:

– оцінюванні кожного студента, в тому числі з'ясуванні рівня його підготовленості, інтересів, бажаного способу вивчення матеріалу, особливих освітніх потреб;

– пристосуванні методик викладання та організації процесу навчання для задоволення потреб студентів з використанням адаптації: навчального змісту, процесу, продукту навчальної діяльності, навчального середовища; відповідних навчальних стратегій [Мартинчук, 2010].

Перш ніж планувати диференційоване викладання, необхідно усунути всі можливі бар'єри для навчання та організувати належне навчальне середовище, що визначають 5 базових елементів (фізичне середовище, матеріали, ресурси, методики, очікувані результати навчання). Усі складові ретельно опрацьовуються заздалегідь, оскільки саме вони забезпечують доступність навчання [Таранченко, 2012].

Інклюзивне навчання передбачає доступ студентів до єдиного курикулуму. Проте міра досягнення ними результатів може варіюватися. Водночас педагог має визначитися щодо того, чи можуть студенти виконувати одну й ту саму навчальну діяльність:

а) досягти однакових результатів у межах однієї програми;

б) досягти очікуваних результатів на різних рівнях у межах однієї програми;

в) досягти очікуваних результатів за різними програмами [Єфімова, 2011].

Для ефективного навчання необхідно пропонувати певний набір навчальних завдань та видів діяльності, розроблених на основі різних варіантів диференціації.

Саме диференціація дає змогу розробляти навчальні завдання відповідно до потреб студентів. Залежно від того, на якому рівні він перебуває, яким чином краще засвоює матеріал, які особливі потреби має тощо, педагог обирає найбільш відповідні для нього способи і засоби навчання.

Диференціація досягається шляхом:

- різних текстів;
- надання різних видів підтримки та допомоги різного ступеня;
- установлення різних вимог стосовно результатів навчальної діяльності (продуктів навчальної діяльності);
- організації роботи з акцентом на різні здібності студентів;

- вибору матеріалів і методик відповідно до різних інтересів;
- використання різних завдань у межах визначеного курикулуму [Колупаєва, 2012].

Методи та прийоми варіантів диференціації в навчанні студентів з особливими освітніми потребами:

– різнорівневі завдання – навчання основних навичок на різних рівнях складності. Зміст і завдання програми залишаються однаковими, але процес та продукт змінюються;

– стиснення – зміна матеріалу вивчення, зважаючи на те, як саме виконували подібні навчальні завдання раніше;

– групи за інтересами – створюються для задоволення конкретного інтересу студента та забезпечення відповідного навчального досвіду. Надання можливості вибору може слугувати для них суттєвою мотивацією в навчанні;

– робота у складі різних груп – залежно від рівня складності завдань та змісту матеріалу. Студентів групують залежно від рівня готовності, на основі інтересів та особливостей навчання. Групи можуть формуватися викладачем або ж обиратися безпосередньо студентами. Такий підхід дає змогу студентам з особливими освітніми потребами працювати з різними одногрупниками та запобігає закріпленню стереотипних ярликів («здібний», «що відстає», покращує самооцінку тощо);

– «угоди» чи «контракти» на навчання – це домовленість між студентом та викладачем, в якій визначаються певні навички, що ними має оволодіти студент, а також необхідні для виконання завдання; водночас самостійно визначає, яким чином він цього досягне та як і коли виконуватиме завдання. Такий підхід дає ООП змогу працювати у відповідному темпі, враховує стиль навчання, мотивує на самостійну працю, опанування навичок планування та самоорганізацію, а також дозволяє відпрацювати набуті навички;

– «дошки вибору» – це органайзери, що містять перелік різноманітних видів занять (завдань), з яких студенти можуть обирати одне завдання або кілька завдань, необхідних для набування певної навички (або кількох різних навичок) для створення навчального продукту. Органайзери можна створювати для вивчення окремої теми з певного предметного курсу [Сак, 2010].

Для того щоб диференційоване викладання стало ефективним, викладачу необхідно:

- зрозуміти індивідуальні особливості студентів;
- визначити рівень підготовленості студентів з ООП та їх прогрес у напрямі індивідуальних і групових завдань;
- організувати можливості здобуття навчального досвіду з урахуванням виявлених особливих освітніх потреб;
- заздалегідь передбачати можливі проблеми за виконання певної діяльності чи завдання і структурувати роботу таким чином, щоб запобігти виникненню проблем;
- варіювати види й умови діяльності студентів ООП;
- організувати матеріал предмета та групувати його навколо ключової інформації, понять і навичок;
- забезпечувати широкий вибір матеріалів та отримувати їх з усіх можливих джерел;
- організувати простір і матеріали;
- давати чіткі вказівки;
- делегувати студентам з особливими освітніми потребами певну частку відповідальності за процеси навчання й викладання, попередньо переконавшись у тому, що вони до цього готові;
- у процесі навчання створювати ситуацію успіху;
- формувати в групі відчуття спільноти [Сак, 2010].

Під час навчального процесу в інклюзивному середовищі використовуються педагогічні підходи, що є ефективними для студентів ООП. Зокрема, такі три: традиційне інтенсивне навчання, формування когнітивних стратегій, навчання у співпраці/кооперативне навчання. У диференційованому викладанні гнучко та послідовно застосовуються методи всіх трьох підходів. Кожен з них охоплює низку методів, що і визначають стратегію викладання. Для вирішення конкретних стратегічних завдань навчання (для групи в цілому, окремого студента) добираються методи, найбільш придатні для такого випадку.

Також при навчанні студентів особливими освітніми потребами слід врахувати *методи та прийоми* навчання.

Методи навчання – це способи спільної діяльності викладача і студентів, спрямовані на вирішення завдань навчання.

Прийом – це складова частина або окрема сторона методу. Окремі прийоми можуть входити до складу різних методів.

В процесі навчання методи і прийоми застосовуються в різних поєднаннях. Один і той же спосіб діяльності студентів в одних випадках виступає як самостійний метод, а в інших – як прийом навчання.

У сучасній дидактиці виділяють наступну класифікацію методів навчання:

- словесні методи (джерелом є усне або друковане слово);
- наочні методи (джерелом знань є спостережувані предмети, явища; наочні посібники);
- практичні методи (студенти отримують знання і виробляють вміння і навички, виконуючи практичні дії);
- методи проблемного навчання.

Словесні методи займають провідне місце в системі методів навчання. Словесні методи дозволяють в найкоротший термін передати більшу за обсягом інформацію, поставити перед студентами з ООП проблеми і вказати шляхи їх вирішення. Слово активізує уяву, пам'ять, почуття студентів. Словесні методи поділяються на наступні види: розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, лекція, робота з книгою.

Розповідь – усне образне та послідовне викладання невеликого за обсягом матеріалу. Тривалість розповіді за часом 20-30 хвилин. Метод викладу навчального матеріалу відрізняється від пояснення тим, що він носить розповідний характер і застосовується при повідомленні студентами фактів, прикладів, опису подій, явищ, досвіду роботи підприємств, при характеристиці літературних героїв, історичних діячів, вчених. Розповідь може поєднуватися з іншими методами: поясненням, бесідою, вправами. Часто розповідь супроводжується демонстрацією наочних посібників, дослідів, діафільмів і кінофрагментів, фотодокументів [Бабанський, 1988].

До розповіді, як методу викладу нових знань, зазвичай пред'являється ряд педагогічних вимог:

- розповідь повинна забезпечити ідейно-моральну спрямованість викладання;
- містити тільки достовірні і науково перевірені факти;
- включати достатню кількість яскравих і переконливих прикладів, фактів, які доводять правильність висунутих положень;

- мати чітку логіку викладу;
- бути емоційним;
- викладатися простою і доступною мовою;
- відображати елементи особистої оцінки і відносини викладача до викладання фактів, подій [Аксёнова, 2001].

Пояснення. Під поясненням слід розуміти словесне тлумачення закономірностей, істотних властивостей досліджуваного об'єкта, окремих понять, явищ. Пояснення — це монологічна форма викладу.

Використання методу пояснення вимагає: послідовного розкриття причинно-наслідкових зв'язків, аргументації і доказів; використання порівняння, зіставлення, аналогії; залучення яскравих прикладів; бездоганну логіку викладу.

Бесіда – діалогічний метод навчання, при якому викладач шляхом постановки ретельно продуманої системи питань підводить студентів до розуміння нового матеріалу або перевіряє засвоєння вже вивченого. Бесіда відноситься до найбільш поширених методів дидактичної роботи [Аксёнова, 2001].

Викладач, спираючись на знання і досвід студентів, після постановки питань підводить їх до розуміння і засвоєння нових знань. Питання ставляться перед всією групою, і після невеликої паузи (8-10 секунд) називається ім'я студента. Це має велике психологічне значення – вся група готується до відповіді. Якщо студент не може відповісти, не слід «витягати» з нього відповідь – краще викликати іншого.

Залежно від мети заняття застосовуються різні види бесіди: евристична, яка відтворює, систематизує:

евристична бесіда (від грецького слова «еврика» – знайшов, відкрив) застосовується при вивченні нового матеріалу;

відтворююча бесіда (контрольно-перевірочна) має на меті закріплення в пам'яті студентів раніше вивченого матеріалу і перевірку ступеня його засвоєння;

систематизуюча бесіда проводиться з метою систематизації знань студентів після вивчення теми або розділу на узагальнюючих заняттях.

Однією з різновидів бесіди є співбесіда. Вона може проводитися як з групами в цілому, так і з окремими групами студентів [Аксёнова, 2001].

Успіх проведення бесід багато в чому залежить від правильності постановки питань. Питання повинні бути короткими, чіткими,

змістовними, сформульованими так, щоб будили думку студента. Не слід ставити подвійних питань, що підкажуть або наштовхують на вгадування відповіді.

У цілому, метод бесіди має такі переваги:

- активізує студентів;
- розвиває їх пам'ять і мову;
- робить відкритими знання студентів;
- має велику виховну силу;
- є хорошим діагностичним засобом.

Дискусія як метод навчання заснований на обміні поглядами з визначеної проблеми, причому ці погляди відображають власну думку учасників або спираються на думку інших осіб. Цей метод доцільно використовувати в тому випадку, коли студенти мають значний ступінь зрілості і самостійності мислення, вміють аргументувати, доводити і обґрунтовувати свою точку зору. Добре проведена дискусія має навчальну і виховну цінність: вчить глибшого розуміння проблеми, вміння захищати свою позицію, рахуватися з думкою інших.

Робота з підручником і книгою – найважливіший метод навчання. Робота з книгою здійснюється головним чином під керівництвом викладача або самостійно. Існує ряд прийомів самостійної роботи з друкованими джерелами [Бабинський, 1988].

Лекція як метод навчання являє собою послідовний виклад викладачем теми або проблеми, при якому розкриваються теоретичні положення, закони, повідомляються факти, події і дається аналіз їх, розкриваються зв'язки між ними. Висуваються і аргументуються окремі наукові положення, висвітлюються різні точки зору з досліджуваної проблеми і обґрунтовуються правильні позиції [Бабина, 2015].

Лекція – самий економічний шлях отримання інформації студентами, так як в лекції педагог може повідомити наукові знання в узагальненому вигляді, почерпнуті з багатьох джерел і яких ще немає в підручниках [Ягупов, 2002]. Лекція, крім викладу наукових положень, фактів і подій, несе в собі силу переконань, критичної оцінки, показує студентам логічну послідовність розкриття теми, питання, наукового положення.

На занятті лекційний матеріал об'єднується з творчими роботами студентів.

Завдання кожного викладача не тільки дати готові завдання, а й вчити студентів добувати їх самостійно.

Самостійна робота – важливий і необхідний етап в організації занять і її необхідно продумувати найбільш ретельно. Не можна, наприклад, «відіслати» студентів до глави підручника і просто запропонувати їм законспектувати її. Особливо якщо перед вами першокурсники, та ще слабка група. Найкраще дати спочатку ряд опорних питань. При виборі виду самостійної роботи треба підходити до студентів диференційно, враховуючи їх можливості [Бабинський, 1988].

Семинар – один із ефективних методів проведення занять .

Семинарські заняття забезпечують:

рішення, поглиблення, закріплення знань, отриманих на лекції і в результаті самостійної роботи;

формування і розвиток навичок творчого підходу до оволодіння знаннями і самостійного викладу їх перед аудиторією;

розвиток активності студентів в обговоренні питань і проблем, поставлених на обговорення семінарського заняття;

семінарам властива також функція контролю знань [Бабинський, 1988].

Наочні методи навчання.

Під наочними методами навчання розуміються такі методи, при яких засвоєння навчального матеріалу знаходиться в істотній залежності від застосовуваних у процесі навчання наочного посібника і технічних засобів. Наочні методи використовуються у взаємозв'язку зі словесними і практичними методами навчання.

Наочні методи навчання умовно можна поділити на дві великі групи: метод ілюстрацій і метод демонстрацій.

Метод ілюстрацій передбачає показ студентам ілюстрованих посібників: плакатів, таблиць, картин, карт, малюнків на дошці та ін.

Метод демонстрацій зазвичай пов'язаний з демонстрацією приладів, дослідів, технічних установок, кінофільмів, діафільмів та ін.

При використанні наочних методів навчання необхідно дотримуватися ряду умов:

застосовувана наочність повинна відповідати віку студентів;

наочність повинна використовуватися в міру і показувати її слід поступово і тільки у відповідний момент занять; спостереження має бути

організовано таким чином, щоб студенти могли добре бачити демонстрований предмет;

необхідно чітко виділити головне, істотне при показі ілюстрацій;

детально продумати пояснення, що даються в ході демонстрації явищ;

демонстрована наочність повинна бути точно погоджена з змістом матеріалу;

залучати самих студентів до знаходження бажаної інформації в наочному посібнику [Аксёнова, 2001].

Методи практичного навчання.

Практичні методи навчання засновані на практичній діяльності студентів. Цими методами формуються практичні вміння і навички. До практичних методів відносяться вправи, лабораторні та практичні роботи.

Під вправами розуміють повторне (багаторазове) виконання розумової або практичної дії з метою заволодіння або підвищення його якості. Вправи застосовуються при вивченні всіх предметів і на різних етапах навчального процесу. Характер і методика вправ залежить від особливостей навчального предмета, конкретного матеріалу, досліджуваного питання і віку студентів [Марусмева, 2015].

Вправи за своїм характером поділяються на усні, письмові, графічні та навчально-трудові. При виконанні кожного з них студенти роблять розумову і практичну роботу.

За ступенем самостійності студентів при виконанні вправ виділяють: вправи з відтворення відомого матеріалу з метою закріплення – відтворюючі вправи; вправи по застосуванню знань у нових умовах – тренувальні вправи.

Творчі роботи студентів. Виконання творчих робіт є важливим засобом розвитку творчих здібностей студентів, формування навичок цілеспрямованої самостійної роботи, розширення і поглиблення знань, вміння використовувати їх при виконанні конкретних завдань. До творчих робіт студентів відносяться: написання рефератів, творів, рецензій, розробка курсових і дипломних проектів, виконання малюнків, ескізів та інших творчих завдань.

Лабораторні роботи – це проведення студентами за завданням викладача дослідів з використанням приладів, застосуванням інструментів

та інших технічних пристосувань, вивчення студентами будь-яких явищ за допомогою спеціального обладнання [Кравченко, 2014].

Практичне заняття – це основний вид навчальних занять, спрямований на формування навчальних і професійних практичних умінь і навичок [Кравченко, 2014].

Методи проблемного навчання.

Проблемне навчання передбачає створення проблемних ситуацій, умов, при яких необхідні процеси активного мислення, пізнавальної самостійності студентів, знаходження нових невідомих ще способів і прийомів виконання завдання, пояснення ще непізнаних явищ, подій, процесів.

Залежно від рівня пізнавальної самостійності студентів, ступеня складності проблемних ситуацій і способів їх вирішення розрізняють наступні методи проблемного навчання.

Виклад з елементами проблемності. Цей метод передбачає створення одиничних проблемних ситуацій незначної складності. Викладач створює проблемні ситуації лише на певних етапах занять з тим, щоб викликати інтерес студентів до досліджуваного питання, сконцентрувати їх увагу на своїх словах і діях. Проблеми вирішуються по ходу викладу нового матеріалу самим викладачем. При використанні в навчанні даного методу роль студентів досить пасивна, рівень їх пізнавальної самостійності невисокий [Махмутов, 1977].

Пізнавально-проблемний виклад. Суть даного методу полягає в тому, що викладач, створюючи проблемні ситуації, ставить конкретні навчально-пізнавальні проблеми і сам в процесі викладу матеріалу здійснює показове рішення поставлених проблем. На такому занятті викладач використовує широке коло методичних прийомів – створення проблемної ситуації з метою постановки і вирішення навчально-пізнавальної проблеми: пояснення, розповідь, застосування технічних засобів і наочних навчальних посібників [Махмутов, 1977].

Проблемно-діалогічний виклад. Викладач створює проблемну ситуацію. Рішення проблеми йде спільними зусиллями викладача та студентів. Найбільш активна роль студентів проявляється на тих етапах вирішення проблеми, де потрібне застосування вже відомих їм знань. Цей метод створює досить широкі можливості для активної творчої, самостійної пізнавальної діяльності студентів, забезпечує тісний

зворотний зв'язок у навчанні, студент звикає висловлювати свої думки вголос, доводити і відстоювати їх, що, як не можна краще, виховує активність його життєвої позиції [Махмутов, 1977].

Евристичний або частково-пошуковий метод застосовується тоді, коли викладач ставить за мету навчити студентів окремих елементів самостійного вирішення проблеми, організувати і вести силами студентів частковий пошук нових знань [Махмутов, 1977].

Дослідницький метод. У діяльності викладача при застосуванні дослідницького і евристичних методів мало відмінностей. Обидва методи з точки зору побудови їх змісту ідентичні. Як і евристичний, так і дослідницький, методи передбачають постановку навчальних проблем і проблемних завдань; управління викладачем навчально-пізнавальною діяльністю студентів, а студенти в тому і в іншому випадку засвоюють нові знання, в основному шляхом вирішення навчальних проблем [Шуმიловская, 2011].

При навчанні студентів з ООП головну роль грає добір методів навчання.

У педагогічній науці на основі вивчення та узагальнення практичного досвіду викладачів склалися певні підходи до вибору методів навчання в залежності від різного поєднання конкретних обставин і умов протікання навчально-виховного процесу.

Вибір методу навчання залежить:

- від загальних цілей освіти, виховання і розвитку студентів та провідних установок сучасної дидактики;
- від особливостей досліджуваного предмета;
- від особливостей методики викладання конкретної навчальної дисципліни і визначаються специфікою її вимог до відбору загально-дидактичних методів;
- від мети, завдань і змісту матеріалу конкретного заняття;
- від часу, відведеного на вивчення того чи іншого матеріалу;
- від вікових особливостей студентів;
- від рівня підготовленості студентів (освіченості, вихованості та розвитку);
- від матеріальної оснащеності навчального закладу, наявності обладнання, наочних посібників, технічних засобів;

- від особливих освітніх потреб;
- від можливостей і особливості викладача, рівня теоретичної та практичної підготовленості, методичної майстерності, його особистих якостей [Аргіропулос, 2020].

Вибираючи і застосовуючи методи і прийоми навчання, викладач прагне знайти найбільш ефективні методи навчання, які забезпечували б високу якість знань, розвиток розумових і творчих здібностей, пізнавальної, а головне самостійної діяльності студентів з особливими освітніми потребами.

Розглянувши методи та прийоми навчання треба зауважити, що існують особливості в навчанні студентів з особливими освітніми потребами залежно від різновиду нозології.

Таким чином, основними напрямками роботи в організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в університеті є:

- надання інформації про заклад освіти та умови навчання;
- забезпечення вільного доступу студентів з проблемами опорно-рухового апарату до інфраструктури університету (відповідно переобладнаних навчальних аудиторій та ін.);
- надання додаткових технічних засобів: комп'ютерні програми для слабозорих, системи підсилення звуку для слабочуючих, спеціальні меблі для осіб з вадами опорно-рухового апарату тощо;
- розроблення індивідуальних навчальних планів та аналіз їх виконання;
- застосування дистанційного навчання;
- використання освітнього контенту для розширення інформаційного, навчального простору та надання студентам додаткових методичних матеріалів;
- запровадження постійно діючих методичних семінарів для викладачів університету з методів навчання осіб з особливими освітніми потребами;
- моніторинг якості навчання осіб з особливими освітніми потребами;
- формування комплексного (технічного, організаційного, педагогічного, психологічного, соціального) супроводу осіб з особливими освітніми потребами [Аргіропулос, 2020].

Методика навчання студентів з особливими освітніми потребами є корекційно-розвивальною та повинна стимулювати до самостійної роботи,

ініціативи. Вона складається з наступних етапів, які використовуються при навчанні студентів з різними нозологіями:

Адаптація змісту освіти до пізнавальних здібностей. Для студентів з ООП адаптація, полягає у зменшенні обсягу та модифікації характеру матеріалу.

Наочність навчання. З урахуванням специфіки порушення добираються види наочності. Наприклад, для студентів зі зниженим зором словесно-наочні посібники друкуються великим шрифтом, для студентів з інтелектуальними порушеннями наочність конкретна, без абстрактних зображень і деталей, що відволікають від сприймання головного.

Уповільненість процесу навчання. Повідомлення інформації для студентів з порушеннями інтелекту, мовлення, слуху здійснюється повільніше з урахуванням уповільненості сприймання вербальної інформації. Для студентів з порушеннями пізнавальної діяльності надається більше часу для обдумування відповіді, а для осіб з порушеннями зору – для запису.

Повторюваність у навчанні. Слід використовувати варіативність повторення для заповнення прогалін у сприйманні.

Оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності. Цей засіб спрямовується на активізацію пізнавальної діяльності студентів, підтримку їхньої працездатності й передбачає, зокрема:

- переключення на різні види діяльності з метою запобігання втомі;
- використання у процесі викладу матеріалу цікавих фактів, прикладів, деталей;
- організацію хвилин відпочинку;
- емоційність викладу;
- створення ситуацій успіху.

Стимулювальна функція педагогічної оцінки. З метою стимулювання навчальної діяльності, побудови і регулювання стосунків з ними в інклюзивному просторі слід ураховувати, що підвищена залежність самопочуття, психічного тону і працездатності студентів з особливими освітніми потребами від зовнішніх умов висуває і специфічні вимоги до оцінювання.

Оцінювання навчальних досягнень студентів з ООП за системою передбачає:

- оцінювання в межах матеріалу;
- оцінювання в межах можливостей засвоєння програмного матеріалу, зумовлених особливостями їх психічного та фізичного розвитку;
- оцінювання якісних характеристик навчальних досягнень;
- оцінювання на позитивному принципі, тобто врахування рівня досягнень особи з особливими освітніми потребами, а не його невдач.

Для покращення навчання та засвоєння матеріалу осіб з особливими освітніми потребами застосовують наступні технології:

Технологія «Диференційованої інструкції».

Приклади диференціації процесу:

запропонуйте схему теми / відео презентацію / підручник для студентів-візуалів;

дозвольте студентам-аудіалам слухати аудіотекст;

надайте студентам-кінестетикам змогу завершити інтерактивне завдання онлайн.

Приклади диференціації кінцевого продукту, коли студенті роблять звіт до теми:

візуали створюють схему-малюнок теми;

аудіали звітують усно;

кінестетики роблять макет, що ілюструє тему.

Студенти з ООП отримують постійний відгук про те, які результати вони отримали.

Гнучкий робочий простір містить простір для тихої індивідуальної роботи, малу та велику групову роботу та групове навчання.

Технологія «Прямого навчання»

Підхід розроблений З. Енгельманном та У. Беккером та базується на двох принципах:

усі студенти з ООП здібні до навчання, якщо їх навчати правильно – поза попереднім досвідом та даними;

усі вчителі можуть досягати чудових результатів, якщо надати ефективні дидактичні матеріали та методи [Таранченко, 2012].

Методика містить 3 компоненти: структура, подання та фіксація результатів.

Структура заняття методом прямого навчання:

- складні поняття уроку розділені на прості досяжні кроки;
- зрозумілі та прості формулювання;
- навички та кроки попередньо моделюють;
- робота виконується під керівництвом викладача;
- навичка «вбудовується» в діяльність та постійно оцінюється прогрес.

Особливістю даної технології є: перевірка попереднього рівня знань за допомогою тесту, детальне планування заняття, швидкий темп виконання завдань та групові відповіді на вбудовані процедури виправлення помилок (моделювання, виправлення, перевірка).

Технологія «Навчання без помилок»

Стратегія навчання без помилок передбачає, що викладач надає навчальний матеріал і підказку одночасно (із затримкою в часі в 0 секунд), або ж очікує буквально кілька секунд (до 3 секунд), щоб подивитися, що студент з ООП робитиме. Різниця між традиційною системою навчання полягає в тому, що зазвичай це система, де застосовуються підказки від меншого до більшого.

Підказки поділяються на: повну підказку (фізичну), часткову, жест, моделювання, позиційну, вербальну, часткову вербалізацію, узагальнення.

Підказка надає студенту впевненості у своїх силах.

Технологія використання методу взаємного навчання. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія (студент-студент).

Ця технологія виконує декілька функцій: навчання, соціалізації та адаптації.

Взаємне навчання студентів – потужний інструмент, який підвищує ефективність навчання в інклюзивних закладах. Навчання з допомогою однолітка є навчальною стратегією, яка одночасно стосується навчальних та соціальних вмінь студентів.

Метод взаємного навчання найкраще застосовувати на наступних етапах освітнього процесу: розвиток навичок шляхом повторення або на етапі закріплення отриманих навичок і знань.

Існує п'ять компонентів взаємного навчання:

позитивна взаємозалежність;
взаємодія «очі в очі»;
індивідуальна відповідальність;
формування соціальних навичок;
робота у групі як чинник розвитку [Таранченко, 2012].

При доборі принципів, методів, прийомів та технологій навчання слід враховувати особливості студентів з особливими освітніми потребами різної нозології.

Особливості навчання студентів з порушеннями слуху.

Навчання студентів з порушеннями слуху рекомендується вибудовувати через реалізацію таких педагогічних принципів: наочності, індивідуалізації, комунікативності на основі використання інформаційних технологій.

Максимальне врахування особливостей студентів з порушенням слуху і достатній рівень наочності забезпечується при використанні розробленого навчально-дидактичного комплексу, що включає пакет спеціальних навчально-методичних презентацій, навчальних посібників, адаптованих для сприйняття студентами з порушенням слуху, електронний контролюючий програмний комплекс з досліджуваних предметів для студентів з порушеннями слуху.

Недостатній рівень оволодіння мовою є перешкодою для повноцінного розвитку всієї пізнавальної діяльності глухих і слабочуючих студентів; мовна недостатність стає причиною своєрідності їх сприйняття, пам'яті і мислення. На цьому побудовано психолого-педагогічне вивчення процесу оволодіння знаннями студента з порушенням слуху.

Невисокий рівень сприйняття усного мовлення, невиразна вимова не дозволяють багатьом дорослим глухим і слабочуючим використовувати усне мовлення як надійний засіб спілкування. Також рівень оволодіння словесною мовою визначає успішність всього процесу навчання і особливо позначається на розвитку логічного мислення.

При організації освітнього процесу зі слабочуючими студентами необхідна особлива фіксація на артикуляції – слід говорити голосніше і чіткіше, добираючи відповідний рівень гучності.

У процесі роботи слід враховувати, що проведення навчальних занять вимагає підвищеної напруги уваги учасників освітнього процесу, що веде до стомлення і втрати стійкості уваги, зниження швидкості

виконуваної роботи і збільшення кількості помилок. Продуктивність уваги студентів з порушеним слухом залежить від образотворчих якостей сприйманого матеріалу: чим вони виразніше, тим легше навчаються виділяти інформативні ознаки предмета або явища.

Деякі основні поняття досліджуваного матеріалу студентам з порушеним слухом необхідно пояснювати додатково. На заняттях потрібно приділяти підвищену увагу спеціальним професійним термінам, а також використовувати професійну лексику. Для кращого засвоєння слабчучими спеціальної термінології необхідно кожен раз писати на дошці терміни та контролювати їх засвоєння.

Зверніть увагу, що навчання з порушеним слухом в більшій мірі залежить від образотворчих якостей сприйнятого матеріалу: чим вони виразніше, тим легше слабчучим студентам виділити інформативні ознаки предмета або явища.

В процесі навчання рекомендується використовувати різноманітний наочний матеріал. Складні для розуміння теми повинні бути забезпечені якомога більшою кількістю наочного матеріалу.

Особливу роль в навчанні осіб з порушеним слухом, грають відеоматеріали. По можливості, відеоінформація може супроводжуватися текстовою рядком, що біжить або сурдо-перекладом. Відеоматеріали допомагають у вивченні процесів і явищ, що піддаються відеофіксації, анімація може бути використана для зображення різних динамічних моделей. Анімація може супроводжуватися посиланнями, що коментують окремі компоненти зображення, що важливо при роботі з особами, позбавленими нормального слухового сприйняття. Навчальну функцію виконують комп'ютерні моделі, лабораторні практикуми.

Формою організації навчального процесу щодо питань безпеки та здоров'я є лекційно-практична система навчання і поетапна система контролю знань студентів. Проведення занять різного виду сприяє формуванню системи узагальнених знань студентів. Застосування поетапної системи контролю, поточного і проміжного, сприяє безперервної атестації студентів.

Індивідуалізація навчальної діяльності студентів з порушеннями слуху здійснюється на основі врахування їх індивідуальних особливостей, що виявляються в їх пізнавальній діяльності, психофізичних (в тому числі і слухових) здібностях, в умінні мобілізувати емоційно-вольові та

інтелектуальні сили, на основі використання дидактичних і організаційних засобів.

Вивчення індивідуальних особливостей студентів з порушеннями слуху дозволить побудувати процес навчання з урахуванням їх потенційних можливостей у добуванні знань.

Повноцінне засвоєння знань і умінь відбувається в умовах реалізації принципу комунікативності. Ефективне використання письмових і усних засобів комунікації при роботі в групі, вміння представляти і захищати результати своєї роботи, володіння різними соціальними ролями в колективі, здатність до організації ефективного ділового спілкування є навичками, якими необхідно оволодіти в процесі навчання.

Комунікативний компонент розвивається в результаті включення студентів в групову діяльність на основі формування словесної мови. Тому комунікативна система, що діє нині в практиці навчання глухих і слабочуючих, більшою мірою спрямована на розвиток словесної комунікації. Завданням даної системи є вивчення мови як засобу спілкування.

Поєднання всіх видів мовленнєвої діяльності (говоріння, слухання, читання, письма, зорового сприйняття з особи і з руки говорить) передбачає розвиток всієї структури мовної діяльності, яка допомагає практичній діяльності і вплітається в неї. Від змісту цілей, умов практичної діяльності залежать і відповідні функції спілкування, що особливо важливо для отримання загальної або професійної освіти особами з порушенням слуху.

Необхідно відзначити, що основна маса студентів з порушенням слуху має супутні захворювання, в зв'язку з цим не всі студенти мають можливість регулярного відвідування занять. Для таких студентів визначається індивідуальний графік і форма здачі матеріалу.

Для студентів з вадами слуху ефективна практика випереджаючого читання, коли студенти заздалегідь знайомляться з лекційним матеріалом і звертають увагу на незнайомі і незрозумілі слова і фрагменти. Такий варіант організації роботи дозволяє студентам краще орієнтуватися в потоці нової інформації, заздалегідь звернути увагу на складні моменти [Колупаєва, 2012].

У студентів з порушенням слуху знижується швидкість сприйняття інформації і підвищується стомлюваність під час заняття.

Одним з факторів ефективного навчання є компетентність викладача в застосуванні різних способів спілкування: наочності, комп'ютерних технологій, інтелектуальної дошки, а також знання технічних засобів поліпшення слуху, іноді навіть елементів жестової мови.

Інформаційні технології розширюють можливості викладача в роботі зі студентами даної категорії.

Навчально-методичні презентації є однією з організаційних форм, які можна використовувати в процесі навчання студентів з порушенням слуху. Використання розвинених засобів графіки полегшує це завдання.

З метою скорочення обсягу записів доцільно використовувати опорні конспекти, різні схеми, які надають спрощений схематичний вигляд досліджуваним поняттям.

Особливої уваги потребує суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача зі студентами. Його успішності сприятиме реалізація в навчально-виховному процесі ряду рекомендацій:

на початку розмови необхідно привернути увагу співрозмовника (студента з порушеннями слуху): якщо його слух дозволяє назвати його на ім'я, якщо немає – покладіть йому руку на плече або поплескати, але не різко;

в процесі розмови викладачеві необхідно дивитися на нього, не загороджуючи своє обличчя – студент повинен мати можливість стежити за його мімікою (слабочуючі та глухі зчитують інформацію по губах);

не всі студенти, які погано чують, можуть добре читати по губах, тому необхідно запитати про це студента при першій зустрічі, якщо він володіє цією навичкою, слід вимовляти ясно і повільно, використовувати прості фрази уникати несуттєвих слів; при цьому не потрібно намагатися перебільшено чітко вимовляти слова – це змінює артикуляцію і створює додаткові труднощі; можна використовувати вираз обличчя, жести, якщо потрібно підкреслити або пояснити сенс сказаного;

небажано змінювати тему розмови без попередження;

необхідно передавати навчальний матеріал неголосно, ясно і чітко; якщо слабочуючий студент просить повторити щось, можна спробувати перефразувати свою пропозицію, використовувати для пояснення жести і артикуляцію;

повідомлення повинні бути простими, бажано давати їх короткими реченнями;

необхідно уникати вживання незнайомих для студентів оборотів і виразів; перед тим як давати пояснення нових професійних термінів, слід провести словникову роботу, ретельно розбираючи смислове значення кожного слова, при цьому необхідно переконатися, що студент вас зрозумів (про це обов'язково потрібно запитати у нього);

якщо інформація включає в себе номер, правило, формулу, технічний або інший складний термін, необхідно записати її на дошці;

якщо повідомлена інформація стосується чогось важливого: правил, інструкцій, вона обов'язково повинна дублюватися записами на дошці;

навчальні фільми, по можливості, повинні бути забезпечені субтитрами [Колупаєва, 2009].

Використовуючи апаратуру, викладач має можливість надати більш складний матеріал. Заняття поживаються, так як мова сприймається швидше. Застосування апаратури полегшує сам процес сприйняття: менше стомлюється зір, що є для студентів з порушенням слуху основним каналом отримання інформації. Застосування комп'ютерних технологій дозволяє зробити заняття продуктивним, сприяє концентрації уваги, а також розвиває комунікативні можливості.

Особливості навчання студентів з вадами зору.

Специфіка навчання сліпих і слабозорих студентів полягає в наступному:

- дозоване навчальне навантаження;
- застосування спеціальних форм і методів навчання, оригінальних підручників і наочних посібників, а також оптичних і тифлопедагогічних пристроїв, що розширюють пізнавальні можливості студентів;
- спеціальне оформлення навчальних кабінетів;
- організація лікувально-відновлювальної роботи;
- посилення роботи по соціально-трудовій адаптації [Байда, 2012].

Під час проведення занять слід частіше перемикаєти навчання з одного виду діяльності на інший. Під час проведення заняття педагоги повинні враховувати допустиму тривалість безперервного зорового навантаження для студентів з вадами зору. До дозування зорової роботи треба підходити індивідуально.

З метою підвищення ефективності освітнього процесу для людей з вадами зору педагогічним працівникам необхідно забезпечити надходження інформації по збереженим каналам сприйняття (слух, дотик).

Особливої уваги при організації навчального процесу необхідно приділити підготовці комп'ютерного спеціального робочого місця.

Організація освітнього процесу. Як механізм, що компенсує недоліки зорового сприйняття, у слабозорих осіб виступають слухове і дотикове сприйняття.

При зоровій роботі у слабозорих швидко настає стомлення, що знижує їх працездатність. Тому необхідно проводити невеликі перерви. Особам зі слабким зором можуть бути протипоказані багато звичайних дій, наприклад, нахили, різкі стрибки, підняття важких предметів, так як вони можуть сприяти погіршенню зору.

У запам'ятовуванні і збереженні інформації у людей з вадами зору велику роль відіграє значущість самої інформації: велику роль в успішності засвоєння інформації в процесі навчання відіграє можливість практичного застосування тих чи інших знань і навичок. Для успішного засвоєння матеріалу студентами зі слабким зором важливо уточнення образів. Для засвоєння інформації потрібна більша кількість повторень і тренувань у порівнянні з особами з нормальним зором.

Рекомендації з планування включають мінімізацію і оптимізацію вимог до пам'яті та уваги, зменшення проблем, пов'язаних з нестачею часу, уваги і розуміння мови, застосування спеціальних засобів мотивації.

Організація занять має будуватися з урахуванням обмежених можливостей студентів, як щодо первинного сприйняття і засвоєння матеріалу, так і в зв'язку із здійсненням ними індивідуальних записів важливих положень, які потребують запам'ятовування і подальшого осмислення. Первинною рекомендацією є проведення занять з використанням більш повільного темпу мови і швидкості піднесення матеріалу.

При лекційній формі заняття студентам зі слабким зором слід дозволити використовувати звукозаписні пристрої (диктофони) і комп'ютери, як спосіб конспектування під час занять.

Інформацію необхідно представляти, виходячи із специфіки сприйняття студента з вадами зору: великий шрифт (16-18 розмір),

дисковий накопичувач (щоб прочитати за допомогою комп'ютера зі звуковою програмою), аудіофайли.

Усє записане на дошці має бути озвучено. Необхідно коментувати свої жести і написи на дошці і передавати словами те, що часто виражається мімікою і жестами.

При роботі зі студентами з вадами зору можливе використання мережі Інтернет, подачі матеріалу на принципах мультимедіа, використання «on-line» семінарів і консультацій, консультацій в режимі «off-line» за допомогою електронної пошти.

Особливу увагу слід приділяти розвитку самостійності і активності слабоворих студентів, особливо в тій частині навчальної програми, яка стосується відпрацювання практичних навичок професійної діяльності.

Міжособистісна взаємодія зі студентами з порушеннями зору в освітньому процесі. Слабоворому студенту потрібно допомогти в орієнтації в просторі освітньої організації.

Під час проведення занять в групі, де присутній незрячий студент, викладач повинен назвати себе. При спілкуванні зі студентом, котрий має вади зору, потрібно кожен раз називати його. Не можна змушувати незрячого або людей з вадами зору студента говорити в порожнечу: якщо викладач переміщається по аудиторії, необхідно попередити про це співрозмовника.

При знайомстві студента з вадами зору з незнайомим предметом не слід водити його руку по поверхні предмета, потрібно дати йому можливість вільно помацати предмет. Якщо для ознайомлення з об'єктом його необхідно взяти в руки, не слід тягти кисть людей з вадами зору до предмету і брати його рукою цей предмет, краще подати йому цей предмет або підвести до нього.

Викладач повинен проявляти педагогічний такт, створювати ситуації успіху, своєчасно надавати допомогу кожному студенту, розвивати віру у власні сили і можливості.

Слабоворі студенти можуть самостійно працювати на персональному комп'ютері без застосування спеціальних пристроїв.

Для читання великих обсягів інформації з екрану комп'ютера може бути використаний синтезатор мови.

Для пред'явлення студенту навчальної інформації в доступній формі можуть використовуватися найрізноманітніші засоби: наявна рельєфно-

точкова і звукова література, різні електронні бібліотеки (в тому числі і бібліотеки, створені в Інтернеті самими інвалідами по зору), електронні матеріали навчальних закладів (методичні посібники, наукові публікації), перетворення електронної форми подання в більш зручний для конкретного студента вид (роздруківка навчальних матеріалів рельєфно-крапковим або укрупненим шрифтом, копіювання навчальних матеріалів зі збільшенням шрифту, аудіозапис відтворення інформації за допомогою синтезатора мови).

Особливості навчання студентів з порушенням опорно-рухового апарату. Студенти з порушеннями опорно-рухового апарату складає численну групу осіб, які мають різні рухові патології, які часто поєднуються з порушеннями в пізнавальному, мовному, емоційно-особистісному розвитку.

Для того щоб навчання студента з порушеннями опорно-рухового апарату виявилось успішним, викладач та інші учасники освітнього процесу повинні знати особливості розвитку цієї категорії студентів і враховувати їх в освітньому процесі.

Необхідно зберігати принцип корекційної спрямованості навчання, яка повинна забезпечуватися спеціальними методами навчання, введенням спеціальних пропедевтичних занять, що передують вивченню окремих розділів і тем програми, а також введенням спеціальних індивідуальних та групових занять.

Навчання студентів з порушеннями функцій опорно-рухового апарату має здійснюватися на тлі лікувально-відновлювальної роботи, яка повинна вестися в наступних напрямках: посилення медична корекція рухового дефекту; терапія нервово-психічних відхилень; купірування соматичних захворювань; має поєднуватися з лікуванням на базі поліклініки, заняттями ЛФК та логопедичними заняттями на базі медичного закладу або реабілітаційного центру.

Міжособистісна взаємодія зі студентами з порушенням опорно-рухового апарату (ПОРА). Для організації навчального процесу необхідно визначити навчальне місце в аудиторії, дозволити студенту самому підбирати зручну позу для виконання письмових та усних робіт (сидячи, стоячи, спершись).

При проведенні занять в групі, де присутні студенти з ПОРА, слід враховувати обсяг і форми виконання усних і письмових робіт, темп

роботи основної аудиторії, і, по можливості, індивідуалізувати для студентів зазначеної категорії дані умови.

З метою отримання особами з ПОРА інформації в повному обсязі звукові повідомлення потрібно дублювати зоровими. Особливу роль в навчанні студентів цієї категорії грає використання наочного матеріалу, навчальних відеоматеріалів.

При роботі зі студентами із ПОРА необхідно використовувати методи, що активізують пізнавальну діяльність студентів, розвивають усне і писемне мовлення і формують необхідні навчальні навички.

Міжособистісна взаємодія зі студентами з порушенням опорно-рухового апарату в освітньому процесі. Фізичний недолік істотно впливає на соціальну позицію студента з порушенням опорно-рухового апарату, на його ставлення до навколишнього світу, наслідком чого є спотворення провідної діяльності і спілкування з оточуючими.

У таких студентів спостерігаються порушення особистісного розвитку: знижена мотивація до діяльності, страхи, пов'язані з пересуванням і спілкуванням, прагнення до обмеження соціальних контактів.

Незалежно від ступеня рухових дефектів у осіб з порушенням опорно-рухового апарату можуть зустрічатися порушення емоційно-вольової сфери, поведінки. Емоційно-вольові порушення проявляються в підвищеній збудливості, надмірній чутливості до зовнішніх подразників і лякливості. У одних відзначається занепокоєння, метушливість, у інших – млявість, пасивність і рухова загальмованість. Тому при спілкуванні зі студентами даної категорії, потрібно зробити так, щоб ваші очі знаходилися на одному рівні.

При спілкуванні з людьми, котрі відчувають труднощі в мові, не слід:

перебивати і поправляти. Починайте говорити тільки тоді, коли переконаєтеся, що співрозмовник закінчив свою думку;

намагатися прискорити розмову. Необхідно бути готовим до того, що розмова з людиною з утрудненою мовою займе більше часу. Якщо поспішайте, краще домовитися про спілкування в інший час;

якщо не зрозуміло, то перепитати;

намагайтеся задавати питання, які вимагають коротких відповідей або кивка.

У навчальному процесі можуть бути ефективні такі засоби, як ножні маніпулятори-миші, альтернативні клавіатури, пристрої, створені для людей з порушеннями моторних функцій, перегортання книг, для роботи на клавіатурі без рук; електронні вказівні пристрої для управління екранним покажчиком різними способами (рухами очей або сигналами нервових закінчень). Вибір відповідних допоміжних засобів здійснюється з урахуванням рекомендацій щодо студентів з порушенням опорно-рухового апарату.

Під час вивчення дисциплін, які викладаються на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки, студенти набувають компетентностей з питань безпеки та здоров'я. Компетентність охоплює знання, уміння, навички, життєвий досвід, цінності, інтереси, які студент самостійно реалізує і використовує в певній життєвій ситуації.

Формування життєвих компетентностей, що сприяють здоровому способу життя та безпеки, відбувається під час вивчення наступних дисциплін: «Валеологія та моніторинг здоров'я школяра», «Основи здоров'язбережувальної діяльності в освітніх закладах», «Основи медичних знань та перша долікарська допомога», «Вікова фізіологія та основи медичних знань», «Технології корекційно-розвиваючого навчання».

При вивченні даних навчальних дисциплін студенти з особливими освітніми потребами набувають наступні компетентності питань безпеки та здоров'я:

здатність створювати сприятливі умови для навчання і виховання дітей з особливими потребами, надавати їм індивідуальну допомогу у процесі навчання біології та основ здоров'я;

здатність формувати в учнів позитивну мотивацію до здорового способу життя на основі розвитку життєвих навичок, упроваджувати здоров'язбережувальні та оздоровчі технології в педагогічній діяльності;

здатність реалізовувати заходи щодо створення безпечних умов праці, обирати шляхи збереження та відновлення здоров'я, дотримуватися основних правил біологічної етики та біобезпеки;

здатність оперувати сучасною термінологією, науковими поняттями, законами, концепціями і теоріями біології та здоров'я людини і здійснювати трансляцію біологічних та валеологічних знань у площину

відповідних навчальних предметів з дотриманням дидактичних принципів.

Для навчання студентів з особливими освітніми потребами використовуються ті ж методи, що й для інших, проте особливості психофізичного розвитку зумовлюють інші способи застосування цих методів. Якою буде структура конспекту заняття, вчитель вирішує самостійно, оскільки єдиних вимог до написання конспекту в інклюзивній групі немає.

Для забезпечення інклюзії студента з інвалідністю в навчально-виховний процес педагоги враховують особливості і максимально компенсують труднощі сприйняття навчального матеріалу. При цьому в кожному індивідуальному випадку викладачу дуже важливо чітко уявляти, яким чином студенту зручніше сприймати цей матеріал: візуально, на слух, тактильно. Відповідним чином готується методичне і дидактичне забезпечення навчального процесу. Наприклад, конспекти лекцій, вказівки до виконання семінарських, практичних і лабораторних робіт, самостійної та індивідуальної науково-дослідної роботи, тестові завдання мають бути підготовлені у паперовому, аудіо- та електронному форматах. Одночасно студенти використовують індивідуальні технічні засоби, зокрема, диктофони, слухові апарати, ноутбуки тощо.

Таким чином, добір методики для студентів з особливими освітніми потребами напряму залежить від питань безпеки та здоров'я нозології. В основі навчання лежить суб'єкт-суб'єктна взаємодія, тому що студенти з ООП потребують сторонньої допомоги та мають проблеми з соціалізацією та адаптацією в новому колективі та освітньому дизайні.

3.3. Основи здоров'язбережувальної діяльності в закладах вищої освіти

Зниження рівня здоров'я дітей і підлітків, що негативно впливає на якість освітніх результатів, є наслідком багатьох соціально-педагогічних факторів, серед яких: несприятлива екологічна ситуація, недостатня стимуляція до здорового способу життя, поширення шкідливих звичок (паління, уживання алкоголю, наркотиків, токсичних речовин) тощо. Разом із тим, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, значна частина захворювань дітей і молоді має так звану дидактогенну природу

(незадовільна організація фізичного виховання, дидактичні неврози, стреси, стомлення здобувачів освіти), тобто прямо викликана або спровокована закладом освіти.

З-поміж чинників, що негативно впливають на здоров'я осіб, які навчаються, названо: підвищення обсягу та інтенсивності тижневого навчального плану, зростання кількості нових дисциплін у програмах закладів освіти, нових програм і підручників, орієнтованих на обдарованих здобувачів освіти – з високими навчальними можливостями; створення нових інноваційних освітніх установ (гімназій, ліцеїв, спеціальних шкіл і класів з додатковим і поглибленим вивченням предметів), що не враховують правила здоров'язбережувальної педагогіки; низька ефективність консультування і просвіти в системі педагогічного здоров'язбережувального супроводу шкільної освіти; недостатня професійна компетентність учителів щодо застосування здоров'язбережувальних технологій; пасивна позиція вчителів у проведенні здоров'язбережувальних заходів в позанавчальний час; слабо розвинена система інтеграції змісту предметів, орієнтованих на формування здорового способу й стилю життєдіяльності; недостатність інформаційних ресурсів із комплексного підходу до розроблення і реалізації програм здоров'я; зниження обсягу та якості профілактичної роботи серед здобувачів освіти; низька рухова активність, що негативно впливає на психофізичний стан осіб, які навчаються; недостатня ефективність міжвідомчої співпраці закладу освіти з громадськими організаціями з охорони здоров'я. Усе це сприяє прояву надмірного психофізичного перевантаження у осіб, які, і тривалому відновленню їхніх фізичних, психічних і моральних сил.

Поточна навчальна діяльність здобувачів освіти, викладачів і педагогів за останні роки настільки змінилася, що їх адаптаційно-компенсаторні механізми не справляються з пропонованими навантаженнями. Це обумовлено тим, що виснажуються функціональні резерви організму, що призводять до зриву механізмів адаптації, виникнення так званих хвороб адаптації. Підтвердженням даного положення є негативна динаміка стану здоров'я учасників освітнього процесу. Достатньо поширеними є проблеми, пов'язані з погіршенням зору, болем у м'язах, перевтомою, психічними і нервовими розладами, хворобами серцево-судинної системи. Негативний вплив на здоров'я

також мають емоційні переживання під час навчання. Вони можуть провокувати неврози, інфаркти, інсульты, гіпертонічні кризи, виразкову хворобу тощо [Дацків, 2013]. Погіршення стану здоров'я студентів під час навчання у вищих навчальних закладах України різного профілю відзначені у чисельних працях останнього десятиріччя [Апанасенко, 1985; Саврук, 2011; Ріпак та ін., 2009].

Професія педагога відноситься до професій групи «ризик» щодо порушення здоров'я за такими факторами, як синдром емоційного вигорання, стрес і професійна деформація. Для діяльності викладача типові всі види психологічного стресу – емоційний, інформаційний, комунікативний [Касаткина и др., 2012].

Всі ці проблеми могли б бути в значній мірі вирішені на основі формування у працівників освіти навичок здоров'язбережувальної діяльності та здоров'язбережувального освітнього середовища.

У зв'язку з цим закладам освіти потрібне здоров'язбережувальне середовище для навчання, потрібні цілеспрямовані наукові дослідження щодо реалізації здоров'язбережувальних технологій, методик і програм, які повинні мати системний характер і орієнтувати освітню практику на відновлення, збереження й примноження індивідуального здоров'я здобувачів освіти. Тому з цією метою в процесі професійної підготовки необхідно формувати готовність майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності.

Здоров'язбережувальна діяльність в закладах освіти. Поняття «здоров'язбережувальна діяльність» використовують багато науковців, причому в різних смислових аспектах. Наприклад, О. Матафонова [2008] розглядає таке явище, як здоров'язбережувальна діяльність в освіті та визначає його як міждисциплінарний, багатоаспектний і довготривалий процес, спрямований на розв'язання проблем здоров'я в контексті розвитку ресурсів здоров'я та становлення здорового способу життя із позицій формування життєво важливих навичок (якість життя, раціональний уклад життя, стиль здорової діяльності).

Деякі автори вивчають здоров'язбережувальну діяльність певних суб'єктів освітнього процесу. Зокрема, Н. Белікова [2012] під час дослідження проблеми підготовки майбутнього фахівця з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності останню розглядає як специфічну форму людської активності, спрямовану на формування

здорового способу життя та забезпечує повне біосоціальне функціонування індивіда, його фізичну й інтелектуальну працездатність, достатню адаптацію до природних впливів і мінливості зовнішнього середовища.

Узагальнення поглядів науковців на збереження здоров'я, підходи до його забезпечення дозволяють визначити здоров'язбереження (у педагогічному аспекті) як сукупність педагогічних заходів і дій, які спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я особистості у процесі навчання і виховання.

Відтак, здоров'я стає не лише медичною, а й педагогічною категорією, а його збереження – об'єктом педагогічного впливу, покликаною вирішити проблему формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця як основи його культури здоров'язбереження, ціннісного ставлення до здоров'я, світоглядної орієнтованості на здоров'язбереження [Башавець, 2013].

Здоров'язбереження осіб, які навчаються, вимагає перетворення всієї освітньої системи в напрямі, який сприяє збереженню здоров'я молоді, має здійснюватись із дотриманням таких основних принципів [Дыхан, 2009; Банькина и др. 2008; Зенкова, 2001; Смирнов, 2006]:

- організації особистісно зорієнтованого навчання з урахуванням індивідуальних можливостей осіб, які навчаються;
- вибору оптимальних педагогічних технологій, навчальних програм із урахуванням віку, статі, соціального й екологічного середовища;
- діагностики рівня індивідуального здоров'я з урахуванням психосоматичних, конституціональних і соціально-духовних особливостей особистості;
- навчання методів самодіагностики, самооцінки, самоконтролю та самокорекції психосоматичного статусу організму на всіх етапах життя;
- організації системи рекреаційних, корекційних і реабілітаційних заходів із збереження здоров'я, створення комфортних умов для осіб у «групі ризику»;
- актуалізації індивідуальних потреб особистості та профорієнтації на основі знань власних можливостей і особливостей соматичного, психічного, соціального та духовного здоров'я;
- оптимізації соціально-гігієнічних умов життєдіяльності осіб, які навчаються, і педагогічних працівників, викладачів.

Системна здоров'язбережувальна діяльність стає особливо актуальним напрямком роботи всіх установ, які займаються навчанням і вихованням. Ціннісні орієнтації до здоров'язбережувальної діяльності повинні формуватися в процесі навчання і виховання в закладах освіти всіх рівнів, у тому числі і сучасних університетах. Навчання здоров'язбереженню розуміється комплексно: і як надання інформації, і як навчання методів, прийомів і навичок здорового способу життя, і як виховання в душі безумовного пріоритету цінностей індивідуального і громадського здоров'я в усіх його проявах, сферах, рівнях [Хольченкова, 2017].

Реалізація здоров'язбережувальної функції освіти полягає в систематичному долученні суб'єктів педагогічного процесу в активну здоров'язбережувальну діяльність у навчальний і позаурочний час з урахуванням комплексу психолого-педагогічних умов: упровадження в педагогічний процес принципів здоров'язбережувальної освіти, здоров'язбережувальних педагогічних технологій, організацію здоров'язбережувального педагогічного процесу, психолого-педагогічного супроводу індивідуальної освітньої траєкторії учня, моніторингу стану здоров'я і, що важливо, ставлення до здоров'я учнів і вчителів й виявлення особливостей впливу навчально-виховного процесу на здоров'я особистості.

Сьогодні зібрано чимало праць, присвячених формуванню здоров'язбережувальних компетентностей у молоді, проте більшість з них зосереджені в основному на збереженні та зміцненні передусім фізичного здоров'я [Саврук, 2011; Воронін, 2006], такого фізичного стану організму, в основі якого лежить фізична підготовленість. Реалії сьогодення ставлять перед педагогами дещо інше завдання: навчити як зберігати своє здоров'я, як керувати цим процесом, як контролювати свій стан здоров'я, знати та вміти застосовувати індивідуальну систему оздоровлення, усвідомлювати особистісну відповідальність за свій стан здоров'я та спосіб життя. А це, на думку деяких авторів, відбувається через формування валеологічного світогляду (культура планування сім'ї, виробничих, побутових і сімейних взаємин, статевих стосунків, медичної допомоги в разі нещасних випадків, техніки безпеки під час життєдіяльності, запобігання шкідливих звичок), профілактику професійних захворювань [Долгош, 2009], проте в обмеженій кількості слухачів, що зумовлене відсутністю в навчальних планах більшості факультетів різних навчальних закладів валеологічних

дисциплін, зокрема «Валеологія» та «Основи медичних знань» тощо. З цього випливає, що у закладах вищої освіти існує також проблема забезпечення належного здоров'язбережувального освітнього середовища, що має негативний вплив на навчально-виховний процес підготовки майбутнього вчителя до здоров'язбережувальної діяльності.

Питання підготовки майбутнього вчителя до здоров'язбережувальної діяльності в умовах освіти набувають останні роки особливу гостроту в наслідок багатьох причин.

По-перше, дослідники розглядають здоров'я як головну частину людського капіталу, як важливу економічну категорію, яка впливає на розвиток держави і світу, демографічні показники, структуру захворюваності, розповсюдженість соціально-небезпечних хвороб тощо. До вирішення питань збереження та зміцнення здоров'я у державах залучені фахівці із медицини, соціальних служб, фізичної культури та спорту, але за рекомендаціями ВООЗ серед усіх видів профілактичної діяльності найбільш ефективні ті, що сприяють здоров'ю через освіту, завдяки формуванню навичок, сприятливих до здоров'я.

По-друге, здоров'я дорослих формується у дитинстві, його збереження та зміцнення є найефективнішою інвестицією у майбутнє людини. Оскільки останні роки показники здоров'я здобувачів освіти у країні значно погіршуються, що фахівці пов'язують із негативними впливами умов навчання, підготовка майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності та використання здоров'язбережувальних технологій має важливе економічне та соціальне значення.

Науковці (О. Ю. Ажиппо, П. Б. Джуринський, Є. А. Захаріна, Л. І. Іванова, Н. І. Степанченко, О. В. Тимошенко, Б. М. Шиян та ін.) вказують, що підготовка майбутніх учителів в закладах вищої освіти до здоров'язбережувальної діяльності повинна бути спрямована на забезпечення позитивного ставлення студентів до здоров'язбережувальної діяльності; оволодіння професійно-орієнтованими знаннями, уміннями та навичками щодо здоров'язбережувальної діяльності; набуття практичного досвіду здоров'язбережувальної діяльності в процесі проведення практик.

В процесі професійної підготовки майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності в закладі освіти важливо забезпечити формування їх здоров'язбережувальної компетентності – сукупність

комплексу ознак: ціннісного ставлення до здоров'я; володіння знаннями щодо факторів позитивного впливу на життя та загальний стан організму, правил особистої гігієни, безпеки життєдіяльності, надання первинної медичної допомоги, загальнотеоретичних основ організації та побудову процесу фізичного виховання, основи здоров'язбереження, культури здоров'язбереження та цінності здоров'я, значення способу життя для збереження здоров'я, здоров'язбережувальних технологій та фізіологічних основ працездатності організму; володіння засобами та методами фізичного виховання школярів, уміннями розробляти індивідуальні оздоровчі програми, організовувати здоров'язбережувальну діяльність; вести здоровий спосіб життя та піклуватися про власне здоров'я; контролювати фізичний стан та об'єктивно оцінювати стан здоров'я, формувати цінності здоров'язбереження [Безкопильний, 2020].

Ці аспекти професії педагога, викладача особливої важливості набувають у разі здійснення ним здоров'язбережувальної діяльності: адже налагодження сприятливого психолого-емоційного середовища в закладі освіти – серед найважливіших передумов успішної реалізації завдань збереження здоров'я осіб, які навчаються.

Для якісного виконання здоров'язбережувальних функцій майбутньому вчителю необхідно бути носієм високої культури здоров'я і постійно вдосконалюватися в цьому напрямі; підвищувати рівень знань у галузі культури здоров'я; оволодіти уміннями та навичками здоров'язбережувальної діяльності; набувати культурно-оздоровчого досвіду, збагачувати його новими ідеями та технологіями; розробляти й реалізовувати в процесі професійної діяльності здоров'язбережувальні програми.

Неабияке значення має самостійна робота педагогічних працівників, викладачів. Основними напрямками самостійної роботи можуть бути:

- опрацювання наукових джерел і підготовка до занять;
- вирішення педагогічних завдань, поставлених до кожного заняття;
- отримання індивідуальних консультацій, спрямованих на допомогу педагогам, викладачам розібратися у питаннях, які їх цікавлять, а також у виконанні індивідуальних вправ, спрямованих на самоуправління психічними станами розумової, емоційної та вольової сфер;
- підготовка наукових доповідей на практичні заняття, семінари, «круглі столи», конференції тощо;

- участь у роботі ярмарків педагогічних ідей, педагогічних майстерень, майстер-класів;

- стажування.

За результатами моніторингового дослідження [Сливка, 2009] було з'ясовано, що особистий приклад учителя (дотримання гігієнічних правил у побуті, невживання алкоголю, заняття вчителем якимось видом спорту, некуріння сигарет) є, на думку студентів, базовою умовою ефективності здійснення серед учнів просвітницької діяльності щодо здорового способу життя: так вважає 56 % третьокурсників і 78 % магістрів. З-посеред дієвих форм здоров'язбережувальної роботи студенти виокремили організацію одного дня в тиждень, присвяченого здоров'ю (10 % і 12 %), організацію тижня оздоровчої тематики (22 % і 20 %), організацію зустрічей із батьками на теми, пов'язані із здоров'ям (16 % і 14 %), проведення уроків фізичного виховання на свіжому повітрі і у цікавій формі (38 % і 52 %), а також створення у школі здоров'язбережувального середовища і дотримання позитивних інтерперсональних стосунків (32 % і 68 %).

На думку авторів дослідження ґрунтовного доопрацювання потребує змістове наповнення навчальних дисциплін закладу вищої освіти, мета і завдання яких є дотичними формуванню у майбутніх учителів здоров'язбережувальної компетентності; доцільним є збільшення у вищій школі обсягу годин для практичних занять відповідного змісту, створення підручників і навчально-методичних посібників якісного наукового контенту для забезпечення ефективної підготовки студентів до здоров'язбережувальної діяльності.

В Україні заклади середньої освіти нині не достатньо добре формують в учнів компетенції здоров'язбереження. Незважаючи на те, що діти знають про шкоду тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотиків, такі шкідливі практики трапляються серед учнів все частіше, що було зафіксовано у спільному дослідженні ризикованої поведінки учнів середніх шкіл Львова і Дрогобича, проведеному разом із польськими колегами [Klymanska et al., 2017]. Тому існує потреба в продовженні навчання і виховання в руслі здоров'язбережувальної діяльності і у вищій школі. Тим більше, що саме студенти зустрічаються з новими ризиками, пов'язаними із відривом від батьківської сім'ї та нездатністю до ефективного самоконтролю, схильністю до «експериментів» з новими друзями та моделями поведінки. Для прикладу, за даними Всесвітньої

організації охорони здоров'я, серед країн Європи Україна є лідером у споживанні алкоголю у віковій категорії від 15 до 19 років [World Health Organization, 2018].

Заклади вищої освіти України повинні не лише забезпечувати здорове та безпечне середовище для навчання студентів та роботи викладачів і всього адміністративного складу, але й сприяти розвитку і зміцненню здоров'я, пропагувати здоровий та безпечний спосіб життя.

Останнім часом набуло поширення моделювання особливих закладів освіти – збереження та сприяння здоров'ю. Найбільше уваги керівники таких закладів концентрують на створенні умов для збереження та зміцнення здоров'я здобувачів освіти за рахунок формування здоров'язбережувального середовища закладу освіти – фізично-предметного, психолого-комунікативного, навчально-виховного. Комплекс медико-профілактичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на формування культури здоров'я педагогів, викладачів та здобувачів освіти, пропаганду здорового способу життя, реалізують у річних, перспективно-тематичних, методичних планах, інтегрованих навчальних курсах, дисциплінах, факультативах тощо.

З метою формування фізично-предметного оздоровчого середовища у закладі освіти здійснюють заходи, спрямовані на утримання будівель і приміщень відповідно до санітарно-гігієнічних норм, забезпечення системи харчування, медичного обслуговування, контролю та спостереження за станом здоров'я учнів, оснащення спортивного комплексу необхідним спортивним обладнанням та інвентарем тощо.

Приміром, постійно відбуваються: контроль за чистотою навчальних приміщень, температурним режимом, штучним освітленням; озелененням території; забезпеченням відповідності меблів нормативним вимогам освітнього процесу.

У закладах освіти створюють належні умови для відпочинку здобувачів освіти на перервах – у рекреаціях встановлюють столи, стільці, кулери із водою, шафи із книжками, настільними іграми, забезпечують доступ до безкоштовного інтернету. Мають бути архітектурно доступні умови для осіб із особливими потребами, а саме: з руховими обмеженнями (ліфт, пандус, підйомник і спеціальний санвузол для дітей із руховими обмеженнями); кабінети психологічного розвантаження. Під

особливим контролем має бути доступність гарячого харчування здобувачів освіти, питної води.

Під пильною увагою адміністрацій закладів освіти мають перебувати питання створення оздоровчого навчально-виховного середовища (навчання культури здоров'я та формування здорового способу життя, організація раціонального режиму дня та навчального навантаження, створення умов для отримання особами, які навчаються, достатньої фізичної активності тощо).

За рахунок годин варіативної частини навчальних планів у закладах освіти проводять заняття, спецкурси, курси за вибором із дисциплінами оздоровчого спрямування.

У закладах освіти збереження та сприяння здоров'ю є щоденні ранкові, до початку занять, динамічні гімнастики та гімнастики для зору із музичним супроводом, які компенсують недостатню рухову активності здобувачів освіти

У позанавчальний час у спортивних залах закладу проводять заняття в секціях за різними видами спорту. Для дітей із порушеннями стану здоров'я працюють спортивно-оздоровчі гуртки та секції з різних видів спорту.

Чималий обсяг роботи спрямовано на налагодження психолого-діагностичної служби та забезпечення позитивного психолого-емоційного клімату в закладах (психолого-комунікативне оздоровче середовище). Наприклад, працівники психологічної служби з метою підвищення рівня поінформованості здобувачів освіти організують профілактичну роботу в таких закладах освіти щодо профілактики девіантної поведінки, суїциду, сексуального насилля, попередження вживання психоактивних речовин, поліпшення відносин між однолітками тощо.

Таким чином, основними структурними компонентами здоров'язбережувальної діяльності педагога, викладача закладу освіти є:

- мотиваційно-ціннісний (усвідомлення значущості та ціннісне ставлення до здоров'язбережувальної діяльності);
- когнітивно-процесуальний (сукупність психолого-педагогічних знань і вмінь (гностичних, прогностичних, комунікативних, організаторських), необхідних для організації збереження й зміцнення здоров'я здобувачів освіти);

- аналітико-результативний (самооцінка, здатність до самоосвіти та саморозвитку).

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає:

- валеологічну культуру (виявляти валеологічну культуру означає: визнавати людину та її здоров'я як найвищі цінності, володіти системними валеологічними знаннями, реалізовувати свої творчі здібності на теренах оздоровчої активності, бути прихильником цінностей здорового способу життя, дивитися в майбутнє з оптимізмом і рішуче боротися за своє здоров'я і здоров'я інших в різноманітних ситуаціях життя, зокрема екстремальних; бути активним учасником громадської діяльності, спрямованої на збереження й зміцнення здоров'я населення тощо).

- свідоме бажання педагога здійснювати духовне наставництво вихованця на шляху до його розвитку;

- сформованість у вчителя сукупності особистісно значущих якостей (відповідальність, працездатність, педагогічний такт, педагогічний оптимізм, емпатія, урівноваженість, ін.), необхідних для реалізації завдань збереження і формування здоров'я учнів;

- гуманізм (гуманістична спрямованість особистості вчителя означає ставлення до дитини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей; чітке розуміння душевного стану дитини, прагнення підняти авторитет кожного учня; учитель повинен бути переконаний у гідності кожного учня, у необхідності для нього вільного вибору, самовдосконалення, відповідальності за свої вчинки, а отже, має бути налаштований на допомогу учневі пізнати себе як особистість і відбутися як особистість);

- всебічний розвиток (розвиток особистості учня як головна мета педагогічної діяльності, можливий за умови духовного багатства, інтелігентності, загальної культури самого педагога);

- повага до загальнолюдських цінностей і почуття національної гідності й честі (усвідомлюючи себе суб'єктом соціуму, учитель зобов'язаний поважати культурні надбання свого народу та інших народів світу, мати почуття патріотизму, яке спирається, зокрема, на національні традиції здорового способу життя, багатовікову культуру в цій сфері).

Когнітивно-процесуальний компонент дозволяє учителю:

- відбирати зміст навчання, що максимально враховує індивідуально-психологічні особливості дітей (через різні варіанти навчальних програм, підручників, дидактичних матеріалів, які дають можливість на єдиному базовому змісті знань варіювати процес навчання, забезпечують умови вільного й самостійного вибору навчальної діяльності, набуття особистісно значущих знань);

- використовувати методи викладання, які стимулюють учнів до діяльності творчого характеру, адекватно відповідають потребам і можливостям школярів, сприяють індивідуально-емоційному проживанню й осмисленню знань, стимулюють уяву, фантазію, розвиток пам'яті, мислення, емоційно-почуттєвої й волювої сфер учнів;

- оцінювати навчальну діяльність школяра, порівнюючи його не з іншими дітьми, а із самим собою, з тими змінами, які відбулися в ньому (це створює справжні умови особистісного розвитку учня);

- будувати взаємодію з учнями на основі суб'єкт-суб'єктного (фасилітуючого) характеру взаємин, діалогового стилю спілкування, толерантного ставлення, співпраці з дітьми;

- в організації навчання враховувати динаміку працездатності учнів протягом уроку, навчального дня, тижня, року, здійснювати профілактику розумового стомлення і перевантаження вихованців;

- доцільно використовувати оздоровчі освітні техніки (ігрову діяльність, рухову активність, вправи на зняття м'язового і психологічного напруження, арттерапію, музикотерапію, казкотерапію, терапію працею, ін.), що створюють сприятливі умови для відновлення і збагачення сил дітей.

Арсенал форм, за допомогою яких учитель може вирішувати проблему збереження здоров'я учнів, включає все розмаїття можливостей його професійної діяльності – навчальну й позакласну роботу. Важливим тут є включення елементів формування здорового способу життя у зміст і технології проведення усіх навчальних дисциплін, виховних заходів.

Аналітико-результативний компонент передбачає:

- аналіз;
- осмислення;
- самоаналіз виконаної роботи;
- рефлексію й корекцію результатів власної діяльності.

Аналіз літератури засвідчив, що питання підготовки майбутнього вчителя до здоров'язбережувальної діяльності в умовах освіти набувають останні роки особливу гостроту внаслідок багатьох причин.

По-перше, дослідники розглядають здоров'я як головну частину людського капіталу, як важливу економічну категорію, яка впливає на розвиток держави і світу. Демографічні показники, структура захворюваності, розповсюдженість соціально-небезпечних хвороб включені у міжнародні показники суспільного розвитку і враховані в економічних показниках держав. До вирішення питань збереження та зміцнення здоров'я в державах залучені фахівці із медицини, соціальних служб, фізичної культури та спорту, але за рекомендаціями ВООЗ між усіх видів профілактичної діяльності найбільш ефективні ті, що сприяють здоров'ю через освіту, завдяки формуванню навичок, сприятливих до здоров'я.

По-друге, здоров'я дорослих формується у дитинстві, його збереження та зміцнення є найефективнішою інвестицією у майбутнє людини. Оскільки останні роки показники здоров'я здобувачів освіти у країні значно погіршуються, що фахівці пов'язують із негативними впливами умов навчання, підготовка майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності та використання здоров'язбережувальних технологій має важливе економічне та соціальне значення.

Все це обумовлює те, що традиційні дидактичні підходи, що орієнтуються на якісне, усвідомлене засвоєння студентом пропонованого знання, оволодіння переліком нормативних умінь і способів діяльності, сьогодні неминуче повинні доповнюватися такими компонентами, які стимулюють і реалізують потенціал самоосвіти і самовдосконалення студента.

Підготовка майбутніх учителів до використання здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності розглядається як науково- й методично-обґрунтовані заходи закладів вищої освіти, спрямовані на отримання студентом відповідно до визначеного терміну навчання рівня професійної компетентності, достатнього для спрямування зусиль на створення здоров'язбережувального середовища закладу освіти, сприятливого для зростання і розвитку здобувачів освіти, формування їх дбайливого ставлення до власного здоров'я у процесі навчання.

Підготовка у закладах вищої освіти майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності є складовою системи професійної підготовки майбутніх учителів, яка повинна передбачати застосування викладачами в умовах кредитно-модульної організації навчання активних та інтерактивних педагогічних технологій, зокрема, методу проектної діяльності, ділових ігор, тренінгу, мозкового штурму та інформаційно-комунікаційних технологій.

Проблеми адаптації студентів до освітнього процесу закладів вищої освіти та вплив на здоров'я студентів. Умови виховання та навчання є тим освітнім середовищем, в якому змушений постійно перебувати той, хто навчається у віці від 7 років до 21 року. Саме в ці роки відзначається інтенсивний процес зростання і розвитку організму молодшої людини, відбувається його біологічне і соціальне дозрівання, формується світогляд, готовність до різноманітної трудової та творчої діяльності. Адаптація учнів до навчання розуміється як «їх пристосування до нових умов соціального життя, нових відносин, вимогам, видам навчальної діяльності, здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку». Вона має складну багатофакторну структуру, що включає різні психофізіологічні механізми [Дубровинская и др., 2000].

Психолого-педагогічною проблемою, без вирішення якої неможливе створення всіх необхідних умов для гармонійного формування особистості, зміцнення і збереження здоров'я підростаючого покоління, є проблема адаптації та дезадаптації учнів до процесу навчання.

Адаптація – це передумова і необхідна умова активної діяльності. В цьому полягає позитивне значення адаптації для успішного функціонування індивіда в тій чи іншій соціальній ролі.

Дослідники розрізняють три форми адаптації студентів до освітніх умов:

- формальну адаптацію;
- громадську адаптацію;
- дидактичну адаптацію.

Формальна адаптація – це пізнавально-інформаційне пристосування студентів до нового оточення, до структури освітнього закладу, до змісту навчання в ньому, до запропонованим вимогам і своїм обов'язкам.

Громадська адаптація – це процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) груп студентів та інтеграція цих же груп зі студентським оточенням в цілому.

Дидактична адаптація – це підготовка студентів до нових форм і методів навчально-виховної роботи навчального закладу [Столяренко, 2004].

Під дезадаптацією до процесу навчання розуміється «деяка сукупність ознак, що свідчать про невідповідність соціо- та психологічного, і психофізіологічного статусу індивіда вимогам ситуації навчання, оволодіння якої з ряду причин стає скрутним або часом неможливим» [Безруких, 1999].

Адаптація студентів до освітніх умов має фазний характер, обумовлений різноманітними специфічними (навчальними) і неспецифічними (поведінковими, побутовими та ін.) чинниками. Процес адаптації студентів відображає складний і тривалий процес навчання і пред'являє високі вимоги до пластичності психіки і фізіології молодих людей. Найбільш активні процеси адаптації до нових умов студентського життя відбуваються на перших курсах. Причому адаптація студентів, які проживають у відриві від батьків (в гуртожитку, орендованій квартирі), протікає важче і часто призводить до виникнення різноманітних соматичних і психоневрологічних патологічних станів.

Процес адаптації розвивається на основі взаємодії регуляторних систем, а їх порушення призводять до функціональних і органічних змін в організмі. Навіть незначні відхилення в адаптивному потенціалі людини можуть викликати серйозні зрушення в стані здоров'я (наприклад, метеотропні реакції, стан десинхроноза і ін.). Зниження адаптаційних можливостей організму вважається фактором ризику високої захворюваності [Штарке, 1982].

Період адаптації студентів, пов'язаний з руйнуванням колишніх стереотипів, на перших порах може зумовити низьку успішність і труднощі в спілкуванні. Багаторічний звичний робочий стереотип у своїй основі має психофізіологічний явище, по І. П. Павлову – динамічний стереотип, руйнування якого призводить до нервових зривів, до стресових реакцій. У одних студентів формування нового стереотипу відбувається стрибкоподібно, а у інших – рівномірно. Ця перебудова пов'язана з особливостями вищої нервової діяльності (ВНД) і з соціальними

факторами, що мають вирішальне значення. На основі індивідуальних особливостей студентів будується система включення їх в нові види діяльності і нове коло спілкування. Це дає можливість зробити процес адаптації рівним і психологічно комфортним, уникнути розвитку дезадаптаційного синдрому.

В процесі адаптації студенти відчують такі основні проблеми:

- негативні переживання, пов'язані з випуском колишніх учнів зі шкільного колективу з його взаємною допомогою і моральною підтримкою;

- невизначеність мотивації вибору професії, недостатня психологічна підготовка до неї;

- невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, яка посилюється відсутністю звички до повсякденного контролю педагогів;

- пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах;

- налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов в гуртожиток;

- відсутність навичок самостійної роботи, невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, словниками, довідниками та ін.

Всі ці труднощі різні за своїм походженням. Одні з них мають об'єктивний характер, інші – суб'єктивний характер і пов'язані з недостатньою підготовкою і дефектами виховання.

У науковій роботі Г. К. Тен [1991] описані гігієнічні аспекти адаптації студентів до умов трудового семестру. У студентів в період адаптації до умов навчання у вузі вивчалася імунологічна толерантність і здатність придбання знань. Для цього використовувався масовий скринінг зразків крові і слини в умовах фізичного навантаження. Протягом екзаменаційної сесії у студентів наступали психологічний стрес і функціональні зміни в їх організмі. В період навчання студентів у вузі адаптаційні процеси мали системний характер. Для оцінки стану здоров'я студентів та адаптації їх до фізичних навантажень в якості тесту пропонувався біг на два кілометри, функціонально-діагностичне значення якого було доведено. Встановлена динаміка функціональних показників з фізичним навантаженням організму студентів під час навчання їх у вузі дозволила обґрунтувати необхідність фізичного виховання і тренінгу, які полегшують перебіг фізіологічної адаптації.

Дослідниками доведено, що екзаменаційний психологічний стрес впливає на зміст деяких гормонів в крові студентів, які визначаються радіоімунологічним методом, ЧСС і результатами психологічного тестування [Касаткіна и др., 2012].

У сучасному освітньому закладі адаптація учнів до освітнього процесу здійснюється в екстремальних соціально-економічних умовах інформаційних перевантажень і гіподинамії, що призводить до дезадаптації, результатом якої є погіршення їх психічного і соматичного здоров'я і зниження ефективності освітньо-виховного процесу.

Згідно з опублікованими Всесвітньою організацією охорони здоров'я даними, «психоневрологічні розлади входять в число провідних причин інвалідності серед молодих людей у світі, і підвищують ризик отримання таких захворювань, як ВІЛ, серцево-судинні захворювання, діабет, і навпаки». Виходячи з цього, психогігієна і психопрофілактика (надання спеціалізованої допомоги практично здоровим людям з метою запобігання нервово-психічних і психосоматичних захворювань, а також полегшення гострих психотравматичних реакцій) є однією з найважливіших складових здоров'язбереження, і виділяється Всесвітньою організацією охорони здоров'я в числі пріоритетних: «Дуже актуальними є програми зміцнення психічного здоров'я. Кожен четвертий житель Європейського регіону в будь-який період свого життя переносить той чи інший тип порушень психічного здоров'я. Особливо актуальне, але важке завдання представляє собою вдосконалення ранньої діагностики депресії і попередження самогубств шляхом реалізації втручань на рівні місцевих громад».

Аналіз публікацій останніх років засвідчує, що 10 % випускників мають різні гострі захворювання, 40 % – хронічну патологію [Апанасенко, 1985; Саврук, 2011; Ріпак та ін., 2009]. Виявлено погіршення здоров'я молоді під час навчання у закладах вищої освіти [Салатенко, 2013]. Тож сьогодні достеменно не відомо, яким у молодих людей є рівень здоров'язбережувальних компетентностей, як комплексу знань, умінь та навичок, що дозволять свідомо та ефективно спрямовувати свою діяльність на збереження власного здоров'я і здоров'я оточуючих. Як показують спостереження і проведені дослідження [Кіт та ін., 2015] для більшості опитаних студентів притаманний низький рівень здоров'язбережувальних компетентностей.

Таким чином, з метою збереження здоров'я студентів у закладах вищої освіти, наступні аспекти здоров'язбереження потребують вдосконалення:

- потреба у зниженні стресу і нервового напруження студентів;
- питання організації якісного, здорового харчування;
- проблема недостатнього врахування індивідуальних особливостей студентської молоді на навчальних заняттях;
- недостатність просвітницько-виховної роботи по відношенню до здоров'я;
- завдання підвищення якості медичних оглядів, диспансеризації в закладах вищої освіти.

Тому формування здоров'язбережувальних компетентностей у молоді є одним з пріоритетних напрямків закладів вищої освіти у контексті підготовки майбутнього фахівця, що є запорукою виховання здорової нації. Основним завданням закладів вищої освіти є формування ціннісного ставлення студентів до здоров'я та відповідальної орієнтованості на нього.

Формування здоров'язбережувального освітнього середовища в закладах вищої освіти. Формування у вищій школі здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища передбачає забезпечення таких умов навчання, виховання, розвитку, які не здійснюють негативного впливу на здоров'я студентів.

У студентському віці відбуваються важливі соціальні зміни. Вступ до вузу пов'язаний зі зміною існуючих раніше стереотипів життя молодих людей. Високі інтелектуальні навантаження в поєднанні зі зміною режиму і недостатньо розвинені навички використання власних ресурсів, сприяють перенапруженню нервової системи і ослабленню здоров'я [Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я].

Це впливає на кількісні та якісні параметри психічного благополуччя. Проявляється це в емоційній лабільності, тривалому переживанні негативних емоцій, психоемоційному напруженні, психосоматичних розладах. Слід припустити, що це є однією з причин дезадаптації і девіантної поведінки. Відносно новим аспектом девіантної поведінки, в тому числі звернення до наркотиків, стали прагматичні цілі студентів. Динаміка зміни суспільного життя і її вимоги, збільшення навчального навантаження, необхідність поєднання навчання і роботи, і

багато інших обставин стають непосильними для можливості пам'яті і свідомості багатьох студентів. У них формується переконання, що наркотики або інші психоактивні речовини «допомагають» не тільки зняти напругу і невпевненість в собі, а й поліпшити, хоча б на короткий час, здатність запам'ятати великий обсяг інформації за короткий термін часу.

Двічі на рік, під час екзаменаційних сесій, в результаті сильних емоційно-стресових впливів у студентів різко загострюється стан розумової і нервової напруги [Касаткина и др., 2012].

Відповідно до Закону України «Про освіту» [2017] адміністрація закладу освіти несе відповідальність за життя і здоров'я студентів протягом всього часу їх навчання в закладі вищої освіти. При цьому повинна здійснюватися цілеспрямована комплексна робота зі створення у закладі вищої освіти здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища.

Аналіз літератури показує єдність точок зору авторів в тому, що створення здоров'язбережувального освітнього середовища у закладі вищої освіти є важливим чинником оновлення професійної освіти і основою вдосконалення особистості в фізичному і духовному плані. При цьому вони виділяють різні аспекти діяльності закладів вищої освіти щодо формування здоров'язбережувального освітнього середовища.

Так, в одних дослідженнях головний акцент робиться на медичну службу, основне завдання якої – сформувати у студентів навички здорового способу життя, виховати культуру здоров'я. У цих закладах вищої освіти проводиться моніторинг динаміки захворювань, перенапруги, розумової працездатності студентів. При цьому автори розглядають валеологічну освіту як безперервний процес засвоєння цінностей і понять, спрямованих на формування навичок, умінь і відносин, необхідних для усвідомлення і оцінки власного здоров'я, взаємозв'язку між ними і валеологічною культурою, здоровим способом життя.

В інших публікаціях основою створення такого освітнього середовища автори вважають використання здоров'язбережувальних педагогічних технологій, в числі яких виділяються концентроване навчання, модульне навчання, проблемне навчання, розвивальне навчання. Педагогічні технології обумовлені змістом навчання, методами,

засобами, формами організації навчального процесу. Вибір цих складових і визначає можливості їх використання як здоров'язбережувальних.

Системний підхід в здійсненні здоров'язбережувальної діяльності в закладі вищої освіти повинен забезпечувати цілісне уявлення про стан здоров'я здобувачів освіти і наповнювати конкретним змістом здоров'язбережувальних технологій, допомогти відповісти на питання: як і за якими напрямками слід їх реалізовувати, визначити основні завдання, до яких відносяться:

1) дослідження впливу традиційної структури і форми організації навчального процесу на здоров'я студентів; аналіз психофізіологічних можливостей студентів щодо пред'явлених вимог засвоєння обсягу навчального навантаження як в умовах розосередженого (комплексного) розподілу програмного матеріалу, так і при використанні концентрованого варіанту освіти;

2) створення психолого-педагогічних і організаційно-педагогічних умов, що забезпечують:

- психічне благополуччя і комфорт учнів за допомогою гуманізації і демократизації освітньо-виховного процесу;

- відповідність навчального навантаження, обсягу переданої інформації з психофізичними можливостями її засвоєння;

- переведення традиційної, в основному інформативно-об'ємної системи освіти, в технологію навчальної, інтелектуально перетворюючої, духовної, конструктивної, творчої діяльності;

- створення інтеграційних дисциплін та їх навчально-методичного забезпечення.

3) реалізація наукової організації навчальної праці, харчування та дозвілля студентів;

4) створення максимально можливих санітарно-гігієнічних умов;

5) включення студентів в усвідомлену діяльність по формуванню культури здорового способу життя;

6) здійснення структурної перебудови в плані створення в закладі вищої освіти системи управління та моніторингу реалізації здоров'язбережувальної діяльності;

7) створення систем перепідготовки кадрів, а також соціальної та фінансової підтримки реалізації здоров'язбережувальної діяльності в освітньо-виховному середовищі;

8) об'єднання зусиль усіх систем і підрозділів навчальних закладів, закладів медицини та фізичної культури;

9) забезпечення здоров'язбережувальної діяльності в закладі вищої освіти програмними і навчально-методичними розробками з проблем створення та функціонування здоров'язбережувального навчально-виховного середовища і формування культури здорового способу життя студентів;

10) розгортання дослідно-експериментальної та науково-дослідної роботи з моделювання та апробації здоров'язбережувальних технологій;

11) здійснення психологічного та медичного супроводу процесу освіти в закладі вищої освіти;

12) створення інформаційно-комп'ютерного забезпечення для моніторингу соціально-психологічного благополуччя студентів;

13) введення в освітній процес закладу вищої освіти обов'язкового курсу з формування здорового способу життя та культури здоров'я.

Технологія і методика формування здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища включає в себе виявлення провідної ідеї – формулювання основних цілей і завдань – і на її основі формулювання теоретичної концепції, конкретизацію складових системи і механізму їх взаємодії; визначення та використання варіативних педагогічних технологій і методик; проектування необхідних умов.

Умовно можна виділити наступні *етапи формування здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти*: розробка моделі, становлення системи, розвиток системи. Типологія реалізації кожного етапу містить: постановку конкретних завдань, проектування змісту, визначення форм роботи, очікуваних результатів.

На першому етапі потрібно:

- розробити концепцію формування здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища;

- здійснити складання бази потенційних партнерів, які можуть бути залучені до вирішення завдань здоров'язбережувальної діяльності в навчальному закладі (установи науки і культури, заклади вищої освіти, реабілітаційні та медичні установи);

- вивчити наявний в закладі вищої освіти досвід реалізації діяльності по збереженню і зміцненню здоров'я студентів;

- проаналізувати ресурсні можливості закладу вищої освіти (кадрові, наукові, методичні, матеріально-технічні, фінансові), необхідні для реалізації здоров'язбережувальної діяльності в закладі вищої освіти;

- вивчити можливості соціокультурного середовища закладу вищої освіти для збереження і зміцнення здоров'я студентів;

- створити систему управління діяльністю по збереженню і зміцненню здоров'я студентів, а також профілактики їх девіантної поведінки.

Найбільш важливим є питання виявлення особистісно значущих проблем студентів, їх інтересів, потреб, аналіз, систематизація та типологізація отриманих даних.

На основі даних типологізації організовується практична робота по формуванню здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища. Ця робота повинна здійснюватися в такий спосіб:

- створення умов для підвищення кваліфікації викладачів з питань реалізації здоров'язбережувальної діяльності в закладі вищої освіти, профілактики девіантної поведінки студентів;

- організація інформаційного забезпечення реалізації програми здоров'язбережувальної діяльності в закладі вищої освіти.;

- створення ресурсних (організаційно-методичних) умов для реалізації здоров'язбережувальних технологій в закладі вищої освіти;

- спільна участь адміністративно-управлінських, соціальних структур закладу вищої освіти, профспілкових організацій, органів студентського самоврядування і професорсько-викладацького складу в формуванні здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти.

Здоров'язбережувальна діяльність повинна бути спрямована на комплексне вирішення оздоровчих, освітніх, виховних і розвиваючих завдань, які вписані в контекст ціннісного розвитку особистості.

Процес здоров'язбережувальної діяльності включає:

- орієнтацію на теоретичне навчання (освоєння вчителями знань, умінь, навичок, технологій здоров'язберігаючої діяльності, їх інформування про значимість культури здоров'я для даної діяльності);

- сприяння професійній рефлексії здоров'язбережувальної діяльності (аналіз ставлення до власної культури здоров'я,

переосмислення здоров'язбережувальної діяльності в контексті професійного становлення, самовизначення в ній);

- збагачення здоров'язбережувального досвіду через активне експериментування, педагогічну творчість, взаємодію в проектних групах (пошук інноваційних ідей, розробка здоров'ятворчих проектів).

Завдання здоров'язбережувальної діяльності в системі освіти:

- створити умови для збереження і зміцнення здоров'я, особистісного, інтелектуального, соціального розвитку учасників освітнього процесу;

- проводити діагностику і моніторингові дослідження рівня фізичного і психічного розвитку, сформованості культури здоров'я і безпечного способу життя, стану освітнього середовища;

- здійснювати комплексну психолого-педагогічну і медико-соціальну допомогу і підтримку здобувачів освіти, їх батьків, педагогічного колективу, адміністрації закладу вищої освіти з виявлення, профілактики та подолання відхилень у розвитку, навчанні та соціалізації;

- здійснювати просвітницьку діяльність з розвитку культури здорового і безпечного способу життя;

- сприяти поширенню і впровадженню в практику закладів освіти новітніх досягнень в області вітчизняної і зарубіжної психології, педагогіки.

Цілі і завдання здоров'язбережувальної діяльності у закладі вищої освіти реалізуються через її різні напрямки і комплекс цільових програм, розроблених у міру виникнення і визначення пріоритетів:

- створення цілісного механізму в системі професійних відносин щодо вирішення проблем збереження, зміцнення здоров'я та профілактики девіантної поведінки студентів;

- систематичне відстеження (моніторинг) стану здоров'я, проблем, інтересів, запитів, ціннісних орієнтацій студентів і викладачів, як основа планування і реалізації здоров'язбережувальної діяльності у закладі вищої освіти;

- створення організаційної структури, що реалізує здоров'язбережувальні технології у закладі вищої освіти і аналізує ефективність їх використання;

- використання освітньо-виховного потенціалу навчальних дисциплін;

- розвиток системи традицій в закладі вищої освіти.

Таким чином, **на першому етапі** має здійснитися:

- формування самосвідомості студента, відповідального за свою долю і долю всього суспільства закладу вищої освіти в цілому;

- залучення молодих людей до загальнолюдських цінностей, формування у них адекватної цим цінностям поведінки;

- формування у студентів потреби вести здоровий спосіб життя;

- формування самосвідомості, усвідомлення власного Я, самооцінки як особистості, допомоги кожній людині у самореалізації;

- підготовка фахівців, орієнтованих на творчу діяльність, як теоретичного, так і прикладного характеру.

Основними завданнями **другого етапу** формування здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти є відпрацювання і закріплення досягнутого на першому етапі, створення бази для подальшого розвитку і отримання зовнішнього визнання розроблених здоров'язберігаючих технологій. Другий етап формування здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти пов'язаний з відпрацюванням змісту здоров'язбережувальної діяльності.

Кризи пристосування, пережиті студентами першого року навчання, багато в чому визначаються низьким рівнем їх саморегуляції, а також недостатньою сформованістю вмінь пристосовуватися до мінливих життєвих умов. Слід зазначити, що даний вид вмінь майже не формується цілеспрямовано на етапі шкільної освіти, не приділяється достатньо уваги його розвитку і в умовах професіоналізації. Необхідно вирішувати проблему адаптації студентів за допомогою створення відповідних умов для функціонування сукупності психологічних механізмів на когнітивному, емоційному, мотиваційному і поведінковому рівнях особистості за допомогою розробки і застосування в закладу вищої освіти здоров'язбережувальних технологій.

Протягом **третього етапу** здоров'язбережувальне освітньо-виховне середовище формується остаточно. Студентський та викладацький колективи переходять в нову якісну взаємодію: вони все частіше виступають як єдине ціле, як спільнота об'єднаних спільною метою, діяльністю і спільною відповідальністю за здоров'я членів колективу закладу вищої освіти.

На цьому етапі затверджуються системоформуючі види здоров'язбережувальної діяльності, виявляються пріоритетні напрямки їх розвитку; закріплюються традиції; йде відпрацювання найбільш ефективних здоров'язбережувальних технологій.

При ефективному адміністративному управлінні здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища механізми його поновлення закладені у всередині його. Постійний моніторинг психофізіологічного благополуччя студентів, аналіз функціонування здоров'язбережувальних технологій дозволяють ефективно управляти і розвивати здоров'язбережувальне освітньо-виховне середовище закладу вищої освіти.

Оновлення системи здійснюється за рахунок інновацій при розробці здоров'язбережувальних технологій, форм і методів здоров'язбережувальної діяльності в закладі вищої освіти.

Необхідний обмін досвідом між закладами вищої освіти, різними державними і громадськими структурами по організації і розвитку здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища у закладі вищої освіти, спрямованого на збереження і зміцнення здоров'я студентів, який може підняти на новий рівень реалізацію здоров'язбережувальної діяльності з урахуванням вимог чергового етапу реформування системи освіти, теоретичних і методичних підходів до збереження та зміцнення здоров'я студентів, попередження соціально небезпечних захворювань, використання результатів соціологічних досліджень і нових наукових методик і технологій, а також наявного досвіду і традицій освіти і виховання [Семикин и др., 2005; 2009; 2012].

Таким чином, в якості пріоритетних напрямків розвитку здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти можна визначити наступні:

1) збереження і зміцнення фізичного, психічного і соціального благополуччя викладачів і студентів;

2) розробка системи оцінки якості роботи по реалізації здоров'язбережувальних технологій в закладі вищої освіти;

3) розширення і розвиток взаємодії з усіма структурними підрозділами закладу вищої освіти з питань, що стосуються збереження і зміцнення здоров'я викладачів і студентів; засобів і форм психолого-

педагогічної підтримки процесу самопізнання і самовизначення особистості; моніторингу проблем студентського життя;

4) організація науково-дослідної діяльності студентів з проблем молоді;

5) соціально-психологічна допомога соціально незахищеним студентам (сиротам, особам з інвалідністю, студентським сім'ям, малозабезпеченим сім'ям);

6) сприяння в діяльності профспілкових організацій і органів студентського самоврядування;

7) організація підтримки творчої ініціативи студентів; організації спортивних і культурно-масових заходів, дозвільної діяльності студентів;

8) роботи по профілактиці девіантної поведінки; підтримки студентських загонів з різних видів діяльності;

9) інформаційне забезпечення здоров'язбережувальної діяльності в університеті;

10) взаємодія з державними та громадськими структурами поза університетом і з іншими закладами вищої освіти з питань реалізації здоров'язбережувальних технологій.

А комплексне оцінювання діяльності закладів вищої освіти щодо здоров'язбереження здобувачів освіти можна здійснювати за такими напрямками:

- здоров'язбережувальна інфраструктура закладу вищої освіти (стан та утримання будівель і приміщень відповідно до санітарно-гігієнічних нормативів; оснащення кабінетів, спортивного комплексу, спортмайданчиків необхідним обладнанням та інвентарем; наявність і оснащення медичного пункту, їдальні; організація якісного харчування; кваліфікований склад педагогічних працівників, викладацького складу);

- раціональна організація освітнього процесу (дотримання гігієнічних норм і вимог до організації й обсягу навчального та позанавчального навантаження здобувачів освіти на всіх етапах навчання; використання методів і методик навчання, адекватних віковим можливостям й особливостям кожного здобувача освіти; запровадження будь-яких інновацій в освітній процес лише під контролем фахівців; суворе дотримання всіх вимог до використання технічних засобів у навчальному процесі; раціональна організація фізичної культури і занять

активно-рухового характеру; індивідуалізація навчання, робота за індивідуальними програмами);

- організація фізкультурно-оздоровчої роботи (повноцінна й ефективна робота зі здобувачами освіти всіх груп здоров'я, в тому числі організація занять із особами, яких віднесено за станом здоров'я до спеціальної медичної групи; організація груп коригувальної гімнастики; організація динамічних перерв, фізкульт-хвилинок на заняттях і фізкульт-пауз під час виконання завдань вдома; створення умов й організація спортивних секцій; регулярне проведення спортивно-оздоровчих заходів);

- просвітницько-виховна робота зі здобувачами освіти, спрямована на формування цінності здоров'я та здорового способу життя (упровадження освітніх програм, спрямованих на формування цінності здоров'я та здорового способу життя; лекції, бесіди, консультації з проблем збереження та зміцнення здоров'я, профілактики шкідливих звичок; проведення днів здоров'я, конкурсів, свят);

- організація системи просвітницької та методичної роботи з педагогами, викладачами, фахівцями та батьками (лекції, семінари, консультації, курси з різних питань становлення та розвитку юнаків, факторів, що позитивно чи негативно впливають на здоров'я, тощо; отримання необхідної науково-методичної літератури; залучення педагогів, викладачів і батьків до спільної роботи з проведення спортивних змагань, днів здоров'я, занять із профілактики шкідливих звичок тощо);

- медична профілактика та динамічне спостереження за станом здоров'я (використання рекомендованих і затверджених методів профілактики захворювань, які не потребують постійного нагляду лікаря; регулярний аналіз та обговорення на нарадах, радах, засіданнях в підрозділах даних про стан здоров'я здобувачів освіти, доступність відомостей для кожного куратора; регулярний аналіз результатів динамічних спостережень за станом здоров'я та їх обговорення з педагогами, кураторами, батьками, ведення карти здоров'я групи, курсу; створення системи комплексної педагогічної, психологічної та соціальної допомоги здобувачам освіти, які мають проблеми в навчанні; залучення медичних працівників до реалізації всіх компонентів роботи зі збереження та зміцнення здоров'я здобувачів освіти, просвіти педагогічного, викладацького колективу і батьків).

Основними критеріями ефективності організації здійснення здоров'язбережувальної діяльності керівника закладу освіти є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуально-рефлексивний, а показниками – позитивне ставлення до питань здоров'язбереження особистості, стійкий інтерес до розвитку здоров'язбережувальної діяльності; повнота знань про людське здоров'я та шляхи його збереження у процесі навчання та виховання; сформованість аналітико-проектувальних, організаторсько-координаційних, мобілізаційно-регулювальних, оцінно-рефлексивних умінь [Іонова та ін., 2016].

Практика здійснення здоров'язбережувальної діяльності та формування здоров'язбережувального середовища в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова.

Здоров'язбережувальна діяльність в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова організовується шляхом спільної участі профспілкових організацій – студентів і працівників, органів студентського самоврядування, кафедри здоров'я людини та цивільного захисту, кафедри фізичного виховання та спорту, кафедри соціальної та прикладної психології, психологічної служби, заступниками деканів з виховної роботи, кураторами і професорсько-викладацьким складом у формуванні здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища університету.

В університеті передбачена робота за наступними напрямками:

- проведення занять з дисциплін здоров'язбережувального спрямування;
- використання освітньо-виховного потенціалу навчальних дисциплін;
- підвищення ефективності проведення навчальних занять з фізичної культури з урахуванням інтересів і можливостей здобувачів вищої освіти;
- організація занять у спортивних секціях і командах університету з різних видів спорту;
- проведення масових оздоровчих, фізкультурних і спортивних заходів у позанавчальний час;
- популяризація спорту і здорового способу життя;
- організація лікувально-профілактичної діяльності;

- організація і проведення конкурсу творчих робіт (відеороликів на соціально значущі теми – паління, алкоголізм, наркоманія, ВІЛ, СНІД тощо).

Особлива увага приділяється збереженню та зміцненню здоров'я викладачів університету через заходи профілактики та динамічне спостереження за станом здоров'я (створення системи комплексної педагогічної, психологічної та соціальної допомоги студентам і викладачам).

Заходи первинної профілактики:

- створення здорових і безпечних умов праці;
- в усіх навчальних корпусах встановлено кулери з питною водою;
- в туалетах встановлені дозатори для мила, електросушки для рук, аерозолі (освіжувачі) повітря.

Заходи вторинної та третинної профілактики:

- проведення попередніх і періодичних медичних оглядів працівників;
- рентгенівське обстеження органів грудної порожнини працівників університету з метою попередження захворювання на туберкульоз;
- надання матеріальної допомоги;
- організація оздоровлення, профілактичного лікування і відпочинку, в літній період учасники освітнього процесу можуть скористатися послугами спортивно-оздоровчої бази відпочинку університету «Чорноморка».

З метою профілактики і зміцнення здоров'я та формування мотивації здорового способу життя була розроблена і реалізується в даний час комплексна програма «Збережи своє здоров'я». В її рамках викладачі університету можуть отримати послуги з діагностування та консультування в медичних закладах міста за пільговою вартістю.

На території університету розташовується спортивний комплекс і спортивне містечко під відкритим небом, який студенти використовують для самостійних занять фізичною культурою. Матеріально-технічна база спортивного комплексу включає: стадіон, тренажерний зал, тенісний зал, боксерський зал, ігрові зали (для волейболу, баскетболу, міні-футболу), спортивні майданчики, шаховий клуб.

При університеті діють медпункти, які закріплені за студентською поліклінікою. В студентській поліклініці є фізіотерапевтичний, щеплення

і процедурний кабінети, діє клініко-діагностична лабораторія, де проводяться різні медичні аналізи. Є докладний опис оснащення фізіотерапевтичного кабінету, інформація про денний стаціонар для здобувачів вищої освіти, де вони можуть зміцнити своє здоров'я і отримати курс профілактичного лікування. Особливо підкреслено, що всі послуги та маніпуляції студенти отримують безкоштовно.

Щорічно проводяться дні здоров'я для студентів і викладачів, в рамках яких створюються умови для активного відпочинку і заняття фізкультурою.

В університеті на рівні академічних груп, в гуртожитках проводяться бесіди, лекції, інтерактиви з метою профілактики девіантної поведінки у студентів і формування мотивації на здоровий спосіб життя. На більшості факультетів проведення вищезазначених лекцій є обов'язковим заходом для всіх студентів-першокурсників.

Періодично проводиться моніторинг студентської думки, на підставі якого здійснюється коригування плану профілактичних і здоров'язбережувальних заходів.

Профілактика інфекційних захворювань серед студентів в університеті здійснюється фахівцями «Клініки, дружньої до молоді».

Поняття «Клініка, дружня до молоді (КДМ)» визначає заклад, що надає комплексну медично-психо-соціальну допомогу з проблем збереження здоров'я, що обумовлено специфікою підліткового віку, на принципах Дружнього підходу.

Відповідно до спільного наказу Управління охорони здоров'я та управління у справах сім'ї та молоді Одеської обласної державної адміністрації від 18.05 2005 р. № 31/214, а також за підтримки Дитячого Фонду ООН-ЮНІСЕФ на базі Міської студентської поліклініки № 21 було створено відділення медико-соціальної та психологічної допомоги підліткам та студентської молоді.

Метою КДМ є збереження здоров'я дітей та студентської молоді і навчання навичкам життєвої компетентності, а завданням – профілактика захворювань, особливо ВІЛ-інфекції, інфекцій, які передаються статевим шляхом та інших, пов'язаних з ризикованою поведінкою та їх рецидивами; інформаційний та консультативний супровід; лікування та реабілітація; створення психологічно комфортних умов для кожного клієнта «Клініки», що полегшать проходження лікування; вирішення

соціальних та психологічних проблем; підвищення рівня інформованості молоді з питань профілактики тютюнокуріння, алкоголізму, наркоманії, захворювань на ВІЛ/СНІД; популяризація технологій навчання за методом “рівний-рівному” щодо здорового способу життя; впровадження нових методів профілактики серед дітей та студентської молоді.

Клініка, дружня до молоді, як структура, суттєво відрізняється від інших медичних закладів за наступними ознаками:

- допомогу розраховано як на здорову, так і на хвору молодь;
- надається комплексна допомога за видами послуг: медичні, психологічні, соціальні, правові;
- пропонується гнучка модель співпраці: рішення приймається за участю клієнта.

Приклад залучення студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова до послуг КДМ як консолідованого здоров'язбережувального середовища не тільки дозволяє зберегти власне здоров'я, такий досвід сприятиме розвитку студентів як майбутніх учителів, здатних до здоров'язбережувальної діяльності у сучасних умовах [Пєнов, 2014].

Таким чином, можна сказати, що ОНУ імені І. І. Мечникова у своїй діяльності приділяє здоров'язбережувальному компоненту достатньо уваги: яскраво виражена здоров'язбережувальна інфраструктура освітнього закладу, організована фізкультурно-оздоровча робота в університеті, присутні компоненти профілактики і динамічного спостереження за станом здоров'я студентів, а також просвітницько-виховна робота зі студентами, спрямована на формування цінності здоров'я та здорового способу життя.

3.4. Роль, функції та задачі куратора у взаємодії зі студентами ЗВО в позааудиторний час

Головне і найважливіше завдання вищої школи – сприяти становленню певної позиції і моральному самовизначенню особистості студентів. На сьогодні є дуже актуальною проблема підвищення ефективності виховання молоді під час навчання у ЗВО. Ще вчорашній школяр, приходячи до ЗВО, стикається у всіх відношеннях з абсолютно новою системою освіти. Така система відрізняється від шкільного

навчання за своїми основними цілями і напрямками: організаційно, методично і змістовно. Із огляду на означене, перший семестр першого року навчання – це період адаптації студента до нової системи освіти. Швидка адаптація до життя ЗВО студентів першого курсу є запорукою успішності оволодіння ними професією. Важлива роль в адаптації студентів належить кураторам академічних груп. Діяльність куратора студентської групи в сучасному ЗВО зазнавала серйозних змін, які пов'язані з модернізацією та реформуванням освіти в цілому.

На сьогодні, соціальна та освітня технологія характеризується недооцінкою виховних функцій закладу вищої освіти. Намагання поставити навчальні заклади поза виховним процесом все більше суперечать педагогічній теорії та освітній практиці. Термін навчання у ЗВО – це період, коли дуже інтенсивно здійснюється професійна підготовка особистості студента його розвиток, виховання і становлення [Рогалева, 2012].

Процес виховання слід організувати так, щоб «студент став суб'єктом педагогічної діяльності та її активним учасником, тоді суб'єкт-суб'єктні стосунки дадуть майбутньому фахівцеві можливість самовдосконалюватися та самостверджуватися. Такий виховний процес сприятиме формуванню найкращих рис його характеру та оволодінню студентом секретами сучасної науки» [Лучанінова, 2017].

Дивлячись на виховний процес як поєднання творчої взаємодії куратора й студента, проявляючи увагу до особистості майбутнього фахівця, не можна забувати про особистість куратора, його інтелектуальні, моральні, психологічні знання. Важливо дбати про те, щоб майбутні фахівці в освітньому процесі ЗВО, «постійно перебували в ситуації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, збагачували свій внутрішній світ у спілкуванні з однокурсниками, викладачами, куратором» [Кузьменко, 2009].

Аналіз останніх досліджень демонструє, що проблемі виховання студентів у ЗВО присвячено значну кількість наукових праць: педагогічна взаємодія в стосунках «куратор-студенти» в контексті позааудиторної виховної роботи (Н. Кузьменко), удосконалення системи виховання (Ю. Мельник), виховання духовної культури студентів (М. Роганова), аналіз виховної діяльності педагога (В. Безпалько, Г. Троцько, О. Дубасенюк), організація виховної роботи у вищих закладах освіти (Г. Пономарьова, С. Сисоєва), методологічні основи виховання

(В. Андрущенко, В. Луговий, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.), особливості виховної системи вищого технічного навчального закладу в умовах соціально-економічної кризи (Л. О. Белова О. Лучанінова), педагогічні умови організації позааудиторної виховної роботи у вищих закладах освіти (І. Смирнов, Т. Куриленко, Т. Степура). Особливості виховної роботи в системі ВТНЗ, викладання й виховання у вищій школі розглядають Г. Савощ, Ю. Фокін та ін.; роль наставника академічної групи (Р. Сопівник, Л. Маценко), питання технології роботи куратора академічної групи (І. Авдєєва, В. Базилевич, І. Мельникова, С. Гура, Н. Косарева, В. Рябченко, В. Сергєєва та ін.). Діяльність куратора та наставника академічної групи вивчалась в роботах І. Авдєєвої, М. Мартинової, О. Дубасенюк, В. Беспалько, С. Романової. Психолого-педагогічні дослідження саме з проблем позааудиторної виховної роботи здійснили Л. Акімова, М. Гарунов, Л. Заякіна, В. Бондаревський, Л. Кондрашова та ін.

На сьогодні більшість викладачів ЗВО немає відповідної системної підготовки з виконання виховних функцій за нових умов функціонування суспільства та нових потреб, які формуються у суб'єктів освітнього процесу. Практично немає можливості перепідготовки та підвищення своєї кваліфікації [Белова, 2005].

Як зазначає енциклопедія, куратор (лат. *curator* від *curare* – піклуватися) – це особа, яка організовує систему відносин через різноманітні види виховної діяльності академічної групи, створює умови для індивідуального самовиразу кожного студента. Куратор – це той, хто спрямовує студента, це найнеобхідніша і корисна для студента людина в університеті.

Виховна робота кураторів повинна бути направлена на вирішення пріоритетного завдання вузівського виховання. Це не тільки виконання соціальної ролі педагога і наставника, але і соціалізація студентів, допомога в адаптації до студентської аудиторії, один до одного, це створення оптимальних умов для саморозвитку особистості студента.

Треба зазначити, що жоден заклад освіти не може функціонувати без системи виховної роботи та системи управління нею. Куратор академічної групи студентів є важливою ланкою в системі управління цієї системи. Важливим є той факт, що в умовах соціальної, економічної кризи відбувається швидка деформація існуючих виховних систем. Нові виховні

системи формуються повільно, те ж саме можна сказати й про нові концепції виховання [Лучанінова, 2015]. Під таким самим кутом досліджує це питання Г. Пономарьова, яка зазначає, що «специфічність педагогічного процесу у вищій школі полягає в тому, що він, передусім, має бути спрямований на розвиток, саморозвиток, самодостатність і самоствердження особистості майбутнього спеціаліста-професіонала, вихованої, високодуховної особистості» [Пономарьова, 2014]. Ігор Ільїнський у своїх роздумах про освіту й політику наголошує на тому, що «ціннісна свідомість молоді кінця ХХ та початку ХХІ ст. кардинально змінилася в порівнянні з попереднім поколінням. Так, позитивні установки на суспільно-політичну діяльність змінилися байдужістю. Крім цього впав престиж політичної кар'єри і влади, і тільки 18 % опитаних вважають важливою цю цінність. Студенти серйозно починають замислюватися про побудову професійної кар'єри вже на початковому етапі навчання в ЗВО.

В освітній установі, виховні функції виконують всі викладачі, але в переважній більшості цю роботу з групою студентів проводить куратор – педагог – вихователь, професіонал, духовний посередник між суспільством і студентом в освоєнні культури, накопиченої людством. Куратор організовує систему відносин через різноманітні види виховної діяльності, створює умови для самовираження особистості кожного студента і розвитку кожного індивідуально. Форми роботи можуть бути різні – від насичено інформаційних (бесіда, розповідь, годину куратора, зустрічі тощо) до колективних творчих справ різного типу. Місце і форми проведення спільної справи сприяють реалізації максимальних можливостей міжособистісного спілкування.

На суб'єктивне становлення студента впливає виховне середовище університету, факультету, групи, безліч відносин, що складаються між суб'єктами виховання на різних рівнях взаємодії. Важлива роль в особистому і професійному розвитку студентів належить куратору академічної групи і тій системі відносин, яка складається в його взаємодії з групою.

На посаду куратора академічної групи може бути призначений провідний, досвідчений педагог з урахуванням профілю підготовки майбутніх фахівців та специфіки діяльності факультету, стажу викладацької роботи у вищому навчальному закладі. Обов'язковою

умовою його перебування на цій посаді є викладання лекційного курсу чи ведення семінарсько-практичних занять в академічній групі.

Згідно зі своїм соціальним статусом і функціональними обов'язками, куратор академічної групи реалізує конкретні виховні функції. Систематично результати його діяльності обговорюють на засіданнях кафедр, радах факультетів, ректоратів та вченої ради згідно з планом роботи навчального закладу. Діяльність куратора визначається планом виховної роботи, розробленим на навчальний семестр, рік, згідно з перспективним та річним плануванням вищого навчального закладу. Куратор академічної групи адміністративно підпорядкований заступнику декана факультету і погоджує свою діяльність з деканом та завідувачами кафедр. Протягом розвитку інституту кураторства у вищій школі склалися уявлення про роль та функції куратора.

Куратор призначається наказом ректора університету і має широкі повноваження:

приймає участь у проведенні зборів групи, призначенні старости і виборів профорга;

всебічно допомагає студенту швидше освоїтися з особливостями навчання в університеті, його структурою і службами, знайомить з традиціями інституту і спеціальності;

допомагає оптимально організувати навчання, спланувати самостійну роботу, скласти навчальні графіки та ін.

Куратор групи:

– встановлює особисті зв'язки з батьками, а також з підприємствами та організаціями, які направили студента на навчання з тристороннім договором;

– бере участь у виробленні рішення адміністрації щодо персональних справ, має право представляти до адміністративних стягнень, а в разі необхідності – до відрахування з університету за порушення навчальної дисципліни;

– проводить збори групи за підсумками контрольних тижнів і екзаменаційних сесій, доповідає про них на засіданнях кафедр;

– завжди підтримує зв'язок з усіма викладачами, які проводять заняття, і, при необхідності, допомагає організувати додаткові заняття та консультації;

– допомагає вирішувати матеріальні проблеми, представляє до заохочення адміністрацією;

– допомагає краще підготуватися до навчальних і виробничих практик;

– відвідує гуртожиток, разом зі студентською радою університету і адміністрацією студмістечка;

– бере участь у вирішенні побутових та інших важливих питань.

Куратор має певний перелік завдань, серед яких наступні:

1. Індивідуальна робота зі студентами: як з тими, у яких виникають проблеми з адаптацією в ЗВО, так і з тими, хто прагне до більш глибокого вивчення навчальних дисциплін. Куратор також повинен приділяти увагу питанням взаємодії з однокурсниками, викладачами, особистим проблемам здобувачів вищої освіти.

2. Контроль за відвідуваністю і успішністю студентів: перевірка журналу відвідуваності, відвідування навчальних занять, бесіди з викладачами.

3. Допомога в питаннях, пов'язаних з навчальним розкладом, заняттями, сесією.

4. Знання побутових умов і стану здоров'я кожного студента в групі.

5. Вивчення наукових інтересів студентів; залучення їх до дослідницької роботи.

6. Залучення студентів до студентського життя, надання можливості для самореалізації.

7. Постійна участь в житті групи протягом навчального року: допомога в рішенні проблем, робота по створенню дружньої атмосфери в групі, інтерес до особистості кожного студента.

8. Етичне і естетичне виховання студентів в групі: контроль за зовнішнім виглядом, поведінкою студентів групи, дотриманням ними правил внутрішнього розпорядку в університеті; прищеплення інтересу до культури і мистецтва.

9. Робота з батьками: доведення до їх відома необхідної інформації про відвідуваність (невідвідуваність), успішності (неуспішність), поведінку студента у вузі.

Одним із головних завдань куратора ХХІ ст. є надання підтримки студентам в період адаптації їх до соціально-професійного простору закладу вищої освіти. Всі ці функції дозволяють вважати куратора

суб'єктом поза аудиторної роботи у ЗВО, орієнтованої на соціальний розвиток майбутніх професіоналів.

Концепція суб'єкт-суб'єктних відносин у вищій школі застосовна не лише до навчального процесу, але також і до інших форм взаємодії педагога і студента, зокрема, до кураторства викладачем академічної студентської групи.

Через інститут кураторів здійснюється виховна діяльність у студентських академічних групах. Куратор взаємодіє з цілісною системою позааудиторної виховної роботи, його діяльність спрямовується на забезпечення її організації на рівні академічної групи студентів. Куратори студентських академічних груп є ефективними посередниками між суб'єктами освітнього процесу: студентами, викладачами, керівництвом [Соловей М. І., Демчук В. С., 2017].

Але саме кураторові академічної групи належить провідна роль у виконанні одного із головних завдань сучасної вищої школи – розвитку особистості кожного із студентів, який передбачає розкриття його творчого потенціалу та суб'єктних властивостей, що, у свою чергу, є кроком у напрямку самореалізації як вищої потреби людини.

Куратор і студентська група виступають як суб'єкти щодо стійкої системи виховних відносин, що складаються у професійно-особистісному спілкуванні і діяльності. Виходячи з об'єкта спрямованості, куратор і студентська група є носіями відносин до себе, до діяльності і до Іншого. Вивчення системи суб'єкт-суб'єктних відносин (відносин до Іншого) є неможливим без обліку та аналізу відносин суб'єкта до себе і до діяльності.

Е. Н. Кролевецькою були розроблені критерії та показники, які визначають рівні суб'єктного відношення куратора до студентській групі та студентської групи до куратора, які, у свою чергу, встановлюють ступінь розвиненості системи відносин.

Виховну діяльність куратора можна розглядати як простір реалізації його як суб'єкта у взаємодії зі студентською групою. Суб'єктність куратора в контексті розвитку системи відносин зі студентською групою представлена відношенням до себе, до іншого, до діяльності, рівень становлення яких визначається одночасно ціннісно-мотиваційним, позитивно-емоційним та діяльнісно-творчим критеріями.

Відносно себе куратор може виступати або як автономна, самостійна особистість, що усвідомлює свою цінність як людини і професіонала, що творить і розвиває себе і іншого, або як людина пасивна та невпевнена, яка реалізує готові шаблони уявлень про себе і про інших. Альтернативні способи особистісної та професійної реалізації куратора можуть бути відображені у вигляді шкали, полюси якої умовно позначимо характеристиками «автономність» і «невпевненість».

Розвитку особистості кожного студента як головної мети сучасної вищої школи можна досягти тільки в тому випадку, коли реалізується система діалогічності відносин між куратором і студентами, заснована на прийнятті ними один одного як цінностей при емоційно комфортному спілкуванні. Ставлення до іншого є центральною ланкою структури особистісного спілкування. Оскільки ставлення куратора до студентської групи проявляється в товарищескості, емоційній зацікавленості в справах групи і ґрунтується на позитивно-емоційному її прийнятті як партнера по взаємодії, то в системі педагогічного спілкування можна виділити дихотомію таких способів суб'єктної реалізації куратора, як «включеність» та «індиферентність».

Необхідною передумовою і одночасно результатом здійснення суб'єкт-суб'єктних відносин між куратором і студентською групою є ставлення куратора до спільної діяльності, яке проявляється у формі дій, орієнтованих на створення оптимальних умов для творчої самодіяльності групи, в прагненні куратора до спільної творчості з групою, до ролі партнера по взаємодії і, як наслідок, до творчої самореалізації. Протилежним способом суб'єктної реалізації себе куратором виступає негативна установка на спільну творчу діяльність, а також дії, спрямовані на придушення самостійності групи, на примус і регламентацію її поведінки. Внаслідок цього виділяється шкала з полюсами «регламентація – співтворчість» [Кролевецкая Е. Н., 2010].

Відповідно до зазначених шкал можна виділити вісім основних функціональних типів кураторів:

1. тип – «спостерігач» (невпевненість – індиферентність – регламентація);
2. тип – «інформатор» (автономність – індиферентність – регламентація);

3. тип – «організатор» (невпевненість – індиферентність – співтворчість);

4. тип – «маніпулятор» (автономність – індиферентність – співтворчість);

5. тип – «співрозмовник» (невпевненість – включеність – регламентація);

6. тип – «батько» (автономність – включеність – регламентація);

7. тип – «консультант» (невпевненість – включеність – співтворчість);

8. тип – «партнер» (автономність – включеність – співтворчість).

1 тип – «спостерігач». Куратора характеризує небажання здійснювати виховні функції, низька оцінка своїх професійних можливостей як куратора. Він нечітко уявляє коло своїх завдань і тільки формально вважається куратором, обмежуючись епізодичним виконанням обов'язкових справ. Куратор даного типу байдужий до студентів, не цікавиться, чим є його студентська група і чим вона живе. Він не втручається в її справи, а лише здалеку споглядає, відсторонено спостерігає за студентами, але не «наближається» до них.

2 тип – «інформатор». Куратор такого типу впевнений в собі, в правильності своїх переконань щодо кураторської діяльності, самостійний у виборі напрямків виховної роботи зі студентами. Але цю роботу він бачить лише в донесенні до студентів інформації про майбутні заходи з роздачею чітких інструкцій і вказівок до дій. При цьому студенти для нього – об'єкти для передачі інформації і виконавці «обов'язкового мінімуму» виховної роботи.

3 тип – «організатор». При досить низької самооцінки і невпевненості в своїх професійних можливостях такої куратор намагається брати участь в організації життєдіяльності групи. Але його позитивна установка на спільну діяльність, прагнення до співтворчості з групою без необхідного рівня товариськості і емоційності перетворюється лише на формальну організаторську роботу. Не розуміючи цінності своєї особистості, він не вміє помічати її і в особистостях своїх студентів. Такий куратор не обтяжує себе аналізом невдач своїх починань, йому не вистачає критичності в оцінюванні своєї діяльності.

4 тип – «маніпулятор». Куратор даного типу характеризується самостійністю, незалежністю у виборі стратегій виховання студентів, він

упевнений в собі і, разом з тим, здатний до саморефлексії. У спільній діяльності намагається реалізувати з групою цікаві виховні заходи, може демонструвати цікаві методичні знахідки. Але відсутність інтересу до особистості студента, повна байдужість і навіть неприязнь до групи перетворює його в «маніпулятора», який відверто використовує студентів у своїх власних цілях.

5 тип – «співрозмовник». Заходи, які проводить такий куратор, не відрізняються творчими задумами та бажанням вивести групу на більш високий рівень самоорганізації. Куратору бракує ентузіазму і організованості у виховній роботі. Він низько оцінює свої можливості в цій діяльності і не прагне до реалізації себе в якості куратора. Але куратор є високою мірою зацікавлений в справах групи, для нього кожен студент є унікальним та насправді цікавим. Такий куратор доброзичливий і дуже товариський, але його діяльність з групою часто перетворюється лише в бесіди про неї.

6 тип – «батько». Куратор даного типу має свої чіткі усталені погляди на процес виховання студентів, він автономний у виборі цілей і засобів виховання і переконаний в їх правильності. Куратор емоційно включений в справи своєї групи, він «по-батьківськи» любить своїх студентів, але також «по-батьківськи» прагне надмірно контролювати їх, часто позбавляючи їх ініціативи.

7 тип – «консультант». Такого куратора відрізняє товарищівість, емоційна включеність, прийняття студентів як рівноправних партнерів по взаємодії. Він підштовхує групу до реалізації спільної творчої діяльності, готовий поділитися ідеями в проведенні заходів, творчими напрацюваннями. Але на відміну від «батька», «консультант» вважає, що студенти краще знають, які заходи їм потрібні. Він надає групі самостійність і свободу у виборі виховних справ і їх організації, часто обмежуючись консультуванням. Такий куратор часто змінює свою точку зору в питаннях виховання студентів.

8 тип – «партнер». Ймовірно, саме в цьому напрямку лежить шлях до суб'єктної самореалізації куратора. Система відносин зі студентами заснована на прийнятті їх як цінностей, на любові до них, на емоційній зацікавленості і включеності, характеризується особистісною незалежністю, самостійністю і прагненням до співтворчості, породжує і систему відповідної виховної діяльності куратора, спрямовану на

розвиток унікальної сутності кожного студента і суб'єктності групи в цілому [Кролевецкая Е. Н., 2010].

Інші фахівці додають такі ролі: куратор – «приятель». Куратор зацікавлений в тому, чим живе студентська група, він намагається брати участь у багатьох групових заходах. Студенти беруть куратора як члена групи, він користується повагою, але йому часто не вистачає необхідної дистанції для того, щоб в необхідних випадках пред'явити вимоги. Найчастіше до цього типу кураторів відносяться молоді викладачі або аспіранти, які виконують цю роль.

Куратор – «адміністратор». Куратор своїм основним завданням бачить інформування адміністрації про пропуски студентів, веде облік відвідуваності, передає студентам вимоги деканату. Виконує в основному контролюючу функцію, на відміну від куратора-батька, виконує її формально, без особистої зацікавленості в інтереси студентської групи.

Куратор – «безтурботний студент». Куратор не вважає за необхідне виконувати будь-які обов'язки, він нечітко уявляє коло своїх завдань. Він тільки формально вважається куратором, нерідко не уявляючи собі навіть його студентську групу і чим вона живе [Бейлина, 2015].

Позиція куратора-опікуна це зайвий контроль за діяльністю студентів, що не сприяє прояву ініціативи з їхнього боку. Такий куратор емоційно прив'язаний до групи, намагається самостійно вирішити чимало проблем студентів в сфері особистого життя, навчання, побуту.

Куратор-організатор виконує вказівки, накази, розпорядження. При організації спільної діяльності педагог велику частку відповідальності бере на себе, при цьому студенти є виконавцями.

Таким чином, стилі і форми роботи куратора багато в чому залежать від його досвіду, авторитету і характеру. Не потрібно забувати, що спілкування куратора має будуватися на індивідуальному підході до студентів, на знанні їх інтересів, побуту тощо [Петрова, 2010].

У контексті суб'єктно-орієнтованої парадигми освіти – взаємодія куратора зі студентом – це взаємодія двох суб'єктів, протиріччя між якими можуть бути нескінченними через різницю в статі, вікові, життєвому досвіді, спадковості, життєвому середовищі, темпах розвитку, суспільному положенні тощо. І як відзначає Н. Є. Щуркова, «...фахівець завжди знаходиться перед вибором двох альтернативних шляхів організації співробітництва»:

- або підкорити індивідуальну автономність, пропонуючи молодій людині дотримуватися твердих соціальних норм, і через їх пряме засвоєння і трансляцію сприйняти культуру суспільства;

- або ініціювати активність молодої людини, надаючи їй індивідуальну волю в рамках «коридору культури, відкриваючи в її досвіді віяло різноманітних моделей життєвого вибору».

Таким чином, організуючи взаємодію з молодими людьми, куратор спрямовує свій досвід та роботу не на миттєве перетворення небажаної поведінки в бажану, а на зміни у якостях партнера по спілкуванню в суб'єкта. Це суб'єкт усвідомлює свій вчинок зараз і тут, усвідомлює формування здатності до самостійного вибору [Подлесна, 2020].

Слід відзначити, що суб'єкт-суб'єктні відносини – це обопільне визнання цінності один одного, це відносини, що народжують доброзичливість, увагу та повагу. Основним регулятором такого роду відносин виступає не зовнішнє примушування, а вільний моральний вимір, такого роду відносини пропонують сучасному педагогу, психологу спеціалісту з соціальної роботи. По-перше, це повага до внутрішнього світу молодої людини, визнання її вільної суб'єктивної волі, права на незгоду і на вибір поведінки. По-друге, це інтерес до світу студента і причетність до його стану, співпереживання його успіху і неуспіху. По-третє, це сприйняття індивідуальності того, з ким спілкуєшся. Головною передумовою суб'єкт-суб'єктної взаємодії є уміння бачити і чути іншу людину, чи, як відзначає відомий педагог Є. М. Ільїн, уміння на практиці користатися дієсловами особистісного підходу: «Любити! Розуміти! Приймати! Співчувати! Допомогати!» [Пехота, Кіктенко, Любарська, 2001].

Рівноправну роль в процесі взаємодії відіграє й суб'єкт «студентська група». Рівень її суб'єктного розвитку безпосередньо пов'язаний із рівнем розвитку суб'єкт-суб'єктних відносин у взаємодії куратора та студентської групи. Куратору важливо вміти правильно оцінювати рівень розвитку групи, щоб застосовувати адекватні методи і прийоми виховної роботи. З одного боку, групи відрізняються одна від одної в силу індивідуальних особливостей студентів, а з іншого боку, кожна група як єдиний організм проходить певні етапи у своєму розвитку.

У відповідності до системи відносин студентської групи до себе, до іншого, до спільної діяльності можна виділити наступні типи (рівні розвитку) студентських груп:

Потенційний суб'єкт («мандрівні електрони»).

Атомарний суб'єкт («набір атомів»).

Динамічний суб'єкт («твердий кристал»).

Гармонійний суб'єкт («блискучий метал»).

Потенційний суб'єкт («мандрівні електрони»). На цьому рівні розвитку студентської групи студенти не виступають по відношенню один до одного як суб'єкти і не усвідомлюють себе, іншого і свою групу як таких. Кожен з учасників взаємодії не відчуває особливої цінності ні у своїй особистості, ні в особистості іншого. У групі відсутня внутрішня єдність і згуртованість. Спілкування носить поверхневий і ситуаційний характер, не відрізняється емоційністю і взаємною зацікавленістю. Студенти поки не розуміють і не приймають цілей і мотивів спільної діяльності, а значить, усвідомлена спільна діяльність практично відсутня. Кожен з учасників функціонує автономно, немов «блукаючи» на окремій, недостатньо усвідомленій, орбіті. На цьому найнижчому рівні новостворена група може перебувати від кількох днів до кількох місяців.

Атомарний суб'єкт («набір атомів»). Цей рівень розвитку групи передбачає сприйняття студентами один одного як об'єктів, що володіють специфічними особливостями, як «атомів», що знаходяться поруч. При цьому кожен з членів групи приймає себе як цінність, але не бачить її в іншому. Егоїстичність заважає їм адекватно сприймати себе й розуміти іншого. Тим не менш, в групі розвивається емоційна згуртованість, студенти вже виділяють свою групу як певну цілісність. Група вже може мати спільну мету, офіційну структуру, але внутрішня єдність її членів відсутня. Вона не діє як єдине ціле, як суб'єкт, діяльність кожного її учасника носить переважно індивідуальний характер. Студенти будують відносини з іншими по типу «суб'єкт-об'єкт», прагнучи маніпулювати ними. Спільна діяльність здійснюється лише в особистих цілях і інтересах та не відрізняється усвідомленням її цінностей і мотивів.

Динамічний суб'єкт («твердий кристал»). Для групи цього рівня характерна така взаємодія, при якій кожен студент сприймає і себе, і іншу людину як суб'єкт і бачить цінність і в собі, і в іншому. Взаємозв'язок членів групи носить характер справжніх суб'єкт-суб'єктних відносин. Така група відрізняється, по-перше, яскравістю, нестандартністю, особистісною виразністю кожного зі студентів, а по-друге, системним характером організації та існування групи. У «твердому кристалі» складна

і динамічна групова структура, що підкоряється правилам оптимальної взаємодії, націленої на досягнення спільної мети. Однак, міжособистісні відносини і внутрішньо-групове спілкування носять, перш за все, діловий характер, тобто опосередковані завданнями і цілями спільної особистісно значущої для кожного члена групи суспільно-цінної діяльності. Отже, для студента інші мають цінність не самі по собі, а лише у зв'язку із здійсненням спільної діяльності, яка на цьому рівні набуває творчого характеру.

Гармонійний суб'єкт («блискучий метал»). Визначальною рисою цього типу студентської групи є здатність до побудови не тільки внутрішньо-групових суб'єкт-суб'єктних відносин, але і міжгрупових. Студенти цієї групи готові до «сплавів», щирих і відкритих контактів з усіма, хто захоче цього. Суб'єкти, що входять в таку групу, здатні до прийняття себе та іншого як самоцінності, до усвідомлення суб'єктності своєї особистості, своєї групи та інших спільнот. У «блискучому металі» кожен студент приймає цінності й цілі спілкування і діяльності та має здатність до рефлексії. Спільна творча діяльність спрямована на розвиток кожного студента, вона стає засобом глибокого міжособистісного контакту, розвитку емоційної згуртованості, ціннісно-орієнтаційної єдності групи. Зміст взаємодії на цьому рівні визначається особливою духовною близькістю між суб'єктами – коли взаємини стають креативними. Така група перетворюється в *полісуб'єкт*, який не є замкнутою системою, а виступає в якості спільноти, що розвивається, з безмежними можливостями розширення, де розвиток кожного суб'єкта опосередковується спільною творчою діяльністю і спілкуванням [Кролевецкая Е. Н., 2010].

Досягнення вищого рівня розвитку студентської групи є досить рідкісною ситуацією – має збігтися дуже багато сприятливих обставин, починаючи від найвищого професіоналізму куратора та його власної суб'єктності, і закінчуючи підбором студентів, готових до подолання істотних труднощів на шляху до полісуб'єктних відносин.

В реальній групі найчастіше присутні риси різних типів груп. Описані типи можна також розглядатися як етапи розвитку групи в процесі виховної роботи.

Куратор і студентська група, що проявляють характеристики того чи іншого типу (рівня суб'єктного становлення), зумовлюють ступінь

розвиненості системи відносин в їх взаємодії. Система відносин у взаємодії куратора та студентської групи може мати суб'єктно-відчужений, суб'єкт-об'єктний або суб'єкт-суб'єктний характер. Залежно від виховних завдань можуть досягатися різні рівні відносин у взаємодії куратора із студентською групою. Вищий полісуб'єктний рівень розвитку відносин суб'єктів виховання в структурі спільної виховної діяльності, мабуть, має місце при досягненні ними ціннісно-сислової єдності [Кролевецкая Е. Н., 2010].

Існує чимало моделей кураторства, серед яких є такі, що склалися історично, так і більш сучасні, а також такі, розробка яких продовжується і зараз.

Можливо найстарішою формою університетського наставництва, яке зародилося в найстаріших університетах Великобританії, є *тьюторство*. Тьютор стає найближчим радником і помічником студента при виборі освітніх програм, оволодінні способами освоєння культури; сприяє створенню умов для організації дослідницької та творчої діяльності з урахуванням індивідуальних програм протягом усього терміну навчання.

Заслуговує на увагу також так звана *традиційна модель* кураторства, що сформувалася у вищих навчальних закладах Східної Європи. Відповідно до цієї моделі куратором академічної групи, зазвичай, призначається викладач, який читає лекції або проводить практичні заняття у студентів і має можливість регулярного спілкування із ними та надавати необхідну допомогу в разі потреби.

Модель куратор – *соціальний продюсер* передбачає, що куратор бере участь в проектуванні і реалізації індивідуального освітнього та професійного шляху кожного студента, допомагає студентам розробляти і втілювати в життя їх соціальні проекти, сприяючи успішній соціалізації в сьогоденні й майбутньому.

Моделі куратор – *тренер-психолог* як правило є викладач, який займається психолого-педагогічним супроводом студентів, сприяє створенню комфортних психолого-педагогічних умов для успішного професійно-особистісного розвитку кожного студента у взаємодії з різними учасниками освітнього процесу у вищому навчальному закладі [Акутина С. П., Щелина Т. Т., 2016].

Таким чином, певні типи куратора та студентської групи, моделі кураторства, що є типовими для даного закладу вищої освіти, можна

розглядати як чинники, що зумовлюють ефективність кураторської діяльності, заснованої на суб'єкт-суб'єктних відносинах, що, у свою чергу, мають безпосередній вплив на поетапний розвиток самих суб'єктів у напрямку їхнього особистісного зростання та самореалізації.

Найпростіше пояснення ролі та функцій куратора – це начебто викладач, який частково виконує функції класного керівника у школі. Але куратор від класного керівника суттєво відрізняється. Перш за все тим, що перед ним здебільшого вже не діти, а дорослі люди, які знають, чого прийшли до університету. Отже, мотивація студента суттєво відрізняється від мотивації школяра, тому куратор – це не той, хто повчає, надоумлює, настановляє, а той, хто спрямовує студента, пояснює незрозумілі речі, допомагає щось з'ясувати, радить, куди студентові звернутися з тих чи інших питань.

Щойно, після урочистої посвяти у студенти в закладах вищої освіти провадять зустрічі з першокурсниками і знайомлять їх із кураторами та старостами груп, яких призначають з більш активних здобувачів вищої освіти. Відтепер з ними співпрацює кожен першокурсник й, за потреби, звертається до них. Куратор має ознайомити свою групу з розкладом занять, розповісти, як його «читати», що таке навчання в аудиторній та позааудиторній час тощо. Також куратори розповідають про різноманіття навчально-лабораторних корпусів. Пояснюють, як не розгубитися в них, як за перерву встигнути перейти з одного корпусу до іншого, проводять інструктажі з правил безпеки (Додаток Е). Тому в перші тижні навчання куратор є першою особою, яка приходить на допомогу в адаптації студентів першого курсу. Ті групи студентів, із якими куратори працюють, зазвичай значно швидше й легше звикають до університетських вимог та роблять гарні успіхи у навчальній, організаційній, творчій роботі.

Значною мірою від куратора залежить дисциплінованість студентів. Це не означає, що він повинен давати своїм підопічним указівки щодо навчання, відвідування тощо. Якщо куратор зуміє з перших днів зосередити увагу студентів на важливих речах, допоможе й підтримає там, де вчорашній школяр цього потребує, то студент швидко адаптується до нових вимог і умов. Зазвичай куратор розповідає студентам, де вони можуть реалізувати свої таланти у спорті та художній творчості. Саме він згодом складає характеристику на місце роботи чи стажування, готує

інформацію про студента, та листи й повідомлення до військкомату. Куратор разом зі старостою найбільше знають студента – як він поводить, які проблеми має.

Коли у студентів виникають проблеми, які важко розв'язати самотужки, тоді вони можуть звернутися до куратора. Це може стосуватися як навчального процесу, так і проживання у гуртожитку, фінансових чи особистих проблем. Куратор – це та людина, яка знає, куди звернутися з конкретною проблемою. Він повинен знати свою групу, мати контакти з батьками і за потреби повідомляти їм, коли виникають проблеми з навчанням, цікавитися житлово-побутовими умовами студента. Студент, який мешкає в гуртожитку, має бути попередженим про переселення в гірші умови за порушення дисципліни чи неуспішність.

Функції та ролі кураторів різних курсів. Роль куратора групи залежить від таких умов, які б допомогли студентам знайти себе і своє місце в студентському колективі. Роль організатора діяльності студентів в групі і координатора виховних дій належить саме куратору. Слід зазначити, що саме він безпосередньо взаємодіє як зі студентом, так і викладачами. Ефективність успіху в формуванні спеціаліста багато в чому залежить від правильно побудованого навчально-виховного процесу, в якому приймає участь куратор і який несе пряму відповідальність за підготовку студентів до майбутньої професії.

Необхідно відзначити, що роль куратора може змінюватися в залежності від курсу, на якому навчаються підопічні студенти.

На перших курсах куратор стає головним посередником між студентами і всіма адміністративними службами університету. На цьому етапі від куратора залежить дуже багато: це і надання допомоги кожному студенту в процесі адаптації до вузівським умов, і створення сприятливого соціально-психологічного клімату в групі, і формування доброзичливих, безконфліктних відносин між членами студентського колективу, і пробудження інтересу до спільних навчальних та розвиваючих справ в поза аудиторний час.

Роль куратора на старших курсах має бути особливо виважена, так як студенти старших курсів – це вже дорослі люди, які впритул стикаються з реальними проблемами професії. Не треба куратору на старших курсах бути «мамою», яка знає відповіді на всі питання, нав'язує свою опіку. Він має бути просто другом, людиною, яка розуміє, а його

професіоналізм буде кращим порадником студенту, який зіткнувся з труднощами.

На думку куратора, як показує досвід, саме в ці роки міцніють і стають ближче відносини куратора зі студентами, які сприймають його вже не як «опікуна», а як більш досвідченого і мудрого друга, здатного зрозуміти, допомогти, підказати, дати вірну і зважену пораду, бути великим прикладом для наслідування [Соколова, 1998].

Зміст діяльності куратора I курсу: ознайомлення з історією навчального закладу, його структурою, традиціями, особливостями діяльності, змістом позааудиторної роботи; ознайомлення із структурою, організацією та напрямками діяльності студентського самоврядування; інформування про роботу цього підрозділу; систематичне проведення виховної позааудиторної роботи, спільна участь в заходах, що проводяться студентською радою; залучення студентів до участі в роботі наукового товариства, клубів за інтересами, гуртків, спортивних секцій; проведення батьківських зборів для своєчасного інформування батьків про особливості адаптаційного періоду навчання студентів, систему навчально-виховного процесу, успіхи та проблеми студентів; разом із профспілковою організацією надання допомоги студентам у вирішенні побутових проблем.

На 1 курсі студентська група складається з формального об'єднання незнайомих між собою молодих людей, з різним життєвим досвідом, які прийшли з різних шкіл та місцевостей, але будуть навчатися разом. Від того, як складуться міжособистісні взаємини в групі, яким буде мікроклімат у групі, чи буде вона як дієздатний і згуртований колектив налаштований на навчання, суттєво залежить майбутнє групи. Для забезпечення взаємодії між куратором та групою, окремим студентом пропонуються різноманітні тренінги, зокрема «Стрес-менеджмент» (Додаток И та Й), години спілкування «Духовність і здоров'я» (Додаток К, М), тренінг емоційної стійкості (Додаток Л). Викладачам з такою групою легко буде працювати, вона буде успішною і помітною у всіх ракурсах студентського життя, а студентські роки залишать добрі спогади в пам'яті кожного студента. Першочерговим завданням куратора є формування колективу, адже практика роботи ЗВО свідчить, якою склалася група на першому курсі, такою вона, як показує досвід і залишається протягом усього терміну навчання. Частина студентів, які прибули з інших

населених пунктів, вперше опиняються без неперервного нагляду батьків та їх постійної уваги. Здебільшого саме такі студенти мають адаптуватися до життя в гуртожитку, засвоїти певні правила і норми, що регламентують їх поведінку. Життя студентської молоді поза батьківським колом потребує саморегулювання, самообмеження, такі навички не завжди виявляються достатньо розвиненими, спостерігаючи за поведінкою студента, йому необхідно допомогти в адаптації до нових умов життя [Асиркіна, Мельникова, 2004].

Зміст діяльності куратора II - III курсів: спільно з органами студентського самоврядування проводиться організація різноманітних форм виховної позааудиторної роботи в групі; залучення студентів до різних видів діяльності у гуртках, клубах за інтересами, спортивних секціях; систематичне проведення тематичних годин куратора згідно з планом роботи куратора академічної групи; участь у вечорах відпочинку; робота по забезпеченню сприятливих умов організації навчально-виховної роботи студентів; надання необхідної допомоги керівникам та студентам під час організації та проведення педагогічної практики; координаційна робота з батьками для своєчасного інформування їх про результати навчання студентів; надання необхідної допомоги студентам у самостійній організації навчальної роботи; вивчення інтересів, запитів студентів, а також міжособистісних стосунків в академічній групі [Маценко, 2010]. На другому курсі пріоритетне місце посідає виховання поваги, гордості та любові до майбутньої професії, поширення естетичного світогляду студентів та посилення роботи з основних напрямів виховання студентської молоді. На третьому курсі велику увагу необхідно приділити кураторам в науковому вихованні студентів, а саме: проводити роз'яснення щодо сучасної методики ведення наукової роботи, надавати можливість для активної участі в науковій роботі кафедри, сприяти зростанню інтересу у студентів до здобуття знань та розвитку їх професійних здібностей. Саме в такому руслі потрібно продовжувати виховання особистості студента, як високоосвіченого, культурного, інтелігентного громадянина.

Зміст діяльності куратора IV курсу: залучення студентів до науково-дослідної роботи; надання необхідної допомоги керівникам та студентам під час організації та проведення педагогічної практики; вивчення стану виховної роботи в академічній групі; систематичне

проведення тематичних годин куратора згідно з планом роботи куратора академічної групи; надання необхідної консультативної допомоги студентам, які навчаються за індивідуальним планом; залучення до профорієнтаційної роботи зі студентами працівників соціальних служб, інспекторів та психологів міської служби зайнятості населення. На четвертому курсі, саме куратор повинен допомагати студентам оволодівати науковою методологією, брати активну участь у науково-дослідницькій роботі та закріплювати знання, які вони отримали з практики навчання та виховання. Велику увагу потрібно приділяти рівню успішності студентів та відвідування занять, адже на останніх курсах досить велика частина студентів починає влаштовуватися на роботу, що, у свою чергу, може позначитися на зниженні їх успішності через велику кількість пропусків занять [Соколова, 1998].

Період навчання в магістратурі характеризується перспективою швидкого закінчення закладу вищої освіти, що передбачає формування чітких практичних установок на майбутній вид діяльності; з'являються нові цінності, пов'язані з матеріальним і сімейним становищем, професійною діяльністю, громадською активністю; студенти поступово відходять від колективних форм життєдіяльності [Соколова, 1998].

Куратор групи має право відвідувати навчальні заняття, бути присутнім на захисті студентами групи курсових проєктів; вносити пропозиції щодо заохочення та стягнення студентів; пропонувати шляхи по вдосконаленню виховної роботи.

Діяльність куратора може оцінюватися академічною групою, аналізуючи ефективність його роботи.

З'ясовуючи рівень вихованості студентів, куратор академічної групи, повинен розуміти, що характерною межею морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Дуже помітно зміцнюються ті якості, яких не вистачало повною мірою у старших класах загальноосвітньої школи, – цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою. Куратор повинен враховувати, що у студентів підвищується інтерес до моральних проблем (мети, способу життя, обов'язку, любові, вірності тощо). Це «вік повної самовіддачі, разом з тим у поведінці молоді спостерігаються і негативні прояви, студентська молодь стратифікована на групи, що відрізняються інтелектуальними і моральними параметрами» [Кузьменко, 2009].

Дослідники Е. Давиденко, Ю. Родіна, створюючи соціологічний портрет сучасного студента, зазначають, що вся сукупність сучасних студентів досить явно розділяється на три групи: 1) студенти, зорієнтовані на освіту як на професію; 2) студенти, які зорієнтовані на бізнес 3) студенти, яких, з одного боку, можна назвати такими, що не «визначилися», з іншого – пригніченими різними проблемами особистого, побутового плану [Лучанінова, Давиденко, Родіна, 2011].

Співтворчість та взаємодія в системі «куратор – студенти» змінює позицію педагога у вузівському процесі. Завдання куратора полягає в тому, щоб, не знижуючи власної активності, стимулювати активні дії майбутніх фахівців.

Для цього потрібні довіра та довірливість у комунікації зі студентами; діалог, вміння слухати здобувачів вищої освіти; взаєморозуміння для якісної педагогічної взаємодії та співпраці в системі стосунків «куратор – студенти»; психологічне порозуміння та сприйняття між учасниками виховного процесу; відмова від диктату для сприяння формуванню атмосфери співпраці і співтворчості під час проведення виховної роботи.

Педагогічну взаємодію в системі «куратор – студенти», Л. Кондрашова вбачає в «постановці привабливого творчого завдання, у процесі виконання якого обидві сторони спільно шукають нестандартні шляхи і способи досягнення цілей, організації діяльності й аналізу отриманих результатів». «Психологічна стратегія взаємодії в ході виховного процесу – це включення в досягнення досліджуваного матеріалу кожного студента, опора на його особистий досвід. Педагогічна взаємодія проявляється в тому, що на позааудиторних заняттях створюється ситуація психологічного комфорту, студенти отримують свободу дій, свободу вибору способів вирішення завдань для розкріпачення. Робота організована за принципом педагогічної взаємодії та співтворчості містить у собі умови для самовираження, самоствердження і самостійності дій» [Кондрашова, 1990].

Організовуючи позааудиторну роботу, куратор повинен враховувати структуру педагогічної взаємодії, основними компонентами якої є:

- управління взаємодією в системі «куратор – студенти» (набір дидактичних засобів, що забезпечують співпрацю і співтворчість; міцний психологічний контакт між учасниками навчально-виховного процесу;

- вибору комунікативних засобів відповідно до педагогічних цілей і завдань, які забезпечують позитивний емоційно-моральний клімат в аудиторії;

- тісна взаємодія в системі стосунків «куратор – студент» (реалізація в навчально-виховному процесі спланованої моделі педагогічної взаємодії, корекція прийомів і методів поведінки, забезпечення умов, сприятливих для розвитку активності сторін спілкування);

- моделювання взаємин куратора й студентів у процесі спільної діяльності планування комунікативного механізму та способів його реалізації в ході поза аудиторного заняття;

- адекватна реакція на почуття, емоційні сприйняття й переживання;

- наявність психологічних сигналів, які сприяють виникненню в студентів установки на спілкування;

- подача педагогом інформації (різноманітність комунікативних механізмів у навчально-виховній роботі);

- установлення зворотного зв'язку в змістовому й емоційному планах (взаємодія учасників педагогічного процесу, своєчасне отримання інформації про мікроклімат у колективі, про хід і результати студентської діяльності, ставлення студентів до позааудиторної роботи) [Кондрашова, 1988].

Заснована на взаємодії та співтворчості куратора й студентів, позааудиторна робота забезпечує успіх і взаєморозуміння в спільній діяльності, що стимулюють перспективу зростання саморозвитку студентів. Дослідник О. А. Калимуллина, аналізуючи основні зміни, які відбулися в роботі кураторів за останні роки, зазначає, що в сучасній педагогічній практиці приділяється значна увага особистості кожного студента, побутовим умовам його життя, сімейній ситуації і стану здоров'я. Характерно й те, що в обов'язки сучасного куратора входить залучення студентів до дослідницької роботи відповідно до їх наукових інтересів

У ЗВО сьогодні відводиться значне місце активному студентському житті, оскільки, беручи участь в фестивалях студентської творчості, бакалаври отримують можливість для самореалізації. На думку О. А. Калимуллиної, куратор студентської групи повинен приділяти

значну увагу важливій проблемі студентів молодших курсів: адаптації до соціального простору у вищій школі.

Задля вирішення даної проблеми куратор використовує різноманітні форми діяльності: індивідуальну роботу зі студентами та їх батьками, групову роботу в рамках проведення кураторських годин, тренінгів. На кураторських годинах, як підкреслює дослідник, зачіпаються питання етичного та естетичного харчування студентів, а також правила внутрішнього розпорядку, що діють на факультеті або у вищій школі [Калимуллина, 2011].

Робота Е. Н. Кролевецької «Розвиток суб'єкт-суб'єктних відносин у взаємодії куратора та студентської групи» присвячена розвитку відносин у взаємодії куратора та студентської групи. Вона відводить особливу роль куратора в придбанні студентами досвіду взаємодії на основі суб'єкт-суб'єктних відносин в процесі професійного виховання. Будучи суб'єктом виховання, куратор займає центральне місце в системі відносин «студентська група – куратор – студент» [Кролевецкая, 2006].

На думку студентів, куратор допомагає вирішити проблеми пов'язані з успішністю, з викладачами, з однокурсниками, побутові ситуації в гуртожитку, адаптуватися в новому незнайомому середовищі першокурсникам. Куратор є сполучною ланкою між адміністрацією, педагогами і студентами. Отже, куратор виконує безліч важливих функцій.

Ознайомившись з науковою літературою по даному питанню, ми виділяємо такі функціональні напрямки виховної роботи куратора: аналітичну, організаторську, соціальну та комунікативну функції [Горшкова, 2011].

Аналітична функція передбачає планування та організацію виховної роботи з урахуванням міжособистісних стосунків у колективі, мотивів навчальної та пізнавальної діяльності студентів, рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, соціально-побутових умов життя, стану здоров'я, результатів навчання тощо.

Організаторська функція полягає у залученні студентів до різних видів діяльності: пізнавальної, суспільно корисної, ціннісно-орієнтаційної, художньої та ін. Вона забезпечує надання необхідної допомоги студентському самоврядуванню, творчим групам, радам тощо.

Функція соціалізації реалізується у гуманістично орієнтованій взаємодії «педагог – студент». Куратор академічної групи допомагає вихованцю в особистісному розвитку, засвоєнні та прийнятті суспільних норм, цінностей, дотриманні засад духовного повноцінного буття. Він бере на себе місію старшого колеги в оволодінні студентом позитивними соціальними ролями. Сам куратор виступає суб'єктом соціалізації, оскільки переймає та переосмислює соціальний досвід, носієм якого є студентство, використовуючи позааудиторну виховну роботу як «ситуації соціального досвіду поведінки». Але він і сам виступає суб'єктом соціалізації, тому що теж приймає і переробляє соціальний досвід, носієм якого є студентство.

Комунікативна функція передбачає здійснення необхідної корекційної роботи з окремими студентами та групою для створення позитивного мікроклімату, підвищення соціального статусу окремих членів колективу, забезпечення позитивних змін в міжособистісних стосунках. Таким чином, йдеться про створення соціально-психологічних умов для навчання та розвитку студентів. Куратор групи допомагає студентам в оволодінні ними необхідними комунікативними вміннями та навичками, він є посередником у вирішенні спірних питань, конфліктних ситуацій, що виникають між адміністрацією, викладачами і студентами. Куратор спільно з органами студентського самоврядування захищає права студентів. Він вчасно інформує адміністрацію коледжу про пропозиції, прохання студентів, що стосуються соціально-побутових, навчально-виховних проблем, а також з метою удосконалення діяльності студентського самоврядування.

Виховна діяльність куратора потребує високого рівня культури, належної психолого-педагогічної підготовки, відданості педагогічній справі (схема звіту Додаток Ж). Саме за такої умови він зможе формувати особистість студента в соціумі.

Змістом діяльності куратора є:

– утвердження в академічній групі державного підходу і відповідальності щодо розв'язання проблем навчально-виховного процесу;

– набуття молоддю соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу;

- спрямування інтелектуальної активності студентської молоді на обговорювання найактуальніших проблем сьогодення, залучення до роботи у різних сферах наукової діяльності, проведення національно-культурної, просвітницької та організаційно-педагогічної роботи серед молоді, вивчення української мови та історії України;
- формування історичної пам'яті, національної свідомості, гідності та чіткої громадянської позиції;
- допомога студентам в оволодінні новим інтелектуальним баченням світу і визначенні свого місця в ньому, розвиток здібностей, їх повноцінна реалізація в різних видах діяльності;
- формування у студентській групі працездатності та відповідального ставлення до навчально-виховного процесу;
- забезпечення системно-цільового планування виховної роботи, формування у студентської молоді громадянської і соціальної активності шляхом залучення її до різноманітної діяльності;
- постійне співробітництво, співтворчість із студентським активом та органами студентського самоврядування, молодіжними творчими об'єднаннями, рухами, а також організація життєдіяльності колективів академічних груп, розвиток ініціативи, творчості, набуття організаторських знань, вмінь та навичок;
- активне залучення студентів до управління навчально-виховним процесом;
- виховання у студентів інтересу і любові до праці;
- проведення виховної роботи зі студентами, які проживають у гуртожитку, сприяння організації здорового способу їх життя, розв'язанню житлово-побутових проблем;
- здійснення постійної психолого-педагогічної діагностики рівня інтелектуального розвитку та моральної вихованості студентів, коригування виховного процесу;
- участь у роботі вченої ради університету, рад факультетів, засідань навчально-методичних, організаційно-виховних комісій, засідань кафедр при обговоренні питань, пов'язаних з роботою групи чи навчанням окремих її студентів;
- внесення пропозицій ректорату, деканам факультетів про матеріальне заохочення студентів та притягнення до відповідальності порушників навчальної дисципліни;

– залучення до виховного процесу батьків студентів.

Слід зазначити, що виконання означених завдань, функцій, реалізація змісту виховної роботи в академічній групі вимагає від куратора необхідного рівня підготовки, а також громадянської та моральної зрілості, любові до людей, певних знань основ педагогіки, психології та методики виховної роботи, конструктивних, організаторських, комунікативних, діагностичних та прикладних навичок [Сидякіна М.Ю., 2019].

Підсумовуючи, зазначаємо, що куратор – це як духовний наставник. Від його здатності віддавати всього себе іншим, бути щедрим і безкорисним по відношенню до своїх вихованців, залежить і те, якими захочуть бути майбутні фахівці, якими конкретними якостями наділять свій власний образ у майбутньому. Вузівський куратор стане для них прикладом для наслідування. Також, діяльність куратора академічної групи може бути спрямована на створення сприятливого психологічного клімату в колективі, на розвиток вміння працювати в команді, оперативно приймати рішення в кризових і нестандартних ситуаціях, налагоджувати ділові взаємини в колективі.

У процесі позааудиторної виховної роботи, побудованої на принципах педагогічної взаємодії, відбуваються формування вмінь діяти у нестандартних ситуаціях, виокремлювати проблеми та вміти вирішувати їх нестандартним способом, поважати висловлені думки, відстоювати власну точку зору. Дотримуючись зазначених принципів, учасники виховного процесу стають рівноправними суб'єктами, а відносини між ними набувають суб'єкт-суб'єктний характер.

Таким чином, можливості позааудиторної виховної роботи є великими, використання яких слід спрямовувати на формування майбутнього цивілізованого суспільства. Куратор, будуючи свої стосунки зі студентами на принципах педагогічної взаємодії, може ефективно сприяти формуванню всебічно розвиненої особистості майбутніх фахівців.

3.5. Ефективність навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії

Запропонована методика навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах ССВ була реалізована протягом 2017-2021 рр. на базі

навчальних дисциплін, які вивчались на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки (Безпека життєдіяльності, Основи охорони праці, Охорона праці в галузі, Цивільний захист, Основи медичних знань та ін.). Використання інноваційних технологій навчання, методики навчання осіб з особливими освітніми потребами, реалізація здоров'язбережувальної діяльності в закладах вищої освіти, зокрема в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, дозволяє стверджувати про ефективність суб'єкт-суб'єктної взаємодії у навчанні здобувачів вищої освіти питанням безпеки та здоров'я (Акт про впровадження – Додаток Н).

Завдяки принципам ССВ та отриманим результатам опитувань студентів (врахування їх думки та пропозицій) нами було оновлено та вдосконалено лекційні курси з питань безпеки та здоров'я на кафедрі (Безпека життєдіяльності та охорона праці, Цивільний захист, Основи медичних знань та перша долікарська допомога та інші). Видано 15 навчально-методичних рекомендацій, курсів лекцій, які висвітлюють питання здоров'я та безпеки як під час повсякдення, професійної діяльності, так і під час надзвичайних ситуацій (Додаток Г). Підготовлено та видано 103 наукові публікації різного рівня на тематику науково-дослідної роботи (Додаток Д).

Нові підходи у навчанні, наявність попиту на фахівців, здатних реалізовувати ССВ у своїй професійній діяльності, дозволило нам відкрити та отримати ліцензію у 2019 році на здійснення освітньої діяльності з підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за Освітньо-професійною програмою «Біологія та здоров'я людини» спеціальність 014.05 Середня освіта «Біологія та здоров'я людини». Акредитовано та отримано сертифікат встановленого зразка у жовтні 2020 року. Для здобувачів вищої освіти за зазначеною ОПП на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладаються 5 обов'язкових освітніх компонентів (Цивільний захист і охорона праці в галузі; Методика виховної роботи у закладах загальної середньої освіти; Інноваційні технології навчання біології та основ здоров'я; Теорія і практика оздоровлення людини; Методика навчання осіб з особливими освітніми потребами) та 3 вибіркові компоненти (Менеджмент в закладах освіти; Культура здоров'я та безпеки, Медицина катастроф та медико-санітарна підготовка).

У продовження емпіричної частини дослідження, після прослуховування навчальних дисциплін по кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки, які будувались за принципами ССВ, студентам різних курсів та рівнів освіти було запропоновано відповісти на декілька запитань авторської анкети. Анкету було розроблено за допомогою гугл-форм. Вона вміщала запитання, що стосувалися характеру взаємовідносин студентів та викладачів під час освітнього процесу на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Також, було запропоновано прокоментувати у вільній формі зміст курсу, що студент щойно прослухав на кафедрі, а також залишити свої побажання щодо вдосконалення викладання зазначеної дисципліни.

У опитуванні прийняло участь 145 студентів 7 спеціальностей, причому 59,4 % склали представники освітнього рівня «бакалавр», а 40,6 % – освітнього рівня «магістр» (рис. 73).

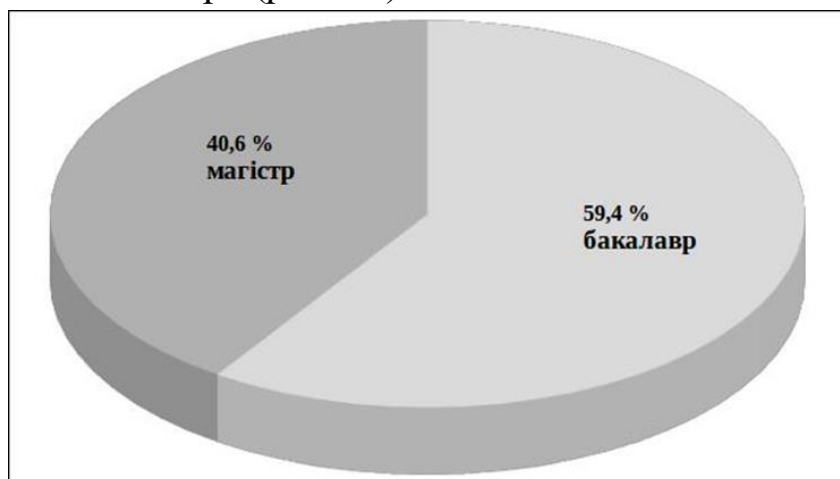

Рис. 73. Склад групи опитуваних за освітнім рівнем

Спершу опитуваним було запропоновано зазначити своє відношення до твердження «Суб'єкт-суб'єктна взаємодія (рівноправна участь усіх учасників освітнього процесу) є ефективною складовою навчального процесу на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки» за шкалою від 1 (абсолютно не погоджуюсь) до 10 (абсолютно погоджуюсь).

Аналіз результатів задекларованої реакції студентів на зазначене твердження (рис. 74) виявив, що 59,1 % опитуваних абсолютно із ним погоджуються, тобто вважають, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія є ефективною складовою навчального процесу на кафедрі. Загалом, 93,7 %

респондентів оцінили ефективність суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесі навчання на кафедрі у 7 балів із 10 та вище.

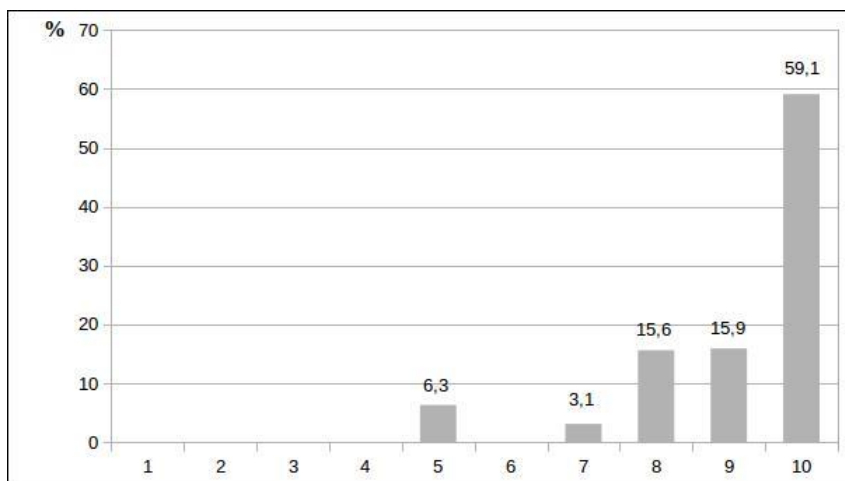

Рис. 74. Аналіз результатів опитування студентів щодо ефективності суб'єкт-суб'єктної взаємодії

Наступне твердження, яке було запропоновано студентам для оцінки, торкалося їхнього рівня комфортності під час проведення лекційних занять на кафедрі і було сформульоване наступним чином: «Мені було комфортно працювати під час лекційних занять на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки» із можливістю вказати своє відношення до нього за шкалою від 1 (абсолютно не погоджуюсь) до 10 (абсолютно погоджуюсь).

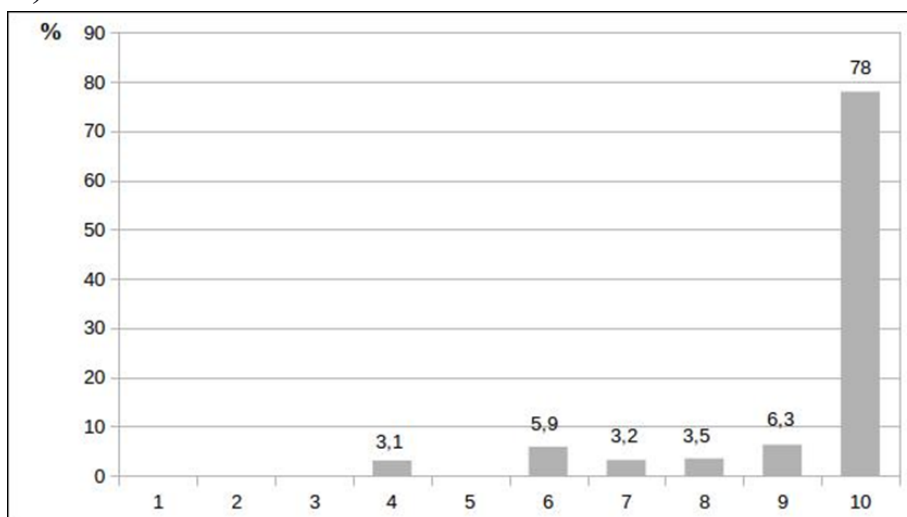

Рис. 75. Аналіз результатів опитування студентів щодо комфортності лекційних занять на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки

Аналіз результатів, отриманих при оцінюванні студентами свого відношення до зазначеного твердження (рис. 75), показав, що абсолютна

більшість опитуваних (78,0 %) оцінила рівень комфортності для себе лекційних занять на кафедрі у максимальні 10 балів. При цьому 96,9 % опитуваних оцінила його у 6 балів та вище, що, загалом, свідчить про достатньо високий рівень комфортності лекційних занять на кафедрі для студентів.

Також студентам для оцінки було представлено твердження, що стосується рівня комфортності практичних занять на кафедрі, а саме: «Мені було комфортно працювати під час практичних занять на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки» із можливістю зазначити своє відношення до нього за шкалою від 1 (абсолютно не погоджуюсь) до 10 (абсолютно погоджуюсь).

Аналіз результатів, отриманих при оцінюванні студентами свого відношення до зазначеного твердження (рис. 76), показав, що переважна більшість опитуваних (77,5 %) вважають практичні заняття для себе абсолютно комфортними. При цьому 90,7 % оцінили ступінь комфорту у 8 балів та вище, хоча водночас 9,3 % студентів оцінили цей показник у помірні 4-5 балів.

Також студентам запропонували оцінити своє відношення до твердження, за яким «Викладачі кафедри сприймали студентів як рівноправних учасників освітнього процесу». Оцінку можна було дати також за шкалою від 1 (абсолютно не погоджуюсь) до 10 (абсолютно погоджуюсь).

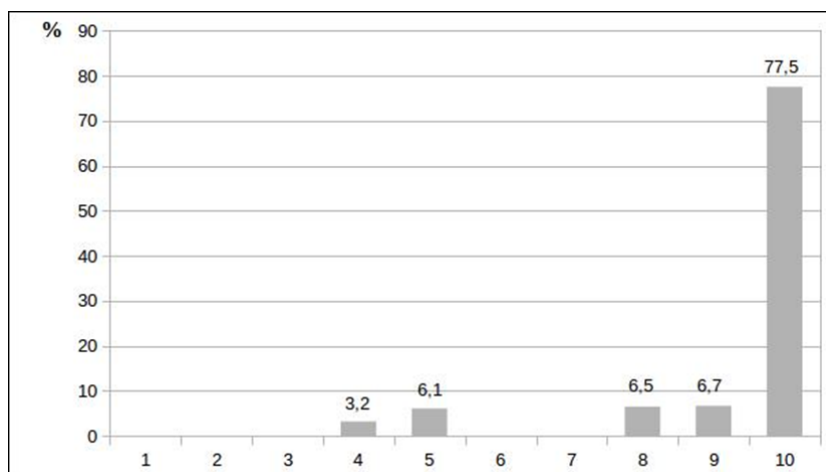

Рис. 76. Аналіз результатів опитування студентів щодо комфортності практичних занять на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки

Аналіз результатів, продемонстрованих опитуваними щодо відношення до цього твердження (рис. 77), показав, що абсолютно

згодними із ним є 79,3 % студентів, а 93,5 % оцінили сприйняття студентів викладачами кафедри у якості рівноправних учасників освітнього процесу у 7 балів та вище, хоча невелика частина (6,6 %) опитуваних оцінила цей показник у 5-6 балів.

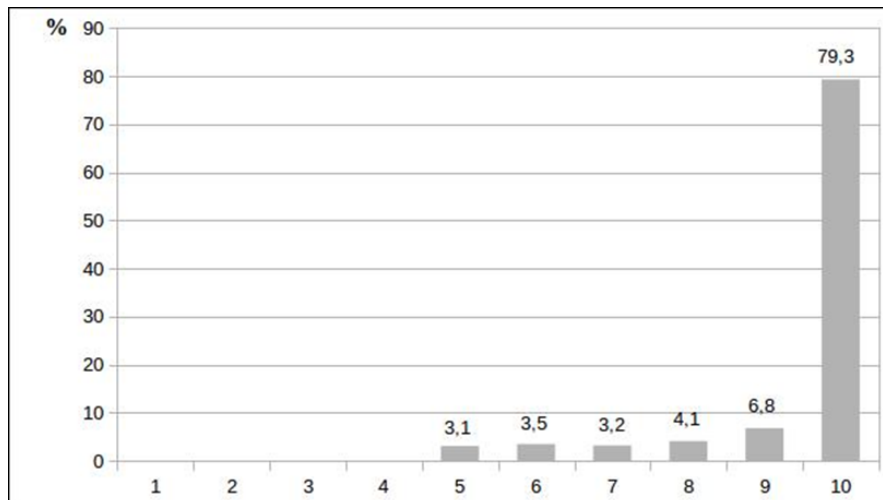

Рис. 77. Аналіз результатів опитування щодо сприйняття студентів викладачами кафедри у якості рівноправних учасників освітнього процесу

Ще одне твердження, запропоноване студентам для оцінки свого відношення до нього, торкалося актуальності, потрібності та своєчасності питань, що розглядаються на кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки, і було сформульоване наступним чином: «Питання, які розглядаються на кафедрі, є актуальними, потрібними та своєчасними». Оцінити своє відношення на нього студенти могли за такою самою шкалою від 1 (абсолютно не погоджуюсь) до 10 (абсолютно погоджуюсь).

Аналіз результатів, отриманих від студентів щодо відношення до цього твердження (рис. 78), показав, що абсолютна більшість опитуваних (77,6 %) вважає питання, які розглядаються на кафедрі, актуальними, потрібними та своєчасними, причому 93,2 % були готові оцінити своє відношення до цього твердження у найвищі 9-10 балів.

Також, студентам, що взяли участь у опитуванні, було запропоновано прокоментувати у вільній формі зміст щойно прослуханого на кафедрі курсу, а також залишити свої побажання щодо вдосконалення його викладання.

У якості доповнення до початкової фрази «Я би вилучив з курсу, який щойно прослухав, такі питання:....» студенти майже одностайно

залишили коментарі, загальне значення яких полягає в тому, що з поточних курсів, що читаються на кафедрі, не варто вилучати нічого.

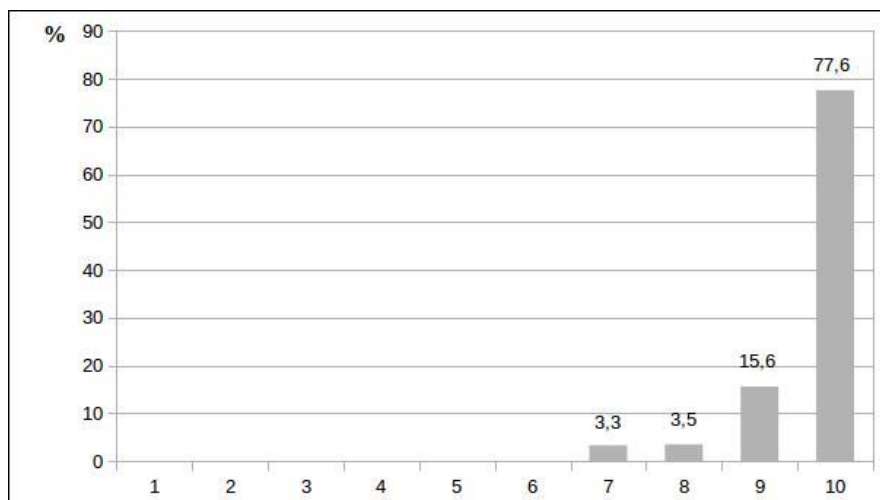

Рис. 78. Аналіз результатів опитування студентів щодо актуальності, потрібності та своєчасності питань, що розглядаються на кафедрі

Продовжуючи наступне речення, яке опитуваним було запропоновано завершити, а саме «Я би додав до курсу, який щойно прослухав, такі питання:...», студенти здебільшого вказали на загальну достатність тем згаданих курсів. Проте, були залишені також цікаві коментарі, що, безумовно, матимуть вплив на модифікацію існуючих та розробку майбутніх курсів кафедри. Зокрема, пролунали побажання включити до них такі питання, як особиста безпека людини у великому місті, поведінка у разі потрапляння до дорожньо-транспортної пригоди та загальні питання безпеки під час дорожнього руху.

Із побажань, що були залишені студентами наприкінці опитування, поряд із словами подяки та задоволення від прослуханих курсів, варто відзначити коментарі, що демонструють приємний подив від цікавого, нестандартного та доброзичливого підходу викладачів кафедри до читання курсів, що, звичайно, надихає на подальше вдосконалення навчального процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та студента.

ВИСНОВКИ

Проведена протягом 2017-2021 рр. науково-дослідна робота колективу кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки на тему «Вивчення ефективності навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії» є завершеним, самостійним дослідженням, що присвячено актуальним питанням навчання молоді та збереження здоров'я здобувачів вищої освіти та забезпечення їх безпеки. Отримані результати є суттєвим внеском в сучасну українську педагогіку, здоров'язбережувальну та просвітницьку сферу.

Одним з важливих шляхів у справі оздоровлення суспільства є профілактична освітня робота серед населення. Особливо актуальною стає розробка програм навчання та виховання молоді, і особливо студентів закладів вищої освіти, що вивчають дисципліни оздоровчого та безпеко-орієнтованого напрямків, щодо формування знань і навичок здорового способу життя. Здоровий спосіб життя поєднує безліч чинників, які сприяють виконанню людиною професійних, громадських, особистісних і побутових функцій в оптимальних для її розвитку умовах. Він покликаний забезпечувати виконання триєдиного завдання по створенню рівня, якості і стилю життя, які сприяли б підтримці здоров'я людини на високому рівні з метою ефективного виконання індивідуальних, сімейних і громадських функцій.

Сучасні підходи до викладання студентам природничих дисциплін, зокрема, пов'язаних із безпекою життєдіяльності та проблемами здоров'я, є доволі різноманітними, проте ґрунтуються загалом на суб'єкт-суб'єктному підході до взаємодії викладача із студентами як на найбільш конструктивному та продуктивному засобі трансляції інформації та одночасного позитивного впливу на процес особистісного зростання усіх учасників процесу. Проводяться численні дослідження щодо ефективності того чи іншого методу навчання, проте, звичайно, їхні результати не можна визнати ані остаточними, ані вичерпними. Аналіз сучасних філософських, психологічних та педагогічних авторів дає можливість стверджувати, що саме відношення людини до людини як до суб'єкта у самому загальному сенсі є найбільш продуктивним та відповідним до поняття психологічного здоров'я процесом, що в ідеалі сприяє

особистісному зростанню усіх осіб, що приймають участь у процесі, хоча, можливо, і у різному ступені чи в різних аспектах.

Педагогічний процес взагалі та взаємодія викладача та студента у ЗВО, зокрема, є саме тією сферою, де відношення усіх учасників процесу одне до одного як до суб'єктів, тобто суб'єкт-суб'єктна взаємодія, може призвести до найкращих результатів, особливо за умови розглядання процесу навчання не тільки у вузькому розумінні передачі певних знань, а у контексті особистісного зростання та досягнення мети самореалізації.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студента розглядається як двосторонній взаємозв'язок рівноправних партнерів, що опікуються та здійснюють спільну діяльність, за власною ініціативою проявляють високу активність, спрямовані на досягнення спільної мети, захоплені процесом. У такому сенсі педагогічна взаємодія спирається на співпрацю, налагодження й підтримку рівноправних стосунків, прийняття й розуміння кожного, організацію діалогу тощо. Рівноправність і партнерство суб'єктів навчального процесу у вищій школі виявляється в об'єднанні викладача і студентів у спільноту, в організації взаємодії з позиції «ми разом». Механізми суб'єкт-суб'єктної взаємодії означають погодженість дій викладача і студентів на когнітивному, емоційно-мотиваційному, діяльнісному рівнях та охоплюють їхнє взаєморозуміння, співпереживання й спільне захоплення процесом, співпрацю.

Аналіз опитувань здобувачів вищої освіти підкреслює, що більшість студентів розуміють та підтверджують необхідність обізнаності питаннями здоров'я та безпеки як у повсякденні, так і під час навчання в університеті. Першочерговими діями у цьому напрямі нами вбачається залучення всіх учасників освітнього процесу у закладах вищої, середньої, дошкільної освіти до навчання основ здоров'я та безпеки через майбутніх фахівців (випускників вишу) на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Зниження стану здоров'я українського населення, особливо студентства, школярів тощо, набуває загрозливого характеру з погляду життєздатності та безпеки нації. Статистичні дані свідчать про те, що збільшується кількість нещасних випадків побутового та виробничого характеру, кількість дорожньо-транспортних пригод тощо. Збереження здоров'я студентської молоді та забезпечення безпеки як у повсякденні, так і під час професійної діяльності є актуальним питанням сьогодення.

У дослідженні підкреслено значущість системного, аксіологічного, акмеологічного, синергетичного, студентоцентрованого, особистісно-діяльнісного, праксеологічного, компетентнісного підходів як основи для реалізації процесу навчання основ безпеки та здоров'я, розкрито їх зміст і алгоритм використання в освітньому процесі.

У роботі доводиться, що інноваційне навчання зорієнтоване на динамічні зміни в навчальній та освітній діяльності. Зміни ґрунтуються на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості. Для вибору адекватної технології у конкретно-історичних умовах навчання та побудови гнучкої технології навчання варто вивчити усе їх розмаїття та принципи застосування. Навчання основ безпеки та здоров'я з використанням усього спектру інноваційних технологій можливе за умови тісної співпраці викладачів/педагогів із студентами/учнями. Лише за наявності чіткого розуміння можливостей зазначених технологій, розуміння принципів їх використання, зацікавленості всіх учасників освітнього процесу дасть позитивний ефект та покращить будь-який освітній процес, дозволить досягти високих результатів навчання та сформувати широкий спектр компетентностей. Навчання основ безпеки та здоров'я має здійснюватися за допомогою такої провідної сучасної педагогічної технології, в основі якої закладена суб'єкт-суб'єктна взаємодія, як інтерактивне навчання, що розглядається як варіант організації педагогічної взаємодії в ході навчального процесу методом занурення у спілкування, комунікацію та співпрацю.

Для реалізації методики навчання осіб з особливими освітніми потребами щодо питань безпеки та здоров'я було запропоновано підґрунтя у вигляді педагогічних підходів, принципів, методів та прийомів навчання. Методика навчання студентів з особливими освітніми потребами є корекційно-розвивальною та повинна стимулювати до самостійної роботи, ініціативи. Для добору принципів, методів, прийомів та технологій навчання було враховано особливості студентів з особливими освітніми потребами різної нозології.

Для забезпечення всебічного підходу у навчанні основ безпеки та здоров'я в закладах вищої освіти, розглядаються основи здоров'язбережувальної діяльності. Заклади вищої освіти України повинні не лише забезпечувати здорове та безпечне середовище для навчання

студентів та роботи викладачів і всього адміністративного складу, але й сприяти розвитку і зміцненню здоров'я, пропагувати здоровий та безпечний спосіб життя. Технологія і методика формування здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища включає в себе виявлення провідної ідеї – формулювання основних цілей і завдань – і, на її основі, формулювання теоретичної концепції, конкретизацію складових системи і механізму їх взаємодії; визначення та використання варіативних педагогічних технологій і методик; проектування необхідних умов.

Приклади здоров'язбережувальної діяльності в ОНУ та залучення студентів до послуг КДМ як консолідованого здоров'язбережувального середовища не тільки дозволяє зберегти власне здоров'я. Такий досвід сприятиме розвитку студентів як майбутніх фахівців, здатних до здоров'язбережувальної діяльності у сучасних умовах. ОНУ імені І. І. Мечникова в своїй діяльності приділяє здоров'язбережувальному компоненту значної уваги: яскраво виражена здоров'язбережувальна інфраструктура освітнього закладу, організована фізкультурно-оздоровча робота в університеті, присутні компоненти профілактики і динамічного спостереження за станом здоров'я студентів, а також просвітницько-виховна робота зі студентами, спрямована на формування цінності здоров'я та здорового способу життя.

У сучасному освітньому закладі адаптація учнів до освітнього процесу здійснюється в екстремальних соціально-економічних умовах інформаційних перевантажень і гіподинамії, що призводить до дезадаптації, результатом якої є погіршення їх психічного і соматичного здоров'я і зниження ефективності освітньо-виховного процесу. Виходячи із зазначеного, значно зростає роль кураторів академічних груп. Організуючи взаємодію з молодими людьми, задача куратора полягає на поступових перетвореннях небажаної поведінки в бажану, зміну партнера по спілкуванню в суб'єкта, який усвідомлює свій вчинок зараз і тут, формуються здатності до самостійного вибору. У процесі позааудиторної виховної роботи, побудованої на принципах педагогічної взаємодії, відбуваються формування вмінь та навичок діяти у надзвичайних та незвичних ситуаціях, здатності виокремлювати проблеми та пропонувати шляхи вирішення новим, нестандартним способом, поважати висловлені думки, відстоювати власну точку зору тощо. У разі дотримання зазначених принципів учасники освітнього та виховного процесів стають

рівноправними суб'єктами, а відносини між ними набувають суб'єкт-суб'єктного характеру.

Аналіз результатів опитування після прослуховування навчальних дисциплін кафедрі здоров'я людини та цивільної безпеки і взаємодії із викладачами як кураторами академічних груп доводить, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія (рівноправна участь усіх учасників освітнього процесу) є ефективною складовою навчального процесу. 59,1 % опитуваних здобувачів вищої освіти абсолютно із цим погоджуються, тобто вважають, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія є ефективною складовою навчального процесу на кафедрі. Втім, загалом 93,7 % респондентів оцінили ефективність суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесі навчання на кафедрі у 7 балів із 10 та вище, що можна позначити як високу.

Здобувачі вищої освіти оцінювали й своє відношення до актуальності, потрібності та своєчасності питань, що стосуються здоров'я та безпеки. Аналіз результатів, отриманих від студентів щодо відношення до цього твердження, показав, що абсолютна більшість опитуваних (77,6 %) вважає питання, які розглядаються на кафедрі, актуальними, потрібними та своєчасними, причому 93,2 % були готові оцінити своє відношення до цього твердження у найвищі 9-10 балів. Із побажань, що були залишені студентами наприкінці опитування, поряд із словами подяки та задоволення від прослуханих курсів, варто відзначити коментарі, що демонструють приємний подив від цікавого, нестандартного та доброзичливого підходу викладачів кафедри до читання курсів, що, звичайно, надихає на подальше вдосконалення навчального процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та студента.

Зважаючи на постійну інтенсифікацію соціально-економічних процесів в Україні і світі, постійне прискорення науково-технічного прогресу, проблеми змісту, шляхів та засобів викладання дисциплін, пов'язаних із здоров'ям та безпекою, поява нових викликів, небезпек та надзвичайних ситуацій, будуть ще протягом багатьох років складати завдання досліджень у галузі педагогіки, безпеки та здоров'я людини.

Результати проведеного дослідження можуть використовуватись у широкому полі освітньої діяльності як науковців, так і всіх зацікавлених осіб, у процесі підготовки фахівців різних напрямів підготовки; для розробки навчальних програм з дисциплін про безпеку та здоров'я

людини, методик, навчально-методичних посібників і рекомендацій для студентів й викладачів закладів вищої освіти; при оновленні змісту лекційних курсів і завдань дисциплін про безпеку та здоров'я людини, що входять до циклу дисциплін професійної та практичної підготовки, створенні нових методик їх викладання; у системі підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти та всіх зацікавлених осіб.

Наукові основи досліджень висвітлено у 8 дипломних роботах магістрів за спеціальністю 014.05 Середня освіта «Біологія та здоров'я людини» та 103 публікаціях, з яких 5 англійською мовою, а саме: 6 статей у журналах, що входять до наукометричних баз даних; 11 статей у журналах, що включені до переліку наукових фахових видань України; 86 публікацій у матеріалах конференцій, тезах доповідей та виданнях, що не включені до переліку наукових фахових видань України. Розроблено 2 курси лекцій, 3 практикуми та 10 методичних вказівок/рекомендацій. Результати та наукові пошуки щодо роботи представлялись на численних міжнародних, всеукраїнських, університетських конференціях.

Отримані результати досліджень було втілено в освітній процес при оновленні та вдосконаленні курсів лекцій та семінарських занять з таких навчальних дисциплін як: Безпека життєдіяльності, Основи охорони праці, Охорона праці в галузі, Цивільний захист, Основи медичних знань; Цивільний захист і охорона праці в галузі; Методика виховної роботи у закладах загальної середньої освіти; Інноваційні технології навчання біології та основ здоров'я; Теорія і практика оздоровлення людини; Методика навчання осіб з особливими освітніми потребами; Менеджмент в закладах освіти; Культура здоров'я та безпеки, Медицина катастроф та медико-санітарна підготовка.

Усе викладене вище дає підстави стверджувати, що мета та завдання наукової теми № 168 досягнуті, а тему можна вважати виконаною. Водночас, враховуючи наукову актуальність і практичну значущість проблематики, дослідження можливостей удосконалення освітнього процесу в закладах вищої освіти доцільно продовжувати.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social - Cognitive Theory. Prentice-Hall, Inc , Englewood Cliffs, New Jersey, 1986.
2. Dilthey W. Ideen iiber eine beschreibende und zergtinderr.de Psychologie 1894 In- Gesammelte Schnften. Bd. 5. (Цит по [В. Дильтей. Описательная психология: Пер. с нем. М., Русский книжник 1924]).
3. Klymanska, L., Herasym, H., Herus, O., & Savka ,V. (2017) Zachowania ryzykowne i zaburzenia zdrowia psychicznego młodzieży we Lwowie, Drohobyczu i w powiecie drohobyskim. *Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży* (pp. 129–146). Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie.
4. Van der Kolk, Bessel A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma (Reprint Edition), New York, NY: Penguin Books, 2015, 464 pp., ISBN-10: 0143127748, ISBN-13: 978-0143127741
5. Van der Kolk, Bessel A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma (Reprint Edition), New York, NY: Penguin Books, 2015, 464 pp.
6. World Health Organization (2018). Global status report on alcohol and health 2018. URL: https://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/en/.
7. Адлер Альфред. Наука жить. Пер. с англ. и нем.: Юдин А. А., Любченко Е. О.- К.: Port-Royal, 1997. 34 с.
8. Акутина С. П., Щелина Т. Т. Современные модели кураторства в высшем образовании. / *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: социальные науки*, 2016, № 1 (41). С. 173-178.
9. Алфімов Д.В. Інноваційна освітня система: шляхи відродження // *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Збірник наукових праць* / Ред. кол. Л.І.Даниленко та ін. К.: Логос, 2010. С. 158-160.
10. Аніщенко О. В., Яковець Н. І. Сучасні педагогічні технології [Електронний ресурс]. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. С. 11-12
Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/26574/1/Anishchenko%20O.%20Modern%20educational%20technology.pdf>
11. Анцыферова Л. И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного родхода. / Проблема субъекта в психологической науке. Отв. ред. член-корреспондент РАН, профессор А. В. Брушлинский, канд психол наук М. И. Воловикова, профессор В. Н. Дружинин – М. Издательство «Академический проект», 2000 320 с., С. 27-41.

12. Апанасенко Г. Л. О возможности количественной оценки здоровья человека: Гигиена и санитария, 1985 № 6. С.55-58.
13. Асиркіна Г. П., Мельникова І. М. Методика роботи куратора з оптимізації адаптації студентів 1-го курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі / Асиркіна Г. П., Мельникова І. М. Севастополь: Вид-во П. П. Кручинін, 2004, 44 с.
14. Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. М. : Политиздат, 1980. 368 с.
15. Бабанський Ю. К. Педагогіка: навчальний посібник для студентів пед. ін.-тів. Москва: Просвещение, 1988.
16. Бабина Н. Ф. Технология : методика обучения и воспитания : учебное пособие. Ч. 1. Москва-Берлин : Директ-Медия, 2015. 300 с.
17. Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю. та ін. Інвалідність та суспільство: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс. Київ, 2012. 216 с.
18. Баныкина С. В., Гусаченко О. И. Здоровьесберегающие технологии в школе. Теория и практика внедрения : метод. пособ. / Под общ. ред. С. В. Баныкиной. М.: ГОУ Педагогическая академия, 2008. 200 с. (Серия «Областная целевая программа “Развитие образования в Московской области на период 2006–2010 годов”»).
19. Башавець Н. А. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури : *Наука і освіта : наук.-практ. Журнал* № 1-2, 2013. С. 120-122.
20. Бегалиева С. Б. Акмеологический подход – новая парадигма в совершенствовании подготовки будущих специалистов / С. Б. Бегалиева // *Успехи современного естествознания*. 2013. № 7. С. 123–126.
21. Бегидова С. Н. Акмеологический подход в профессиональной подготовке будущих специалистов / Светлана Николаевна Бегидова, Снежана Александровна Хазова // *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2008. № 5. С. 26-31. (Серия 3 : Педагогика и психология).
22. Безкопильний О. О. Система підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. педаг. наук : 13.00.04. Київ, 2020. 43 с.
23. Безруких М. М. Региональные программы «Образование и здоровье» как вариант комплексного решения проблем здоровья школьников. *Здоровье и образование : тез. Международ. конф.*, СПб., 1999. С. 33–34.

24. Бейлина Н. С. Куратор студенческой группы как субъект воспитательной деятельности вуза. / *Балтийский гуманитарный журнал*. 2015. № 2(11). с. 33-36.
25. Белікова Н. О. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язберезувальної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2012. 44 с.
26. Белова Л. О. Виховна система сучасного ВНЗ: соціологічні аспекти аналізу. Рукопис. Дис. ... докт. соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія». Х., 2005 р.
27. Білоцерковська Н. Г. Інформаційні технології і освіта в сучасному суспільстві // *Шкіл. б-ка*. 2005. № 6. С. 41.
28. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб.: Питер, 2008. 400 с.
29. Боловинцев Ю. А. Системный подход к исследованию планирования стратегической деятельности организации / Ю. А. Боловинцев // *Российское предпринимательство*. 2013. № 24 (246). С. 30–40.
30. Болтянська Н. І., Болтянський О. В. Система взаємовідносин у ВНЗ: куратор – студент. / *Зб. наук.-метод. пр. ТДАТУ «Удосконалення освітньо-виховного процесу в вищому навчальному закладі»*. 2017. Вип. 20. с. 43–49.
31. Буркова Л. В. Класифікація інновацій в освіті // *Теорія та методика управління освітою* [Електронний ресурс] 2014. № 4. С. 2-3. Режим доступу : <http://tme.umo.edu.ua/docs/4/10burcie.pdf>
32. Вишківська В. Б., Шикиринська О. В., Петляєва В. В., Войчун О. В. Організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу закладів вищої освіти як умова реалізації гуманітарно орієнтованих стратегій професійної підготовки майбутніх учителів. / *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2020 р., № 70, Т. 1. с. 167-170.
33. Воронін Д. Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті : *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр.* / за ред. Єрмакова С. С. Харків : ХДАДМ (ХХП), 2006. № 2. С. 25-28.
34. Гвоздїй С. П. Інноваційні технології навчання біології та основ здоров'я: методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів другого (магістерського) рівня за спеціальністю 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) / С. П. Гвоздїй. – Одеса, ОНУ, 2021. – 68 с.
35. Гвоздїй С. П. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної

діяльності. Монографія. Одеса: Одеський національний університет, 2016. 420 с.

36. Гончар О. В. Новітні технології суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу вищої школи. / *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 03, 2012. С. 40-44.

37. Горшкова М. А. К вопросу о роли куратора в воспитательном пространстве вуза. / *Среднерусский вестник общественных наук*. 2015. No 3. Том 10. С. 241-246.

38. Горшкова М. А., Кролевецкая Е. Н. К проблеме развития субъект-субъектных отношений между куратором и студенческой группой. Текст / Е. Н. Кролевецкая // *Almatater*. 2006. № 7. С. 11-13.

39. Горшкова М. А. Модель воспитательной деятельности куратора студенческой группы в педагогическом вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Текст / М. А. Горшкова. М., 2011. 27 с.

40. Гузеев В. В. Планирование результатов образования и образовательная технология / В. В. Гузеев. М. : Народное образование, 2000. 240 с. (Серия «Системные основания образовательной технологии»).

41. Гунзунова Б. А. Системный подход к исследованию саморегуляции субъекта педагогической деятельности / Бальжима Анатольевна Гунзунова // *Вестник Бурятского государственного университета*. 2012. № 5. С. 10-15.

42. Данілавічюте Е. А. Закономірності виникнення, сутність та місце інклюзії у єдиній системі освіти в Україні. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 1. С. 2–8.

43. Дацків О. Здоров'язбережувальний потенціал драматизації у навчанні говоріння майбутніх учителів англійської мови *Наукові записки*. – Випуск 121. *Серія: Педагогічні науки. Частина I*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 276-278. URL: https://www.cuspu.edu.ua/download/conf2013/section4_6/article_datskiv.pdf.

44. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології (Навчальний посібник) [Електронний ресурс]. К.: Академвидав, 2004. С. 4-5. Режим доступу : <https://eltutor.at.ua/Podskazki/Dychkivska.pdf>

45. Добридень А. В. Педагогічна техніка вчителя у контексті ідей А. С. Макаренка [Електронний ресурс], 2011. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/276/1/Dobryden.pdf>

46. Долгош К. І. Професіограма фахівця з міжнародних відносин : *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.* Випуск 21 / Редкол. І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ - Вінниця : ТОВ фірма "Планер", 2009. С. 370-377.

47. Дубасенюк О. А. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти // *Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін: Зб. наук.-метод праць* / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. С. 3-14.
48. Дубровинская Н. В., Фарбер Д. А., Безруких М. М. Психофизиология ребенка. Психофизиологические основы детской валеологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Владос, 2000. 144 с.
49. Дыхан Л. Б. Теория и практика здоровьесберегающей деятельности в школе. Ростов-на-Дону : изд. Феникс, 2009. 412 с.
50. Єфімова С. М., Королюк С. В. Лідерство та інклюзивна освіта : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012. 164 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
51. Зенкова, Т. Г. Подготовка руководителей образовательных учреждений к реализации здоровьесберегающего образования младших школьников : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. педаг. наук : 13.00.01 Ростов-на-Дону, 2001. 20 с.
52. Інклюзивна педагогіка: Навчальний посібник для науково-педагогічних працівників, студентів закладів вищої освіти / Дімітріс Аргіропулос, Наталія Гарнавська. Житомир: Вид.О. О. Євенок, 2020. 248 с.
53. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х. Ш.; наук. ред. Арістова А. В.; упорядн. словника Волобуєва С. В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с. Електронний ресурс URL: <https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2019/01/18/itn/> (режим доступу 28.03.2020).
54. Іонова О. М., Черновол-Ткаченко Р. І., Гресь О. В. Здоров'язберігаюча діяльність керівника загальноосвітнього навчального закладу: теоретичні та практичні аспекти: Х.: Вид. група «Основа», 2016. 144 с.
55. Касаткина Н. Э., Семенова Т. Н. Проблема адаптации студентов вуза к процессам обучения и сохранения здоровья: *Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусства* № 18. Кемерово : Вестник КемГУКИ, 2012. С. 165-174.
56. Кіт Л. Я., Наливайко Н. В. Формування здоров'язбережувальних компетентностей у студентської молоді: *Комунальне господарство міст* Вип. 120 (1), 2015. С. 191-195.
57. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. М.: Арена, 1994.
58. Кобилянський О. В. Теоретико-методичні основи навчання безпеки життєдіяльності студентів економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах: монографія / О. В. Кобилянський. Вінниця: ВНТУ, 2012. 590 с.

59. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
60. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Київ: Наук. світ, 2010. 196 с.
61. Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. Київ: ФО-П Парашин І.С., 2011. 128 с.
62. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір. Електронний ресурс. Наказ МОН № 988 від 31 грудня 2004 року. Режим доступу: http://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/
63. Коренева І. М. Підготовка майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку: вибір методології дослідження // *WORLD SCIENCE* (<http://ws-conference.com/>). № 7(35), Vol.1. July 2018. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/5999
64. Кравченко Г. Ю., Сіліна Г. О. Інклюзивна освіта. Харків: Ранок, 2014. 144 с.
65. Крисоватський А. Основні парадигми освіти та їх сутнісна характеристика // *Психологія і суспільство*, 2015. № 1 (59). С. 114-121.
66. Крелевецкая Е. Н. Куратор и студенческая группа: проблема развития отношений. // *Научные ведомости БелГУ*, No 6(77) 2010. с. 147-153.
67. Крелевецкая Е. Н. Развитие субъект-субъектных отношений во взаимодействии куратора и студенческой группы. / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Белгородский государственный университет». Белгород. 2006. 24 с.
68. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: [Навчальний посібник] / О. В. Крушельницька. К. : Кондор, 2006. 206 с.
69. Ксензова Г. Ю. Перспективные школьные технологии Учебно-методическое пособие. М.: Педагогическое общество России, 2000. С. 8-9.
70. Кудж С. А. Системный подход в диссертационных исследованиях [Электронный ресурс] / Станислав Алексеевич Кудж, Виктор Яковлевич Цветков // *Перспективы Науки и Образования*. 2014 № 3 (9). С. 26-32. Режим доступа : rnojournal.wordpress.com
71. Кузьменко Н. В. Педагогічна взаємодія в стосунках «куратор-студенти» в контексті позааудиторної виховної роботи. / *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2015. Вип. 49. С. 327-335.

72. Кузьменко Н. В. Роль куратора у формуванні самоствердження студента / Н. В. Кузьменко // *Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць* / Ріг: КДПУ, 2009. № 24. С. 105 – 112.
73. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии / Н. В. Кузьмина. СПб. : Политехника, 2002. 189 с.
74. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: [Курс лекцій] / О. В. Кустовська. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.
75. Леонтьев А. М. Акмеологический подход как фактор повышения качества профессиональной подготовки будущего учителя безопасности жизнедеятельности : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Андрей Михайлович Леонтьев. Майкоп, 2007. 28 с.
76. Ліннік О. О. Підготовка майбутніх учителів до до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями. / *Scientific Journal «ScienceRise»* No4/1(4)2014. С. 70-75.
77. Ломов Б. Ф. Изучение человека на основе системного подхода / Б. Ф. Ломов // *Человек в системе наук*. М., 1989. С. 6.
78. Лоренц К. Агрессия (так называемое "зло"): Пер. с нем. М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994. 272 с.
79. Лучанінова О. П. Куратор академічної групи як ключовий суб'єкт виховної системи ВТНЗ / О. П. Лучанінова // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 1. С. 120-132. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_1_15
80. Лучанінова О. П. Обґрунтування педагогічних умов функціонування оновленої виховної системи вищого технічного навчального закладу. *Духовність особистості: методологія, теорія та практика: збірник наукових праць* / Гол. редактор Г. П. Шевченко. Вип. 6 (69). Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 113-126.
81. Лучанінова О. П., Давиденко Е. М., Родіна Ю. В. Соціологічний портрет сучасного студента. URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Psihologia/77422.doc.htm
82. Максимова В. Н. Акмеология последипломного образования педагога / В. Н. Максимова, Н. М. Полетаева. СПб., 2004. 225 с.
83. Марусмева И. В. Современная педагогика (с элементами педагогической психологии) : уч. пособ. для вузов. Москва-Берлин : ДиректМедиа, 2015. 624 с.
84. Маслоу Абрахам Психология бытия : пер. с англ. / Маслоу Абрахам; Пер. О. О. Чистяков. М.;К. : Рефл-бук : Ваклер, 1997. 300 с.

85. Матафонова О. И. Подготовка педагогов в системе повышения квалификации к осуществлению здоровьесберегающей деятельности в образовательных учреждениях : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. пед. наук : 13.00.08 Чита, 2008. 23 с.
86. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе. Москва: Просвещение, 1977. 240 с.
87. Маценко Л. М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу: монографія / Л. М. Маценко. К.: НАКККіМ, 2010. 404 с.
88. Мачинська Н., Комарова Ю. Упровадження інноваційних технологій навчання у вищій школі // *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогіка*, 2015. №1. С. 240-246.
89. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
90. Мирончук Н. М. Гуманізація навчання і виховання як стратегічний напрямок діяльності вищої школи // *Нові технології навчання : зб. наук. праць*. Вінниця-Київ, 2014. Вип. 83. С. 178-182.
91. Михайліченко М. В., Рудик Я. М. Освітні технології: навчальний посібник. К.: ЦП «Компринт», 2016. 583 с.
92. Михайліченко М. В., Рудик Я. М. Освітні технології: навчальний посібник. К.: ЦП«КОМПРИНТ», 2016. С. 35.
93. Назарова Т. С. Педагогические технологии: новый этап эволюции? // *Педагогика*, 1997. № 3. С. 22.
94. Новолокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Н. П. Новолокова. Х.: «Основа», 2012. 176 с.
95. Оконь В. Основы проблемного обучения М.: Просвещение, 1968. С. 61-62.
96. Орлов А. Б. Карл Роджерс и его последователи: психотерапия на пороге XXI века. М: Логос, 2005. 156 с.
97. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
98. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи. (Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів) [Електронний ресурс]. К.: Центр учбової літератури, 2009. Режим доступу: https://pidruchniki.com/12920522/pedagogika/vidi_stili_navchannya
99. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я URL: <http://www.who.int/ru>

100. Петрова М. С. Кураторство как средство организации эффективного взаимодействия преподавателя и студента. / *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*, 2010, Том 16. С. 44-46.

101. Петрова М. С. Стат. Кураторство, як засіб організації ефективної взаємодії викладача та студента. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова* . 2010, Том 164. С. 6.

102. Пенев В. В. Клініка, дружба до молоді, як елемент консолідованого здоров'язбережувального середовища. *Валеология: современное состояние, направления и перспективы развития : III Міжнародна науково-практична конференція*, м. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014.

103. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін.; / За заг. ред. О. М. Пехоти. Освітні технології: Навч. - метод. посіб. К.: А. С. К., 2001. 256 с.

104. Плахов Н.Н. Безопасность жизнедеятельности: психолого-педагогические основания здоровья / *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2012, № 145. с. 90-96.

105. Подласый И. П. Педагогика: Учебн. / И. П. Подласый. М. : Высш. образование, 2006. 540 с.

106. Подлесна Г. В. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія – методологічна і технологічна основа комунікування куратора і студентів. / Г. В. Подлесна // *Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу 22–23 квітня 2020 р. Полтава 2020. Зб. наук. праць професорсько-викладацького складу академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2019 році*.

107. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика: монографія / Г. Ф. Пономарьова. Х.: Вид-во «Ранок», 2014. 517 с.

108. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.

109. Поташник М. М., Хомерики О. Г. Структуры инновационного процесса в образовательном учреждении // М.: Магистр, 1994, № 5.

110. Пригожин А. И. Нововведение: стимулы и перспективы. М.: Политиздат, 1998. 81 с.

111. Про освіту: Закон України, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

112. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 390 с.

113. Равчина Т., Тюріна Т. Організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача вищої школи і студента у контексті сучасних освітніх викликів. / *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: Педагогічна думка, освіта, персоналії: теоретичний, історичний, компаративістський підходи*, 3, 2013. С. 20–29.

114. Ріпак М. О., Чеголя Г. О., Клецко І. Б. Стан здоров'я учнівської молоді у сучасних умовах: *Актуальні проблеми організації фізичного виховання студентської молоді Львівщини* : Зб. Наукових праць. Львів : ЛДФА, 2009. С. 54-55.
115. Рогалева Г. И. О воспитательном пространстве вуза [Текст] / Г. И. Рогалева // *Молодой ученый*. 2012. № 5. С. 488-492.
116. Рогалева Г. И. Системный подход в исследовании воспитательного пространства университета / Галина Ивановна Рогалева // *Вестник Бурятского государственного университета*. 2013. № 1. С. 199–203.
117. Розтока А. В. Загальна характеристика технологій навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць*, 2011. №. 4 (16). С. 31.
118. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб: Издательство «Питер», 2000. 712 с.
119. Саврук С. Аналіз стану соматичного здоров'я студентів вищого технічного навчального закладу: *Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення* : Зб. Наукових праць № 3 (15), 2011. С. 79-82.
120. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 1999. С. 126.
121. Сак Т. В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч. курс та наук.-метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 168 с.
122. Салатенко І. О. Порівняний аналіз рівня соматичного здоров'я студенток економічних спеціальностей: *Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту* № 5, 2013. С. 53-56.
123. Самохин В. Ф., Чернолес В. П. Педагогические инновации в системе профессионального образования: цели и сущность // *Инновации в образовании*. 2006. № 6. С. 4-9.
124. Семикин Г. И., Киселев А. И., Мысина Г. А. Проблемы профилактики рискованного (аддиктивного) поведения молодежи и Здоровьесберегающие технологии в образовательной среде. М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2005. 215 с.
125. Семикин Г. И., Мысина Г. А. Здоровьесберегающая деятельность субъектов образовательной среды ВУЗа: *Гуманитарный Вестник*. № 2, 2012. С. 27-39.
126. Семикин Г. И., Мысина Г. А., Калинина З. Н. и др. Профилактика асоциальных явлений и формирование здорового образа жизни молодежи. Учебник для вузов. Тула: ТГПУ им. Л. Н. Толстого, 2009. 325 с.

127. Сидякіна М. Ю. стат. Зміст виховної діяльності куратора студентської групи Ел. Ресурс URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/151223109.pdf>
128. Сисоєва С. О. Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак // *Педагогічний процес: теорія та практика* (2). Київ, 2006. С. 127-131.
129. Сластенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. А. Сластенин, Г. И. Чижаква. М. : Изд. центр «Академия», 2003. 192 с.
130. Сливка Л. Використання досвіду польських науковців у моніторинговому дослідженні готовності майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності у школі. *Молодь і ринок*. 2019. № 8(175). С. 68-73.
131. Словник іншомовних слів за ред. О. С. Мельничука. 1-е видання, Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. 776 с.
132. Смирнов А. Здоровый образ жизни и безопасность человека / *Основы безопасности жизнедеятельности*. 2004. № 9. С. 43-44.
133. Смирнов Н. К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе / 2-е изд., испр. и доп. М. : АРКТИ, 2006. 320 с.
134. Смирнов А. Т. Здоровый образ жизни и безопасность человека. *Технологии гражданской безопасности*. 2004. № 3. С. 97-99.
135. Соколова І. Інститут кураторів у вузі / Ірина Соколова // *Освіта і управління*. 1998. № 4. С. 74–82.
136. Соловей М. І., Демчук В. С. Місце і роль куратора студентської академічної групи в освітньому процесі університету, його функції. / *«Теоретичні питання культури, освіти та виховання»*. Збірник наукових праць, вип. 56, КНЛУ, 2017. С. 9-17.
137. Сотська Г. Акмеологічний підхід у педагогічній освіті України. / *Edukacja dla przyszłości w świetle wyzwań XXI wieku*, 1, 2017. С. 387-397.
138. Специальная педагогика: [учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Л. И. Аксёнова, Б. А. Архипов, Л. И. Беякова и др. / Под ред. Н. М. Назаровой. М.: Академия, 2001. 400 с.
139. Столяренко А. М. Психология и педагогика : учеб. пособие. М.: Юнити-Дана, 2004. 423 с.
140. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МППК ПУЕТ / В. Ю. Стрельников, І. Г. Брітченко [Електронний ресурс]. – Полтава : ПУЕТ, 2013. С. 247-248. Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/strelnikov/posibnyk-Strelnikov.pdf>

141. Стрельников В. Ю., Бритченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі: модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МПК ПУЕТ. Полтава: ПУЕТ, 2013. 309 с.
142. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі»: навчальний курс та методичний посібник / за загальною редакцією Колупаєвої А.А. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с.
143. Тен Г. К. Гигиенические аспекты изучения адаптации студентов к условиям трудового семестра : автореф. дис. канд. мед. наук. М., 1991. 156 с.
144. Тимофеева С. В. Аксиологический подход в образовании – наиважнейший фактор воспитания духовного и творческого начал в личности / С. В. Тимофеева // *Вестник Красноярского государственного аграрного университета*. 2009. № 3. С. 251-257.
145. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
146. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
147. Фромм Э. Душа человека. М.: Республика, 1992. 492 с.
148. Фруктова Я. С. До проблеми проектування змісту професійної підготовки майбутніх вчителів біології: теоретико-методологічний та практичний аспекти / Я. С. Фруктова // *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 24. С. 200-207. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2014_24_36.
149. Функції і завдання куратора академічної групи. Електронний ресурс URL: https://pidru4niki.com/70193/pedagogika/kurator_akademichnoyi_grupi.
150. Хольченкова Н. М. Формування здоров'язбережувальної компетентності як сучасна науково-педагогічна проблема. *Вісник: Сучасні проблеми здоров'я та здорового способу життя у педагогічній освіті*. 2017, № 147, Том II, С. 138-141.
151. Хоменко А. Суб'єкт-суб'єктні відносини як основа реалізації сучасної парадигми вищої освіти в Україні. / *Педагогічні науки*. 2015. No 64. С. 66-74.
152. Кто такой куратор? Ел. ресурс: URL: <https://mpei.ru/Structure/och/usvr/Pages/curator.aspx>
153. Чайка В. М. Основи дидактики (Навчальний посібник) [Електронний ресурс]. К.: Академвидав, 2011. Режим доступу: https://pidruchniki.com/19570411/pedagogika/osnovni_vidi_navchannya
154. Часнікова О. В. Компетентнісний підхід в освіті як основа її реформування. // *Народна освіта: наукове електронне фахове видання*. –

Випуск № 3 (24), 2014 р. Електронний ресурс URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2607 (режим доступу 28.03.2020).

155. Черніченко Л. А. Інноваційні методи здоров'язбережувальної технології в інклюзивному ДНЗ. *Вплив навколишнього середовища на формування особистості*. Умань: Алмі, 2014. С. 153–155.

156. Чумаков А. Н. Системный подход и его значение для глобальных исследований / А. Н. Чумаков // *Пространство и Время*. 2014. № 4 (18). С. 30-34.

157. Штанько, В. І., Авксентьева, Т. Г., Тихонова, Л. А. Соціально-політичні трансформації в інформаційну епоху: свобода і безпека людини як пріоритети розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*, №1142 (2014), 105-111. вилучено із <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/2196>

158. Штарке К. Студенты. Становление личности: пер. с нем. М.: Прогресс, 1982. 136 с.

159. Шумиловская Ю. В. Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования: дис. ... канд. пед. наук. Шуя, 2011. 175 с.

160. Юнг Карл Густав. Дух и жизнь. Сборник. Перевод с немецкого. М. Практика. 1996. - 554 с.

161. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

162. Яковлев Е. В. Реализация аксиологического подхода в педагогическом исследовании / Евгений Владимирович Яковлев // *Вестник ЮУрГУ*. 2012. № 4 (263). С. 26-29. (Серия : Образование. Педагогические науки).

163. Ярослав Л. О. Готовність студентів до суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії як основа конструктивного вирішення педагогічних конфліктів. / *«Молодий вчений»*, Но 3 (43), березень, 2017. с. 288-292.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Анкета для визначення стану навчання основ безпеки та здоров'я та суб'єкт-суб'єктної взаємодії в університеті
(розробка колективу авторів)**

Шифр _____

Шановні студенти!

Дане опитування здійснюється з метою виявлення Вашої задоволеності навчальним процесом: змістом, набуттям навичок та вмінь, методами передачі інформації, кваліфікацією викладацького складу, організацією занять, що розвивають ваш професійний і творчий потенціал, лідерські якості, активність.

Ваша стать:

1. Чоловіча
2. Жіноча

Вкажіть курс навчання та спеціальність:

- 1 курс
- 2 курс
- 3 курс
- 4 курс
- 5 магістр

Спеціальність _____

Приблизна сума Ваших кишенькових грошей (у грн. в день):
_____ грн.

Ваша життєва позиція:

1. Активна
2. Спокійна
3. Агресивна
4. Пасивна
5. Свій варіант відповіді

Вкажіть вид населеного пункту, в якому Ви народились:

1. Село
2. Селище міського типу
3. Місто

Частина I. «Навчання з питань здоров'я та безпеки»

1. Як Ви розумієте, що таке «здоров'я»?

2. Як Ви розумієте, що таке «безпека»?

3. Виберіть пункти, які, на Вашу думку, відображають здоровий спосіб життя:

Раціональне та повноцінне харчування

Дотримання режиму дня

Дотримання правил гігієни

Заняття спортом

Підтримання оптимальної фізичної форми

Відмова від шкідливих звичок (куріння, алкоголю, наркотиків)

Вміння справлятися зі своїми емоціями, гармонія з собою

Всі ці пункти

_____ (свій варіант)

4. Які фактори найбільше впливають на Ваше здоров'я?

Харчування

Особиста гігієна

Спосіб життя

Регулярне заняття фізичною культурою та спортом

Екологічна ситуація

Медицина (обслуговування, забезпечення)

Генетика

Режим праці і відпочинку

Емоційний стан

_____ (свій варіант)

5. На Вашу думку, Ваше харчування є здоровим і раціональним?

Так

Ні

Не звертаю на це увагу

Я – вегетаріанець

У мене особиста система харчування (сироїдіння, дієта та ін.)

6. Берете Ви участь у спортивно-оздоровчих заходах (не в якості глядачів)?

Так

Ні

7. Яким, із запропонованих видів занять, для зміцнення здоров'я, Ви віддаєте перевагу:

Тренувальний зал

Басейн

Різні види спорту
Відпочинок в базах, пансіонатах, санаторіях
Подорожування

_____ (свій варіант)

8. Чи впливають позитивні емоції на зміцнення Вашого здоров'я?

Так

Ні

Важко відповісти

9. Відзначте причини, які викликають у Вас стрес:

Фінансові труднощі

Проблеми в колективі

Проблеми в родині

Самотність

Проблеми з навчанням

_____ (свій варіант)

10. Як Ви боретесь зі стресом?

Медичні засоби

Відпочинок (на природі, дома, на морі і т. п.)

Відвідування тренінгів, семінарів і т. п.

Відвідування психолога

Спорт (тренувальний зал, фітнес і т. п.)

Алкоголь, сигарети (і всі види куріння)

_____ (свій варіант)

11. Як Ви вважаєте, чи впливає здоровий спосіб життя, успіху в інших сферах людської діяльності (навчання, роботу и т.п.)?

Так, звісно

Ні, не думаю

_____ (свій варіант)

12. Хто або що вплинуло на Ваше ставлення до здоров'я та здорового способу життя?

Чинники	Не впливають	Мають незначний вплив	Впливають	Важко відповісти
Батьки	0	2	3	1
Спосіб життя сім'ї	0	2	3	1
Лекції у навчальному закладі	0	2	3	1
Заняття в спортивних секціях	0	2	3	1
Хвороби рідних і близьких людей	0	2	3	1

Власні серйозні хвороби	0	2	3	1
Книги, журнали, телебачення	0	2	3	1
Однолітки, друзі	0	2	3	1
Свій варіант	0	2	3	1

13. Якою мірою, на Вашу думку, на формування способу життя дітей та молоді впливають наведені нижче чинники?

Чинники	Не впливають	Мають незначний вплив	Впливають	Важко відповісти
Викладачі навчальних закладів	0	2	3	1
ЗМІ	0	2	3	1
Зірки мистецтва, спорту	0	2	3	1
Особисті якості людини	0	2	3	1
Оточення (друзі, знайомі)	0	2	3	1
Сім'я	0	2	3	1
Соціальна політика держави	0	2	3	1
(свій варіант)	0	2	3	1

14. Що може примусити Вас змінити свій спосіб життя?

Кохання

Важка хвороба

Читання літератури, телебачення

Приклад авторитетної людини

_____ (свій варіант)

15. Для чого б Ви стали вести здоровий спосіб життя?

Щоб бути сильним і красивим

Для досягнення успіху у житті

Заради здорового потомства

Щоб стати духовно багатію і здоровою особистістю

_____ (свій варіант)

16. Як Ви вважаєте, у Вашому навчальному закладі проводиться активна робота з формування позитивного ставлення до здорового способу життя?

Так

Ні

Важко відповісти

17. Чи хотіли б Ви, відвідувати в Вашому навчальному закладі майстер-класи, тренінги, лекції, семінари, конференції, які б відкривали суть і актуальність здорового способу життя?

- Так, дуже хочу
- Скоріше так, ніж ні
- Скоріше ні, ніж так
- Ні

18. Як Ви зазвичай проводите свій вільний час?

Відвідуєте масові розважальні місця (театри, кінотеатри, нічні клуби, концерти, вистави, спортивні заходи та ін.)

Займаєтесь туризмом, мисливством, рибною ловлею

Займаєтесь спортом (яким?) _____

Спілкуєтесь в клубах по інтересам, соціальних мережах

Займаєтесь творчою діяльністю (музикою, малюванням, танцями та ін.)

(напишіть) _____

Дома/з сім'єю

Інше (напишіть) _____

19. Що для Вас найцінніше в житті? (варіанти)

Зовнішній вигляд

Здоров'я

Бути успішним

Гроші та матеріальні блага

Спілкування з друзями

Сім'я

Займатися улюбленими справами

_____ (свій варіант)

20. Чи вважаєте Ви щорічне проведення періодичних медичних оглядів студентів і викладачів необхідним профілактичним заходом?

Так, це обов'язково

Так, але мені це не подобається

Ні, цей захід не потрібний

Мабуть, я не знаю

21. Чи проходить Ви загальні обстеження в лікарнях за власною ініціативою?

Так

Ні

Хотілось би частіше

22. Чи можна назвати медичний огляд якісним?

Так

Ні

23. Психічні перевтомлення – реальність для Вас?
 Я в ньому постійно
 Інколи
 Ні
24. Вкажіть, які негативні наслідки навчання у виші Ви отримали:
 У мене погіршилося здоров'я
 З'явилася хронічна втома
 Не залишається вільного часу
 З'явилася огида до навчання
 Знизилась самооцінка, з'явилося відчуття пригніченості
 Розчарований в обраній професії
 _____ (свій варіант)
25. Якщо Ви проживаєте в гуртожитку, чи задоволені Ви умовами проживання?
 Так
 Ні (вкажіть, чим саме Ви не задоволені) _____
26. Чи вмієте Ви надавати першу долікарську допомогу:
 Можу
 Частково можу
 Не володію такими знаннями
 _____ (свій варіант)
27. Чи хотіли б Ви відвідувати курси першої медичної допомоги з отриманням сертифікату учасника?
 Так, з задоволенням
 Ні
 Напевно, я не впевнений
28. Які проблеми Ви вважаєте актуальними для сучасної молоді?
 Байдуже відношення до особистого здоров'я
 Небезпека зараження ВІЛ-інфекцією, СНІДом
 Зловживання алкогольними та енергетичними напоями
 Зловживання тютюнопалінням
 Розповсюдження наркоманії
 Участь в масових бійках та інших небезпечних заходах
 Соціальна невлаштованість та невизначеність
 Низький рівень життя
 Інше (напишіть) _____
29. Які **види небезпек** для життя та здоров'я людини сьогодні є найбільш актуальними? (напишіть три найбільш значимі за Вашою думкою)
 1. _____

2. _____
3. _____

30. Чи знаєте Ви, як необхідно діяти при загрозі для Вашого життя та здоров'я на випадок техногенних небезпек?

- Так
Ні
Хотілось би знати

31. Чи знаєте Ви, як необхідно діяти при загрозі для Вашого життя та здоров'я на випадок природних небезпек?

- Так
Ні
Хотілось би знати

32. Чи знаєте Ви, як необхідно діяти при загрозі для Вашого життя та здоров'я на випадок соціально-політичних та воєнних небезпек?

- Так
Ні
Хотілось би знати

33. Якщо Ви себе погано почуваєте, які будуть Ваші дії?

- Звернуся в лікарню до фахівця
Проведу тест-діагноз в інтернеті
Дзвоню мамі і консультуюся з нею
Визиваю швидку допомогу

_____ (свій варіант)

34. Як би Ви спрогнозували свій емоційний стан при надзвичайній ситуації?

- Страх та жах
Загальмованість
Неадекватна реакція
Спокій
Паніка

_____ (свій варіант)

35. На Вашу думку, чи є небезпека для людини від інтернет-залежності:

- Так
Ні
Так, звісно, зараз все частіше говорять про це у ЗМІ
На жаль, не лише чули, а особисто стикалися в своїх дітей / дітей знайомих

_____ (свій варіант)

36. Який на Вашу думку найбільш ефективний засіб протидії цієї новітньої залежності молоді:

Більш спілкуватися з дитиною – підлітки зависають в інтернеті через брак уваги батьків

Фізичний та творчий розвиток дитини – секції, гуртки, художня самодіяльність

Суворі обмеження – звести користування комп'ютером та гаджетами виключно для навчальних цілей

Усі вищеназвані варіанти

_____ (свій варіант)

37. Які заходи Ви запропонували би для поліпшення робочого/навчального місця, приміщення?

Сучасні парти (робочі столи)

Приміщення з оптимальним мікрокліматом

Гарне освітлення

_____ (свій варіант)

38. Чи знаєте Ви де знаходиться вогнегасник на Вашому факультеті?

Так

Ні

39. Чи знаєте який принцип користування вогнегасником?

Так

Ні

Хотів би знати

40. Чи знаєте Ви план евакуації, під час пожежі, у Вашому університеті?

Так

Ні

Хотів би знати

41. Чи є у Вашому навчальному закладі аварійні пожежні виходи?

Так, я їх всі знаю

Так, але я не знаю де вони

Напевно, не чув про це

Ні, їх ніколи не було

42. Як Ви вважаєте, яким чином необхідно вплинути на студента, щоб він звернув увагу на питання безпеки та використовував їх у власному житті:

Залякувати небезпеками та жахливими ситуаціями

Наводити багато прикладів з життя

Залучати до співпраці та викладання цього студента

_____ (свій варіант)

43. Як Ви вважаєте, з якого часу, потрібно починати вести роз'яснювальну роботу, щодо шкідливих звичок?

З 3-х років

З 1 класу

З 3 класу

З 5 класу

_____ (свій варіант)

44. Який метод попередження нездорового та небезпечного способу життя у підлітків, на Вашу думку, є найбільш прийнятним:

Роз'яснювальні заходи у школах, університетах

Соціальна реклама

Посилення батьківського контролю

Підвищення акцизних зборів і, як наслідок, дорожчання тютюнових виробів і алкогольних напоїв

Усі вищеназвані способи разом

_____ (свій варіант)

45. Чи потрібно проводити спеціальні заходи, присвячені проблемам здорового способу життя та безпеки життєдіяльності?

Так, звичайно

Ні

Важко відповісти

_____ (свій варіант)

46. Як вони мають проводитися, щоб викликати інтерес у молоді?

Запропонуйте свій варіант відповіді _____

47. Чи пробували Ви об'єднувати роботу з навчальним процесом?

Ні, навчання на першому місці

Так, вважаю, що треба отримувати досвід роботи зі студентських літ

Намагання були, але нічого не вийшло

48. Як Ви вважаєте, чи важливі дисципліни з безпеки та здоров'я в системі освіти?

Так, дуже важливі

Ні, мені не цікаві

Нехай будуть

49. Яку роль відіграє університет у контексті інформування та навчання молоді що до основ безпеки та здоров'я?

Важливу роль

Не важливу роль
Не можу визначитись

50. Які проблеми стосовно основ безпеки та здоров'я, на Вашу думку, було б добре розглянути у дисциплінах кафедри медичних знань та БЖД?

Ваша відповідь: _____

51. У якій формі це було б найбільш ефективно?

Ваша відповідь: _____

52. На Вашу думку, знання, вміння й навички стосовно безпеки життєдіяльності, отримані в університеті, є достатніми для Вашого життя та майбутньої професійної діяльності:

Так

Ні, оскільки доводиться самотійно підвищувати свою кваліфікацію

Переважно так

Ні, оскільки одночасно доводиться проходити додаткові курси в позанавчальний час

_____ (свій варіант)

53. Яка робота на заняттях здається Вам найбільш привабливою (необхідне підкресліть):

Слухати лекції викладача

Самотійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самотійних висновків

Слухати виступи Ваших однокурсників

Брати участь у розробці різного роду проектів і реалізовувати їх

Брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань

Ваш варіант _____

54. Які із зазначених видів занять (форм роботи) реалізуються у навчальному процесі викладачами кафедри медичних знань та БЖД*(далі кафедри) (необхідне підкресліть):

Аналіз і розв'язання конкретних ситуацій

Зняття з використанням інформаційних технологій

Вправи на розвиток творчого мислення

Ділові і бліц-ігри

Тренінгові процедури різноманітного характеру

Мозкова атака

Інтерв'ю

Прес-конференція

Дослідницька робота

Активні (нетрадиційні) лекції
Виїзні заняття

55. Як часто викладачі кафедри використовують технічні засоби навчання на заняттях (необхідне підкресліть):

- Постійно
- Інколи
- Ніколи

56. Чи допомагає Вам використання викладачем технічних засобів для представлення візуальної інформації на заняттях (необхідне підкресліть):

- Так, інформація краще сприймається і запам'ятовується
- Ні, візуальна інформація є перешкодою для сприйняття

57. Що на Вашу думку є більш доручним в навчанні?

- Вільне відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги
- Примусове відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги

58. Чи вважаєте Ви за необхідне підвищити свої знання в області здоров'я та безпеки життєдіяльності?

- Так
- Ні

59. Чи достатньо аудиторної роботи з навчання безпеки та здоров'я, яку проводять для Вашої спеціальності?

- Так
- Ні
- Необхідно додати позааудиторні заходи
- Необхідно додати годин аудиторної роботи

60. Чи потрібно вводити ще й позааудиторну роботу з навчання основ безпеки та здоров'я? Свою відповідь аргументуйте:

61. Що, на Вашу думку, є найбільш цікавим під час лекційного заняття?

- Відеоматеріали
- Презентації
- Фотоматеріали
- Різноманітні креслення, малюнки, муляжі, тощо
- Все вищепераховане
- Інше _____

62. Прийняли б Ви участь в акції за здоровий та безпечний спосіб життя?

- Так, безсумнівно

Скоріше так ніж ні
Скоріше ні ніж так
Ні

63. Звідки у Вас з'явилися знання про правила безпеки (пожежної, у надзвичайних ситуаціях, на воді)?

Спеціально вивчав ці питання

Знайомили в школі, інституті і т.п.

Знайомили працівники пожежної охорони та інших служб

Знаю з особистого досвіду

Навчали за місцем роботи

_____ (свій варіант)

Частина II. Суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини у вишах: проблеми та перспективи

(у питаннях можливі декілька варіантів відповіді. Оберіть ті, які Вам найбільш до вподоби)

Які форми організації навчальної взаємодії викладача та студентів, студентів між собою Вам відомі?

Робота в групах

Робота в парах

Навчальний діалог

Дискусія

Інші (вказіть)

2. Які зміни в особистісних характеристиках є результатом навчальної взаємодії викладача та студентів (студента та студента)?

Розвиток особистості студента

Розвиток особистості педагога

Розвиток креативності

Розвиток емпатії

Розвиток рефлексії

Розвиток толерантності

Розвиток комунікативних умінь

_____ (свій варіант)

3. Які зміни у процесі навчання є результатом навчальної взаємодії викладача та студентів (студента та студента)?

Формування знань

Більш міцне засвоєння знань

Згуртування колективу групи

Створення психологічного комфорту

Активізація навчальної діяльності
Підвищення навчальної мотивації
Формування вміння вчитися
Можливість вирішувати навчальні завдання

_____ (свій варіант)

4. Що Ви розумієте під навчальною співпрацею викладача та студентів (студента та студента)?

Взаємодія викладача та студентів для формування знань

Взаєморозуміння

Допомога викладача

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія

Інше (вказіть) _____

5. Які особистісні якості необхідні педагогу для організації навчального співробітництва?

Повага особистості студента

Любов до студента

Доброзичливість

Демократичність

Креативність

Толерантність

Рефлексія

Емпатія

Інше (вказіть) _____

6. Які професійні якості необхідні педагогу для організації навчального співробітництва?

Знання предмета

Знання педагогіки і психології

Ерудиція

Комунікативність

Педагогічний такт

Вміння організувати учнів

Вміння співпрацювати

Інше (вказіть) _____

7. Якими якостями лектора повинен на Ваш погляд володіти викладач?

Лекції викладача інформативні, не містять «води»

Викладач вільно відповідає на запитання студентів по темі заняття

Викладач при читанні лекцій не обмежується текстом підручника

Викладач не допускає помилки і неточності у викладі матеріалу

Викладач пояснює значення даного предмета для майбутньої професії

Викладач наводить приклади з реальної практики професійної діяльності

8. У чому полягає задача викладача в організації практичного заняття?
Викладач уміє організувати цікаву дискусію по темі заняття
Викладач зазвичай цікавиться, які питання викликають у студентів труднощі
Викладач викладає матеріал у доступній для розуміння формі
Викладач чітко формулює мету заняття і питання плану
Протягом семестру викладач проводить перевірочні роботи, тести зі свого предмета
Викладач зазвичай коментує результати перевірочних робіт, тестів
Викладач зазвичай точно дотримується навчального розкладу (вчасно починає і закінчує заняття, робить перерву)
_____ (свій варіант)

9. У чому на Ваш погляд полягає комунікація викладача зі студентами?
Викладач підвищує голос, проявляє неповагу до студентів
Викладач враховує життєві обставини студентів, які послужили причиною невиконання його вимог
Викладач враховує побажання студентів щодо організації занять
Викладач позначає свою систему вимог і чітко її дотримується
Ваша відповідь _____

10. Чи надають Ваші викладачі належну увагу формуванню у студентів навичок самостійної роботи
Так
Не зовсім
Ні

11. Чи враховуються викладачами Ваші інтереси, здібності і психологічні особливості
Так
Не завжди
Ніколи

12. Як організована навчально-дослідницька робота студентів
Добре організована
Недостатньо організована
Не організована

13. Чи берете Ви участь у навчально-дослідницькій роботі?
Розробляю конкретну проблему (завдання, проект)
Беру участь у конференціях, пишу статті
Не беру участь

14. Чи проводить з Вами консультації і як контролює дослідження керівник Вашої навчально-дослідницької роботи (необхідне підкресліть):

Консультації згідно з графіком

З відхиленнями від графіку

Не проводить консультації

Контроль постійний

Контроль епізодичний

Не здійснює контроль

15. Чи вважаєте Ви, що існуюча система оцінки знань в університеті досить об'єктивна і справедлива, доступна і зрозуміла для розуміння?

Система оцінки знань об'єктивна, доступна і ясна

Треба оцінювати не стільки рівень знань на іспиті, скільки ставлення до навчання, індивідуальні здібності, сам. роботу, активність на семінарах і відповідь на іспиті, тобто сукупність результатів навчальної праці кожного студента

Вважаю дуже важливим людський фактор оцінки знань: кваліфікація викладача, його ставлення до студента, вміння побудувати бесіду, врахування особливостей особистості студента

Мені не зрозумілі критерії оцінки викладання

Свій варіант _____

16. Чи берете участь у позанавчальній діяльності в університеті?

У студентських наукових конференціях

У творчих студіях

У політичних заходах

У спортивних заходах

У засіданнях студентської ради

17. Як би Ви охарактеризували стосунки у Вашій студентській групі?

18. Як можна, на Вашу думку, покращити ефективність навчання в університеті взагалі?

19. Які дії, на Вашу думку, стосовно забезпечення безпеки навчання мусить виконувати Ваш куратор?

20. У чому на Вашу думку полягають суб'єкт-суб'єктної взаємодії (викладач-студент)?

21. Оцініть по 5 бальній шкалі злагожденість роботи в групі? _____

22. Оцініть по 5 бальній шкалі роботу викладачів у Вашому навчальному закладі _____

23. Оцініть по 5 бальній шкалі роботу адміністрації у Вашому навчальному закладі _____

24. Оцініть по 5 бальній шкалі рівень соціальних заходів, що проводяться в університеті? _____

25. Як часто відбуваються конфлікти у Вашій групі?

Часто

Іноді

Не фіксував

Інше _____

26. Як часто студенти ставлять запитання під час пари?

Часто

Інколи

Ніколи

27. Чи викликає у Вас навчальний процес дискомфорт і відторгнення?

Так, безсумнівно

Швидше так, ніж ні

Скоріше ні, ніж так

Немає

28. Якщо на попереднє запитання Ви відповіли «так», то з чим це пов'язано?

Викладач

Умови навчального закладу

Одногрупники

Ваш відповідь _____

29. Чи влаштовують Вас відносини між викладачами та студентами?

В основному, влаштовують

У чомусь влаштовують, в чомусь ні

Багато в чому влаштовують

30. Спробуйте визначити, наскільки глибоко і на сучасному рівні Вам надається професійна інформація на лекціях з дисциплін БЖД, ОПГ, ЦЗ по кафедрі медичних знань та БЖД:

Рівень цілком задовольняє

Не зовсім задовольняє

Не задовольняє

Хотіли б дізнаватися більше нового й на глибшому рівні

Інформація, що надається, далека від практики

31. Спробуйте визначити, наскільки глибоко і на сучасному рівні Вам надається професійна інформація на практичних заняттях з дисциплін БЖД, ОПГ, ЦЗ по кафедрі медичних знань та БЖД:

Рівень цілком задовольняє;

Не зовсім задовольняє;

Не задовольняє;

Хотіли б одержувати більш стабільні навички й уміння;

Не всі навички й уміння, що формуються на заняттях, будуть застосовуватися в подальшому на практиці

31А. Яка робота на заняттях здається Вам найбільш привабливою з БЖД, ЦЗ, ОПГ, ОМЗ:

Слухати лекції викладача

Слухати виступи Ваших однокурсників

Брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань

Самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків

Брати участь у розробці різного роду проектів і реалізовувати їх
Ваш варіант _____

32. Чи інформують Вас викладачі про організацію навчального процесу з предмету щодо кількості модулів та годин у кожному з них, змісту та цільових настанов модулів, критеріїв оцінювання і т. ін. по кафедрі медичних знань та БЖД

Завжди

Інколи

Ніколи

33. У який спосіб, з Вашого погляду, можна визначити якість занять?

Наведіть приклади

34. Як Ви можете схарактеризувати критерії оцінювання знань, умінь і навичок, що застосовуються викладачами кафедри:

Критерії зрозумілі

Критерії не зрозумілі

Критерії не відповідають (завищені/занижені) реальним вимогам щодо якості підготовки фахівців, оскільки

35. Чи об'єктивно оцінюють рівень Ваших знань та вмінь існуючі процедури контролю (іспити, заліки, модульні контрольні роботи тощо) по дисциплінам кафедри

Так

Не зовсім

Ні

36. Яким би способам оцінювання знань, умінь і навичок студентів Ви б надали перевагу:

Співбесіда

Дискусія

Тести

Розв'язання конкретних ситуацій

Комп'ютерний контроль

Творчі роботи

Ваш варіант _____

37. Якого стилю спілкування в основному дотримуються Ваші викладачі

Авторитарний

Демократичний

«Потурання» (викладачі ставляться до виконання своїх обов'язків формально)

Якби Ви стали викладачем навчального закладу, досвід, стиль, зміст, технологію викладання якого викладача Ви б підтримали (напишіть прізвище за бажанням):

38. Поясніть, за якими якостями Ви оцінили діяльність цього викладача як взірцеву?

Щиро дякуємо Вам за співпрацю!

Ефективного та корисного навчання! Міцних знань та сформованих навичок!

Хай Вам щастить у Вашій професійній діяльності!

**ПОКАЗНИКИ ДАНИХ ОПИТУВАННЯ
ЩОДО 1 ЧАСТИНИ АНКЕТИ «НАВЧАННЯ З ПИТАНЬ ЗДОРОВ'Я ТА
БЕЗПЕКИ»**

Яким із запропонованих видів занять, для зміцнення здоров'я Ви віддасте перевагу? (№ 7)

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Тренувальний зал	61,11	57,14	38,8	42,31	65,13	47,22
Басейн	11,11	14,29	46,49	17,31	15,41	12,5
Різні види спорту	22,22	14,29	15,9	30,77	27,17	44,44
Відпочинок в базах, пансіонатах, санаторіях	5,56	14,29	18,56	15,38	17,23	0
Подорожування	61,11	57,14	40,46	34,62	34,88	37,5

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Тренувальний зал	60,42	52,94	61,11	55,32	52,17	63,64
Басейн	22,92	29,41	38,89	46,81	21,74	18,18
Різні види спорту	29,17	41,18	16,67	23,40	17,39	9,09
Відпочинок в базах, пансіонатах, санаторіях	8,33	23,53	5,56	8,51	8,70	0,00
Подорожування	37,50	29,41	22,22	44,68	52,17	36,36

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Тренувальний зал	38,89	50,00	63,41	42,86	50,00	38,89
Басейн	16,67	12,50	33,33	21,43	8,33	16,67
Різні види спорту	33,33	25,00	17,89	10,71	25,00	11,11
Відпочинок в базах, пансіонатах, санаторіях	11,11	0,00	9,76	14,29	0,00	16,67
Подорожування	38,89	37,50	40,65	53,57	33,33	50,00

Запитання «На Вашу думку, Ваше харчування є здоровим і раціональним?» (№ 5)

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Так	27,78	42,86	32,28	28,85	41,31	37,5
Ні	55,56	42,86	45,32	50,00	37,96	47,22
Не звертаю на це увагу	16,67	14,29	10,37	13,46	15,97	5,56
Я вегетаріанець	0,00	0,00	0	3,85	2,38	4,17
У мене особиста система харчування (сироїдіння, дієта)	0,00	0,00	12,04	9,62	2,38	5,56

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Так	43,75	58,82	50,00	44,68	43,48	27,27
Ні	41,67	29,41	33,33	51,06	30,43	45,45
Не звертаю на це увагу	8,33	0,00	11,11	10,64	13,04	9,09
Я вегетаріанець	4,17	0,00	0,00	0,00	0,00	9,09
У мене особиста система харчування (сироїдіння, дієта)	6,25	11,76	5,56	6,38	13,04	9,09

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так	33,33	43,75	42,28	32,14	41,67	38,89
Ні	44,44	37,50	38,21	42,86	25,00	50,00
Не звертаю на це увагу	0,00	18,75	8,13	3,57	8,33	16,67
Я вегетаріанець	5,56	0,00	4,88	0,00	0,00	0,00
У мене особиста система харчування (сироїдіння, дієта)	22,22	0,00	6,50	21,43	25,00	0,00

Психічне перевтомлення – реальність для Вас? (запитання 23)

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Я в ньому постійно	22,22	0,00	21,91	30,77	15,41	13,88
Інколи	72,22	71,43	73,75	57,69	61,49	66,67
Ні	5,56	28,57	4,35	11,54	23,11	19,46

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Я в ньому постійно	33,33	29,41	33,33	17,02	26,09	9,09
Інколи	54,17	58,82	61,11	72,34	65,22	81,82
Ні	12,50	11,76	5,56	8,51	13,04	9,09

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Я в ньому постійно	44,44	25,00	28,46	42,86	33,33	38,89
Інколи	50,00	68,75	62,60	46,43	58,33	50,00
Ні	5,56	6,25	8,13	10,71	8,33	11,11

**Що впливає на ставлення студентів до здоров'я та здоровий спосіб життя?
Хто або що вплинуло на Ваше ставлення до здоров'я та здоровий спосіб життя? (Запитання 12)**

Шкала оцінювання.

- Показник до 0,7 – не впливає
- 0,7-1,49 – мають незначний вплив
- 1,5-2,19 – впливають
- Більше 2,2 – мають значний вплив

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Батьки	2,56	2,86	2,33	2,12	2,31	2,29
Спосіб життя сім'ї	2,28	2,86	2,37	2,10	2,13	2
Лекції у начальному закладі	1,33	2	0,89	1,10	1,07	0,93
Заняття в спортивних секціях	2,22	1,71	2,29	1,75	2,10	2,14
Хвороби рідних і близьких людей	1,33	2,86	2,04	1,69	1,66	1,36
Власні серйозні хвороби	2,11	2	2,24	1,81	1,93	1,53
Книги, журнали, телебачення	1,89	1,57	1,40	1,56	1,32	0,82
Однолітки, друзі	2,17	1,14	1,52	1,44	1,29	1,34

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Батьки	2,41	2,63	2,61	2,60	2,17	2,63
Спосіб життя сім'ї	2,04	2	2,39	2,48	2,09	1,63
Лекції у начальному закладі	0,93	1	1,06	0,83	1,39	0,91
Заняття в спортивних секціях	2,17	2,19	2,06	1,98	2,39	1,36
Хвороби рідних і близьких людей	1,67	2,13	1,89	1,66	1,96	0,91
Власні серйозні хвороби	2	1,75	1,61	1,63	2,09	1,27
Книги, журнали, телебачення	1,16	1,44	1,22	1,19	1,78	1,36
Однолітки, друзі	1,68	1,75	1,44	1,29	2	1,18

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Батьки	2,56	2,06	2,59	2,46	2	2,33
Спосіб життя сім'ї	2,39	2,06	2,31	2,35	2,25	2,28
Лекції у начальному закладі	1,35	0,81	1,06	1,35	1,08	0,67
Заняття в спортивних секціях	1,65	1,56	2,04	1,8	1,25	1,44
Хвороби рідних і близьких людей	1,59	1,56	1,99	2	2	1,78
Власні серйозні хвороби	1,94	1,75	2,12	2,2	1,58	1,44
Книги, журнали, телебачення	1,76	1,31	1,58	1,73	1,42	1,44
Однолітки, друзі	1,53	1,38	1,64	1,08	1,42	1,89

Якою мірою, на Вашу думку, на формування способу життя дітей та молоді впливають наведені нижче чинники? (Запитання 13)

Шкала оцінювання.

- Показник до 0,7 – не впливає
- 0,7-1,49 – мають незначний вплив
- 1,5-2,19 – впливають
- Більше 2,2 – мають значний вплив

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Викладачі навчальних закладів	2,22	1,71	1,74	1,87	1,92	1,81
ЗМІ	2,06	2,57	2	1,83	2,11	2,01
Зірки мистецтва, спорту	1,94	2,71	1,95	1,82	2	2,17
Особисті якості людини	2,44	2,71	2,69	2,69	2,57	2,25
Оточення (друзі, знайомі)	2,72	3	2,64	2,58	2,58	2,71
Сім'я	2,83	2,86	2,76	2,73	2,42	2,56
Соціальна політика держави	1,67	2	1,56	1,58	1,25	1,15

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Викладачі навчальних закладів	1,83	1,63	1,67	1,59	1,57	1,09
ЗМІ	1,93	2	2,11	2,02	2	2,09
Зірки мистецтва, спорту	2,29	2,4	1,94	2,1	2,43	1,91
Особисті якості людини	2,69	2,88	2,39	2,74	2,7	2,27
Оточення (друзі, знайомі)	2,75	2,69	2,67	2,75	2,57	2,45
Сім'я	2,61	2,4	2,72	2,67	2,57	2,18
Соціальна політика держави	1,14	1,31	1	1,36	1,74	0,82

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Викладачі навчальних закладів	1,94	1,19	1,68	2,19	2	1,22
ЗМІ	2,61	2,13	2,21	2,24	2,17	2,17
Зірки мистецтва, спорту	2,56	2	2,27	2,32	2,08	2,28
Особисті якості людини	2,88	2,63	2,92	2,48	1,67	2,61
Оточення (друзі, знайомі)	2,89	2,63	2,64	2,81	2,25	2,72
Сім'я	2,72	2,63	2,72	2,88	2,5	2,61
Соціальна політика держави	1,5	0,94	1,14	1,46	0,83	0,89

Що може примусити Вас змінити свій спосіб життя?

(запитання 14, можливі декілька відповідей)

(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі)

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Кохання	44,44	42,86	41,47	40,38	38,38	38,89
Важка хвороба	50,00	57,14	59,03	46,15	52,66	56,95
Читання літератури, телебачення	16,67	14,29	13,72	13,46	13,59	9,72
Приклад авторитетної людини	33,33	57,14	25,08	28,85	28,43	30,56
Свій варіант	5,56	0,00	0	0,00	0	4,17

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Кохання	39,58	58,82	50,00	55,32	39,13	45,45
Важка хвороба	52,08	52,94	72,22	53,19	60,87	72,73
Читання літератури, телебачення	14,58	11,76	5,56	19,15	30,43	36,36
Приклад авторитетної людини	25,00	29,41	22,22	29,79	43,48	54,55
Свій варіант	0	5,88	0,00	2,13	0	0,00

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Кохання	44,44	56,25	43,09	42,86	41,67	27,78
Важка хвороба	72,22	68,75	61,79	64,29	50,00	33,33
Читання літератури, телебачення	22,22	18,75	16,26	10,71	8,33	5,56
Приклад авторитетної людини	61,11	25,00	34,15	25,00	33,33	33,33
Свій варіант	0,00	0,00	0,81	7,14	0,00	0,00

**Для чого б Ви стали вести здоровий спосіб життя?
(запитання 15, можливо декілька варіантів відповідей)
(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі)**

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1,2 курс	3,4 курси	1,2 курс	Магістри
Щоб бути сильним і красивим	77,78	57,14	61,71	44,23	44,96	37,5
Для досягнення успіху в житті	55,56	28,57	39,30	44,23	31,37	52,78
Заради здорових нащадків	44,44	14,29	55,69	51,92	31,37	25
Щоб стати духовно багатогою і здоровою особистістю	27,78	57,14	48,67	42,31	50,28	59,73

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Щоб бути сильним і красивим	52,08	47,06	66,67	53,19	60,87	54,55
Для досягнення успіху в житті	45,83	52,94	44,44	53,19	43,48	45,45
Заради здорових нащадків	41,67	47,06	50,00	44,68	30,43	63,64
Щоб стати духовно багатогою і здоровою особистістю	54,17	35,29	50,00	42,55	30,43	27,27

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Щоб бути сильним і красивим	44,44	43,75	51,22	32,14	16,67	38,89
Для досягнення успіху в житті	38,89	25,00	34,96	28,57	16,67	33,33
Заради здорових нащадків	44,44	50,00	30,08	50,00	33,33	61,11
Щоб стати духовно багатогою і здоровою особистістю	61,11	31,25	43,90	42,86	75,00	11,11

Чи хотіли б Ви відвідувати в Вашому навчальному закладі майстер-класи, тренінги, лекції, семінари, конференції, які б відкривали сутність і актуальність здорового способу життя (Запитання 17)?

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Так, дуже хочу	16,67	0,00	18,56	17,31	11,76	13,89
Скоріше так, ніж ні	61,11	42,86	44,82	48,08	37,4	12,5
Скоріше ні, ніж так	11,11	42,86	22,41	25,00	37,82	40,28
Ні	11,11	14,29	14,21	9,61	13,03	33,33

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Так, дуже хочу	12,50	17,65	22,22	14,89	8,70	27,27
Скоріше так, ніж ні	50,00	41,18	33,33	44,68	60,87	27,27
Скоріше ні, ніж так	27,08	29,41	22,22	29,79	8,70	27,27
Ні	10,42	11,76	22,22	10,64	21,74	18,18

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так, дуже хочу	16,67	0,00	15,45	17,86	16,67	0,00
Скоріше так, ніж ні	50,00	50,00	43,90	57,14	66,67	22,22
Скоріше ні, ніж так	22,22	43,75	30,89	17,86	16,67	50,00
Ні	11,11	6,25	9,76	7,14	0,00	27,78

Як Ви вважаєте, яким чином необхідно вплинути на студента, щоб він звернув увагу н питання безпеки та використовував їх у власному житті (запитання 42)?

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі, можливі декілька варіантів відповідей

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Залякувати небезпеками та жахливими ситуаціями	5,56	0,00	3,85	11,54	10,09	6,94
Наводити багато прикладів з життя	55,56	57,14	75,92	69,23	57,42	69,45
Залучати до співпраці та викладання цього студента	55,56	42,86	32,78	36,54	49,58	23,61

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Залякувати небезпеками та жахливими ситуаціями	10,42	17,65	5,56	8,51	8,70	36,36
Наводити багато прикладів з життя	66,67	52,94	77,78	70,21	73,91	63,64
Залучати до співпраці та викладання цього студента	31,25	23,53	44,44	36,17	39,13	36,36

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Залякувати небезпеками та жахливими ситуаціями	5,56	6,25	5,69	14,29	0,00	11,11
Наводити багато прикладів з життя	72,22	62,50	63,41	89,29	91,67	55,56
Залучати до співпраці та викладання цього студента	22,22	37,50	44,72	35,71	33,33	33,33

Який метод попередження нездорового та небезпечного способу життя у підлітків, на Вашу думку, є найбільш прийнятним (запитання 44)?

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі, можливі декілька варіантів відповідей

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Роз'яснювальні заходи у школах, університетах	33,33	85,71	59,54	69,23	39,08	27,78
Соціальна реклама	27,78	57,14	32,78	42,31	24,23	58,34
Посилення батьківського контролю	22,22	85,71	28,46	51,92	34,31	25
Підвищення акцизних зборів і, як наслідок, дорожчання тютюнових виробів і алкогольних напоїв	44,44	42,86	39,97	28,85	33,76	33,33
Усі вищеназвані способи разом	27,78	42,86	30,6	3,85	21,85	20,83

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Роз'яснювальні заходи у школах, університетах	41,67	47,06	55,56	57,45	52,17	36,36
Соціальна реклама	29,17	47,06	22,22	63,83	13,04	9,09
Посилення батьківського контролю	33,33	64,71	33,33	59,57	34,78	18,18
Підвищення акцизних зборів і, як наслідок, дорожчання тютюнових виробів і алкогольних напоїв	18,75	29,41	27,78	27,66	21,74	9,09
Усі вищеназвані способи разом	18,75	23,53	16,67	17,02	21,74	36,36

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Роз'яснювальні заходи у школах, університетах	50,00	43,75	55,28	75,00	25,00	16,67
Соціальна реклама	55,56	37,50	47,97	71,43	50,00	33,33
Посилення батьківського контролю	16,67	37,50	39,84	60,71	25,00	5,56
Підвищення акцизних зборів і, як наслідок, дорожчання тютюнових виробів і алкогольних напоїв	16,67	12,50	34,96	64,29	25,00	22,22
Усі вищеназвані способи разом	16,67	31,25	8,94	42,86	25,00	44,44

Чи потрібно проводити спеціальні заходи, присвячені проблемам здорового способу життя та безпеки життєдіяльності (запитання 45)?

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1,2 курс	3,4 курс	1,2 курс	Магістри
Так, звичайно	66,67	100,00	79,26	84,62	91,74	70,84
Ні	5,56	0,00	3,85	0,00	2,94	8,33
Важко відповісти	27,78	0,00	16,89	15,38	5,32	20,83

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Так, звичайно	83,33	64,71	72,22	72,34	95,65	81,82
Ні	2,08	5,88	0,00	4,26	0,00	0,00
Важко відповісти	14,58	29,41	27,78	23,40	4,35	18,18

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так, звичайно	72,22	87,50	78,05	96,43	83,33	61,11
Ні	5,56	0,00	4,07	3,57	0,00	16,67
Важко відповісти	22,22	12,50	17,88	0,00	16,67	22,22

**Чи взяли би Ви участь в акції за здоровий та безпечний спосіб життя
(запитання 62)?**

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Так, безсумнівно	33,33	57,14	28,93	26,92	27,17	11,11
Скоріше та, ніж ні	44,44	28,58	40,47	51,92	40,9	34,72
Скоріше ні, ніж так	11,11	0,00	30,6	17,31	26,61	31,95
Ні	11,11	14,29	0	3,85	5,32	22,22

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Так, безсумнівно	33,33	29,41	50,00	19,15	17,39	9,09
Скоріше та, ніж ні	41,67	41,18	33,33	36,17	56,52	27,27
Скоріше ні, ніж так	18,75	23,53	16,67	40,43	17,39	36,36
Ні	6,25	5,88	0,00	4,26	8,70	27,27

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так, безсумнівно	22,22	12,50	22,76	17,86	25,00	38,89
Скоріше та, ніж ні	44,44	87,50	42,28	64,29	50,00	33,33
Скоріше ні, ніж так	22,22	0,00	30,08	14,28	25,00	11,11
Ні	11,11	0,00	4,88	3,57	0,00	16,67

Чи вмієте Ви надавати першу долікарську допомогу? (запитання 26)
(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі)

Факультети з природничих та точних наук

Варіанти відповідей	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Можу	44,44	28,57	19,06	32,69	35,58	25
Частково можу	50,00	57,14	69,4	67,31	59,11	44,45
Не володію такими знаннями та вміннями	5,56	14,29	11,54	3,85	5,32	30,55

Факультети соціальних наук

Варіанти відповідей	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Можу	27,08	11,76	27,78	8,51	4,35	9,09
Частково можу	72,92	58,82	72,22	60,42	65,22	54,55
Не володію такими знаннями та вміннями	0,00	29,41	0,00	31,25	30,43	36,36

Факультети гуманітарних наук

Варіанти відповідей	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Можу	11,11	6,25	19,51	21,43	8,33	16,67
Частково можу	77,78	62,50	62,60	67,86	91,67	72,22
Не володію такими знаннями та вміннями	11,11	31,25	17,89	10,71	0,00	11,11

Чи хотіли б Ви відвідувати курси першої долікарської допомоги з отриманням сертифікату учасника? (запитання 27)
(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі)

Факультети з природничих та точних наук

Варіанти відповідей	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Так, із задоволенням	66,67	42,86	71,07	67,31	56,16	54,17
Ні	22,22	0,00	10,87	17,31	10,09	16,67
Напевно, я не впевнений	11,11	57,14	18,06	15,38	33,75	29,16

Факультети соціальних наук

Варіанти відповідей	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Так, із задоволенням	35,42	35,29	61,11	59,57	34,78	54,55
Ні	31,25	17,65	27,78	21,28	17,39	18,18
Напевно, я не впевнений	33,33	47,06	11,11	19,15	47,83	27,27

Факультети гуманітарних наук

Варіанти відповідей	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так, із задоволенням	72,22	37,50	47,15	57,14	66,67	38,89
Ні	0,00	18,75	18,70	10,71	8,33	27,78
Напевно, я не впевнений	27,78	43,75	34,15	32,14	25,00	33,33

**Що на Вашу думку є більш доречним у навчанні першій допомозі?
(запитання 57)**

Варіанти відповідей – Вільне відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги (а), Примусове відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги (б)

Чи вважаєте за необхідне підвищити свої знання в області здоров'я та безпеки життєдіяльності ? (запитання 58)

Варіанти відповідей: Так (в), Ні (г)

(Відповіді подані у відсотках відносно загальної кількості відповідей у групі)

Факультети з природничих та точних наук

Варіанти відповідей	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Вільне відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги (а)	94,44	71,43	69,9	80,77	72,13	86,11
Примусове відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги (б)	5,56	28,57	30,1	19,23	27,88	13,89
Так (в)	94,44	85,71	93,48	86,54	78,71	77,78
Ні (г)	5,56	14,29	6,52	13,46	21,29	22,22

Факультети соціальних наук

Варіанти відповідей	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Вільне відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги (а)	89,58	94,12	72,22	85,11	73,91	90,91
Примусове відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги (б)	10,42	5,88	27,78	14,89	26,09	9,09
Так (в)	72,92	94,12	77,78	87,23	91,30	90,91
Ні (г)	27,08	5,88	22,22	12,77	8,70	9,09

Факультети гуманітарних наук

Варіанти відповідей	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Вільне відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги (а)	66,67	87,50	77,24	71,43	75	100,00
Примусове відвідування лекцій та тренінгів з першої допомоги (б)	33,33	12,50	22,76	25,00	25,00	0,00
Так (в)	88,89	75,00	86,18	82,14	100,00	72,22
Ні (г)	11,11	25,00	13,82	14,29	0,00	27,78

**Які проблеми Ви вважаєте актуальними для сучасної молоді?
(запитання 28, можливо декілька варіантів відповідей)
(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі)**

Факультети з природничих та точних наук

Варіанти відповідей	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Байдуже ставлення до особистого здоров'я	77,78	71,43	55,69	69,23	66,25	40,28
Небезпека зараження ВІЛ-інфекцією, СНІДом	44,44	71,43	43,15	51,92	40,90	26,39
Зловживання алкогольними та енергетичними напоями	83,33	100,00	70,27	71,15	75,77	54,17
Зловживання тютюнопалінням	77,78	100,00	72,08	69,23	67,51	56,95
Розповсюдження наркоманії	61,11	71,43	65,56	63,46	65,13	52,78
Участь в масових бійках та інших небезпечних заходах	22,22	42,86	26,26	36,54	56,03	23,61
Соціальна невлаштованість та невизначеність	33,33	71,43	50,84	73,08	34,88	62,5
Низький рівень життя	72,22	57,14	36,62	51,92	32,50	43,06

Факультети соціальних наук

Варіанти відповідей	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Байдуже ставлення до особистого здоров'я	62,50	47,06	61,11	65,96	56,52	36,36
Небезпека зараження ВІЛ-інфекцією, СНІДом	37,50	35,29	50,00	48,94	52,17	27,27
Зловживання алкогольними та енергетичними напоями	68,75	47,06	55,56	74,47	65,22	27,27
Зловживання тютюнопалінням	72,92	41,18	72,22	87,23	60,87	36,36
Розповсюдження наркоманії	70,83	70,59	72,22	70,21	69,57	45,45
Участь в масових бійках та інших небезпечних заходах	29,17	11,76	22,22	44,68	30,43	18,18
Соціальна невлаштованість та невизначеність	52,08	58,82	55,56	68,09	78,26	90,91
Низький рівень життя	33,33	47,06	27,78	44,68	52,17	45,45

Факультети гуманітарних наук

Варіанти відповідей	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	магістри
Байдуже ставлення до особистого здоров'я	55,56	50,00	54,47	53,57	50,00	27,78
Небезпека зараження ВІЛ-інфекцією, СНІДом	50,00	50,00	38,21	60,71	33,33	33,33
Зловживання алкогольними та енергетичними напоями	72,22	81,25	78,05	75,00	41,67	38,89
Зловживання тютюнопалінням	72,22	68,75	67,48	75,00	58,33	50,00
Розповсюдження наркоманії	55,56	68,75	55,28	75,00	58,33	38,89
Участь в масових бійках та інших небезпечних заходах	22,22	18,75	20,33	35,71	8,33	11,11
Соціальна невлаштованість та невизначеність	72,22	62,50	65,85	60,71	50,00	38,89
Низький рівень життя	44,44	18,75	41,46	46,43	25,00	61,11

**Чи є небезпека для людини від Інтернет-залежності?
(запитання 35)**

(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі)

Факультети з природничих та точних наук

Варіанти відповідей	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Так	72,22	85,71	65,9	61,54	85,61	68,06
Ні	0,00	14,29	6,02	13,46	4,76	18,06
Так, звісно, зараз все частіше говорять про це у ЗМІ	27,78	0	18,21	23,08	9,63	13,89
На жаль, не лише чули, а особисто стикалися в своїх дітей/дітей знайомих	0,00	0,00	9,87	7,69	0	0

Факультети соціальних наук

Варіанти відповідей	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Так	47,92	70,59	83,33	70,21	73,91	54,55
Ні	20,83	29,41	5,56	12,77	8,70	9,09
Так, звісно, зараз все частіше говорять про це у ЗМІ	20,83	0,00	5,56	6,38	8,70	18,18
На жаль, не лише чули, а особисто стикалися в своїх дітей/дітей знайомих	10,42	0,00	5,56	10,64	0,00	18,18

Факультети гуманітарних наук

Варіанти відповідей	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так	77,78	81,25	58,54	78,57	66,67	33,33
Ні	11,11	6,25	15,45	0,00	0,00	33,33
Так, звісно, зараз все частіше говорять про це у ЗМІ	5,56	6,25	10,57	14,28	16,67	27,78
На жаль, не лише чули, а особисто стикалися в своїх дітей/дітей знайомих	5,56	6,25	10,57	7,14	16,67	5,56

**Який на Вашу думку найбільш ефективний
засіб протидії цієї новітньої залежності молоді?
(запитання 36, можливо декілька варіантів відповідей)
(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі)**

Факультети з природничих та точних наук

Варіанти відповідей	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Більш спілкуватися з дитиною – підлітки зависають в Інтернеті через брак уваги батьків	55,56	85,71	51,34	65,38	47,9	43,06
Фізичний та творчий розвиток дитини – секції, гуртки, художня самодіяльність	94,44	85,71	83,62	71,15	68,07	73,61
Суворі обмеження – звести користування комп'ютером та гаджетами виключно для навчальних цілей	5,56	42,86	8,2	7,69	7,7	5,56
Усі вищеназвані варіанти	11,11	28,57	8,2	7,69	17,79	0

Факультети соціальних наук

Варіанти відповідей	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Більш спілкуватися з дитиною – підлітки зависають в Інтернеті через брак уваги батьків	45,83	58,82	44,44	51,06	56,52	63,64
Фізичний та творчий розвиток дитини – секції, гуртки, художня самодіяльність	79,17	88,23	77,78	100	82,61	54,55
Суворі обмеження – звести користування комп'ютером та гаджетами виключно для навчальних цілей	8,33	17,65	5,56	19,15	4,35	0,00
Усі вищеназвані варіанти	2,08	23,53	5,56	17,02	4,35	9,09

Факультети гуманітарних наук

Варіанти відповідей	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Більш спілкуватися з дитиною – підлітки зависають в Інтернеті через брак уваги батьків	50,00	62,50	57,72	78,57	66,67	16,67
Фізичний та творчий розвиток дитини – секції, гуртки, художня самодіяльність	88,89	87,50	76,42	82,14	83,33	61,11
Суворі обмеження – звести користування комп'ютером та гаджетами виключно для навчальних цілей	16,67	12,50	5,69	28,57	8,33	16,67
Усі вищеназвані варіанти	16,67	12,50	2,44	21,43	8,33	5,56

**Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі
(запитання 30, 31, 32)**

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Чи знаєте Ви, як необхідно діяти при загрозі для Вашого життя та здоров'я на випадок:						
а) техногенних небезпек - так	77,78	42,86	54,52	69,23	77,46	48,61
Ні	16,67	14,29	8,2	9,62	8,26	13,89
Хотілось би знати	5,56	42,86	41,14	21,15	14,29	37,5
б) природних небезпек: так	83,33	85,71	76,42	75,00	89,36	62,5
Ні	11,11	0,00	7,69	5,77	5,32	0
Хотілось би знати	5,56	14,29	15,89	19,23	5,32	37,5
в) соціально-політичних та воєнних небезпек: так	66,67	42,86	48,0	57,69	57,42	48,62
Ні	16,67	0,00	21,91	11,54	18,35	15,28
Хотілось би знати	16,67	57,14	30,1	30,77	24,23	36,11

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Чи знаєте Ви, як необхідно діяти при загрозі для Вашого життя та здоров'я на випадок:						
а) техногенних небезпек - так	64,58	35,29	66,67	44,68	56,52	45,45
Ні	8,33	11,76	5,56	6,38	8,70	0,00
Хотілось би знати	27,08	52,94	27,78	48,94	34,78	54,55
б) природних небезпек: так	81,25	76,47	88,89	63,83	82,61	54,55
Ні	2,08	0,00	0,00	4,26	0,00	9,09
Хотілось би знати	16,67	23,53	11,11	31,91	17,39	36,36
в) соціально-політичних та воєнних небезпек: так	50,00	47,06	50,00	48,94	60,87	54,55
Ні	12,50	17,65	5,56	10,64	17,39	0,00
Хотілось би знати	37,50	35,29	44,44	40,42	21,74	45,45

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Чи знаєте Ви, як необхідно діяти при загрозі для Вашого життя та здоров'я на випадок:						
а) техногенних небезпек - так	50,00	43,75	45,53	50,00	50,00	55,56
Ні	5,56	25,00	8,13	14,29	0,00	11,11
Хотілось би знати	44,44	43,75	46,34	35,71	50,00	33,33
б) природних небезпек: так	83,33	68,75	62,60	75,00	75,00	77,78
Ні	5,56	6,25	3,25	10,71	0,00	11,11
Хотілось би знати	11,11	25,0	34,15	14,29	25,00	11,11
в) соціально-політичних та воєнних небезпек: так	33,33	50,00	39,02	57,14	25,00	77,78
Ні	16,67	25,00	19,51	3,57	16,67	11,11
Хотілось би знати	50,00	25,00	41,46	39,29	58,33	11,11

Як ви вважаєте, чи важливі дисципліни з безпеки та здоров'я в системі освіти? (запитання 48)

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1,2 курс	3,4 курс	1,2 курс	Магістри
Так, дуже важливі	88,89	100,00	83,62	78,85	68,07	43,05
Ні, мені не цікаві	0,00	0,00	0	0	5,32	16,67
Нехай будуть	11,11	0,00	16,28	21,15	26,61	40,28

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Так, дуже важливі	60,42	52,94	94,44	57,45	91,30	54,55
Ні, мені не цікаві	10,42	0,00	5,56	8,51	0,00	9,09
Нехай будуть	29,17	47,06	0,00	34,04	8,70	36,36

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так, дуже важливі	61,11	50,00	70,73	82,14	75,00	50,00
Ні, мені не цікаві	5,56	6,25	7,32	0,00	0,00	22,22
Нехай будуть	33,33	43,75	21,95	17,86	25,00	27,78

На вашу думку, знання, уміння й навички стосовно безпеки життєдіяльності, отримані в університеті, є достатніми для Вашого життя та майбутньої професійної діяльності? (Запитання 52)

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1,2 курс	3,4 курс	1,2 курс	Магістри
Так	38,89	71,43	17,39	17,31	31,37	19,44
Ні, оскільки доводиться самостійно підвищувати свою кваліфікацію	22,22	14,29	31,77	26,92	15,41	31,94
Переважно так	38,89	14,29	36,62	51,92	53,22	40,28
Ні, оскільки одночасно доводиться проходити додаткові курси в поза навчальний час	0,00	0,00	14,21	3,85	0,00	8,34

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Так	25,00	11,76	55,56	12,77	17,39	27,27
Ні, оскільки доводиться самостійно підвищувати свою кваліфікацію	18,75	23,53	11,11	36,17	13,04	36,36
Переважно так	43,75	64,71	27,78	42,55	65,22	18,18
Ні, оскільки одночасно доводиться проходити додаткові курси в поза навчальний час	12,50	0,00	5,56	8,51	4,35	18,18

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так	22,22	18,75	18,70	28,57	33,33	16,67
Ні, оскільки доводиться самостійно підвищувати свою кваліфікацію	33,33	31,25	27,64	17,86	8,33	61,11
Переважно так	44,44	43,75	41,46	53,57	50,00	22,22
Ні, оскільки одночасно доводиться проходити додаткові курси в поза навчальний час	0,00	6,25	12,2	0,00	8,33	0,00

Знання основних положень протипожежної безпеки
Чи знаєте Ви де знаходиться вогнегасник на Вашому факультеті
(запитання 38)?
Чи знаєте який принцип користування вогнегасником (запитання 39)?
Чи знаєте Ви план евакуації, під час пожежі, у Вашому університеті
(запитання 40)?
Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Чи знаєте Ви де знаходиться вогнегасник на Вашому факультеті?						
Так	50,00	71,43	33,78	59,62	69,19	45,84
Ні	50,00	28,57	66,22	40,38	30,81	54,16
Чи знаєте який принцип користування вогнегасником?						
Так	61,11	71,43	48,0	78,85	75,07	66,67
Ні	16,67	0,00	9,86	5,77	17,23	5,56
Хотів би знати	22,22	28,57	42,14	15,38	7,7	27,78
Чи знаєте Ви план евакуації, під час пожежі, у Вашому університеті?						
Так	61,11	71,43	31,61	73,08	52,66	91,67
Ні	33,33	14,29	34,94	15,38	27,17	0
Хотів би знати	5,56	14,29	33,45	13,46	20,17	8,33

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Чи знаєте Ви де знаходиться вогнегасник на Вашому факультеті?						
Так	31,25	52,94	38,89	31,91	26,09	18,18
Ні	68,75	47,06	61,11	68,09	73,91	81,82
Чи знаєте який принцип користування вогнегасником?						
Так	62,50	70,59	66,67	42,55	78,26	54,55
Ні	12,50	17,65	16,67	25,53	0,00	18,18
Хотів би знати	25,00	17,65	16,67	31,91	21,74	27,27
Чи знаєте Ви план евакуації, під час пожежі, у Вашому університеті?						
Так	35,42	47,06	44,44	34,04	30,43	18,18
Ні	35,42	41,18	22,22	44,68	43,48	63,64
Хотів би знати	29,17	11,76	33,33	21,28	26,09	27,27

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Чи знаєте Ви де знаходиться вогнегасник на Вашому факультеті?						
Так	50,00	50,00	25,20	46,43	41,67	61,11
Ні	50,00	50,00	74,80	53,57	58,33	38,89
Чи знаєте який принцип користування вогнегасником?						
Так	55,56	56,25	66,67	82,14	91,67	55,56
Ні	27,78	12,50	13,00	7,14	8,33	27,78
Хотів би знати	16,67	31,25	20,33	10,71	0,00	16,67
Чи знаєте Ви план евакуації, під час пожежі, у Вашому університеті?						
Так	61,11	25,00	26,83	46,43	75,00	50,00
Ні	27,78	50,00	31,15	35,71	0,00	38,89
Хотів би знати	11,11	25,00	39,02	21,43	25,00	11,11

**ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ АНКЕТИ 2 ЧАСТИНА АНКЕТИ «СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ
У ВИШАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

Якими якостями лектора повинен на Ваш погляд володіти викладач (запитання 7.2)

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі, можливі декілька варіантів відповідей

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Лекції викладача інформативні, не містять «води»	72,22	42,86	63,88	71,15	77,46	51,39
Викладач вільно відповідає на запитання студентів по темі заняття	72,22	57,14	72,58	55,77	74,51	76,39
Викладач при читанні лекцій не обмежується текстом підручника	27,78	28,57	71,07	61,54	49,72	68,06
Викладач не допускає помилки і неточності у викладі матеріалу	22,22	14,29	24,59	26,92	24,23	41,67
Викладач пояснює значення даного предмета для майбутньої професії	50,00	57,14	55,19	42,31	57,42	55,56
Викладач наводить приклади з реальної практики професійної діяльності	72,22	85,71	81,94	69,23	61,63	81,95

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Лекції викладача інформативні, не містять «води»	70,83	47,06	72,22	61,70	52,17	54,55
Викладач вільно відповідає на запитання студентів по темі заняття	64,58	52,94	77,78	63,83	73,91	63,64
Викладач при читанні лекцій не обмежується текстом підручника	47,92	76,47	66,67	65,96	60,87	63,64
Викладач не допускає помилки і неточності у викладі матеріалу	20,83	35,29	11,11	29,79	43,48	0,00
Викладач пояснює значення даного предмета для майбутньої професії	62,50	29,41	77,78	42,55	65,22	45,45
Викладач наводить приклади з реальної практики професійної діяльності	60,42	64,71	77,78	85,11	82,61	72,73

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Лекції викладача інформативні, не містять «води»	66,67	56,25	69,92	75,00	41,67	44,44
Викладач вільно відповідає на запитання студентів по темі заняття	72,22	62,50	65,85	64,29	83,33	38,89
Викладач при читанні лекцій не обмежується текстом підручника	66,67	75,00	65,04	71,43	75,00	66,67
Викладач не допускає помилки і неточності у викладі матеріалу	27,78	43,75	31,71	28,57	41,67	0,00
Викладач пояснює значення даного предмета для майбутньої професії	66,67	50,00	56,91	57,14	50,00	44,44
Викладач наводить приклади з реальної практики професійної діяльності	83,33	93,75	81,30	78,57	91,67	61,11

У чому полягає задача викладача в організації практичного заняття (запитання 8.2)?

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі, можливі декілька варіантів відповідей

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Викладач уміє організувати цікаву дискусію по темі заняття	83,33	71,43	78,1	67,31	68,63	48,62
Викладач зазвичай цікавиться, які питання викликають у студентів труднощі	66,67	57,14	63,88	61,54	54,48	68,06
Викладач викладає матеріал у доступній для розуміння формі	72,22	100,00	93,48	73,08	70,45	61,12
Викладач чітко формулює мету заняття і питання плану	22,22	85,71	40,97	53,85	50,84	43,06
Протягом семестру викладач проводить перевірочні роботи, тести зі свого предмета	27,78	42,86	44,82	36,54	28,99	30,56
Викладач зазвичай коментує результати перевірочних робіт, тестів	27,78	57,14	54,69	61,54	41,46	51,39
Викладач зазвичай точно дотримується навчального розкладу (вчасно починає і закінчує заняття, робить перерву)	50,00	28,57	43,15	26,92	37,82	15,28

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Викладач уміє організувати цікаву дискусію по темі заняття	75,00	52,94	77,78	78,72	69,57	90,91
Викладач зазвичай цікавиться, які питання викликають у студентів труднощі	64,58	52,94	66,67	63,83	52,17	63,64
Викладач викладає матеріал у доступній для розуміння формі	75,00	58,82	72,22	76,60	86,96	72,73
Викладач чітко формулює мету заняття і питання плану	54,17	47,06	55,56	42,55	34,78	27,27
Протягом семестру викладач проводить перевірочні роботи, тести зі свого предмета	29,17	17,65	33,33	21,28	47,83	18,18
Викладач зазвичай коментує результати перевірочних робіт, тестів	37,50	23,53	61,11	34,04	52,17	27,27
Викладач зазвичай точно дотримується навчального розкладу (вчасно починає і закінчує заняття, робить перерву)	35,42	5,88	11,11	27,66	69,57	27,27

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Викладач уміє організувати цікаву дискусію по темі заняття	77,78	75,00	77,24	89,29	66,67	66,67
Викладач зазвичай цікавиться, які питання викликають у студентів труднощі	88,89	56,25	59,35	75,00	75,00	50,00
Викладач викладає матеріал у доступній для розуміння формі	88,89	87,50	83,74	57,14	66,67	55,56
Викладач чітко формулює мету заняття і питання плану	38,89	50,00	58,54	57,14	33,33	50,00
Протягом семестру викладач проводить перевірочні роботи, тести зі свого предмета	27,78	50,00	43,90	35,71	16,67	11,11
Викладач зазвичай коментує результати перевірочних робіт, тестів	33,33	50,00	39,84	42,86	50,00	33,33
Викладач зазвичай точно дотримується навчального розкладу (вчасно починає і закінчує заняття, робить перерву)	33,33	43,75	34,15	14,29	8,33	11,11

У чому на Ваш погляд полягає комунікація викладача зі студентами (запитання 9.2.)?

Відповіді подано у відсотках до кількості опитаних студентів у групі, можливі декілька варіантів відповідей

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Викладач підвищує голос, проявляє неповагу до студентів	0,00	14,29	0	3,85	2,38	4,17
Викладач враховує життєві обставини студентів, які послужили причиною невиконання його вимог	44,44	42,86	60,03	63,46	68,07	55,56
Викладач враховує побажання студентів щодо організації занять	61,11	71,43	69,9	63,46	56,87	66,67
Викладач позначає свою систему вимог і чітко її дотримується	22,22	42,86	44,82	55,77	53,79	54,17

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	Магістри
Викладач підвищує голос, проявляє неповагу до студентів	4,17	5,88	0,00	0,00	13,04	9,09
Викладач враховує життєві обставини студентів, які послужили причиною невиконання його вимог	58,33	35,29	72,22	46,81	52,17	72,73
Викладач враховує побажання студентів щодо організації занять	62,50	76,47	61,11	76,60	65,22	63,64
Викладач позначає свою систему вимог і чітко її дотримується	37,50	23,53	44,44	44,68	69,57	63,64

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Викладач підвищує голос, проявляє неповагу до студентів	0,00	0,00	0,81	0,00	0,00	11,11
Викладач враховує життєві обставини студентів, які послужили причиною невиконання його вимог	44,44	75,00	60,98	60,71	41,67	61,11
Викладач враховує побажання студентів щодо організації занять	94,44	68,75	68,29	85,71	83,33	72,22
Викладач позначає свою систему вимог і чітко її дотримується	50,00	50,00	52,03	46,43	41,67	33,33

Чи вважаєте Ви, що існуюча система оцінки знань в університеті досить об'єктивна і справедлива, доступна і зрозуміла для розуміння (запитання 15)?

(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі,
можливі декілька варіантів відповіді)

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Система оцінки знань об'єктивна, доступна і ясна	33,33	85,71	26,76	36,54	40,9	33,33
Треба оцінювати не стільки рівень знань на іспиті, скільки ставлення до навчання, індивідуальні здібності, сам. роботу, активність на семінарах і відповідь на іспиті, тобто сукупність результатів навчальної праці кожного студента	50,00	14,29	59,54	53,85	47,9	27,78
Вважаю дуже важливим людський фактор оцінки знань: кваліфікація викладача, його ставлення до студента, вміння побудувати бесіду, врахування особливостей особистості студента	0,00	14,29	30,1	21,15	28,99	37,5
Мені не зрозумілі критерії оцінки викладання	22,22	0,00	2,17	1,92	8,26	11,11

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Система оцінки знань об'єктивна, доступна і ясна	29,17	35,29	33,33	23,40	34,78	54,55
Треба оцінювати не стільки рівень знань на іспиті, скільки ставлення до навчання, індивідуальні здібності, сам. роботу, активність на семінарах і відповідь на іспиті, тобто сукупність результатів навчальної праці кожного студента	54,17	35,29	61,11	51,06	52,17	45,45
Вважаю дуже важливим людський фактор оцінки знань: кваліфікація викладача, його ставлення до студента, вміння побудувати бесіду, врахування особливостей особистості студента	39,58	29,41	22,22	38,30	34,78	9,09
Мені не зрозумілі критерії оцінки викладання	2,08	11,76	0,00	10,64	4,35	9,09

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Система оцінки знань об'єктивна, доступна і ясна	27,78	18,75	14,63	35,71	25,00	22,22
Треба оцінювати не стільки рівень знань на іспиті, скільки ставлення до навчання, індивідуальні здібності, сам. роботу, активність на семінарах і відповідь на іспиті, тобто сукупність результатів навчальної праці кожного студента	55,56	68,75	60,16	46,43	66,67	55,56
Вважаю дуже важливим людський фактор оцінки знань: кваліфікація викладача, його ставлення до студента, вміння побудувати бесіду, врахування особливостей особистості студента	50,00	37,50	31,71	21,43	8,33	16,67
Мені не зрозумілі критерії оцінки викладання	16,67	0,00	9,76	7,14	0,00	11,11

Чи об'єктивно оцінюють рівень Ваших знань та вмінь існуючі процедури контролю (іспити, заліки, модульні контрольні роботи тощо) по дисциплінам кафедри (запитання 35)?

(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі)

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Так	88,89	85,71	79,26	67,31	73,39	63,89
Не зовсім	11,11	14,29	20,74	30,77	26,61	36,11
Ні	0,00	0,00	0	1,92	0	0

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Так	70,83	70,59	88,89	53,19	82,61	81,82
Не зовсім	29,17	29,41	11,11	36,17	17,39	9,09
Ні	0,00	0,00	0,00	2,13	0,00	9,09

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Так	72,22	75,00	66,67	71,43	66,67	55,56
Не зовсім	22,22	18,75	31,71	25,00	33,33	38,89
Ні	5,56	6,25	1,62	3,57	0,00	5,56

**Яким би способам оцінювання знань, умінь і навичок студентів Ви б
надали перевагу (запитання 36)?**

(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі,
можливі декілька відповідей)

Факультети з природничих та точних наук

Варіант відповіді	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Співбесіда	38,89	57,14	33,95	36,54	43,14	40,28
Дискусія	50,00	28,57	53,01	36,54	27,17	23,61
Тести	61,11	85,71	50,84	55,77	70,45	47,22
Розв'язання конкретних ситуацій	44,44	42,86	49,83	42,31	31,93	48,62
Комп'ютерний контроль	0,00	0,00	6,02	17,31	8,83	12,5
Творчі роботи	44,44	14,29	38,13	44,23	26,05	4,17

Факультети соціальних наук

Варіант відповіді	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Співбесіда	54,17	41,18	61,11	46,81	39,13	54,55
Дискусія	43,75	41,18	33,33	42,55	39,13	54,55
Тести	47,92	35,29	61,11	38,30	69,57	45,45
Розв'язання конкретних ситуацій	33,33	52,94	50,00	55,32	47,83	27,27
Комп'ютерний контроль	4,17	5,88	0,00	2,13	17,39	9,09
Творчі роботи	41,67	29,41	38,89	44,68	52,17	18,18

Факультети гуманітарних наук

Варіант відповіді	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Співбесіда	44,44	43,75	39,02	32,14	33,33	27,78
Дискусія	50,00	12,50	39,02	32,14	50,00	50,00
Тести	55,56	68,75	56,91	60,71	33,33	27,78
Розв'язання конкретних ситуацій	50,00	18,75	43,09	57,14	58,33	27,78
Комп'ютерний контроль	0,00	12,50	18,70	17,86	0,00	16,67
Творчі роботи	50,00	43,75	49,59	53,57	50,00	44,44

**Які форми організації навчальної взаємодії викладача та студентів,
студентів між собою Вам відомі (Запитання 1.2)?**

(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі, можливі декілька варіантів відповідей)

Факультети з природничих та точних наук

Запитання	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курси	1, 2 курс	Магістри
Робота в групах	83,33	100,00	91,81	78,85	75,59	86,11
Робота в парах	61,11	71,43	80,94	67,31	49,16	83,34
Навчальний діалог	38,89	57,14	58,53	65,38	60,93	48,62
Дискусія	83,33	85,71	79,27	82,69	70,45	81,95

Факультети соціальних наук

Запитання	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Робота в групах	85,42	82,35	77,78	85,11	86,96	72,73
Робота в парах	70,83	76,47	83,33	70,21	82,61	72,73
Навчальний діалог	35,42	35,29	66,67	55,32	39,13	45,45
Дискусія	70,83	76,47	77,78	80,85	91,30	81,82

Факультети гуманітарних наук

Запитання	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Робота в групах	100,00	81,25	85,37	89,29	75,00	61,11
Робота в парах	83,33	75,00	79,67	75,00	50,00	33,33
Навчальний діалог	44,44	56,25	31,71	46,43	58,33	27,78
Дискусія	83,33	87,50	90,24	85,71	91,67	72,22

Яка робота на заняттях здається Вам найбільш привабливою з БЖД, ЦЗ, ОПГ, ОМЗ (запитання 31а)?
(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі, можливі декілька варіантів відповідей)

Факультети з природничих та точних наук

Запитання	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Слухати лекції викладача	50,00	57,14	61,21	44,23	47,34	35
Слухати виступи Ваших однокурсників	33,33	0,00	22,41	9,62	22,97	0
Брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань	61,11	57,14	60,7	59,62	47,9	66,67
Самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків	5,56	28,57	10,37	21,15	17,79	11,11
Брати участь у розробці різного роду проектів і реалізовувати їх	16,67	0,00	32,78	36,54	21,29	8,34

Факультети соціальних наук

Запитання	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Слухати лекції викладача	43,75	47,06	72,22	44,68	82,61	81,82
Слухати виступи Ваших однокурсників	6,25	5,88	16,67	10,64	13,04	0,00
Брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань	56,25	64,71	61,11	55,32	47,83	72,73
Самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків	16,67	17,65	27,78	27,66	17,39	0,00
Брати участь у розробці різного роду проектів і реалізовувати їх	31,25	17,65	27,78	25,53	26,09	18,18

Факультети гуманітарних наук

Запитання	Філологічний факультет		Факультет романо- германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Слухати лекції викладача	38,89	50,00	56,10	28,57	33,33	16,67
Слухати виступи Ваших однокурсників	16,67	6,25	5,69	7,14	8,33	5,56
Брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань	77,78	62,50	59,35	67,86	91,67	61,11
Самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків	38,89	12,50	20,33	39,29	33,33	11,11
Брати участь у розробці різного роду проектів і реалізовувати їх	16,67	31,25	25,20	42,86	25,00	44,44

Яка робота на заняттях здається Вам найбільш привабливою (необхідне підкресліть) (Запитання 53)?
(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі, можливі декілька варіантів відповідей)

Факультети з природничих та точних наук

Запитання	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1,2 курс	3,4 курс	1,2 курс	Магістри
Слухати лекції викладача	55,56	42,86	66,72	26,92	53,94	38,89
Самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків	16,67	28,57	23,41	25,00	15,97	19,45
Слухати виступи Ваших однокурсників	38,89	14,29	18,56	23,08	8,83	9,72
Брати участь у розробці різного роду проектів і реалізовувати їх	61,11	14,29	41,47	46,15	31,37	33,33
Брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань	50,00	85,71	61,21	51,92	49,02	59,72

Факультети соціальних наук

Запитання	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Слухати лекції викладача	52,08	41,18	55,56	36,17	65,22	63,64
Самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків	41,67	23,53	33,33	38,30	26,09	18,18
Слухати виступи Ваших однокурсників	8,33	5,88	27,78	10,64	17,39	0,00
Брати участь у розробці різного роду проектів і реалізовувати їх	62,50	29,41	55,56	36,17	52,17	27,27
Брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань	50,00	52,94	61,11	61,70	52,17	63,64

Факультети гуманітарних наук

Запитання	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Слухати лекції викладача	27,78	56,25	49,59	39,29	33,33	11,11
Самостійно ставити проблеми і знаходити шляхи їх розв'язання, доходити самостійних висновків	44,44	12,50	31,71	35,71	41,67	27,78
Слухати виступи Ваших однокурсників	22,22	18,75	10,57	14,29	8,33	5,56
Брати участь у розробці різного роду проектів і реалізовувати їх	33,33	25,00	34,15	39,29	33,33	27,78
Брати участь в обговореннях й аналізі проблемних питань	66,67	62,50	60,98	71,43	83,33	72,22

Які із зазначених видів занять (форм роботи) реалізуються у навчальному процесі викладачами кафедри медичних знань та БЖД* (далі кафедри) (необхідне підкресліть) (запитання 54)?

Факультети з природничих та точних наук	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1, 2 курс	3, 4 курс	1, 2 курс	Магістри
Аналіз і розв'язання конкретних ситуацій	83,33	71,43	43,48	75,00	50	76,39
Зняття з використанням інформаційних технологій	16,67	57,14	65,72	53,85	48,32	43,06
Вправи на розвиток творчого мислення	11,11	42,86	37,13	48,08	25,35	18,06
Ділові і бліц-ігри	5,56	42,86	14,72	19,23	17,65	9,72
Тренінгові процедури різноманітного характеру	38,89	28,57	19,06	28,85	17,23	19,45
Мозкова атака	11,11	14,29	20,74	26,92	8,83	19,45
Інтерв'ю	11,11	14,29	12,04	1,92	17,65	9,72
Прес-конференція	22,22	14,29	6,02	7,69	2,38	0
Дослідницька робота	27,78	14,29	20,74	30,77	4,35	22,22
Активні (нетрадиційні) лекції	50,00	57,14	43,15	36,54	22,7	18,0
Виїзні заняття	11,11	28,57	10,37	15,38	26,47	4,17

Факультети соціальних наук	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Аналіз і розв'язання конкретних ситуацій	79,17	58,82	77,78	65,96	91,30	63,64
Зняття з використанням інформаційних технологій	29,17	41,18	22,22	19,15	52,17	18,18
Вправи на розвиток творчого мислення	39,58	29,41	27,78	21,28	43,48	18,18
Ділові і бліц-ігри	14,58	11,76	33,33	12,77	17,39	18,18
Тренінгові процедури різноманітного характеру	33,33	17,65	22,22	21,28	17,39	27,27
Мозкова атака	14,58	11,76	38,89	10,64	34,78	18,18
Інтерв'ю	2,08	0,00	0,00	6,38	8,70	9,09
Прес-конференція	20,83	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Дослідницька робота	22,92	23,53	27,78	27,66	17,39	36,36
Активні (нетрадиційні) лекції	37,50	41,18	77,78	34,04	78,26	27,27
Виїзні заняття	8,33	0,00	27,78	6,38	8,70	4,17

Факультети гуманітарних наук

Запитання	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Аналіз і розв'язання конкретних ситуацій	77,78	0,00	76,42	89,29	91,67	61,11
Зняття з використанням інформаційних технологій	11,11	68,75	47,97	25,00	50,00	22,22
Вправи на розвиток творчого мислення	55,56	31,25	23,58	39,29	25,00	11,11
Ділові і бліц-ігри	38,89	0,00	6,50	10,71	8,33	11,11
Тренінгові процедури різноманітного характеру	38,89	18,75	14,63	35,71	16,67	44,44
Мозкова атака	33,33	25,00	19,51	39,29	16,67	11,11
Інтерв'ю	5,56	12,50	0,81	7,14	0,00	16,67
Прес-конференція	0,00	6,25	2,44	14,29	0,00	0,00
Дослідницька робота	50,00	6,25	26,83	28,57	16,67	16,67
Активні (нетрадиційні) лекції	16,67	37,50	39,84	67,86	25,00	22,22
Виїзні заняття	0,00	31,25	10,57	0,00	8,33	5,56

288

61. Що, на Вашу думку, є найбільш цікавим під час лекційного заняття?

(Відповіді подані у відсотках до загальної кількості опитаних у групі, можливі декілька варіантів відповідей)

Факультети з природничих та точних наук

Запитання	ГГФ		Біологічний факультет		Факультет ХіФ	МФІТ
	2 курс	магістри	1,2 курс	3,4 курс	1,2 курс	Магістри
Відеоматеріали	44,44	85,71	55,19	90,38	46,78	65,28
Презентації	22,22	71,43	31,61	78,85	23,67	52,78
Фотоматеріали	22,22	71,43	35,46	71,15	24,23	41,67
Різнманітні креслення, малюнки, муляжі тощо	16,67	42,86	24,59	48,08	25,49	47,23
Все вищеперераховане	50,00	42,86	26,26	5,77	38,38	44,45

Факультети соціальних наук

Запитання	Міжнародні відносини		Економіко-правовий факультет		Факультет психології та соціальної роботи	
	1 курс	магістри	1 курс	магістри	1 курс	магістри
Відеоматеріали	83,33	76,47	44,44	78,72	60,87	36,36
Презентації	72,92	58,82	27,78	78,72	60,87	18,18
Фотоматеріали	70,83	64,71	16,67	53,19	39,13	18,18
Різноманітні креслення, малюнки, муляжі тощо	45,83	35,29	27,78	38,30	21,74	0,00
Все вищеперераховане	35,42	41,18	33,33	36,17	30,43	27,27

Факультети гуманітарних наук

Запитання	Філологічний факультет		Факультет романо-германської філології		Факультет історії та філософії	
	3 курс	магістри	2 курс	магістри	4 курс	Магістри
Відеоматеріали	77,78	75,00	76,42	78,57	66,67	50,00
Презентації	55,56	43,75	48,78	60,71	50,00	38,89
Фотоматеріали	61,11	43,75	48,78	103,57	50,00	38,89
Різноманітні креслення, малюнки, муляжі тощо	44,44	6,25	26,02	60,71	41,67	27,78
Все вищеперераховане	38,89	25,00	14,63	46,43	50,00	44,44

**Навчально-методичні праці
колективу кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки
за 2017-2021 рр.**

1. Баштан С. О. Методика навчання осіб з особливими освітніми потребами. Методичні вказівки для самостійної та практичної роботи / С. О. Баштан, Т. В. Гладкій. Одеса: Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020. 86 с.
2. Баштан С. О., Гвоздїй С. П., Пенів В. В. Основи медичних знань: Практикум для студентів педагогічних спеціальностей денної та заочної форми навчання / С. О. Баштан, С. П. Гвоздїй, В. В. Пенів Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 88 с.
3. Бурденюк Р. В. Медицина катастроф та медико-санітарна підготовка: Практикум для студентів природничих спеціальностей денної та заочної форм навчання» / Бурденюк Р. В., Гвоздїй С. П. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 104 с.
4. Бурденюк Р. В., Гвоздїй С. П. Основи медичних знань та перша долікарська допомога: Курс лекцій для здобувачів вищої освіти немедичних спеціальностей денної та заочної форм навчання / Р. В. Бурденюк, С. П. Гвоздїй. Одеса, ОНУ, 2021. 156 с.
5. Гвоздїй С. П. Збірник ситуаційних завдань з охорони праці: Практикум для студентів гуманітарних і природничих спеціальностей закладів вищої освіти України / С. П. Гвоздїй, Г. І. Стенпковська. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 180 с.
6. Гвоздїй С. П. Інноваційні технології навчання біології та основ здоров'я: методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів другого (магістерського) рівня за спеціальністю 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) / С. П. Гвоздїй. Одеса, ОНУ, 2021. 68 с.
7. Гвоздїй С. П. Методика виховної роботи у закладах загальної середньої освіти: методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів другого (магістерського) рівня за спеціальністю 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) / С. П. Гвоздїй. Одеса, ОНУ, 2021. 36 с.
8. Гвоздїй С. П. Методичні рекомендації щодо підготовки та захисту кваліфікаційної роботи для здобувачів другого (магістерського) рівня за спеціальністю 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини). / С. П. Гвоздїй., М. В. Ткаченко Одеса, ОНУ, 2021. 48 с.
9. Гвоздїй С. П. Основи фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії. Частина 1. Санітарно-гігієнічні вимоги до показників шуму. Дія шуму на організм і здоров'я людини: Методичні вказівки до практичних занять з

дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для студентів усіх спеціальностей та форм навчання / С. П. Гвоздїй, О. В. Устянська. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 32 с.

10. Гвоздїй С. П. Раціональне та здорове харчування: методичні вказівки до практичних занять з дисциплін «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», «Валеологія», «Основи медичних знань» для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / С. П. Гвоздїй, Т. І. Шапкіна. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 36 с.

11. Гвоздїй С. П. Формування вмінь визначення ступеня ризику у надзвичайних ситуаціях: Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / С. П. Гвоздїй, Т. І. Шапкіна. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 32 с.

12. Гвоздїй С. П. Теорія і практика оздоровлення людини: Курс лекцій для здобувачів вищої освіти немедичного напрямку / Гвоздїй С. П., Іванова І. В., Бурденюк Р. В. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 372 с.

13. Гвоздїй С. П., Поліщук Л. М. Домедична допомога у надзвичайних ситуаціях :поранення, переломи, вивихи / С. П. Гвоздїй, Л. М. Поліщук // Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з дисциплін «Медико-санітарна підготовка», «Основи медичних знань», «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», «Цивільний захист» для студентів усіх спеціальностей і форм навчання. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 48 с.

14. Гвоздїй С. П., Поліщук Л. М. Профілактика захворювань, що набули соціального значення, у закладах вищої освіти. / С. П. Гвоздїй, Л. М. Поліщук // Методичні рекомендації до практичних занять із дисциплін «Інноваційні технології навчання біології, основ здоров'я та природознавства», «Культура здоров'я та безпеки», самостійної та позаурочної роботи педагогічних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 54 с.

15. Пеню В. В. Менеджмент в закладах освіти: методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів другого (магістерського) рівня за спеціальністю 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) / В. В. Пеню. Одеса, ОНУ, 2020. 44 с.

**Перелік наукових публікацій
викладачів кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки
за 2017-2021 рр.**

Наукові статті (всього) –18 (1+2+11+4), з них

1 стаття у журналі, що входить до наукометричної бази даних Scopus

1) Aleksandrova A, Nesterkina M, Gvozdii S, Kravchenko I. Phytochemical analysis and antiinflammatory activity of Cladophora aegagropila extract. J Herbmed Pharmacol. 2020;9(1):81-85. doi: 10.15171/jhp.2020.12. (Scopus) eISSN: 2345-5004

2 статті у іноземних виданнях, які увійшли до Index Copernicus та інших БД:

1). Gvozdii S., Polishuk L., Burdenyuk R. Transformation of Secondary Education in Ukraine: Analisis and Perspectives. // *Norwegian Journal of development of the International Science*, № 65, 2021, V.2, 3-8, DOI: 10.24412/3453-9875-2021-65-2-3-8 ISSN 3453-9875 (цитовання у наукометричних базах: ISI – International Scientific Indexing; **Index Copernicus**; Slide Share; JF – Journal Factor; ISSUU; JIFAFACOR – Global Society For Scientific Research; Calameo; IF – IjiFactorIndexing; Zenodo; SJIF – Scientific Journal Impact Factor; Cosmos; CiteFactor – Academic Scientific Journals; DRJI; Academic Resource Index – ResearchBib etc.)

2) Кальницька О., Гвоздїй С. П. Інформаційно-комунікативні технології як засіб формування предметної компетентності з екології в учнів старших класів // *The scientific heritage* № 78 (78). 2021. (цитовання у наукометричних базах: ISI – International Scientific Indexing; **Index Copernicus**; Slide Share; JF – Journal Factor; ISSUU; JIFAFACOR – Global Society For Scientific Research та ін.). <https://doi.org/10.24412/9215-0365-2021-78-4-3-5> .

11 статей у журналах, що включені до переліку наукових фахових видань України категорії Б:

1) Баштан С. О. Проблема формування культури здоров'я студентів у педагогічній теорії / Баштан С. О., Шапкіна Т. І. // *Освітологічний дискурс* 2019. Випуск № 3-4 (26-27). С. 48-60. ISSN: електронне - 2312-5829

DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2019.3-4.6172>

<http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/618>;

<http://nfv.ukrintei.ua/view/5b1926367847426a6319192a>

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: Google Scholar, Directory Indexing of International Research Journals (CiteFactor), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

2) Гвоздїй С. П. Професійні ролі викладача вищої школи у підготовці майбутніх фахівців / С. П. Гвоздїй, О. В. Устянська // *Освітологічний дискурс*. 2019. № 1-2. С. 141-160. ISSN: електронне - 2312-5829

Режим доступу: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/555>.

DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2019.1-2.141160> .

<http://nfv.ukrintei.ua/view/5b1926367847426a6319192a>

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: Google Scholar, Directory Indexing of International Research Journals (CiteFactor), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

3) Літвінова А. М., Пенів В. В. Психологічні особливості формування ставлення до здорового способу життя в молодіжному середовищі {Psychological features of attitudes towards healthy lifestyle in the youth environment} *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (серія: педагогічні науки) Випуск 157*. 2019. С. 91-97. ISSN: друковане - 2518-7465

<http://nfv.ukrintei.ua/view/5b1925e17847426a2d0ab2fd>

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: Google Scholar, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

4) Гвоздїй С. П. Особливості взаємозв'язку компонентів культури безпечної життєдіяльності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей / С. П. Гвоздїй, Е. Е. Карпова // *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки № 2 (65), травень, 2019*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С. 127-134. DOI: <https://13.33310/2518-7813-2019-65-2-127-134>

Внесено до Переліку фахових видань України галузі «Педагогічні науки» (наказ МОН України № 1528 від 29.12.2014).

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: Google Scholar, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

5) Гвоздїй С. . Основні форми і методи навчання у процесі підготовки майбутніх учителів біології та здоров'я людини / С.П. Гвоздїй // **Природничий альманах (біологічні науки)** № 27. 2019. С. 41-58. ISSN: друковане - **2524-0838** електронне - **2706-9133**

DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2524-0838/2019-27-4>

<http://nfv.ukrintei.ua/view/5b1925e27847426a2d0ab5d3>

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: Google Scholar, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

б) Баштан С. О. Особливості електрокардіографічних характеристик молодших школярів із затримкою психічного розвитку / С. О. Баштан, Т. І. Шапкіна // **Природничий альманах (біологічні науки)** № 27. 2019. С. 7-15. ISSN: друковане - **2524-0838** електронне - **2706-9133**

DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2524-0838/2019-27-1>

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: Google Scholar, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

7) Літвінова А. М., Літвінов О. О., Пеню В. В. Впровадження індивідуальних оздоровчих програм у закладах вищої освіти. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (серія: педагогічні науки) Випуск 10 (166). 2020. С. 226-233. ISSN: друковане - 2518-7465

<http://nfv.ukrintei.ua/view/5b1925e17847426a2d0ab2fd>

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: Google Scholar, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

8) Гвозд'їй, Світлана Петрівна. Структурування змісту навчальних дисциплін про безпеку людини за наскрізною ідеєю безпечної життєдіяльності // **Педагогіка безпеки** – 2017. № 2 С. 60-70. ISSN: друковане - **2524-1079** електронне - **2524-1087**

Доступно за адресою: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/46> (фахове видання).

Журнал «Педагогіка безпеки» є науковим виданням, публікації в якому визнаються при захисті дисертаційних робіт у галузі педагогічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 1714 від 28.12.2017 р.);

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: Google Scholar, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

9) Гвозд'їй С. П. Проблема підготовки майбутніх фахівців спеціальності «Біологія та здоров'я людини» / С. П. Гвозд'їй, О. В. Устянська // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : збірник наукових праць. – 2018. – № 1 (120). – С. 22-27. ISSN – 2414-5076

<https://library.pdpu.edu.ua/index.php/resursi/naukovi-resursi/186-naukovij-visnik>

Фахове видання, індексується у таких базах даних: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Google Scholar; **Index Copernicus**; Polska Bibliografia Naukowa (PBN).

10) Тимченко Г. М., Пеню В. В. Засоби діагностики першопричин виникнення десинхронозів у студентів, які професійно займаються спортом **Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія**

«Біологія» Випуск 32. 05.06.2019. С. 123-131. ISSN: друковане - 2075-5457 електронне - 2220-9697

<http://nfv.ukrintei.ua/view/5b1925e17847426a2d0ab2d5>

11) Поліщук Л. М. Державна політика у формуванні здорового способу життя з урахуванням міжнародного досвіду. / Л. М. Поліщук // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології № 3 (87), 2019 // (Суми – 2019) – Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2019. С. 259 – 270. ISSN: друковане - 2312-5993 електронне - 2414-9799

<http://nfv.ukrintei.ua/view/5b1925e27847426a2d0ab590>

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання: **IndexCopernicus**, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Google Scholar, CrossRef, Directory Indexing of International Research Journals (CiteFactor), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

4 статті у журналах, що не включені до переліку наукових фахових видань України:

1) Гвоздій С. П. Пожежна безпека в закладах освіти: рекомендації та алгоритми дій / С. П. Гвоздій // *Надзвичайна ситуація плюс*. Січень, 2020. № 1. С. 4-9.

2) Гвоздій С. П. Поради на період карантину: для здоров'я, настрою, гарного самопочуття / С. П. Гвоздій, Р. В. Бурденюк // *Надзвичайна ситуація плюс*. 2020. №5,6 (35,36). С. 56-61.

3) Літвінова А. М., Пеню В. В., Тимченко Г. М. Використання інформаційних технологій у фізичному вихованні студентів. *Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури і спорту: збірник наукових праць [Електронний ресурс]*. Харків : ХДАФК, 2020. Випуск 4. С. 42-46. Режим доступу: <http://journals.uran.ua/itfcs/article/view/212111>

Посвідчення про реєстрацію УкрІНТЕІ №327 від 24.05.2021 р.

4) Поліщук Л. М. Особливості та сучасні тенденції модернізації системи цивільного захисту України та за кордоном. / Л.М. Поліщук // *Науковий журнал «Молодий вчений»* № 3 (79) березень 2020 р. С. 6-9. (Наукометричні бази: Google Scholar, CrossRef, **Index Copernicus**).

ІНШІ ПУБЛІКАЦІЇ

Публікації у матеріалах конференцій, тезах доповідей та виданнях, що не включені до переліку наукових фахових видань України – 84:

1. Гвоздій С. П. Досягнення та перспективи роботи науково-методичної

ради з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності населення Одеської області / С. П. Гвоздїй // Тези доповідей Першої міжнародної науково-технічної конференції «Перспективні технології для забезпечення безпеки життєдіяльності та довголіття людини», м. Одеса, 24-25 травня 2018 року. - Одеса: ОНМУ, 2018. – С. 8-13. (тези)

2. Гвоздїй С. П. Роль викладача у процесі навчання основ безпеки та здоров'я / С. П. Гвоздїй, О. В. Устянська // Матеріали XVI Міжнародної науково-методичної конференції БЖДЛ – 2018 «Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика», м. Львів, 25-27.04.2018 р. – Львів, 2018. – С. 23-24. (тези)

3. Кулинська В. Роль кураторів академічних груп у залученні студентів до безпечного та здорового способу життя / В. Кулинська, Н. Фудулей, С. Гвоздїй // Медико-соціальні проблеми безпеки життєдіяльності, охорони праці, цивільного захисту населення: збірник наукових праць студентів. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. – С. 49-54.

4. Стенковська Г. І. Соціально-психологічний клімат серед студентів як складова здоров'я збережувального освітнього середовища університету // Збірник матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи», 10-11 жовтня 2019 р. Одеса: Одес.нац.ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 141-142.

5. Баштан С. О. Навчання заходам безпеки студентської молоді в надзвичайних ситуаціях / Баштан С. О. // *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: Матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 18.

6. Баштан С. О. Організація самостійної роботи студентів як одна із проблем підготовки майбутніх учителів біології / С. О. Баштан // *Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи: Збірник матеріалів конференції*. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 71-76.

7. Устянська О. В. Проблема професійної підготовки викладачів ЗВО в Україні та за кордоном / О. В. Устянська., Т. Таран // «Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика» XVII Міжнародної науково-методичної конференції, 18-19 квітня 2019 р., м. Рівне. С. 28-29. [Електронне видання].

– Режим доступу: <http://ep3.nuwm.edu.ua/14739/2/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%91>

%D0%96%D0%94%D0%9B-2019.pdf.

8. Радаєва І. М., Устянська О. В. Важливість здоров'язберігаючих технологій в освіті / І. М. Радаєва, О. В. Устянська // *Матеріали всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»*, 10-11 жовтня 2019 р., м. Одеса. С. 143-146.

9. Поліщук Л. М. Корекція порушень постави студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання / Л. М. Поліщук, І. В. Тітімець. // *Збірник матеріалів IV Міжнародної науково - практичної конференції «Медико-біологічні проблеми фізичного виховання різних груп населення, ерготерапії, інклюзивної та спеціальної освіти»*. (Луцьк, 13 лютого 2019р.) Луцьк: Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, Луцький інститут розвитку людини Університету України, 2019р. С. 93-94.

10. Полищук Л. М. Электробезопасность, основные принципы и аспекты безопасной жизнедеятельности и организации труда / Л. М. Полищук // *Збірник матеріалів IX Міжнародної наукової конференції «Science and Society» Центр наукових досліджень «Solution» (Київ, Україна). Видавництво Premier Publishing s.r.o. (Відень, Австрія) Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Canada м. Гамільтон, Канада | 1 лютого 2019 р. С. 527 – 537.*

11. Поліщук Л. М. Стан фізичного здоров'я молоді та рухова активність, як один із головних чинників здоров'я / Л. М. Поліщук, А. О. Ковецький // *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Освіта і здоров'я» (Суми, 2 - 3 квітня 2019р.)* Том 2 – Суми: Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, 2019 р. С. 116 - 119.

12. Поліщук Л. М. Фізична культура в системі гуманітарних наук / Л. М. Поліщук, О. А. Ковецький // *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку», Частина I. (Дніпро, 29-30 березня 2019 р.)* Дніпро: Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, 2019 р. С. 299-300.

13. Поліщук Л. М. Проблема забезпечення і підвищення безпеки у разі виникнення надзвичайних ситуацій. / Л. М. Поліщук, І. О. Гришич // *Матеріали XVII Міжнародної науково-методичної конференції «Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика»*. (Рівне, 18-19 квітня 2019р.) [Електронне видання]. Рівне: НУВГП, 2019. 146 с. ISBN 978-966-327-426-3 С. 20-21.

14. Поліщук Л. М. Сучасний стан безпеки праці та напрямки розвитку

охорони праці / Л. М. Поліщук, О. В. Охримович // *Матеріали II міжнародної науково-технічної конференції «Перспективні технології для забезпечення безпеки життєдіяльності та довголіття людини»* (Одеса, 15-16 травня 2019р.). Одеса: ОДАБА, ОНУ, ОНМУ, 2019 р. С. 171-173.

15. Шерен А. В. Альтернативні джерела енергії – шлях до підвищення енергоефективності / А. В. Шерен, Л. М. Поліщук // *Матеріали II міжнародної науково-технічної конференції «Перспективні технології для забезпечення безпеки життєдіяльності та довголіття людини»* (Одеса, 15-16 травня 2019р.). Одеса: ОДАБА, ОНУ, ОНМУ, 2019 р. С. 70-73.

16. Поліщук Л. М. НАТО в контексті створення системи безпеки / Л. М. Поліщук, О. В. Охримович // *Матеріали міжнародної наукової конференції «Безпека в сучасному світі»* (Дніпро, 27-28 вересня, 2019р.) Дніпро: Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, 2019 р. С. 104-105.

17. Поліщук Л. М. Інформаційна безпека держави. / Л. М. Поліщук, Н. А. Мурина // *Матеріали міжнародної наукової конференції «Безпека в сучасному світі»* (Дніпро, 27-28 вересня, 2019р.) Дніпро: Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, 2019 р. С. 47-49.

18. Поліщук Л. М. Інформаційна безпека населення в умовах надзвичайних ситуацій / Л. М. Поліщук, І. О. Ковтун // *Матеріали міжнародної наукової конференції «Безпека в сучасному світі»* (Дніпро, 27-28 вересня, 2019р.) Дніпро: Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, 2019 р. С. 59-61.

19. Поліщук Л. М. Глобальні загрози безпеки на планеті. Інформаційна безпека населення в умовах надзвичайних ситуацій / Л. М. Поліщук, К. В. Погосян // *Матеріали міжнародної наукової конференції «Безпека в сучасному світі»* (Дніпро, 27-28 вересня, 2019р.) Дніпро: Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, 2019р. С. 74-76.

20. Поліщук Л. М. Формування здоров'язберезувального освітнього простору у навчальних закладах як запорука здорової нації / Л. М. Поліщук, Н. А. Мурина // *Матеріали Всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»* (Одеса, 10-11 жовтня, 2019р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2019 р. С. 138-140.

21. Поліщук Л. М. Особистість керівника у системі управління / Л. М. Поліщук, А. В. Шерен // *Матеріали чотирнадцятої міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні дослідження в соціальній сфері»* (Одеса, 18 листопада 2019 р.) Одеса: Одеський національний політехнічний університет 2019. С. 30-32.

22. Шапкіна Т. І. Раціональне харчування студентів — запорука їх здоров'я // *Друга міжнародна науково-технічна конференція «Перспективні технології для забезпечення безпеки життєдіяльності та довголіття людини». Тези доповідей.* Одеса: ОНМУ, 2019. С. 197-201.
23. Шапкіна Т. І. Система освіти Франції / Т. І. Шапкіна // *Збірник матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»* / За ред. В. В. Заморова, С. П. Гвоздій, М. В. Ткаченко. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 186-189.
24. Gvozdii Svitlana Methods, approaches and promising technologies for ensuring one's life safety and longevity: medical and social aspects / Daria Silukova, Svitlana Gvozdii // *Тези доповідей Другої міжнародної науково-технічної конференції «Перспективні технології для забезпечення безпеки життєдіяльності та довголіття людини» (15-16 травня 2019 року).* Одеса: ОНМУ, 2019. С. 14-15.
25. Гвоздій С. П. Особливості підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності «Біологія та здоров'я людини» в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова / С. П. Гвоздій // *Тези доповідей Другої міжнародної науково-технічної конференції «Перспективні технології для забезпечення безпеки життєдіяльності та довголіття людини» (15-16 травня 2019 року).* Одеса: ОНМУ, 2019. С. 16-17.
26. Гвоздій С. П. Методика підготовки студентів гуманітарних та природничих спеціальностей з питань охорони праці / С. П. Гвоздій // *Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика: матеріали XVII Міжнародної науково-методичної конференції, 18-19 квітня 2019 року [Електронне видання].* Рівне: НУВГП, 2019. С. 96-97.
27. Гвоздій С. П. Принципи організації навчальної діяльності іноземних студентів із дисципліни «Медична біологія» // *Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні проблеми фармакології, косметології та ароматології».* ОМІ МГУ, Одеса, 04.10.2019 р. С. 80-85.
28. Гвоздій С. П. Підготовка майбутніх учителів біології: зарубіжний досвід // *Збірник матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи», 10-11 жовтня 2019 р.* Одеса: Одес.нац.ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 193-197.
29. Валєєва А. Р. Профілактика емоційного вигорання у допомагаючих професіях / А. Р. Валєєва, С. П. Гвоздій // *Матеріали 14 міжнародної науково-практичної конференції: Актуальні дослідження в соціальній сфері (м. Одеса, 18 листопада 2019 року).* Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2019. С. 37-40.

30. Дейнега О. В. Проблема методичної підготовки майбутніх учителів біології / О. В. Дейнега, С. П. Гвоздій // *Матеріали 14 міжнародної науково-практичної конференції: Актуальні дослідження в соціальній сфері (м. Одеса, 18 листопада 2019 року)*. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2019. С. 152-154.

31. Ібришимова К. Інноваційні підходи до навчання з питань безпеки / К. Ібришимова, С. П. Гвоздій // *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: Матеріали У Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 61-62.

32. Мкртчян Л. Х. Екологічна криза в Україні / Л. Х. Мкртчян, С. П. Гвоздій // *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: Матеріали У Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 92-93.

33. Feduschak Victoria Ensuring safety of life in the everyday activities of a modern person / Victoria Feduschak, Svitlana Gvozdii // *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: Матеріали У Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019 . С. 147-148.

34. Яворська А. С. Використання сучасних інформаційних технологій – основа професійного зростання майбутніх біологів / А. С Яворська., С. П. Гвоздій // *Збірник матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи», 10-11 жовтня 2019 р.* Одеса: Одес.нац.ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 107-109.

35. Поліщук Л. М. Побутова альтернативна хімія / Л. М. Поліщук, Є. С. Майданюк. // *Матеріали V Міжнародної науково -практичної конференції «PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE DEVELOPMENT» (Львів, 2 - 3 березня 2020 р.)* Львів: Научно-издательский центр «Sci-conf.com.ua» 2020. С. 146-150.

36. Поліщук Л. М., Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку / Л. М. Поліщук, І. І. Іванова // *Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Освіта і наука у мінливому світі»: проблеми та перспективи розвитку» (Дніпро – 27-28 березня 2020р.)* Дніпро: Дніпропетровський національний університет ім. Олесья Гончара, 2020р. С. 28 – 29.

37. Поліщук Л. М. Сучасна освіта та проблеми безпеки / Л. М. Поліщук, Л. С. Бикова // *Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна освіта та проблеми безпеки» (Одеса – 18 травня, 2020р.)* Одеса: Одеський політехнічний університет, 2020 р. С. 122 - 124.

38. Попов В. М., Баштан С. О. Декада проведення «Тижня безпеки

дитини» в дитячих установах // *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: Матеріали VI Всеукраїнської заочної науково - практичної конференції (28 квітня 2020 року, м. Київ)*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 122-123.

39. Гуцул Н. М., Гвоздій С. П. Характеристики особистості для протидії небезпекам // *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: Матеріали VI Всеукраїнської заочної науково - практичної конференції (28 квітня 2020 року, м. Київ)*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 50-51.

40. Іванова І. В., Гвоздій С. П. Роль громадян в ефективності медико-санітарного забезпечення населення під час пандемії COVID-19 // *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: Матеріали VI Всеукраїнської заочної науково - практичної конференції (28 квітня 2020 року, м. Київ)*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 66-67.

41. Гвоздій С. П. Дисципліни з цивільної безпеки у закладах вищої освіти: проблеми та перспективи // *Матеріали «Всеукраїнської науково-практичної конференції «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика», присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці. (23-24 квітня 2020 року, м. Полтава)*. С. 49-52.

42. Іванова І. В., Гвоздій С. П. Пріоритети здоров'я та безпеки при підготовці фахівців у вищій школі // *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали п'ятнадцятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2020 р.)*. С. 165-168.

43. Бурденюк Р. В. Глобальное потепление в Канаде: правительственные меры и общественное мнение. // *Трансграничное сотрудничество в области экологической безопасности и охраны окружающей среды: материалы V Международной научно-практической конференция ученых, студентов, магистрантов и аспирантов*. Гомель: 2020.

44. Бурденюк Р. В. Ейджизм: досвід Канади у протидії. // *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали п'ятнадцятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2020 р.)* / гол. ред. В. В. Корнєшук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2020. С. 97-99.

45. Бурденюк Р. В. Здоров'я населення країни та заходи з його покращення: досвід Канади. // *Педагогіка здоров'я: матеріали X (ювілейної) Всеукраїнської науково-практичної конференції*. - Х.: 2020.

46. Шапкіна Т. І. Особливості вищої освіти у Франції // *Збірник матеріалів II всеукраїнської науково-методичної Інтернетконференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації*

середньої та вищої школи»/ за ред. В. В. Заморова, С. П. Гвоздій, М. В. Ткаченко. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. С. 200-206.

47. Поліщук Л. М. Досвід навчання природничих дисциплін у закладах освіти країн зарубіжжя / Л. М. Поліщук, Т. А. Федорова // *Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи».* (Одеса, 15-16 жовтня 2020р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2020 р. С. 194-197.

48. Бурденюк Р. В. Психологічні особливості залежної поведінки у осіб з посттравматичним стресовим розладом, отриманим внаслідок природних та техногенних катастроф. // *Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи : збірник матеріалів II всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції / за ред. В. В. Заморова, С. П. Гвоздій, М. В. Ткаченко. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. С. 183-186.*

49. Іванова І. В., Гвоздій С. П., Бурденюк Р. В. Запровадження оздоровчих технологій для учасників освітнього процесу в навчальних закладах. // *Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи: збірник матеріалів II всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції / за ред. В. В. Заморова, С. П. Гвоздій, М. В. Ткаченко. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. С. 173-177.*

50. Гвоздій С. П. Питання безпеки життєдіяльності у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я // *Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи : збірник матеріалів II всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції / за ред. В. В. Заморова, С. П. Гвоздій, М. В. Ткаченко. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. С.88-90.*

51. Гвоздій С. П. Інноваційні підходи до виховної роботи зі старшокласниками // *Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи : збірник матеріалів II всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції / за ред. В. В. Заморова, С. П. Гвоздій, М. В. Ткаченко. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. С. 151-154.*

52. Гвоздій С. П. Особливості навчання майбутніх фахівців з питань здоров'я та безпеки в умовах он-лайн освіти // *Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту» (03-*

04 червня 2020 року, м. Одеса, ОДАБА). Одеса, 2020. С. 40-42.

53. Подлісник І., Гвоздій С. П. Особливості навчання майбутніх юристів з питань цивільної безпеки // *Збірник доповідей XII Міжнародної науково-методичної конференції та 144 Міжнародної наукової конференції Європейської Асоціації наук з безпеки (EAS) «Безпека людини у сучасних умовах», 3-4 грудня 2020 р., НТУ «ХП», Харків, 2020. С. 108-111.*

54. Долгий В. П. Проблема підготовки майбутніх учителів біології до навчання школярів основ харчової безпеки / В. П. Долгий, С. П. Гвоздій // *Сучасні тренди розвитку освіти: перспективи і здобутки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27-28 жовтня 2020 р.)*. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2020. С. 23-25.

55. Замора О. О. «Здоров'язбереження» як складова освітнього процесу в навчальних закладах / О. О. Замора, С. П. Гвоздій // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тренди розвитку освіти: перспективи і здобутки» (Одеса, 27-28 жовтня 2020р.)* Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2020. С. 26-28.

56. Бурденюк Р. В. До питання вивчення резильєнтності у студентів закладів вищої освіти в умовах пандемії COVID-19 // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»*. (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021р. С. 128-131.

57. Гвоздій С. П. Методологічні підходи у підготовці сучасного вчителя // *Нове покоління вчителів для української школи: виклики і досягнення: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (30 квітня 2021 р., м. Одеса)*. Одеса : Астропринт, 2021. С. 129-132.

58. Літвінова А. М., Тимченко Г. М., Пеню В. В. Використання відкритого освітнього ресурсу навчання здоров'ю в системі класичної освіти // *Нове покоління вчителів для української школи: виклики і досягнення: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (30 квітня 2021 р., м. Одеса)*. Одеса : Астропринт, 2021. С. 165-168.

59. Літвінова А. М., Пеню В. В., Тимченко Г. М. Використання відкритого освітнього ресурсу навчання здоров'ю в університеті // *The III International Science Conference on E-Learning and Education (February 2-5, 2021, Lisbon, Portugal)*

60. Гвоздій С. П. Обґрунтування доцільності вивчення питань безпеки життєдіяльності та охорони праці у закладах вищої освіти // *Перспективні технології для забезпечення безпеки життєдіяльності та довголіття людини:*

мат-ли III Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса: ОДАБА, 2021. 18-20.

61. Беляєва С. А., Гвоздїй С. П. Інноваційні технології здоров'язбереження як спосіб профілактики психічних розладів школярів // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»*. (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021р. С. 125-128.

62. Гвоздїй С. П. Проблеми у підготовці вчителів закладів загальної середньої освіти з природничих наук // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»*. (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021р. С. 56-59.

63. Поліщук Л. М. Інноваційні технології організації навчального процесу у вищій школі / Л. М. Поліщук // *Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT»* (Київ, 24 – 26 січня 2021р) Київ: Науково-видавничий центр «Sci-conf.com.ua» 2021. С. 850 - 854.

64. Поліщук Л. М. Біорізноманіття та екологія / Л. М. Поліщук // *Збірник матеріалів III Міжнародної науково конференції «ОСВІТА І НАУКА У МІНЛИВОМУ СВІТІ: проблеми та перспективи розвитку»*. (Дніпро, 26 – 27 березня 2021р. Частина 2) Дніпро: Дніпропетровський національний університет ім. Олесея Гончара. 2021. С. 335-338.

65. Маліцька А. Д. Вивчення правил пожежної безпеки у школі на уроках англійської мови / А. Д. Маліцька, Л. М. Поліщук // *Збірник матеріалів XII наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Безпека людини і реалізація права на працю в сучасних умовах життєдіяльності (м. Харків, 22-23 квітня 2021р.)* Харків: 2021. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. С. 247-252

66. Поліщук Л. М. Тенденції і закономірності розвитку трудового права в Україні / Л. М. Поліщук, Ю. Кравченко // *«Актуальні дослідження в соціальній сфері»*. *Збірник матеріалів сімнадцятої міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 18 травня 2021 р.) Одеса: 2021. Державний університет «Одеська політехніка» С. 100 – 102.

67. Баштан С. О. Роль куратора у виховній роботі зі студентами / С. О. Баштан // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи*

розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи». (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021р. С. 52-56.

68. Бурлака Яна Безпечний туризм / Бурлака Яна, Шапкіна Т. І // *Медико-соціальні проблеми життєдіяльності, охорони праці, цивільного захисту населення. Збірник наукових праць студентів*. Випуск 2. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. С. 16-21.

69. Кузьменко Анастасія Сутність та проблеми гарантування безпеки туристів в умовах особливого режиму / Кузьменко Анастасія, Шапкіна Т. І. // *Медико-соціальні проблеми життєдіяльності, охорони праці, цивільного захисту населення. Збірник наукових праць студентів*. Випуск 2. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. С.29-35.

70. Луценко Олександра Забезпечення безпеки в сфері туризму / Луценко Олександра, Шапкіна Т. І. // *Медико-соціальні проблеми життєдіяльності, охорони праці, цивільного захисту населення. Збірник наукових праць студентів*. Випуск 2. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. С 35-41.

71. Почивалова Д. О. Проблеми правового регулювання оплати праці / Д. О. Почивалова, С. П. Гвоздій // *Матеріали X-ї наукової інтернет-конференції студентів і аспірантів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Реалізація права на працю і безпека людини в сучасних умовах життєдіяльності»*, 25 – 26 квітня 2019 р. Х.: Нац. юрид. ун-т, 2019. С. 458 – 461.

72. Shkiniova V. V., Gvozdi Svitlana P. Occupational psychology in the training of international affairs specialists / V. V. Shkiniova, S. P. Gvozdi // *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів «Проблеми та перспективи розвитку охорони праці»* Л.: ЛДУ БЖД, 2019. С. 174-176.

73. Білогрива Д. В. Вплив виховання на соціальне здоров'я суспільства / Д. В. Білогрива, Л. М. Поліщук // *Матеріали XI - ї наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Безпека людини і реалізація права на працю в сучасних умовах життєдіяльності»* (Харків 23 – 24 квітня 2020 року). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020р. С. 43-48.

74. Шапкіна Т. І. Промислова безпека небезпечних виробничих об'єктів / Шапкіна Т. І., Вашковська М. С. (студент) // *Матеріали XI-ї наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Безпека людини і реалізація*

права на працю в сучасних умовах життєдіяльності», 23 – 24 квітня 2020 р. Х.: Нац. юрид. ун-т, 2020. С. 57-61.

75. Шапкіна Т. І. Людський фактор як загроза безпеки життєдіяльності / Шапкіна Т. І., Деркач К.Д.(студент) // *Матеріали XI-ї наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Безпека людини і реалізація права на працю в сучасних умовах життєдіяльності», 23 – 24 квітня 2020 р. Х.: Нац. юрид. ун-т, 2020. 133-139 с.*

76. Андрійчук (Радиш) Н. Б., Гвоздій С. П. Використання дистанційних ресурсів при вивченні біології людини у загальноосвітній школі // *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 31 березня – 2 квітня 2021 р.). У 2 томах. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : «Мітра», 2021. Т1, 87-90.*

77. Мельникова О. В., Гвоздій С. П. Використання інтерактивних технологій на уроках основ здоров'я// *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 31 березня – 2 квітня 2021 р.). У 2 томах. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : «Мітра», 2021. 216-219.*

78. Раділова Н. М., Баштан С. О. Методики викладання біології осіб з особливими освітніми потребами (дитячий церебральний параліч) / Раділова Н. М. // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи». (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021 р. С. 122-125.*

79. Касаткін І. А., Баштан С. О. Проблеми впровадження інклюзивної освіти в Україні / Касаткін І. А // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи». (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021 р. С. 18-21.*

80. Вржеціон Т. О. Сучасні технології створення освітнього середовища задля збереження психічного здоров'я дитини. / Т. О. Вржеціон, Л. М. Поліщук // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої*

школи». (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021 р. С. 133-136.

81. Позднікова А. О. Модернізація викладання природничих наук у закладах освіти країн зарубіжжя. / Позднікова А. О., Л. М. Поліщук // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»*. (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021 р. С. 142 – 145.

82. Чуйко Ю. Ю. Освітні програми, спрямовані на вивчення природничих наук в країнах зарубіжжя / Ю. Ю. Чуйко, Л. М. Поліщук // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»*. (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021р. С. 145 – 147.

83. Гузей Д. Е. Використання ІКТ для підвищення якості освітнього процесу під час вивчення природничих дисциплін у школі / Д. Е. Гузей, Л. М. Поліщук // *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»*. (Одеса, 14-15 жовтня 2021р.) Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Інститут модернізації змісту освіти. 2021р. С. 83 – 86.

84. Задонська А. В. Сучасна екологічна ситуація в Україні / А. В. Задонська, Л. М. Поліщук // *Збірник наукових праць студентів III Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет - конференції «Студентський науковий вимір проблем виробничо-математичної освіти в контексті інтеграції України до єдиного Європейського і світового освітнього простору»* (Глухів, 14 квітня 2021р.) Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. Олександра Довженка. 2021р. С. 78-80.

Аналіз посадових обов'язків з охорони праці куратора групи

1. Куратор несе відповідальність за збереження життя і здоров'я студентів під час навчально-виховного процесу.
2. Забезпечує проведення навчально-виховного процесу, що регламентується чинним законодавчими та нормативно-правовими актами з охорони праці.
3. Організовує вивчення студентами правил і норм з охорони праці.
4. Проводить інструктаж з студентами. З безпеки життєдіяльності під час проведення навчальних занять, позакласних заходів: вступний на початку навчального року –з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять на сторінці куратора групи; –первинний, позаплановий, цільовий інструктажі –з реєстрацією в спеціальному журналі.
5. Здійснює контроль за виконанням студентами правил (інструкцій) з безпеки під час навчально-виховного процесу.
6. Проводить профілактичну роботу щодо запобігання травматизму серед студентів під час навчально-виховного процесу.
7. Проводить профілактичну роботу серед студентів щодо вимог особистої безпеки у побуті (дії у надзвичайних ситуаціях, дорожній рух, участь у масових заходах, перебування у громадських місцях, об'єктах мережі торгівлі тощо).
8. Терміново повідомляє керівника та службу охорони праціколеджу про кожний нещасний випадок, що трапився з вихованцем, студентом, організовує надання першої долі карської допомоги потерпілому, викликає медпрацівника.
9. Бере участь у розслідуванні та здійсненні щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку.
10. Нагадати молодим людям про правила поведінки у закладі освіти, внутрішній трудовий розпорядок.
11. Вступний інструктаж сприятиме виробленню у студентів необхідного динамічного стереотипу.
12. Відомість проведення інструктажу з техніки безпеки – це документ, який у разі нещасного випадку чи непередбачуваної ситуації захистить куратора від непередбачуваних наслідків. Тому заповнювати її необхідно у двох екземплярах. Один із них разом із текстом інструктажу зберігається в академічному журналі групи, другий – у вас в журналі куратора.

Важливо! Інколи до інструктажів з техніки безпеки відносяться суто формально: «розпишіть за техніку безпеки...». Це не є неприпустимим та забороняється такий підхід у ЗВО!

Схема звіту куратора академічної групи

I. Загальні відомості про групу:

- Факультет, спеціальність, статево-віковий склад групи;
- Соціальна характеристика групи (міські / сільські, малозабезпечені, благополучні / неблагополучні сім'ї тощо);
- успішність студентів в групі, динаміка успішності за рік;
- інтереси студентів; досягнення в спорті, культурі, громадській діяльності, дані про активістів.

II. Проведена куратором робота:

- періодичність роботи з групою;
- план роботи: заходи і справи, індивідуальна робота зі студентами групи (якщо проводилась);
- аналіз проведеної роботи зі студентами: який ефект дали проведені заходи, бесіди, часи куратора, індивідуальна робота;
- робота з батьками (якщо проводилася, чи був ефект);
- висновки про виконану роботу, побажання.

Звіт складається відповідно до схеми в довільній формі (текстовий варіант, таблиці або графіки)

СЦЕНАРІЙ ТРЕНІНГУ «СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТ» ВАРІАНТ 1

Тренінги, сценарії виховних заходів з питань безпеки та здоров'я.

ТРЕНІНГ—це цікаве спілкування і захопливий процес пізнання себе та інших й ефективна форма опанування знаннями, розширення досвіду, спосіб формування вмінь і навичок.

(Рекомендується проводити за 2-3 тижні до початку сесії)

Цілі:

зняти емоційну напругу перед іспитами;
навчити студентів не допускати негативного впливу стресорів;
навчити конкретних методів боротьби зі стресом перед іспитом і під час нього;
підвищити у студентів впевненість у власній успішності на іспиті.

Хід тренінгу:

Привітання, пояснення теми заняття, нагадування правил тренінгу (5 хвилин).

Розминка з м'ячом. Учасники по колу передають м'яч, кожен відповідає на питання: який у мене настрій зараз?

Які у мене очікування від майбутньої сесії? (5 хвилин).

Теоретичний блок.

Нагадування про те, що таке стрес, еустрес, дистрес.(Теорія знаходиться в додатку). (5 хвилин)

2. Симптоми стресу (10-15 хвилин)

Розповідь про те, що симптоми поділяють на чотири групи: фізіологічні, емоційні, когнітивні і поведінкові.

Далі всі учасники розбиваються на 4 групи, групам дається завдання описати фізіологічні, емоційні, поведінкові та когнітивні прояви екзаменаційного стресу (на цю роботу дається 5-7 хвилин). Далі групи доповідають про те, що написали. Тренер слухає, доповнює, коментує.

Самодіагностика (10 хвилин)

1. Кожен учасник оцінює свій стан перед сесією в першому семестрі і зараз від 1 до 10 за шкалами:

«тривожний-розслаблення», «зібраний - незібраний», «невпевнений - самовпевненість», «знає (досвідчений) - недосвідчений». Після цього йде обмін думками.

Чи змінився стан в порівнянні з попередньою сесією. Якщо так, то чому?

2. Способи боротьби зі стресом на сесії (15 хвилин)

Кожен учасник розповідає про свій досвід, хто як боровся зі стресом перед іспитами. Психолог слухає, доповнює, теж дає поради, як впоратися з хвилюванням на іспиті. Поради про те, як подолати екзаменаційний стрес знаходяться в додатку.

1. Позитивне мислення (10-15 хвилин)

Тренер пояснює, чому важливо залишатися завжди позитивно налаштованим. Навіть коли виникають негативні думки, важливо на-вчитися їх відслідковувати і переробляти в позитивні.

Кожному учаснику видаються картки, на яких написані негативні думки. Завдання - переробити ці висловлювання в позитивні. Картки знаходяться в додатку.

2. Релаксація-візуалізація «Успіх» (15 хвилин)

Текст релаксації знаходиться в додатку.

3. Рефлексія

Що сподобалося, що ні? Що виявилось корисним?

Що здивувало і насторожило?

Додаток «Теорія»

Ганс Сельє (1907-1982) - вчений-психофізіолог, основоположник теорії стресу.

Стрес - stress (англ) - тиск, натиск, напруга. Стрес, по Гансу Сельє, є неспецифічний (Один і той же на різноманітні впливи) відповідь організму на будь-яке пред'явлення йому вимоги.

Distress (англ) - горе, нещастя, нездужання, виснаження, потреба. Шкідливий або неприємний стрес називають «дистрес». Іноді замість терміна «дистрес» використовується термін «невідпрацьований стрес» (Адлер, 2002).

Поради для іспиту

Найшвидший і найбільш ефективний спосіб подолання відчуття стресу і паніки - це закрити очі і зробити кілька повільних, глибоких зітхань. Таке дихання заспокоїть всю Вашу нервову систему. Одночасно можна проговорити

про себе кілька разів *«Я спокійний і розслаблений»* або *«Я знаю, що зможу це зробити, і зроблю це добре»*.

Якщо Ви відчуваєте у своїй голові порожнечу - не панікуйте! Паніка в даній ситуації тільки ускладнить процес згадування і сприйняття інформації. Замість цього, спробуйте на хвилину зосередитися на повільному, глибокому диханні. Якщо Ви все ж не можете згадати необхідну інформацію, переходите до іншого питання; повернетеся до цього питання пізніше.

Після іспиту не потрібно даремно витратити час, засуджуючи і критикуючи себе за те, що, на Вашу думку, Ви зробили не так. Найчастіше власна самооцінка буває самої критичною. Привітайте себе за ті речі, які Ви зробили правильно; витягніть корисне з того, що Ви могли б, на Вашу думку, зробити краще і починайте підготовку до наступного випробування.

Як пройти через іспит

10 корисних порад від психологів:

1. Шукайте допомоги: запитайте у Вашого викладача або репетитора, як найбільш ефективним способом підготувати себе до іспиту і як вести себе під час іспиту.

2. Влаштовуйте собі короткі перепочинки під час підготовки до іспиту. Якщо Ваш мозок втомився, він не зможе запам'ятати нічого більше.

3. Плануйте свій час.

4. Відведіть достатній час на сон; харчуйтеся розумно.

5. Займайтеся фізичними вправами - прогулюйтеся, бігайте, займайтеся спортом або будь-фізичною активністю, яка приносить Вам задоволення.

6. Залишайтеся позитивно налаштованим - не думайте про майбутнє або про можливий провал.

7. Налаштуйтеся на перемогу і будьте готові зробити максимально від Вас залежне.

8. Будьте пильні - якщо Ви відчуєте себе нездоровим, поговоріть з ким-небудь про своє занепокоєння.

9. Не будьте занадто розслабленим! Невеликий стрес навіть корисний, так як змушує Вас готуватися інтенсивніше.

10. Робіть розумно - якщо обговорення складеного іспиту з друзями засмучує Вас - не робіть цього! Забудьте про зданому іспиті! Що пройшло, того не змінити і виправити!

11. Якщо Ви займаєтеся ввечері, не лягайте спати відразу після навчання. Ваш мозок буде продовжувати аналізувати інформацію і нескоро заспокоїтись. Краще влаштуйте собі невелику вечірню прогулянку. Займіться чимось розслаблюючим і заспокійливим, перейдіть на інший клопіт.

У день іспиту

1. Передекзаменаційний стрес часто супроводжується відсутністю апетиту. Але навіть якщо тобі «шматок не лізе в горло», потрібно обов'язково хоч трохи поїсти.

2. Не варто вирушати на іспит і з переповненим шлунком. Сніданок повинен бути легким, що містить страви, багаті білком і вуглеводами.

3. Виключно ефективним засобом позбавлення від передекзаменаційного стресу є музика.

4. А ось чого ні в якому разі робити не слід, так це приймати заспокійливі засоби. Результат може виявитися плачевним. Млявість і загальмованість не дозволять зосередитися! Перед виходом з дому нанеси на віскі або зап'ястя кілька крапель ефірного масла лаванди, базиліка або м'яти, що володіє заспокійливими властивостями. Можна також крапнути це масло на носову хустку і потім, під час іспиту, періодично вдихати його аромат.

Прийоми боротьби зі страхом

1. Заборони собі боятися! Багатьом добре відомо панічний стан перед іспитами: **«Нічого не знаю! Нічого не пам'ятаю!»**. Постарайся направити свої думки в інше русло: **«Я довго і цілеспрямовано працював, я зробив все від мене залежне, з усього матеріалу я все одно щось знаю і досить добре»**.

Виконуй дихальні вправи.

Це найшвидший, простий і найбільш ефективний спосіб подолання відчуття стресу і паніки. Закрий очі і дихай повільно і глибоко.

Видих повинен бути в 2-3 рази триваліше, ніж вдих. Вдихаючи, уяви собі, що втягуєш носом свій улюблений аромат. Видихай через злегка зімкнуті губи так, немов хочеш задути полум'я свічки або подути на ложку з гарячим супом.

Через 3-5 хвилин після початку дихальних вправ можна додати до них формули самонавіювання: **«Я розслабляюся і заспокоююся»**, синхронізуючи їх з ритмом свого подиху.

При цьому слова **«я»** і **«і»** слід вимовляти на вдиху, а слова **«розслабляюся»** і **«заспокоююся»** - на видиху.

1. Можна також проговорити про себе: **«Я спокійний і впевнений у собі»**, **«Моя пам'ять працює добре. Я все пам'ятаю»**, **«Я можу довести, що багато працював і все вивчив»**

Аутотренінг - ефективна техніка: мозок прекрасно підпорядковується подібними командами.

Навчися ніколи не думати про провал на іспиті. І щоб результат цей нас задовольняв, думати треба про хороше, налаштовуючи себе на успіх: **«У мене все вийде, в потрібний момент я все згадаю»**.

2. Не заражайся чужим хвилюванням. Переживай своє хвилювання в поодинці, відійди в сторону, поблукай по коридору, подивися у вікно.

Скидай напругу.

Позбутися від болісного дискомфорту допоможуть найпростіші рухи. Зроби кілька кругових рухів головою, розімни руки, потисни плечима. Якщо є можливість, побоксе, завдаючи ударів по порожньому місці і уявляючи, що б'єш свій страх. У стресовій ситуації корисно позіхати. Солодко позіхнувши три-п'ять разів, ти не тільки зменшиш хвилювання, але і активізуєш роботу головного мозку. Щоб викликати позіхальний рефлекс, потрібно середніми пальцями рук промасажувати м'язи між вухом і щогою.

Займися самомасажем.

Легкий масаж потиличної області голови відволікає від нав'язливого страху, а також допомагає істотно підвищити кмітливість. Зняти емоційне напруження допомагає масаж кінчиків мізинців, а також виконання йоги для пальців, так званих мудрий. Цим словом позначається з'єднання пальців рук в певній комбінації. Так, мудра Землі допомагає при стресах, погіршення психофізичного стану, підвищує самооцінку і впевненість в собі. Для її виконання безіменний і великий пальці обох рук щільно притисніть один до одного подушечками, решта пальців випрями і злегка розтав. Такий жест корисно робити якомога частіше і тримати пальці в такому положенні якомога довше. При сильному стресі поклади ліву руку на стіл долонею вниз. Правою рукою протягом 3-5 хвилин круговими рухами за годинниковою стрілкою масажуй точку перетину умовних ліній великого і вказівного пальців, при цьому великий палець максимально відстав від вказівного. Потім поміняй руку, але тепер вже роби руху проти годинникової стрілки.

Поведінка на письмовому іспиті

1. Якщо відчуваєш, що тобою опановує паніка, негайно скажи самому собі "*Стоп!*" Це слово потрібно вимовити вголос як команду. Завжди пам'ятай: все, що відбувається в твоєму організмі, повністю управляється твоїми думками, потрібно лише правильно підібрати фразу, програмуючи твою свідомість, наприклад: *«Я спокійний»*, *«Я легко відповім на всі питання»*, *«Я все знаю»*.

2. Після цього приведи в норму своє дихання: кілька разів зроби глибокий вдих і повільний видих. Ти підготувався до іспиту, тепер настав час реалізувати свої знання.

3. Постарайся не реагувати на відволікаючі моменти (звуки і рух в аудиторії і т. П) і максимально зосередитися на виконуваний роботі.

4. Пробіжи очима весь тест, щоб зрозуміти, якого типу завдання в ньому містяться, це допоможе налаштуватися на роботу.

5. Не поспішай з відповідями, уважно читай питання до кінця, щоб повністю зрозуміти його сенс.

6. Якщо не знаєш відповіді на запитання чи не впевнений в ньому, пропусти його і відзнач, щоб потім до нього повернутися.

7. Якщо не зміг протягом відведеного часу відповісти на питання, залишається тільки поклатися на свою інтуїцію і вказати найбільш ймовірний варіант.

Поведінка на усному іспиті

1. Не лякайся, якщо виявиться, що ти не дуже добре знаєш квиток. Максимально використовуй всю що зберігається в твоїй пам'яті інформацію з питань квитка. Зосередь свою увагу не на тому, що ти не знаєш, а на тому, що ти можеш сказати.

2. Збираючись відповідати на квиток, настрій себе, повторивши кілька разів відповідну формулу самонавіювання, наприклад: *«Я можу говорити спокійно, впевнено і чітко», «Я правильно відповім на всі питання».*

3. Поза при відповіді повинна бути вільною і природною. Постарайся не проявляти своє хвилювання: той, хто менше хвилюється, більше знає. Чи не ховай погляд, встанови зоровий контакт з викладачем. Так ти зможеш контролювати ситуацію і показати, що не боїшся. Не треба дивитися екзаменатору в лоб або наскрізь. Погляд повинен бути уважним і рухомим. Використовуй всю свою чарівність, веди себе впевнено, але не розв'язано.

4. Врахуй, що до чіткого бадьорого викладу навіть кількох тез викладач поставиться більш прихильно, ніж розлогого монологу, викладеному боязким плутаним шепотом. Сприймай свою відповідь, як думки вголос.

5. Якщо ти повністю підготувався до відповіді, але у вирішальний момент від хвилювання у тебе немов мова прилип до неба і ти не можеш зв'язати двох слів, зупинись на кілька секунд! Переведи подих, зосередься і почни говорити більш повільно: швидко, але безладна мова не дасть доброго результату.

Релаксація «Успішність»

Сядьте зручно. Закрийте очі. Зосередьтеся на своєму диханні. Подумки і глибоко вдихайте і видихайте повітря. З кожним вдихом і видихом ви все більше заспокоюєтеся і зосереджуєтесь на своїх відчуттях. Дихайте легко і вільно. Тіло розслабляється все більше. Вам тепло, зручно і спокійно. Ви вдихаєте свіже, прохолодне повітря. Ви все більше і більше заспокоюєтеся. Тепер уявіть, що ви перебуваєте на сонячній галявині. Вона вся пронизана світлом, ви відчуваєте сонячне тепло. Чуєте щебетання птахів. Ви йдете по галявині і відчуваєте, подих легкого літнього вітерця на вашій шкірі. Трава навколо така густа, і така м'яка, що вас долає бажання лягти. Ви лягаєте на

живий килим, вдихаєте трохи гіркуватий запах лугових трав, закриваєте очі і засинаєте.

Вам сниться незвичайний сон. У цьому сні ви опиняєтеся в минулому і знову переживаєте момент, в якому ви успішні, в якому ви домоглися чогось. Згадайте цей момент, проживіть його. Ви одні в цей момент або з вами знаходяться близькі люди? Що вам допомогло домогтися результату? Ваші власні сили, підтримка близьких? Що ви відчуваєте в той момент, коли ви домоглися того, до чого так довго прагнули?

Відчуйте знову ці почуття. Відчуйте, як воно наповнює вас радістю, гордістю, воно розливається теплом і світлом по вашому тілу. Ви успішні в цю мить. Це почуття успішності нікуди не йде, воно було з вами і залишається з вами. Його потрібно тільки не забувати.

Ви прокидаєтесь і бачите, що сонце вже починає сідати. Ви встаєте, потягуєтесь. Озираючись навколо, ви дякуєте це чудове місце. Вам потрібно повертатися додому, і ви йдете в піднесеному настрої. Ви знаєте, що у вашому житті є моменти, коли ви пишаєтесь собою і за які ви можете собі сказати:

«Так, я успішний!» (Адлер, 2002).

СЦЕНАРІЙ ТРЕНІНГУ «СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТ».

ВАРІАНТ 2

(Рекомендується проводити за 2-3 тижні до початку сесії)

Хід тренінгу:

1. «Асоціації» (15 хв)

Мета: виявлення зразкового рівня стресу в групі перед сесією.

Інструкція: «Назвіть по черзі асоціації, пов'язані зі словом «сесія» (відповіді). Куратор записує всі асоціації на дошці. Потім разом з групою оцінює асоціації як негативні, позитивні і нейтральні. Відповідно, поряд з кожною асоціацією ставиться знак +, -, або 0. Далі підраховується і записується на дошці кількість асоціацій в кожній категорії. За цими показниками можна виявити загальний рівень стресу в групі. Результати будуть найбільш достовірними, якщо кожен студент висловить всі свої асоціації.

Обговорення: чи відображає ця картина Ваш стан у зв'язку з майбутньою сесією? Чому, у Вашій групі переважає той чи інший показник? Чи є цей результат нормальним або є над чим попрацювати?

Куратор: «Переважає більшість негативних асоціацій очікувано. Перша сесія - це ситуація невідомості, а невідомість завжди породжує тривогу і відповідно стрес. Є методи боротьби зі стресом, яким ми сьогодні навчимося, і Ви зможете ними легко скористатися».

2. Міні-лекція «Стрес і його види» (5 хв)

Існують 2 види стресу - конструктивний і деструктивний.

Еустрес - мобілізація організму, позитивний стрес. Стан людини, здатного відчувати навколо себе наявність проблем і бути в змозі вирішити їх.

Дистрес - горе, нещастя, нездужання, виснаження, потреба. Шкідливий або неприємний стрес.

Таким чином, еустрес допоможе Вам мобілізувати свої сили на іспиті, дистрес, навпаки знизить шанси на успіх. Кожен з нас має певний поріг чутливості до стресу - стресостійкість.

Це - сукупність особистісних якостей, що дозволяють переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без особливих шкідливих наслідків для оточуючих і свого здоров'я. Стресостійкість можна підвищувати за допомогою тренувань.

3. «Ознаки стресу» (15-20 хв)

Мета: розвиток у студентів навичок самодіагностики стресу, виявлення ознак стресу.

Питання: Як Ви розумієте, що знаходитесь в стані стресу? Які ознаки стресу Ви у себе відзначаєте? (Відповіді). Далі по черзі називають різні симптоми і ознаки.

Куратор записує їх на дошці (дошка ділиться на 2 частини - в 1-й частині записуються ознаки, 2-га частина залишається вільною). Відзначаються збіги в ознаках, наведених студентами.

Фізіологічні ознаки:

- перевтома
- головний біль
- безсоння
- біль у спині
- астма
- болі в серці
- виразки

Психологічні ознаки: - дратівливість

- втрата апетиту
- знижений інтерес до спілкування
- тривожність
- дезорієнтація
- труднощі в ухваленні рішень

4. «Як ви боретеся зі стресом?» (15 хвилин)

«Кожен з вас вже не раз переживав стрес протягом життя. Напевно у вас є власні методи боротьби зі стресом, якими ви користуєтеся, які завжди вам допомагають.

Напишіть на листку 5 власних методів боротьби зі стресом». (Студенти пишуть). «*Виберіть 2 найбільш успішних методи - підкресліть*». Далі, кожен студент зачитує 2 найбільш дієвих методи зі свого списку. Решта учасників слухають, додають до свого списку які сподобалися методи. Ведучий записує методи на дошці (на 2-й частині).

Обговорення: куратор зі студентами відповідає на питання: Які методи допомагають зняти фізіологічні ознаки стресу? Які з методів знімають психологічні ознаки? Які методи найпопулярніші у Вашій групі?

5. «Як боротися зі стресом» (25 хв)

Мета: навчання методам боротьби з передекзаменаційні стресом, зниження емоційної напруги.

Куратор: Ми з Вами ознайомилися з поняттям стресу в цілому, але нас більше цікавить передекзаменаційний стрес і методи боротьби з ним.

За результатами анкетування вдалося з'ясувати, що 20% студентів вважають за краще лікувати екзаменаційне хвилювання за допомогою

лікарських засобів; 27% за допомогою раціональної терапії (самовмовлень); 9% студентів використовують для зменшення хвилювання і страху спеціальні ритуали, 5% звертаються за допомогою до інших людей; 38% не пробують боротися з хвилюванням, вважаючи, що воно є неминучим компонентом екзаменаційної сесії.

Щоб знизити рівень тривожності, ми з Вами «переживемо» поетапно процес підготовки до іспиту, день перед іспитом, сам іспит - в сукупності з методами боротьби з передекзменаційні стресом. Таким чином, кожен з Вас навчиться управляти стресом і зможе легко скласти іспит на бажану оцінку.

Як ви готуєтеся до майбутніх іспитів? Як організуєте свій час? Учасники висловлюються. Потім куратор зачитує ті рекомендації, які мовчали студенти (Сандомирский, 2001).

6. Підготовка до іспиту

- Шукайте допомоги: запитайте у Вашого викладача або репетитора як найбільш ефективним способом підготувати себе до іспиту і як вести себе під час іспиту.

- Залиште для підготовки до іспиту достатньо часу, щоб не виникла ситуація, коли потрібно прочитати весь матеріал курсу за останню хвилину.

- Складіть розклад своєї підготовки до іспиту. Залиште достатньо часу для відпочинку і розваг, щоб уникнути перевтоми.

- експериментуйте з різними методиками підготовки, щоб заняття стали для Вас свого роду розвагою.

- Відведіть достатній час на сон; харчуйтеся розумно.

- Займайтеся фізичними вправами - прогулюйтеся, бігайте, займайтеся спортом або будь-фізичною активністю, яка приносить Вам задоволення.

- Залишайтеся позитивно налаштованим - не думайте про можливий провал.

Якщо Ви готуєтеся, значить, Ви точно здасте!

7. У ніч перед іспитом

Куратор: Як ви проводите вечір перед екзаменом? (Відповіді). Потім куратор зачитує ті рекомендації, які мовчали студенти.

«Ви довгий час готувалися, і вечір перед екзаменом краще провести за улюбленою справою, яке допомагає відволіктися від стресу (див. Списки індивідуальних способів боротьби зі стресом). Це може бути прогулянка, спілкування з друзями та коханими, заняття спортом, хобі і т. п.

Перед сном, щоб уникнути негативних думок про майбутній екзамен і безсоння, пропоную Вам виконати наступну вправу ».

«Творча візуалізація» перед майбутнім іспитом

Візуалізацію (подання) найкраще робити перед сном, в розслабленому стані, лежачи в ліжку, дотримуючись таких правила:

1. Запропонована здача іспиту повинна приносити задоволення. Ви уявляєте собі, що Ви відповідаєте впевнено, красиво; мова Ваша звучить гладко, без запинки; слова знаходяться легко, а думки з'являються швидко.

2. Ви бачите і чуєте не тільки себе (і подобається собі!), А й екзаменаторів: вони заохочують Ваш відповідь зміною міміки, жестами, стриманими кивками голови, може бути, навіть посмішками. Ви повинні уявляти собі, що їм подобається Ваш відповідь.

3. Ви візуалізуєте весь процес кожен раз по-різному: змінюєте місце дії (знайома обстановка класу, незнайомі аудиторії, зали), міняєте розташування столів і місця на Вашу відповідь, міняєте особи екзаменаторів (знайомі вчителі, незнайомі викладачі).

4. У Вашій візуалізації повинен бути «хеппі енд»: Ви уявляєте, що в кінці Вашої відповіді екзаменатори висловлюють Вам схвалення і виставляють відповідну оцінку. Цю оцінку Ви також повинні побачити і почути. Завдяки цій вправі Ви направите думки про іспит в позитивне русло, до того ж, візуалізація є елементом релаксації, так що, Вам буде легше заснути.

8. У день іспиту

Як ви ведете себе в день іспиту? (Відповіді). Потім куратор зачитує ті рекомендації, які мовчали студенти.

1. Передекзаменаційні стрес часто супроводжується відсутністю апетиту. Але потрібно обов'язково хоч трохи поїсти.

2. По дорозі краще слухати улюблену музику, ніж намагатися повторити квитки.

3. А ось чого ні в якому разі робити не слід, так це приймати заспокійливі засоби. Результат може виявитися плачевним. Млявість і загальмованість не дозволять зосередитися! Перед виходом з дому нанеси на віскі або зап'ястя кілька крапель ефірного масла лаванди, базиліка або м'яти, що володіє заспокійливими властивостями. Можна також крапнути це масло на носову хустку і потім, під час іспиту, періодично вдихати його аромат.

4. Не заражаються чужим хвилюванням. Переживай своє хвилювання в поодинці, відійди в сторону, поблукай по коридору, подивися у вікно.

5. Дихай правильно. Це найшвидший, простий і найбільш ефективний спосіб подолання відчуття стресу і паніки. Закрий очі і дихай повільно і глибоко. Видих повинен бути в 2-3 рази триваліше, ніж вдих.

Вдихаючи, уяви собі, що втягуєш носом свій улюблений аромат. Видихай через злегка зімкнуті губи так, немов хочеш задути полум'я свічки або подути на ложку з гарячим супом. Через 3-5 хвилин після початку дихальних вправ

можна додати до них формули самонавіювання: «**Я розслабляюся і заспокоююся**», синхронізуючи їх з ритмом свого подиху.

При цьому слова «я» і «і» слід вимовляти на вдиху, а слова «розслабляюся» і «заспокоююся» - на видиху. (Потрібно подихати разом зі студентами).

9. На іспиті

1. Ви витягли квиток і розумієте що в голові порожнеча - без паніки! Паніка в даній ситуації тільки ускладнить процес вилучення і сприйняття інформації. Наша пам'ять це велика «бібліотека», якщо Ви готувалися до іспиту, ця інформація **ОБОВ'ЯЗКОВО** лежить на «полиці». Для того, щоб згадати необхідну інформацію потрібно переключити увагу від стресової ситуації. В цьому Вам допоможе наступну вправу.

Вправа: «Словесний натюрморт»

Вибираєте будь-який предмет, що потрапляє в поле Вашого зору. Починаєте описувати його про себе в найдрібніших подробицях. Чи не відволікаючись ні на що інше. Приділіть цій вправі хвилини 2-3, потім поверніться до квитка, і Ви помітите, що знаєте відповіді на всі або деякі питання.

Примітка: перевага цієї вправи в тому, що його можна виконувати непомітно. Головне приділити йому не більше 2-3 хвилин.

2. Ви пам'ятаєте лише частину з Вашого квитка. В цьому випадку необхідно починати відповідь з того, що Ви вже згадали. В процесі написання, Вам згадається і інший матеріал. *Помилка* - сидіти і згадувати забутий матеріал. (Косарева, 2006).

Висновок підведення підсумків заняття, рефлексія.

Що з сьогоднішнього заняття Вам запам'яталося найбільше? Що здалося корисним? Якими методами зниження стресу Ви будете користуватися? Чи змінилося Ваше ставлення до сесії, після сьогоднішнього заняття?

Сценарій години спілкування: «Духовність і здоров'я»

Зміст виховної діяльності: Ціннісне ставлення до себе

Час проведення: 45 хвилин

Тема. Духовність і здоров'я

Мета: формувати позицію протидії всім небезпечним для здоров'я та життя явищам: наркотикам, алкоголю, палінню; пропагувати здоровий спосіб життя; виробляти активну життєву позицію, виховувати гармонійно розвинену особистість.

Завдання. Дати уявлення про поняття «здоров'я» і «здоровий спосіб життя» в широкому сенсі слова: фізичному, соціальному, психічному аспектах.

Обладнання: плакати з висловлюваннями про негативний вплив шкідливих звичок, про духовне здоров'я людини.

Підготовчий етап Приклади написів на плакатах: «Треба підтримувати міцність тіла, щоб зберігати міцність духу». В.Гюго «Ніякі напасті й злочини не знищать стільки народу і народного багатства, як пияцтво». Ф.Бекон «Будь-яка криза починається з кризи духовної». В. Череватенко «Від вина гине краса, через вино скорочується молодість» Горацій «У здоровому тілі здоровий дух» «Хто здоровий, у того в житті є все»

Хід заходу

1. Вступне слово викладача.

Л.Череватенко сказав: «Будь-яка криза починається з кризи духовної». Здоров'я людини – це одна із важливих складових духовності. Здоровий дух у здоровому тілі – гармонія, якої повинні прагнути всі, без винятку. Сьогоднішня наша зустріч посвячена найактуальнішій проблемі сучасності – здоровому способу життя. Тож поміркуймо, на яких засадах формується здоровий спосіб життя?

2. «Мозковий штурм». Складові здорового способу життя. Студенти називають складові здорового способу життя (викладач записує їх на дошці).

Це можуть бути: 1) відмова від куріння; 2) відмова від вживання алкогольних напоїв; 3) відмова від наркотиків; 4) відсутність будь-яких захворювань; 6) здорове харчування, 7) відмова від лихослів'я як складова морального здоров'я. Викладач нагадує слухачам, що наше здоров'я залежить від таких чинників (показує картку, яку потім прикріплює на дошці): спадковість – 20%; рівень медицини – 10%; екологія – 20%; спосіб життя – 50%.

3.Бесіда

Викладач. Спосіб життя – це той чинник здоров'я, який цілком залежить від нашої поведінки.

1).Що ж таке здоровий спосіб життя?

2) А що може зараз допомогти вам поліпшити ваше здоров'я?

3) Які чинники поведінки псують здоров'я людини?

4. Виготовлення плакату «Здоровий спосіб життя».

Учасники поділені на чотири групи. Команди отримують завдання: за 5-10 хвилин намалювати плакат, який пропагує здоровий спосіб життя. Головні вимоги до плаката: яскравість, образність, запам'ятовуваність, інформативність, оригінальність. Поки команди працюють, звучить музика. Захист плакатів.

5. Інтелектуальний конкурс «Що? Де? Коли?»

Гра триває 10-15 хвилин. Звучить тиха музика.

Викладач читає запитання, команди повинні відповісти на них.
Запитання для гри: 1. Назвіть батьківщину тютюну. (*Америка*). 2. Як і коли тютюн потрапив до Європи? (*У XV ст. після відкриття Америки Колумбом, який і завіз його до Європи*). 3. Найцінніше, що є в людини. Його тривалість у курців скорочується в середньому на 17 років. (*Життя*). 4. Як називається процес формування наркотичної залежності через поступове збільшення дози наркотичної речовини? (*Звикання*). 5. Велика червона квітка, з листків і стебел якої отримують дуже сильний наркотик, а насіння якої вживається в їжу? (*Мак*). 6. Одна зі складових тютюну. Дуже небезпечна отрута, від однієї краплі якої гине кінь. (*Нікотин*). 7. Як стародавні греки називали людину, яка страждає на заціпеніння? (*Наркоманом, від грецької narke – заціпеніти, mania – потяг*). 8. На думку А.П.Чехова, горілка, хоч вона й біла, робить червоним ніс. А що вона чорнить? (*Репутацію*). 9. Халдфан Маєр, колишній директор Всесвітньої організації охорони здоров'я, вважає, що це – найпоширеніша із причин різних захворювань, якій можна запобігти. Що це? (*Паління*). 10. Смертельна хвороба печінки, яка виникає, як правило, у процесі зловживання алкогольними напоями. (*Цироз*). 11. А.П.Чехов говорив: «Цілувати жінку, яка курить, усе одно, що...». (...*цілувати попільничку*). 12. Що, відповідно до однієї народної китайської мудрості, приносить сто печалей і одну радість? (*Алкогольні напої*).

6. Творчий конкурс

Викладач роздає підготовлені раніше завдання в конвертах.

Завдання 1. Підготувати (розробити) антирекламу тютюнового виробу або алкогольного напою (або і того, й іншого). **Завдання 2.** Розповісти про негативний вплив, наслідки вживання дітьми алкогольних напоїв, тютюнопаління. **Завдання 3.** Навести в усній формі аргументи за здоровий

спосіб життя. **Завдання 4.** Назвати причини, через які людина починає курити, вживати алкоголь або наркотичні речовини.

На виконання завдання дається 10 хвилин. Після закінчення виконання завдання кожна група презентує свої результати, аргументуючи власну точку зору. Тож закликаю й вас замислитися над усім тим, про що ми сьогодні говорили і запам'ятати десять заповідей здоров'я.

1. Шануй своє тіло як найвеличніший вияв життя.
2. Відмовся від усякої ненатуральної, неживої їжі і збуджуючих напоїв.
3. Підживлюй своє тіло лише природними, непереробленими, живими продуктами.
4. Присвяти свої роки відданому й безкорисливому служінню своєму здоров'ю.
5. Відновлюй своє здоров'я правильним балансом діяльності й відпочинку.
6. Очищуй свої клітини, тканини й кров свіжим повітрям і сонячним світлом.
7. Відмовся від будь-якої їжі, коли твій розум або тіло погано себе почувають.
8. Утримуй свої думки, слова й емоції чистими, спокійними й піднесеними.
9. Постійно збагачуй свої знання законів природи, зробивши це девізом свого життя, і радій зі своєї праці.
10. Підкорися законам природи [Сценарій години спілкування].

Отже, здоров'я - це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя.

Фізичне здоров'я пов'язано з роботою нашого організму, нам важливо знати, як повинен працювати наш організм. Перш за все, у людини повинно бути здорове тіло, правильне, красива статура, достатня вага, ріст відносний свого віку. Людина повинна мати хорошу фізичну підготовку, міцну м'язову силу в руках і ногах, добре переносити фізичні навантаження, при цьому не відчувати сильну втому, не падати в непритомність. Безумовно, здорова людина рідко хворіє простудними і іншими захворюваннями. Має хорошу захисну функцію проти вірусів, мікробів.

Під психічним здоров'ям ми розуміємо наші почуття, тобто настрій (гарне, веселе або сумне, поганий), почуття радості, дружби, любові, взаєморозуміння, взаємоповаги, і так далі, але є такі емоційні почуття, як страх, пригнічення, приниження, образа, біль. І в залежності від того які у них переважають почуття, таким буде наше емоційне здоров'я.

Важливим для комфортного позитивного стану організму є придбання хороших друзів, коханої людини, наявність повної сім'ї (мама і тата). Дуже важливо, щоб людину розуміли в його оточенні, щоб він сам розумів інших, щоб він умів не тільки висловлювати свої претензії до оточуючих, а й поступатися іншим, не створювати конфліктні ситуації.

Отже, ми з вами розглянули основні аспекти здоров'я, які складають основу ЗСЖ.

І приступаємо до наступної вправи - «**Паровоз здоров'я**».

Вправа зі словами-асоціаціями.

Потрібно прикріпити асоціації до того вагону, яке здоров'я, на вашу думку, означає це слово (на стіні зображений паровоз з трьома вагонами):

1 вагон - соціальне здоров'я, 2 вагон - психічне здоров'я, 3 вагон - фізичне здоров'я.

Час на виконання завдання - 1 хвилина.

Озвучуються висновки по вправі.

7. Слово викладача

Видатний хірург Углов писав: «*Мені до болю шкода людського здоров'я, цинічно, бездумно переведеного в дим. Мені нестерпно шкода життя, яке зітліло на кінчику цигарки*». Прислухайтесь до цих слів [Сценарій години спілкування].

Отже, ми можемо зробити певні висновки. Багатство і слава – це ніщо, якщо немає здоров'я. Лише гармонійно розвинена людина, здорова фізично, морально й духовно, може почувати себе повноцінною, корисною людям і суспільству, може сама по-справжньому насолоджуватися життям.

А найголовніше ви дізналися, що наше здоров'я залежить тільки від нас.

І тому девіз нашого заняття «*моє здоров'я - в моїх руках*». *Тож будьте завжди здоровими, радійте життю, насолоджуйтеся ним, даруйте щастя іншим. Нам хочеться подякувати вам за активність, доброзичливість і повне взаєморозуміння. Сподіваємося, що ті знання, які ви сьогодні отримали, допоможуть вам у вашому житті і ви будете вести здоровий спосіб життя.*

Тренінг емоційної стійкості

Мета: включення в роботу, зняття напруги, що накопичилася;

Вправа «Асоціації» Які асоціації викликає у Вас слово «робота»?

Обговорити і проаналізувати у групі. Освоєння способів саморегуляції емоційного стану Мозковий штурм «Способи саморегуляції в ситуації стресу»

Мета: з'ясування способів управління своїми емоціями. Учасники поділяються на групи і відповідають на питання:

Як боретеся з негативними емоціями? У процесі обговорення складається список способів боротьби з негативними емоціями. Отриманий список коригується і доповнюється тренером групи.

Дихальна гімнастика Дихальні вправи із заспокійливим ефектом

Вправа «Відпочинок» Початкове положення – стоячи випрямитися, поставити ноги на ширину плечей. Вдих. На видиху нахилитися, розслабивши шию і плечі так, щоб голова і руки вільно звисали до підлоги. Дихати глибоко, стежити за своїм диханням. Знаходитися в такому положенні впродовж 1–2 хвилин. Потім повільно випрямитися.

Вправа «Передих» Зазвичай, коли ми буваємо чимось засмучені, ми починаємо стримувати дихання. Вивільнення дихання – один зі способів розслаблення. Впродовж трьох хвилин дихайте повільно, спокійно і глибоко. Можете навіть закрити очі. Насолоджуйтеся цим глибоким неквапливим диханням, уявіть, що усі ваші неприємності випаровуються.

2. Дихальні вправи з тонізуючим ефектом Вправа «Мобілізує дихання» Початкове положення – стоячи, сидячи (спина є прямою). Видихнути повітря з легенів, потім зробити вдих, затримати дихання на 2 секунди, видих – такий саме за тривалістю як вдих. Потім поступово збільшуйте фазу вдиху. Нижче запропонований цифровий запис можливого виконання цієї вправи. Першою цифрою позначено тривалість вдиху, в дужки поміщено паузу (затримку дихання), потім – фаза видиху : 4 (2) 4, 5 (2) 4; 6 (3) 4; 7 (3) 4; 8 (4) 4; 8 (4) 4, 8 (4) 5; 8 (4) 6; 8 (4) 7; 8 (4) 8; 8 (4) 8; 8 (4) 7; 7 (3) 6; 6 (3) 5; 5 (2) 4. Дихання регулюється рахунком викладача, що проводить заняття, ще краще це робити за допомогою метронома, а удома – уявним рахунком самої людини, що займається. Кожен рахунок приблизно дорівнює секунді, при ходьбі його зручно прирівнювати до швидкості кроків.

Вправа «Замок» Початкове положення – сидячи, корпус випрямлений, руки на колінах в положенні «замок». Вдих, одночасно руки піднімаються над головою долонями вперед. Затримка дихання (2–3 секунди), різкий видих через рот, руки падають на коліна.

Вправа «Голосова розрядка» Зробити видих, потім повільно – глибокий вдих і затримати дихання. Потім на видиху вигукнути будь-які слова, що прийшли в голову, а якщо немає слів – видати різкий звук, наприклад, «Ух»!

«Звукова гімнастика» Мета: знайомство із звуковою гімнастикою, зміцнення духу і тіла. Перш ніж приступити до звукової гімнастики, ведучий розповідає про правила виконання: спокійний, розслаблений стан, стоячи, з випрямленою спиною. Спочатку робимо глибокий вдих носом, а на видиху голосно й енергійно вимовляємо звук. Приспівуємо наступні звуки: А – впливає благотворно на увесь організм; Е – впливає на щитовидну залозу; І – впливає на мозок, очі, ніс, вуха; О – впливає на серце, легені; У – впливає на органи, розташовані в ділянці живота; Я – впливає на роботу усього організму; М – впливає на роботу усього організму; Х – допомагає очищенню організму; ХА – допомагає підвищити настрій.

Релаксаційна вправа (техніка напруги і розслаблення)

Мета: Усвідомлення, знаходження і зняття м'язових затисків; визначення і зняття зайвої напруги.

Вправа «М'язова енергія» (набуття навичок м'язового контролю)
Інструкція учасникам тренінгу:

- Зігніть і щосили напружте вказівний палець правої руки. Перевірте, як розподіляється м'язова енергія, куди йде напруга? У сусідні пальці. А ще? У кисть руки. А далі йде? Йде в лікоть, в плече, в шию. І ліва рука чомусь напружується. Перевірте!

- Постарайтеся прибрати зайву напругу. Тримайте палець напруженим, але звільніть шию. Звільніть плече, потім лікоть. Треба, щоб рука рухалася вільно. А палець – напружений, як і раніше! Зніміть зайву напругу з великого пальця. З безіменного. А вказівний – напружений, як і раніше! Зніміть напругу.

- Напружте ліву ногу – начебто ви вдавлювали каблуком цвях у підлогу. Перевірте, як розподілена м'язова енергія в тілі. Чому напружилася і права нога? А у спині немає зайвої напруги?

- Встаньте. Нахиліться. Напружте спину, начебто вам поклали на спину ящик з великим вантажем. Перевірте напругу в тілі.

Вправа «Напруга – розслаблення». Учасникам пропонується встати прямо і зосередити увагу на правій руці, напружуючи її до межі. Через декілька секунд напругу слід скинути, руку – розслабити. Виконати аналогічну процедуру по черзі з лівою рукою, правою і лівою ногами, попереком, шиєю.

Вправа «Вогонь – лід» Вправа включає чергування напруги і розслаблення усього тіла. Учасники виконують вправу стоячи у колі. За командою того, що веде «Вогонь», учасники починають робити інтенсивні рухи

усім тілом. Плавність і міра інтенсивності рухів обираються кожним учасником довільно. За командою «Лід» учасники застигають у положенні, в якому застала їх команда, напружуючи до межі усе тіло. Ведучий кілька разів чергує обидві команди, довільно міняючи час виконання тієї й іншої.

Вправа «Затиски по колу» Учасники йдуть по колу. За командою ведучого вони напружують ліву руку, ліву ногу, праву руку, праву ногу, обидві ноги, поперек, усе тіло. Напряга у кожному окремому випадку спочатку має бути слабкою, потім поступово наростати до межі. У такому стані граничної напруги учасники рухаються декілька секунд (15–20), потім – за командою ведучого – скидають напругу – повністю розслабляють напружену ділянку тіла.

Після закінчення цієї частини вправи ведучий дає учасникам завдання прислухатися до відчуттів свого тіла, і при цьому продовжувати спокійно йти по колу, згадати звичайну для себе напругу (свій звичайний затиск). Поступово напружуючи тіло в цьому місці, довести затиск до межі, скинути його через 15–20 секунд. Напружити до межі будь-яку іншу ділянку тіла, звертаючи увагу на те, що відбувається зі звичайним затиском. Повторити вправу із власними затисками 3–5 разів. Після закінчення вправи учасникам дається рекомендація повторювати її самостійно хоч би 1–2 рази на день.

Вправа «Дощик» Учасники стають у коло один за одним і кладуть руки на плечі тому, хто попереду них стоїть. Легкими дотиками кожен учасник імітує краплі дощу, що починається. Краплі падають частіше, дощ стає сильнішим і перетворюється на зливу. Великі потоки стікають по спині. Потім потоки стають все менше, краплі – рідше і зовсім припиняються. Тілесно-орієнтована терапія: вправи на зняття зайвої напруги Мета: Пропоновані вправи дозволяють відчути своє тіло, усвідомити міру його напруги, гармонізують психофізичні функції.

Медитація

Мета: зняття емоційної напруги, уміння зупиняти потік думок.

Медитація є станом, при якому досягається вища міра концентрації уваги або ж, навпаки, повне його розосередження. Використання медитативної техніки веде до формування внутрішньопсихічних бар'єрів, які можуть усунути вплив негативних подразників, сприяє позитивній перебудові і зміцненню психічних функцій, пов'язаних з емоційно-вольовою сферою людини. З точки зору психології провідним моментом цього стану є тимчасове виключення комплексу психічних процесів, що становлять суть свідомості, пам'яті. При виконанні медитації дотримуються наступних правил: усамітнення; зручна, але не розслаблююча поза. З учасниками групи розбираються варіанти медитативних вправ:

Одна із вправ (за вибором) або усі вправи по групах відпрацьовуються 5–10 хвилин. Після виконання – обговорення.

Вправа «Концентрація на рахунку» Інструкція ведучого: «Подумки повільно рахуйте від 1 до 10 і зосередьтеся на цьому повільному рахунку. Якщо в якийсь момент думки почнуть розсіюватися і ви будете не в змозі зосередитися на рахунку, почніть вважати спочатку. Повторюйте рахунок впродовж декількох хвилин».

Вправа «Концентрація на нейтральному предметі» Впродовж декількох хвилин сконцентрувати свою увагу на якому-небудь нейтральному предметі.

Нижче приведені чотири можливості:

- Записати 10 найменувань предметів, речей, подій, які приносять задоволення.
- Повільно порахувати предмети, ніяк емоційно не забарвлені: листя на гілці, букви на віддрукованій сторінці і т.д.
- Потренувати свою пам'ять, згадуючи 20 здійснених учора дій.
- Впродовж двох хвилин запам'ятати ті якості, які вам найбільше в собі подобаються, і навести приклади кожного з них.

Рефлексія відчуттів:

- Чи вдалося вам тривало зосередити свою увагу на якому-небудь об'єкті?
- На чому легше утримувати увагу – на предметі або звуці?
- Від чого це залежить?
- Які властивості уваги потрібні для концентрації?

Вправа «Зосередження на емоціях і настрої»

Інструкція ведучого: «Зосередьтеся на внутрішньому мовленні. Зупиніть внутрішнє мовлення. Зосередьтеся на настрої. Оцініть свій настрій. Який він? Добрий, поганий, середній, веселий, сумний, піднесений? А тепер зосередьтеся на ваших емоціях, спробуйте уявити себе у радісному, веселому емоційному стані. Згадайте радісні події вашого життя. Виходимо зі стану релаксації».

Програма підвищення нервово-психічної стійкості

Важливим резервом у стабілізації свого емоційного стану є вдосконалення дихання. Як не дивно, не всі люди вміють правильно дихати. Не останню роль невміле дихання відіграє і в стомлюваності. Зосередивши свою увагу, неважко помітити, як міняється дихання людини у різних ситуаціях: по-різному дихає сплячий, працюючий, розгніваний, веселий, сумний або переляканий. Як видно, порушення дихання залежать від внутрішнього стану людини, а тому і довільне впорядковане дихання має справляти зворотну дію на

цей стан. Навчившись впливати на своє дихання, можна оволодіти одним зі способів емоційної саморегуляції.

Заспокійливе дихання корисно використовувати, щоб погасити надмірне збудження і нервову напругу. Цей тип дихання може нейтралізувати нервово-психічні наслідки конфлікту, зняти «передстартове» хвилювання й допомогти розслабитися перед сном, будучи простим, але ефективним засобом проти безсоння.

Мобілізуюче дихання допомагає здолати млявість і сонливість при стомленні, сприяє швидкому і безболісному переходу від сну до пильнування, мобілізації уваги. Тому доцільно «озброїтися» дихальною гімнастикою як вірним та доступним засобом управління емоційним станом.

Інструкція до виконання дихальних вправ:

Ці вправи можна виконувати у будь-якому положенні. Обов'язковою є лише одна умова: хребет неодмінно має знаходитися у чітко вертикальному або горизонтальному положенні. Це дає можливість дихати природно вільно, без напруги, повністю розтягувати м'язи грудної клітки і живота. Дуже важливим також є правильне положення голови: її необхідно тримати прямо і вільно.

Увага: шия ні в якому разі не має бути судорожно напружена! Ви повинні переконатися самі, що вона дійсно розслаблена. Зробити це легко. Поки ви шукаєте, який м'яз напружений, розслабте шию і постарайтеся, щоб під час виконання дихальних вправ вона залишалася релаксованою. Якщо усе в порядку і м'язи розслаблені, то відразу ж починайте тренуватися у вільному диханні, постійно контролюючи його. Такий спосіб дихання поступово має бути доведений до автоматизму, стати для вас природним.

Методика виконання дихальних вправ (варіант 2)

1. Сядьте на стілець (боком до спинки), випрямте спину, розслабте м'язи шиї.

2. Руки вільно покладіть на коліна і закрийте очі, щоб ніяка візуальна інформація не заважала вам зосередитися. Зосередьтеся тільки на своєму диханні.

3. При виконанні дихальної вправи дихайте через ніс, губи злегка зімкнуті (але ні в якому разі не стиснуті).

4. Впродовж декількох хвилин просто контролюйте своє дихання. Зверніть увагу на те, що воно є легким та вільним. Відчуйте, що вдихуване повітря є холоднішим, ніж видихуване. Стежте лише за тим, щоб дихання було ритмічним.

5. Тепер зверніть увагу на те, щоб під час вдиху й видиху не включалися допоміжні дихальні м'язи – особливо при вдиху не слід розпрямляти плечі. Вони мають бути розслаблені, опущені та злегка відведені назад. Після вдиху, природно, повинен послідувати видих. Проте спробуйте продовжити вдих. Це вам вдасться, якщо, продовжуючи вдих, ви якомога довше утримаєте від напруги м'язи грудної клітки. Думайте про те, що тепер вас чекає тривалий видих. Глибокий вдих і подальший тривалий видих повторіть кілька разів.

6. А тепер контролюйте ритм дихання. Адже саме ритмічне дихання заспокоює нерви, чинить протистресову дію. Виконуйте повільний вдих, устигаючи при цьому порохувати у середньому темпі від одного до шести. Потім пауза. Тренуйте ритмічне дихання приблизно 2–3 хвилини. Тривалість окремих фаз дихання у даному випадку не так важлива – набагато важливішим є правильний ритм. Цей простий спосіб ритмічного дихання ви можете у будь-який час згадати і повторити.

Дихальні вправи з тонізуючим ефектом

Вправа «Ха-дихання» Початкове положення – стоячи, ноги на ширині плечей, руки уздовж тулуба. Зробити глибокий вдих, підняти руки через сторони вгору над головою. Затримка дихання. Видих – тулуб різко нахилиється вперед, руки скидаються вниз перед собою, відбувається різкий викид повітря зі звуком «ха»!

Вправа «Замок» Початкове положення – сидячи, корпус випрямлений, руки на колінах, в положенні «замок». Вдих, одночасно руки піднімаються над головою долонями вперед. Затримка дихання (2–3 секунди), різкий видих через рот, руки падають на коліна.

Вправа «Голосова розрядка» Зробити видих, потім повільно глибокий вдих і затримати дихання. Потім на видиху вигукнути будь-які слова, що прийшли в голову, а якщо немає слів – видати різкий звук, наприклад, «Ух»!

Дихальні вправи із заспокійливим ефектом

Вправа «Відпочинок» Початкове положення – стоячи, випрямитися, поставити ноги на ширину плечей. Вдих. На видиху нахилитися, розслабивши шию і плечі так, щоб голова та руки вільно звисали до підлоги. Дихати глибоко, стежити за своїм диханням. Знаходитися в такому положенні впродовж 1-2 хвилин. Потім повільно випрямитися.

Вправа «Дихання з полегшенням» (для самостійного виконання, в якості домашнього завдання) Згадайте про що-небудь неприємне, прикре, дратуюче. Спостерігаючи за внутрішніми відчуттями, знайдіть саме ті, що з'явилися при неприємному спогаді. Продовжуйте думати про неприємне, одночасно продовжуючи стежити за відчуттями, пов'язаними з цими

негативними думками. Почніть дихати глибше животом, уявляючи кожен видих як видих полегшення (щось подібне до вигуку «О-ох-х»), разом з яким йде частина тяжкості, пов'язаної з неприємними думками і спогадами (і ви дійсно відчуваєте це з кожним видихом). Дуже важливо при виконанні вправи спрямувати увагу винятково на внутрішні відчуття, увесь час стежити за ними, не відволікаючись на нові неприємні думки або спогади, які можуть послідувати за первинними, якщо увагу буде спрямовано на їх пошук. Дихати так само необхідно не менше 5–7 хвилин. Перед виходом із вправи порівняйте, наскільки зменшилися неприємні відчуття і як змінилися настрої, емоційний фон.

Вправа «Дихаємо у ритмі пульсу» – зверніть увагу на ваш емоційний стан, розслабте м'язи. Ви знаєте, що у стані хвилювання та стресу у людини частішає дихання і пульс. Намацавши власний ритм, що підкоряється довільному контролю (ритм дихання, темп мови), необхідно його уповільнити. Як це зробити? Спочатку переходимо на черевне дихання: покладіть праву руку на живіт, ліву – на грудну клітку. Область грудної клітки при правильному диханні залишається нерухомою, спостерігайте за рухом в ділянці живота – черевній – релаксаційний тип дихання. Налаштуйте дихання за серцебиттям з уповільненням. Єдине дихання. Ритм дихання й пульсу – дзеркало наших емоцій, лакмусовий папірець для емоцій. За допомогою правильно регульованого дихання можна добитися зняття психоемоційної напруги. Можна нав'язати організму зовнішній ритм, підтримуючи його деякий час, і він засвоїться. Стане нашим власним і далі зберігатиметься самим організмом.

Самомасаж

Ви знаєте, чим більше людина хвилюється, тим більше м'язова напруга. І м'язи задньої області шиї реагують на це в першу чергу.

Область шиї – тілесне дзеркало, в якому відбивається увесь організм, відрізняється багатством рефлексогенних зон (шийна мікроakupунктурна система). Контактна дія в області шиї справляє регуляторний вплив на все тіло. «Комірну зону» називають тілесною панацеєю.

Нагадаємо собі «правильне» положення голови і шиї, злегка зміщуючи голову вперед-назад, керуючись при цьому подумки вимовними формулами «первинного самоконтролю», формулами саморегуляції Ф.М. Александера: «Голова зміщується трохи вперед і вгору. Шия витягується, плечі розширюються». Відчуйте, як це впливає на загальне самопочуття, і запам'ятайте свій внутрішній стан, пов'язаний з «правильним» положенням голови та шиї.

Помічаючи дискомфортні відчуття в області задньої поверхні шиї, опрацюуйте їх за допомогою тілесного контакту на задній поверхні шиї:

спочатку по середній лінії, уздовж остистих відростків хребців, що промацуються під шкірою, злегка натискаючи кінчиками пальців і здійснюючи кругові розминаючі рухи. Зусилля має бути дуже невеликим, рухи м'якими, а процедуру необхідно виконувати у положенні сидячи (бажано з опорою для голови, потилиці) або лежачи на спині. Спочатку виконуйте те, що діагностичне, промацання й масажування, поступово зміщуючись, переходячи від однієї точки до іншої. Там, де виявляється дискомфорт, затримайтеся на декілька хвилин, продовжуючи легкий самомасаж до зменшення або усунення негативних тілесних відчуттів; потім на 1,5–2 см. У бік середньої лінії, уздовж хребта; нарешті, охоплюючи «щіпкою» (подушечками великого, вказівного й середнього пальців) або «жменею» подовжні м'язові тяжи (м'язи, що піднімають голову і розгинають шию), що промацуються, акуратно їх розминайте, масажуйте. Масажні рухи мають бути м'якими, акуратними. Працюємо з нервовими рецепторами у шкірі й підшкірній клітковині. Зниження м'язового тону зменшує приплив «інформації» від м'язів до мозку, дозволяючи йому відпочити. Незайнятість нейронів мозку переробкою інформації підвищує їх готовність до синхронізації, призводячи до особливих станів свідомості, що відіграють для людини цілющу роль.

Психічна релаксація

1. Сядьте зручно. Закрийте очі. Зробіть декілька глибоких вдихів - видихів. Тепер дихайте, як звикли. І просто спостерігайте за тим, як повітря входить у ваші легені через ніс і виходить через рот. Через деякий час ви відчуєте, що напруга й настирні тривожні думки зникли! Цей метод, як ви вже зрозуміли, дуже простий та ефективний! (Зрозуміло, можна виконувати цю вправу й лежачи).

2. Сядьте зручно. Виберіть на стіні проти вас, на рівні ваших очей два об'єкти на відстані 1,5–2 метри один від одного. Це можуть бути малюнки шпалер, різні плями. Краще звичайно вирізувати кухлі або квадрати з паперу або картону й розмалювати їх різними кольорами. І прикріпити на вказаній відстані. Зафіксуйте погляд на декілька секунд спочатку на одному об'єкті, потім декілька секунд на іншому. І так продовжуйте декілька хвилин. Результат – голова буде «порожня». Усі негативні думки зникнуть!

3. Додаткові розслабляючі вправи. Мірою профілактики є й правильна організація робочого місця. Це правильне освітлення, розставлення меблів, колірне оформлення – шпалери «релаксуючих» тонів. Багато хто знає, що фізичні вправи прекрасно знімають внутрішню напругу, позбавляють негативних емоцій і дають позитивний настрій. Як же розв'язати проблему розслабляючих фізичних навантажень у робочий час? Звичайно, добре, якщо десь є тенісний стіл, велотренажер або бігова доріжка, й начальство з

розумінням відноситься до потреб персоналу. Але виходитимемо з гіршого. Напевно, дехто пам'ятає, як у дитинстві й юності грав у «гойдалки» – вставали спина до спini, зчіплювали зігнуті в ліктях руки і по черзі нагиналися вперед. При цьому, партнер відривався від землі й повністю лежав на спині приятеля. З позиції біоенергетики, ця вправа є дуже корисною. По-перше, це певне м'язове навантаження. По-друге, цим можна займатися у будь-якому місці. І найголовніше – ця чудова розслабляюча вправа. У партнера, що лежить на спині, хребет і усе тіло набуває форми дуги. Знімається навантаження з хребта й відбувається розслаблення. Якщо при цьому ще й трохи потрясти того, хто лежить, то розслабляючий ефект тільки посилиться. Говорячи про розслабляючий ефект фізичних навантажень, не слід забувати про релаксуючу дію музики.

Антистресові тренінги можуть представляти самостійний напрям у навчанні персоналу. Досвід показує, що у цьому випадку організації замовляють одно-дводенні тренінги, мета яких – навчання співробітників навичкам саморегуляції і релаксації. На жаль, антистресові тренінги часто замовляють у випадках, коли у персоналу явно спостерігаються ознаки синдрому емоційного вигорання. У цьому випадку короткострокове навчання навряд чи буде ефективним. К. Маслач і М.П. Лейтер справедливо стверджують, що вигорання – це не лише проблема окремо взятої людини; швидше це проблема соціального оточення, в якому вона працює. Проте практика показує, що керівники часто не хочуть вживати ніяких заходів відносно вигорання, розглядаючи цей стан як проблему працівника, а не працедавця або організації в цілому. У подібних організаціях персонал працює у стані хронічної напруги, і проведення тренінгу по стрес-менеджменту навряд чи значущо змінить стан працівників (Дубровина, 2004).

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що тренінги по стрес-менеджменту є найбільш ефективними у тому випадку, якщо вони є частиною постійно діючої профілактичної програми. Профілактична програма повинна спиратися на результати аудиту стресу і підтримуватися постійним моніторингом стресу в організації.

ТЕСТИ З ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Варіант 1

Тест 1

1. Валеологія вивчає:
 - а) стан живих організмів на Землі;
 - б) здоров'я людини як цілісність і гармонійність **усіх його компонентів**;
 - в) психічний стан людини;
 - г) фізичний стан людини.
2. Стан повного фізичного, психічного й соціального благополуччя, відсутність хвороб і фізичних дефектів –це:
 - а) профілактика;
 - б) гігієна;
 - в) режим дня;
 - г) здоров'я.
3. Стан спокою або активної діяльності, що сприяє відновленню працездатності, називається:
 - а) сном;
 - б) відпочинком;
 - в) пильнуванням;
 - г) стомленням.

Тест 2

1. Систематичне недосипання призводить:
 - а) до хвороби суглобів;
 - б) до хвороби очей;
 - в) до перевтоми;
 - г) до підвищеної активності.
2. Здатність людського організму не хворіти на хвороби тварин називається:
 - а) уроджений імунітет;
 - б) штучний імунітет;
 - в) придбаний імунітет;
 - г) природний імунітет.
3. Комплекс вимог, що сприяють запобіганню хвороб й збереженню здоров'я, це:
 - а) лікування;
 - б) гігієна;
 - в) щеплення;
 - г) харчування.

Тест 3

1. Засновником науки валеології є:
 - а) Амосов;
 - б) Брег;
 - в) Брехман;
 - г) Павлов.

2. Апетиту сприяє:

- а) режим харчування;
- б) безладне харчування;
- в) гарне оформлення блюда;
- г) чистота на столі.

3. Запобігає захворюванню на цингу, впливає на нормальне зростання і сприяє швидкому загоєнню ран вітамін:

- а) Д;
- б) С;
- в) А;
- г) В.

Тест 4

1. У риб'ячому жирі, молоці, яєчному жовтку, печінці міститься вітамін:

- а) Д;
- б) С;
- в) А;
- г) В.

2. Зазначте продукти, багаті вуглеводами й жирами:

- а) картопля, шоколад, вершки, сметана;
- б) м'ясо, риба, овочі;
- в) морська капуста, печінка;
- г) соки, салати, фрукти.

3. Ризик зараження СНІДом через шприц дуже високий в:

- а) алкоголіків;
- б) токсикоманів;
- в) наркоманів;
- г) курців.

Тест 5

1. Зазначте, з високим вмістом якого компонента в їжі пов'язане захворювання на діабет:

- а) цукру;
- б) солі;
- в) жирів;
- г) овочів.

2. Зазначте, з високим вмістом якого компонента в їжі пов'язане захворювання серця:

- а) цукру;
- б) солі;
- в) жирів;
- г) овочів.

3. Зазначте, які основні поживні речовини містяться в м'ясі:

- а) білки;
- б) жири;

- в) вітаміни;
- г) мінеральні солі.

Тест 6

1. Зазначте, які речовини, що містяться у молоці, мають для людини особливу цінність:
 - а) білки;
 - б) кальцій;
 - в) жири;
 - г) вуглеводи.
2. Зазначте, які речовини в більшій мірі містяться в овочах і фруктах:
 - а) білки;
 - б) жири;
 - в) вітаміни;
 - г) вуглеводи.
3. Вживання в їжу житнього хліба і круп сприяє:
 - а) укріпленню кісткової тканини;
 - б) поліпшенню роботи системи травлення;
 - в) укріпленню нервової системи;
 - г) поліпшенню обміну речовин.

Тест 7

1. Вживання в їжу м'ясних виробів і м'яса сприяє:
 - а) збільшенню м'язової тканини;
 - б) поліпшенню зору;
 - в) укріпленню кісткової тканини;
 - г) поліпшенню обміну речовин.
2. Джерелом вітаміну А є:
 - а) м'ясо;
 - б) морква;
 - в) творог;
 - г) капуста.
3. Нестача йоду в організмі є причиною:
 - а) захворювань шлунково-кишкового тракту;
 - б) порушення роботи щитовидної залози;
 - в) авітамінозу;
 - г) м'язової дистрофії. **варіант 8**

Варіант 2

Тест 1

1. Зазначте, з яких трьох аспектів складається проблема хімічної залежності:
 - а) біологічного, психологічного, соціального;
 - б) екологічного, біологічного, юридичного;
 - в) юридичного, психологічного, соціального;
 - г) педагогічного, юридичного, медичного.
2. Зазначте, які чинники хімічної залежності не прийнято виділяти:

- а) макросоціальні, мезо- та мікросоціальні;
- б) індивідуальні та соціальні;
- в) біологічні, психологічні та соціальні;
- г) позитивні та негативні.

3. Зазначте, за якими критеріями визначається поняття наркоманія:

- а) медичним, соціальним та юридичним;
- б) юридичним та соціальним;
- в) медичним та юридичним;
- г) біологічним, психологічним та соціальним.

Тест 2

1. Адиктивна поведінка — це:

- а) зловживання наркотиками;
- б) поведінка, що характеризується залежністю;
- в) зловживання алкоголем;
- г) наркоманія та токсикоманія.

2. Зазначте, які речовини належать до адиктивних:

- а) тільки наркотики;
- б) усі хімічні речовини;
- в) тільки психотропні речовини;
- г) речовини, що викликають залежність.

3. Зазначте, чи зараховують до адиктивних речовин алкоголь та тютюн:

- а) тільки алкоголь;
- б) тільки тютюн;
- в) так;
- г) ні.

Тест 3

1. Зазначте, якої групи хімічних речовин, викликаючих залежність, не існує:

- а) алкоголь;
- б) порошки;
- в) стимулятори;
- г) галюциногени.

2. Зазначте, що таке вживання зі шкідливими наслідками:

- а) ненормальна поведінка людини після прийому психоактивної речовини;
- б) засудження вживання психоактивної речовини з боку соціального оточення;
- в) модель вживання психоактивної речовини, що завдає фізичної чи психічної шкоди здоров'ю споживача;
- г) модель вживання психоактивної речовини, що призводить до шкідливих наслідків серед найближчого соціального оточення споживача.

3. Синдром залежності — це:

- а) поєднання фізіологічних, поведінкових та когнітивних явищ, за яких один споживач речовини чи класу речовин починає залежати від іншого споживача саме тих речовин;
- б) сукупність форм поведінки споживача психоактивних речовин, який перебуває в залежності від постачальника цих речовин;
- в) поєднання фізіологічних, поведінкових та когнітивних явищ, за яких вживання речовини чи класу речовин починає займати перше місце в системі цінностей індивіда;
- г) комплекс фізіологічних та поведінкових явищ, які виникають серед групи споживачів психоактивних речовин, члени якої залежать один від одного.

Тест 4

1. Зазначте тип шкоди, якщо від хімічної залежності постраждав споживач наркотиків, наприклад у нього виникло передозування:
 - а) індивідуальна та соціальна шкода;
 - б) індивідуальна шкода;
 - в) соціальна шкода;
 - г) ніякої шкоди.
2. Зазначте тип шкоди, якщо від хімічної залежності власного чоловіка страждає його дружина та діти, наприклад, він витрачає сімейні кошти на наркотики та почуває себе добре:
 - а) індивідуальна та соціальна шкода;
 - б) індивідуальна шкода;
 - в) соціальна шкода;
 - г) ніякої шкоди.
3. Зазначте тип шкоди, якщо споживач наркотиків внаслідок розладів поведінки та власного здоров'я втратив роботу та з метою знайти гроші на наркотики скоює злочини:
 - а) індивідуальна та соціальна шкода;
 - б) індивідуальна шкода;
 - в) соціальна шкода;
 - г) ніякої шкоди. **варіант 9**

Варіант 3

Тест 1

- Основним методом вивчення способу життя є:
 - спостереження;
 - тестування;
 - анкетування;
 - експеримент;
 - інтерв'ю.
- На збереження й зміцнення здоров'я населення впливають всі фактори, крім:
 - рівня культури населення;
 - екологічних факторів середовища;
 - якості і доступності медичної допомоги.
- Безпека — це:
 - стан діяльності, за якого з певною вірогідністю виключено нанесення шкоди здоров'ю людини;
 - забезпечення комфортних умов діяльності людини і допустимих рівнів впливу негативних факторів;
 - запобігання небажаним впливам негативних факторів на здоров'я.

Тест 2

- Зазначте, що не належить до типів взаємодії людини з оточуючим середовищем:
 - середовище як фактор існування людини;
 - середовище як умова існування індивіда;
 - середовище як засіб задоволення індивіда;
 - середовище як засіб існування індивіда;
 - середовище як матеріал існування індивіда.
- Зазначте, що не належить до складу природного середовища:
 - географічно-ландшафтні елементи;
 - природні процеси;
 - історичні елементи;
 - кліматичні елементи;
 - стихійні лиха.
- Ризик – це:
 - відношення кількості тих чи інших проявів небезпек до їх можливої кількості за певний час;
 - відношення груп людей до небезпек;
 - відношення кількості людей, що проживають на території, до загальної кількості населення.

Тест 3

- Зазначте, що не є ознакою небезпечних для людини явищ:
 - можливість нанесення шкоди здоров'ю;
 - імовірність захворювання;
 - упущена внаслідок виникнення надзвичайної ситуації користь;

- г) порушення функціонування людських органів;
 - д) несприятлива зміна оточуючого середовища.
2. Зазначте, що не належить до шкідливих факторів:
- а) запиленість та загазованість повітря;
 - б) шум, вібрації, ударна хвиля, електричний струм;
 - в) транспортні засоби і рухомі частини автомобілів;
 - г) недостатнє і неправильне освітлення;
 - д) тяжка фізична праця.
3. Зазначте, яка група хімічних речовин не належить до класифікації з небезпеки і токсичності:
- а) малонебезпечні;
 - б) надзвичайно небезпечні;
 - в) безпечні;
 - г) помірно небезпечні;
 - д) високонебезпечні.

Тест 4

1. Психофізіологічна сутність надійності в екстремальних умовах полягає:
- а) у підвищенні активності фізіологічних систем;
 - б) у проявах дій, прийнятті дій, прийнятті необхідних рішень у стані психофізіологічної напруженості;
 - в) у здатності визначати несприятливі фактори середовища;
2. Зазначте, що не належить до типів адаптаційних реакцій:
- а) реакція на слабкі впливи – реакція тренування;
 - б) реакція на впливи середньої сили – реакція активації;
 - в) реакція на впливи приємних новин – реакція радості;
 - г) реакція на сильні, надзвичайні впливи – стрес-реакція.
3. Зазначте функціональні стани організму у різні фази загального адаптаційного синдрому:
- а) спочатку виникає активація всіх функцій організму, потім гальмування і нормалізація;
 - б) організм адаптується до збуджуючих факторів, потім поступово змінює свої функції так, щоб забезпечити економізацію життєдіяльності до мінімальних рівнів;
 - в) першою реакцією є опір організму, потім поступове зниження всіх реакцій до рівня основного обміну, що закінчується повним пристосуванням;
 - г) початковою є реакція тривоги, потім змінюється опір організму дії стресора – рівень функціонування підвищується, закінчується цей процес повним незворотним виснаженням;

Тест 5

1. Зазначте психофізіологічний характер функціональних перебудов в організмі у процесі адаптації:

- а) утримання внутрішньої сталості організму при змінах впливу зовнішнього середовища;
- б) здатність пристосовних механізмів змінювати функції систем організму під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища;
- в) певні зміни захисних і регуляторних реакцій організму на збурюючі фактори;
- г) пристосовні перебудови організму, які супроводжуються зміною регуляції функцій в умовах нового існування.

2. Зазначте, які зміни відбуваються в організмі у процесі адаптації:

- а) усі регуляторні процеси в організмі поступово вивільнюються від зайвих дій, що створює сприятливі умови для фізіологічних процесів;
- б) термінові реакції організму мобілізують фізіологічні резерви, потім формується нова програма гомеостатичного регулювання, змінюється чутливість сенсорних систем; перебудови в організмі забезпечують тривале пристосування організму до нових умов;
- в) при терміновій адаптації організм реагує зміною рухомості нервових процесів, після чого мобілізуються психічні процеси;
- г) у процесі адаптації змінюються властивості нервових клітин, скорочується термін проведення збудження через синапси і підвищується потужність функціонування організму.

3. Адаптаційні можливості людини залежать від:

- а) функціональних ресурсів організму, які сформувалися у процесі індивідуального життя;
- б) спроможності швидко й ефективно ліквідувати або компенсувати дію несприятливих факторів;
- в) можливості підтримання гомеостазу та забезпечення необхідної розумової і фізичної працездатності;
- г) накопичення життєвого досвіду протидіяти факторам зовнішнього середовища;

Ключ до тестових завдань

Номер варіанта та правильні відповіді

варіант 1

- тест 1 — 1 а; 2 г; 3 г
- тест 2 — 1 б; 2 г; 3 г
- тест 3 — 1в; 2 в; 3 б
- тест 4 — 1а; 2а; 3в
- тест 5 — 1 а; 2 г; 3 г
- тест 6 — 1 б; 2 г; 3 г
- тест 7 — 1в; 2 в; 3 б

варіант 2

- тест 1 – 1в; 2г; 3а
- тест 2 — 1б; 2г; 3в
- тест 3 — 1б; 2г; 3в

тест 4 — 1б; 2в; 3а

варіант 3

тест 1 — 1в, 2а, 3а

тест 2 — 1в, 2в, 3а

тест 3 — 1в, 2в, 3в

тест 4 — 1б, 2в, 3г

тест 5 — 1г, 2б, 3г

Перелік використаної літератури

Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: [лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей] / Альфред Адлер. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. 214 с.

Косаревская Т. Е., Р. Р. Кутькина Психологические проблемы адаптации студентов-первокурсников к вузу // Методические рекомендации. Витебск: Изд-во УО «ВГУ имени П. М. Машерова», 2006. 42 с.

Практическая психология образования. Учеб. пос., 4-е изд. / Под редакцией И. В. Дубровиной. СПб: Питер, 2004.

Сандомирский М. Е. Защита от стресса. Изд-во: Института Психотерапии, 2001.

Сценарій години спілкування за темою: «Духовність і здоров'я». Ел. ресурс. URL: http://mirgimnaziya.at.ua/publ/vikhovna_robota/scenariji_zakhodiv/scenarij_godini_s_pilkuvannja_ukhovnist_i_zdorov_ja/6-1-0-80

«ЗАТВЕРЖДУЮ»
 Проректор з наукової роботи
 д.б.н. проф.

 Іванич В.О.
 «02» листопада 2021 р.
 МП

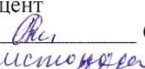
«ЗАТВЕРЖДУЮ»
 Проректор з науково-педагогічної
 роботи, к.б.н., доц.

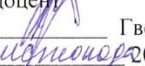
 Запорожченко О.В.
 «02» листопада 2021 р.
 МП

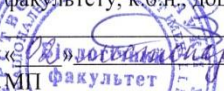
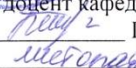
**АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
 результатів науково-дослідної роботи (НДР)
 у навчальний процес Одеського національного університету імені І.І. Мечникова**

Наукові та науково-практичні результати НДР: «Вивчення ефективності навчання студентів основ безпеки та здоров'я на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії» (№168, номер державної реєстрації 0117U004382), що виконувалась відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт університету згідно Наказу ОНУ імені І. І. Мечникова №3401-18 від 27.12.2016 р. впроваджувались протягом 2017-2021 рр. у навчальний процес кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки (до 05.11.2018 р. – медичних знань та безпеки життєдіяльності) для студентів ОНУ імені І. І. Мечникова загалом та другого (магістерського) рівня освіти спеціальності 014.05 Середня освіта «Біологія та здоров'я людини» біологічного факультету зокрема.

- 1) Оновлено та вдосконалено лекційні курси з питань безпеки та здоров'я дисциплін кафедри («Безпека життєдіяльності та охорона праці», «Цивільний захист», «Основи медичних знань та перша долікарська допомога»);
- 2) Відкрито та отримано ліцензію у 2019 році на здійснення освітньої діяльності з підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за Освітньо-професійною програмою «Біологія та здоров'я людини» спеціальність 014.05 Середня освіта «Біологія та здоров'я людини». Акредитовано та отримано сертифікат встановленого зразка у жовтні 2020 року. Для здобувачів вищої освіти за зазначеною ОПП на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладаються 5 обов'язкових освітніх компонентів та 3 вибіркові компоненти.
- 3) Використано при написанні 1 курсової і та 8 дипломних робіт магістрів спеціальності 014.05 Середня освіта «Біологія та здоров'я людини» (у т.ч. за 2021 рік 6).
- 4) Науково-обґрунтовані положення, питання навчання студентів основ безпеки та здоров'я відображені в 97 роботах, з яких 5 англійською мовою, а саме: 6 статей у журналах, що входять до наукометричних баз даних; 8 статей у журналах, що включені до переліку наукових фахових видань України; 83 публікації у матеріалах конференцій, тезах доповідей та виданнях, що не включені до переліку наукових фахових видань України. Розроблено 2 курси лекцій, 3 практикуми та 10 методичних вказівок/рекомендацій (Додаток 1).

Заступник декана біологічного
 Факультету з наукової роботи,
 к.б.н., доцент

 Сичняк О. Л.
 «02» листопада 2021 р.

Науковий керівник теми № 168
 д.пед.н., доцент

 Гвоздй С. П.
 «01» листопада 2021 р.

Декан факультету біологічного
 факультету, к.б.н., доцент

 Заморов В. В.
 «02» листопада 2021 р.
 МП факультет
 В.о. завідувача кафедри здоров'я людини
 та цивільної безпеки,
 к.пед.н., доцент кафедри

 Пенев В. В.
 «02» листопада 2021 р.

Наукове видання

Гвоздїй Світлана Петрівна
Пєнов Вадим Васильович
Баштан Світлана Олександрівна
Поліщук Любов Миронівна
Бурденюк Ростіслав Володимирович

**ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ
СТУДЕНТІВ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА
ЗАСАДАХ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

МОНОГРАФІЯ

В авторській редакції

Підп. до друку 29.12.2021. Формат 60x84/16.
Ум.-друк.арк. 20,46. Тираж 50 прим.
Зам. № 2408.

Видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлисаветинська, 12
Тел.: (048)723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua

Виготовлювач: типографія «Друк Південь»
Тел. 097 212 29 75